بەرەو فەقیری

بەرەو فەقێیەتی

نووسینی: عبدالقادر عبدالعزیز

وەرگێڕانی: نجم الدین فرج أحمد

چاپی یەکەم ٢٠٢١ز-١٤٤٢ك

نوسینگەی تەفسیر
بۆچاپ و بڵاوکردنەوە
هەولێر- شەقامی 30 مەتری تەنیشت منارەی چۆلی
+964 750 818 08 66
www.al-tafseer.com
tafseeroffice@yahoo.com
/TafseerOffice

ئامادەکردنی پێڕست - نوسینگەی تەفسیر
عبدالعزیز ، عبدالقادر
بەرەو فەقێیەتی، عبدالقادر عبدالعزیز (نووسەر)، نجم الدین فرج أحمد (وەرگێڕ)
٣٣١ لاپەڕە،
١٧* ٢٤ سم
بابەت، ئاینیی، فیکری
ISBN:978-9922-654-32-4

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان
هەرێمی کوردستان ژمارە سپاردنی (٥٨٧) ی ساڵی ٢٠٢١ پێدراوە.

"بیروبۆچونی ئەم کتێبە، مەرج نیە هەمان بیرو بۆچونی نوسینگەی تەفسیر بێ"

خەتی بەرگ: نەوزاد کۆیی
دیزاین :عمر عثمان عمر

بەرەو فەقێیی

بەرگی یەکەم

نووسینی

عبدالقادر عبدالعزیز

وەرگێڕانی

نجم الدین فرج احمد

بسم الله الرحمن الرحيم

انَّ الحَمْدَ للهِ نَحْمَدُهُ ونَسْتَعِينُهُ ونَسْتَغْفِرُهُ، ونَعوذُ باللهِ مِنْ شُرورِ أنْفُسِنا ومِنْ سَيِّئاتِ أعْمالِنا، مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلِ فَلا هادِيَ لَهُ. وأشْهَدُ أنْ لا الهَ إلا اللهُ وأشهَدُ أنَّ محمداً عَبدُهُ ورسُولُهُ .

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ١٠٢﴾ آل عمران: ١٠٢

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ١﴾ النساء: ١

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدٗا ٧٠ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا ٧١﴾ الأحزاب: ٧٠ – ٧١

أمَّا بعدُ : فإنَّ أصْدَقَ الحَديثِ كِتابُ اللهِ، وخَيرَ الهَدِي هَدْيُ محمدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وشَرَّ الامُورِ مُحْدَثاتُها، وكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ، وكُلَّ ضَلالةٍ في النَّارِ.

پێشەكیەك:

(مەبەست لەو زانستییەی، كە خوێندكارەكانی مەتح كراون)

١- **مەبەست لە زانستی شەرعی:** ئەو زانستیەیە، كە خوای پەروەردگار لە ئاسمانەوە بە وەحی بۆ پێغەمبەری مەزن (محمد)ی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ناردۆتە خوارەوە، ئەمیش لە قورئان و فەرموودەدا ڕوونكراوەتەوە، ئینجا لەم دوو سەرچاوەیەوە لقە زانستی تری شەرعی جوێ بۆتەوە.

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمۡ تَكُن تَعۡلَمُۚ وَكَانَ فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكَ عَظِيمٗا ﴿١١٣﴾﴾ النساء: ١١٣

واتە: خوای گەورە قورئان و حیكمەتی بۆ ناردوویتە خوارەوە، ئەوەی نەشتدەزانی ئەو فێری كردیت، بەراستی فەزڵی خوا گەورەیە لەسەرت.

هەروەها دەفەرموێ: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ رُوحٗا مِّنۡ أَمۡرِنَاۚ مَا كُنتَ تَدۡرِي مَا ٱلۡكِتَٰبُ وَلَا ٱلۡإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلۡنَٰهُ نُورٗا نَّهۡدِي بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِنَاۚ وَإِنَّكَ لَتَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٥٢﴾﴾ الشورى: ٥٢.

واتە: ئێمە هەر ئاوا ڕۆحێكمان (قورئانێكمان) لە لایەن خۆمانەوە بۆ تۆ نارد، ئەو زەمانە نەدەتزانی قورئان چییەو نەدەتزانی باوەڕ چییە؟ بەڵام ئێمە كردمانە تیشكی روناكیەك كە هەر كەسێكمان ویست لە بەندەكانی خۆمان ڕێنمایی

پێبکەین. تۆش بە راستی رێنمایی خەڵکی بەرەو رێبازێکی راست دەکەیت.. هەروەها:﴿فَمَنۡ حَآجَّكَ فِيهِ مِنۢ بَعۡدِ مَا جَآءَكَ مِنَ ٱلۡعِلۡمِ﴾ آل عمران: ٦١.

واتە: جا هەر کەس دوای ئەوەی زانستیەکەت بۆ هات، موناقەشەت بکات..

خوای پەروەردگار ئەوە روون دەکاتەوە، کە لە رێگای وەحییەوە زانستی بۆ پێغەمبەری نازدار (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ناردووە، زانستیەکەشی بەوە وەسف کردووە: کە نوورە، تیشکی روناکییە، چونکە دڵە مردووەکانی پێ زیندوو دەکاتەوەو خەڵکی لە تاریکییەوە بەرەو روناکی دەردەهێنێت پێی، وەکو دەفەرموێ: ﴿أَوَمَن كَانَ مَيۡتٗا فَأَحۡيَيۡنَٰهُ وَجَعَلۡنَا لَهُۥ نُورٗا يَمۡشِي بِهِۦ فِي ٱلنَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُۥ فِي ٱلظُّلُمَٰتِ لَيۡسَ بِخَارِجٖ مِّنۡهَاۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلۡكَٰفِرِينَ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ١٢٢﴾ الأنعام: ١٢٢

واتە: ئایا ئەو کەسەی، کە مردوو بووەو ئێمە زیندوومان کردۆتەوەو نوورمان پێ بەخشیوە ،تا (بە شارەزایی و دید ڕوونییەوە) بە نێو خەڵکیدا بڕوات، ئەمە وەکو ئەو کەسە وایە، کە لە تاریکستانیدایەو ناتوانێت خۆی لێ قوتار بکات؟! ئاخر ئە ئاوا ئەو کارو کردەوانەی کافران دەیان کەن، لەبەر چاوی خۆیان جوان کراوە..

(ئیبنو حەجەر) -رحمە اللە- دەفەرموێ: (مەبەست لە زانستی: ئەو زانستیە شەرعیەیە، کە فەرمانی دینەکە روون دەکاتەوە، لە خواپەرستی و مامەڵەو رەفتاردا، لە ناسینی خواو زانینی سیفات و ئەو ئەرکانەی لەسەر مرۆڤ بەرامبەر خوای گەورە دیاری کراون لە بە دوور راگرتنی لە کەم و کورتی.. ئەوی ئەمانەش لە خۆ دەگرێت ،تەفسیری قورئان و فەرموودە و شەرع (فِقە)ە..[1]

(١) فتح الباری ١٤١/١/

ئەمە ئەو زانسـتییەیە، کە مەتـح کـراوە، ئەوی بەڵگەکـان باسـی پیـرۆزی و گرنگی خۆی و مەزنی و بەڕێزی خوێندکارانی دەکەن.

ئەمەشە، کە ئێمە لێرەدا مەبەستمانە، ئەگینا خۆ زانستی تر زۆرن، زانستی وا هەیە، هەر بە خراپ ناوزەد کراوەو، هەشە بە چاك باسکراوە.. لەوەی، کە بەخراپ ناوزەد کراوە، ئەوەیە: کە خوای گەورە دەرهەقی فەرمـوویەتی:﴿وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ﴾ البقـــــرة: ١٠٢.

واتە: ئەوە فێر دەبن، کە زیانیان پێدەگەیێنێت، نەك سوود (لێرەدا مەبەسـت لە سیحر زانینە)، بۆ خۆشیان ئەوە دەزانـن، کە ئەوان مـامەڵەی پێـوە دەکەن، هـیچ پشکێکی قیامەتیان بۆ مسۆگەر ناکات..

کەوا بـوو ـ وەکـو خـوای پەروەردگـار بەیـانی دەکـات ـ زانسـتی وا هەیە زیانبەخشەو هیچ سوودێکی نییە، وەکو ئەو زانستییەی، کە کافرە بێـدینەکان لە بەرهەڵستیکردنی پەیام و بانگەوازی پێغەمبەرانی خـوادا (سـەلامیان لـێ بێـت) بەکاریـان دەهێنـا.. کە خـوای گەورە دەرهەقیـان فەرمـوویەتی:﴿فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِندَهُم مِّنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨٣﴾﴾ غافر: ٨٣

واتە: کاتێك، کە پێغەمبەرەکانیان بە بەڵگەو نیشانەی روونەوە لێیان دەهاتنە پێش، ئەوان (کافرەکان) بە زانستیەکانی خۆیان خۆشحاڵ دەبـوون! بەڵام خـوای گەورە دوایی خۆیان و رەفتاریانی مەفح کردەوە..

زانسـتی جـۆری وای هەیە لە هەنـدێك حاڵەتـدا مەتحکـراوە، وەکـو ئەو زانسـتیانەی لە دنیـادا بەسـوودن، کە لە ئیسـلامدا فەرزی کیفـایەن، وەکـو زانستیەکانی پزیشکی و چاندن و پیشەسازی و..هتد.

ئەوانەی، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەرهەقیان فەرمووی: (أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ).[1]

واتە: ئێوە خۆتان لە کاروباری دنیایی خۆتاندا شارەزاترن.

٢- **خوێندکارانی زانستی شەرعی:** ئەمما ئەو کەسانەی، کە بەڵگەکان لەسەر گەورەیی خۆیان و ڕێزی پلەو پایەیان و قەدری بوونیان و زۆری پاداشتیان هاتووە، ئەوە ئەو کەسانەن کە ئەهلی ئەم زانستییەن، ئەوانەن کە هەرچی وەریان گرتووەو فێری بوون، یەکسەر لە خۆیاندا جێبەجێیان کردووە، ئینجا گەیاندوویانەتەوە بە خەڵکی، بە فێرکردنەوەو ڕوونکردنەوەی..

خۆ بەڵگەی سەرزەنشتی لەسەر ئەو کەسانە زۆر هاتووە، کە زانستیەکە فێربوون و کاریان پێنەکردووە، وەکو کە خوای گەورە دەربارەی ئەوانە فەرموویەتی: (كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ) الصَّفّ/٣ .

واتە: گەورەترین شتێك، کە رقی خوا هەستێنێت ئەوەیە: ئەوی دەیڵێن خۆتان کاری پێنەکەن..

لەمەوە ئەوە روون دەبێتەوە: کە ئەو کەسانەی مەتح دەکرێن ئەو زانایانەن، کە کار بە زانستیەکەی خۆیان دەکەن، ئەوی زەمیش دەکرێت ئەو زانایانەن، کە کار بە زانستیەکەی خۆیان ناکەن.

بگرە خوای گەورە ئەو زانایانەی کار بە زانستیەکەی خۆیان ناکەن لە ریزی نەزانان حسێبی کردوون! ئەوەتا دەفەرموێ: ﴿وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۚ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾﴾ البقرة: ١٠٢.

---

(١) رواه مسلم.

واتە: ئەوە فێر دەبن، کە زیانیان پێدەگەیێنێت نەك سوود (لێرەدا مەبەست لە سیحر زانینە)، بۆ خۆشیان ئەوە دەزانن کە ئەوان مامەڵەی پێوە دەکەن، هیچ پشکێکی قیامەتیان بۆ مسۆگەر ناکات، بەراستی - گەر بیانزانیایە- پەییان بەوە دەبرد کە خۆیان بە نرخێکی کەم و گەن فرۆشتووە..

سەیری سەرەتای ئایەتەکە بکە، کە ئەهلی کیتاب (خاوەن پەیامە ئاسمانیەکان)ی بە خاوەن زانست ناساند، بە پیتی (وَلَقَدْ) یش جەختی زیاتری لەسەر شارەزاییان کردۆتەوە، کەچی لە کۆتایی ئایەتەکەدا دەفەرموێ: ﴿لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ۝١٠٢﴾ گەر بیانزانیایە!!

کەوابوو: زانا بوون، بەڵام کاریان بە زانستیەکەی خۆیان نەکرد، بەمەش چوونەوە ریزی ئەو کەسانەی هیچ نازانن!!

شەیخولئیسلام ئیبنوتەیمییە دەفەرموێ: (ئەوەی موسوڵمانان دەیزانن و لە بیرو ژیرییاندا جێی خۆی گرتووە، ئەوەیە کە ئەو کەسانە میراتگری نێرراوانی خواو جێنشینی پێغەمبەرانن، کە دینەکەیان بە شارەزایی وەرگرتووەو بە کردەوە پیادەیان کردووەو بانگەوازەکەی خواو پێغەمبەرییان هەڵگرتووە.

لە راستیدا ئا ئەوانە شوێنکەوتووی سەرڕاستی پێغەمبەرانن، ئەوانەشن کە لە پلەو پایەی ئەو دەستەیەدان، کە پاڵفتەکراون و بوونەتە ئەو خاکە بە پیتەی ئاوی بارانەکەی لە خۆ گرتووەو پاوەن و سەوزاییەکی زۆریشی پێ رواندووە.

گەشەو نەشونمای بە خۆی پێکردووەو گەشەو نەشونمای بە خەڵکانی تریش کردووە.

ئەوانە هەر ئەو کەسانەن ،کە دیدی بەرفراوانی دینیی و ئیرادەی بەهێزیان بۆ بانگەوازەکەی خوا پێدراوە، ئاخر بۆیە بووشنەتە میراتگری پێغەمبەران و جێی ئەو رێزەی خوای کردگارن ،کە بیانکاتە شوێنکەوتووی ئەو پێغەمبەرانەی

دەربارەیان دەفەرمـوێ: ﴿وَٱذۡكُرۡ عِبَٰدَنَآ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ أُوْلِي ٱلۡأَيۡدِي وَٱلۡأَبۡصَٰرِ ٤٥﴾ ص: ٤٥

واتە: ئەو بەندانەی ئێمەت لە بیر بێت: (ئیبراهـیم و ئیسـحاق و یەعقـوب)ی خاوەن هێزو دیـدی زیـت!! (الْأَيْـدِي): هێـزی دینـداریی و پاباسـییە بە فەرمـانی خواوە، (الْأَبْصارِ)یش دیدی بەرفراوان و زەین روونییە، لە پەیبردن بە دینی خوادا، بە (أبصار)ەکە پەی بە حەق دەبات و شارەزای دەبێـت، بە هێـزەکەش دەتوانێـت بیگەێنێـــتەوە، ئـــاوا بـــانگەوازە خـــواییەکە هەڵـــدەگرێت: بە گەیانـــدنەوەو بانگێشتکردنی خەڵکی بۆی..).[١]

ئیمامی (شاطبی) یش - رحمه الله - دەفەرموێ: (زانستی هۆکـارە، خـۆی لە خۆیدا مەبەست نییە، بەڵکو هۆکاری کارکردنە، بۆیە هەرچی لەسەر گەورەیـی و مەزنـــی و رێـــزی زانســـتی هـــاتووە لەبەر پیـــادەکردن و جێبەجێکـــردن و کارپێکردنەکەیەتی).[٢]

لە لاپەڕە (٦٩)شدا دەفەرموێ: (زانستی ئەوەیە: کە لای شەرع پەسـەندە - مەبەستم لەوەیە: کە خواو پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مەتحی خـۆی و خوێنـدکارانی کـردووە - ئەویـش ئەوەیە :کە دەبێـتە پـاڵنەرو هانـدەری خاوەنەکەی بۆ کارکردن پێی.

ئەوە ئەو زانســتیەیەیە، کە لێناگەرێــت خـاوەنەکەی بە کەیفـی خـۆی هەڵسوکەوت بکات و بە حەزی خۆی کار بکات!

ئەوە ئەو زانستییەیە، کە خـاوەنەکەی - خۆشـیی بـێ و ترشـیی بـێ - ناچـار دەکـات پێـوەی پابەنـد بێـت).. لەمـانەوە ئەوە دەردەکەوێـت: کە ئەو زانایـانەی

(١) مجموع الفتاوى/ ٤/٩٢-٩٣

(٢) الموافقات ٦٥/١ چاپی (دار المعرفة).

بەڵگەکان لەسەر مەتح کردنیانن، ئەوانەن کە کار بە زانینەکەیان دەکەن..

دوای ئەم پێشەکییە دەڵێین :کە بەڵگەی قورئان و سوننەت لەسەر گەورەیی زانستی شەرعی و بەرێزی خوێندکارو مامۆستایان و پابەندو پەیرەوانی زۆرە.

لەم کتێبەدا چوار باس هەیە، دوانیان ئەو بەڵگانە روون دەکەنەوە، سێیەمیشیان راوبۆچوونی هەندێك لە زانایانی سەلەفە، لە چوارەمیشدا پلەو ئاستی خەڵکی لەم رێزو قەدرەیاندا روونکراوەتەوە، هەموویان بەم شێوەیەن:

باسی یەکەم: بەڵگەی قورئان لەسەر گەورەیی زانست و زانایانی.

باسی دووەم: بەڵگەی فەرمووده لەسەر گەورەیی زانست و زانایانی.

باسی سێیەم: رای سەلەفی ساڵح لەسەر گەورەیی زانست و رێزی زانایانی.

باسی چوارەم: ئاستی خەڵکی لە شایانێتی ئەو رێزەی زانایاندا.

با بە پشت و پەنای خوای گەورە دەست بە باسی مەبەست بکەین..

باسی یەکەم

بەڵگەی قورئان لەسەر گەورەیی زانست و زانایانی

١- ئەو ئایەتەیە، کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلۡأَسۡمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمۡ عَلَى ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِي بِأَسۡمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ٣١ قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ لَا عِلۡمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمۡتَنَآۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ ٣٢ قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئۡهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡۖ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡ قَالَ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ غَيۡبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَأَعۡلَمُ مَا تُبۡدُونَ وَمَا كُنتُمۡ تَكۡتُمُونَ ٣٣﴾ البقرة: ٣١ - ٣٣

واتە: ئیتر خوای گەورە ئادەمی فێری هەر هەموو ناوەکان کردو پاشان خستیە پێشچاوی فریشتەکان و پێی فەرموون: دەی ئەگەر راست دەکەن نـاوی ئەوانەم پێ بڵێن!

ئەوانـیش فەرموویـان: پـاك و بێخەوشـیی بـۆ تـۆیە خـوایە، ئـێمە هـیچ زانیاریەکمان نیە ،جگە لەوە کە خۆت پێت بەخشیووین، تۆش زاناو دانایت.

فەرمـووی: ئـادەی ئـادەم! ناوەکانیـان پـێ بڵـێ، کە ناوەکـانی پێفەرمـوون، فەرمووی: ئەدی پێم نەوتن: کە من نادیاری ئاسمانەکان و زەوی دەزانم؟! ئەوەش دەزانم، کە ئێوە ئاشکرای دەکەن و ئەوەش، کە پەنهانتان کردبوو..

(قورتـوبی) دەفەرمـوێ: خـوای گەورە، کە دەفەرمـوێ: (قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئۡهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡۖ).

واتە: ئادەی ئادەم! ناوەکانیان پێ بڵێ، ئەمە پێنج باسی لە خۆ گرتووە:

یەکەم: لە (أَنۢبِئۡهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡۖ) ناوەکانیان پێ بڵێ، تا فەزڵ و گەورەیی ئادەمیان نیشاندا، تا بزانن، کە لەوان زاناترەو پلەو پایەی لای خوای گەورەی بەرزە، ئەوەش ئاماژەیە بۆ ئەوەی، کە لەوان بەڕێزترە بۆیە پێش ئەوانی خست و پێی فەرموون: کە کڕنووشی بۆ ببەن، تا ببنە قوتابی ئەو، تا لەوەوە فێربن، چونکە بەو زانیاریە تایبەتیەی دەیزانی ئەو پلەو پایەو ڕێزەی دەستکەوت، کە بگاتە ئەوەی کڕنووشی بۆ ببرێت!

دووەم: ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر: فەزڵ و گەورەیی زانستی و زاناو فێرخوازان، لە فەرموودەشدا هاتووە: (إنَّ الملائكةَ لَتَضَعُ أجْنِحَتَهَا رِضَاً لِطَالِبِ العِلْمِ).

واتە: فریشتەکان باڵیان رادەخەن بۆ فێرخوازانی زانستی.

مەبەست لەوەیە: کە خۆبەکەم دەزانن لە بەرامبەریاندا، ئەمەش لە ناو ئەو هەموو خەڵکەدا، تەنها بۆ ئەهلی زانستیە شەرعیەکە دەکەن، چونکە خوای گەورە لە سەردەمی ئادەمەوە ئاوای راهێناون و فەرمانی ئەو رەفتارە جوانەی پێکردوون، کە دەبێت بەرامبەر بە زانایان ئاوا بە ئەدەب بن!!

جا هەر زانستیەك لە مرۆڤێکدا دەرکەوێت ئەم فریشتانە ئاوا بە ڕێزەوە بۆی دەوەستن و رازی دەبن، کە لە خزمەتیدا بوەستن و دوعای بۆ بکەن!

ئەمە بۆ قوتابی و فێرخوازانی زانستە، ئەدی دەبێ بۆ زانایان و شارەزایانی خواناس چۆن بن؟!

فەزڵی خوای گەورە زۆرە، بە لوتفی خۆی، ئێمەش و ئێوەش بخاتە ریزیانەوە..[١]

---

(١) تفسير القرطبي ٢٨٨/١- ٢٨٩

٢- ئەو ئایەتەی، کە خوای گەورە تێیدا دەفەرموێ: ﴿وَأَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمۡ تَكُن تَعۡلَمُۚ وَكَانَ فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكَ عَظِيمٗا ١١٣﴾ النساء: ١١٣

واتە: خوای گەورە قورئان و سوننەتی بۆ ناردوویتە خوارەوە (چونکە ڕەفتارو هەڵسوکەوتی خۆشت بە ئاراستەی ئەو دەکەیت) هەموو ئەوانەشی فێر کردوویت کە نەتدەزانین، بەڕاستی فەزڵی خوای گەورە لەسەرت زۆرە..

دەقی ئایەتەکە، خۆی بەڵگەی فەزڵ و ڕێزی فێرخوازانە، چونکە دەفەرموێ: (وَعَلَّمَكَ مَا لَمۡ تَكُن تَعۡلَمُۚ).

واتە: هەموو ئەوانەشی فێرکردوویت، کە نەتدەزانین، پاشان ئەم فێرکردنەشی بە فەزڵێکی گەورە وەسف کردووە، کە فەرموویەتی: (وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا).

واتە: بەڕاستی فەزڵی خوای گەورە لەسەرت زۆرە..

خوای گەورە، هەروەکو کە باسی ئەم فەزڵەی خۆی بۆ سەیدنا (محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کردووە، باسی ئەو فەزڵی فێرکردنەی خۆی بۆ پێغەمبەرانی دیکەش کردووە.

دەرهەق سەیدنا (ئیبراهیم) دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَبَتِ إِنِّي قَدۡ جَآءَنِي مِنَ ٱلۡعِلۡمِ مَا لَمۡ يَأۡتِكَ فَٱتَّبِعۡنِيٓ أَهۡدِكَ صِرَٰطٗا سَوِيّٗا ٤٣﴾ مریم: ٤٣.

واتە: بابە گیان، بە تەئکید من ئەوەندەم زانیاری بۆ هاتووە، کە بۆ تۆ نەهاتووە، دەی سا شوێنم بکەوە، تا هیدایەتی ڕێی ڕاستت بدەم.

دەربارەی سەیدنا (یەعقوب) دەفەرموێ: ﴿ وَإِنَّهُۥ لَذُو عِلۡمٖ لِّمَا عَلَّمۡنَٰهُ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ٦٨﴾ یوسف: ٦٨ .

واتە: بەراستی ئەو خاوەن ئەو زانستە بوو، کە فێرمان کردبوو، بەڵام ئەوەیە کە زۆرینەی خەڵکی نازانن.. دەرهەق سەیدنا (یوسف)یش دەفەرموێ: ﴿وَكَذَٰلِكَ يَجۡتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأۡوِيلِ ٱلۡأَحَادِيثِ﴾ یوسف: ٦ .

واتە: هەر بەو شێوەیەش خوای گەورە هەڵت دەبژێرێت و فێری لێکدانەوەو پەی پێبردنی هۆکارو ئەنجامی رووداوەکانت دەکات..

دەربارەی سەیدنا (داود)یش دەفەرموێ: ﴿وَءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلۡمُلۡكَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَعَلَّمَهُۥ مِمَّا يَشَآءُ﴾ البقرة: ٢٥١ .

واتە: خوای گەورە دەسەڵات و دانایی ئیداریی پێ بەخشی و، ئەوەی خۆی حەزی دەکرد فێری کرد!

دەربارەی سەیدنا (سولەیمان) دەفەرموێ: ﴿وَوَرِثَ سُلَيۡمَٰنُ دَاوُۥدَۖ وَقَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمۡنَا مَنطِقَ ٱلطَّيۡرِ وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَيۡءٍۖ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلۡفَضۡلُ ٱلۡمُبِينُ ١٦﴾ النمل: ١٦ .

واتە: (سولەیمان) میراتەکەی (داود)ی پێبڕاو گرتیە دەست، ئیدی بەخەڵکەکەی فەرموو: هۆ خەڵکینە! ئێمە فێری زمانی دوان و دواندنی باڵندەش کراوین و زانیاری هەموو شتێکیشمان دراوەتێ! ئا ئەمە فەزڵ و رێزی ئاشکراو دیارە!!

بۆ سەیدنا (عیسا)ش دەفەرموێ: ﴿إِذۡ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَى ٱبۡنَ مَرۡيَمَ ٱذۡكُرۡ نِعۡمَتِي عَلَيۡكَ وَعَلَىٰ وَٰلِدَتِكَ إِذۡ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ ٱلۡقُدُسِ تُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِي ٱلۡمَهۡدِ وَكَهۡلٗاۖ وَإِذۡ عَلَّمۡتُكَ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ﴾ المائدة: ١١٠

واتە: کە خوای گەورە فەرمووی: ئەرێ عیسای کوڕی مەریەم! یادی ئەو فەڕو نیعمەتە بکە ،کە بەسەر خۆت و دایکتدا رشتوومە! کە بە (جوبرەئیل) پشتم گرتیت و وام لێکردیت بتوانیت لەسەر بێشکە ،وەکو سەردەمی

پێگەیشتنت بێیتە قسەو بدوێیت، ئینجا فێری زانست و دانایيم کردیت و (تەورات) و (ئینجیل)م فێر کردیت!

خوای گەورە هەر وەکو، کە باسی نیعمەتەکانی خۆی دەفەرموێ، کە بەسەر پێغەمبەرانیدا رشتووە، کە یەکێك لەوانە زانستیە، ئاواش باسی ئەو نیعمەتانە دەکاتەوە کە بەسەر پیاوچاکانی شوێنکەوتووی ئەو پێشەوا مەزنانەیدا ڕشتووە کە ئەوانیشی فێری شت کردووە، وەك دەفەرموێ: ﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١٦٤﴾﴾ آل عمران: ١٦٤

واتە: بە راستی خوای گەورە نیعمەتی زۆری بە موسوڵمانان بەخشی، کە لە ناو خۆیاندا پێغەمبەرێکی لێ هەڵبژاردن تا ئایەتەکانی خوایان بەسەردا بخوێنێتەوەو پەروەردەی راست و رەسەنیان کات و قورئان و سوننەتیان فێرکات، کە پێشتر لە گومڕاییەکی تەواو ئاشکرادا بوون..

٣- ئەو ئایەتەی کە خوای گەورە دەفەرموێ: (وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا) طه/١١٤ .

واتە: بڵێ خوایە زانستیم زیاتر بکە..

(بوخاری) - رەحمەتی خوای لێ بێت - لە (سەحیح)ەکەی خۆی لە سەرەتای (کتاب العلم) لە (باب فضل العلم) دا ئەو ئایەتەی سەرەوەی هێناوەتەوەو، (ئیمامی ئیبنوحەجەر)ی رەحمەتیش دەربارەی ئەوە لە راڤەیدا فەرموویەتی: ئەو فەرمایشتەی خوای گەورە (وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا) بەڵگەیەکی ئاشکرایە لەسەر فەزڵ و رێزی زانستی، چونکە خوای پەروەردگار فەرمانی بە پێغەمبەرە نازادارەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە هیچ شتێکدا ،جگە لە زانستی نەکردووە کە زیاتری لێ داواکات.

مەبەستیش لەو زانستییە، زانستی شەرعییە، ئەو زانستییەی کە ئەو

ئەركانە بۆ موسوڵمان روون دەكاتەوە، كە یارمەتی دەدات لە زانینی ئەحكامی دینەكەی و خواپەرستی و زانینی سنورەكانی شەرع و چۆنییەتی مامەڵە كردنی.

هەروەها ناسینی خوای گەورە و زانینی سیفاتەكانی و، ئەو پاك و بێ خەوشییەی كە موسوڵمان دەبێت بۆ خوای گەورەی بڕیار بدات، چوارچێوەی ئەمانەش زانستییەكانی: تەفسیرو فەرموودەو شەرعناسییە.. (١)

٤- ئەو ئایەتەی، كە خوای گەورە تێیدا باس لە سەیدنا (موسا)و غولامەكەی دەكات، كە لە خزمەتیدا بوو، پاشان سەیدنا (خدر)یان بینی، كە دەربارەیان دەفەرموێ: ﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَآ ءَاتَيْنَٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَعَلَّمْنَٰهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا ۝٦٥ قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰ هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰٓ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ۝٦٦﴾ الكهف: ٦٥ - ٦٦

واتە: بەندەیەك لە بەندەكانی ئێمەیان دیت، كە لە لایەن خۆمانەوە رەحمەتێكمان دابوویەو زانستیەكمان لە لایەن خۆمانەوە فێركردبوو، (موسا) پێی فەرموو: ئەرێ رێم دەدەیت شوێنت بكەوم، تا لەو زانیاریەی فێركراویت شتێكت لێوە فێر بم و بگەمە پلەی پەیپێبردن؟!

ئەم ئایەتانەی دەرهەق سەیدنا (موسا)و سەیدنا (خدر)ن، هەر وەكو ئایەتەكەی پێشوو، كە دەرهەق پێغەمبەری پێشەوای خۆمانە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) (وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا) ،چونكە سەیدنا (موسا)ش، هەر داوای زانستی زیاتر دەكرد، ئەگەرچی لە كەسێكیشەوەیە، كە پلەو ئاستی فەزڵ و گەورەیی لە خۆی كەمتریش بووبێت.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)دەفەرموێ: (بَيْنَمَا مُوسَى فِي مَلَإٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ هَلْ تَعْلَمُ أَحَدًا أَعْلَمَ مِنْكَ قَالَ مُوسَى لاَ، فَأَوْحَى اللَّهُ

---

(١) فتح الباري ١٤١/١.

عَزَّ وَجَلَّ إِلَى مُوسَى بَلَى عَبْدُنَا خَضِرٌ. فَسَأَلَ مُوسَى السَّبِيلَ إِلَيْهِ.فَجَعَلَ اللَّهُ لَهُ الْحُوتَ آيَةً وَقِيلَ لَهُ إِذَا فَقَدْتَ الْحُوتَ فَارْجِعْ فَإِنَّكَ سَتَلْقَاهُ. وَكَانَ يَتَّبِعُ أَثَرَ الْحُوتِ فِي الْبَحْرِ. فَقَالَ لِمُوسَى فَتَاهُ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِي فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصَا فَوَجَدَا خَضِرًا فَكَانَ مِنْ شَأْنِهِمَا الَّذِي قَصَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي كِتَابِهِ)[1] البخاری.

واته: لەو کاتەی (موسا) -علیه السلام- لە ناو کۆمەڵێك لە بەنی ئیسرائیلیانی قەومەکەی خۆیدا بوو، کابرایەك هاتە خزمەتی و لێی پرسی: کەسێکت پێ شك دێت لە خۆت زاناتر بێت؟!

موسا فەرمووی: نەخێر، ئیدی خوای گەورە وەحی بۆ نارد،کە بەڵێ هەیە، بەندەکەی خۆمان، کە ناوی (خدر)ە! ئیدی (موسا) داوای لە خوای گەورە کرد کە ڕێی دیداری ئەوی نیشان دا، خوای گەورە ماسیەکەی بۆ کردە نیشانەو پێی وترا: بڕۆ، لە هەر کات و شوێنێك ئەم ماسیەت لێ ونبوو، بگەڕێرەوە ئەوە (خدر) لەوێیەو دەیبینیت، لە جێیەك ماسیەکەیان لێ ونبوو، هەر ئاسەوارێکی لێجێما (پاشان کە سەیدنا موسا بە غولامەکەی فەرمووو: ماسیەکەمان بۆ بێنە) غولامەکەی وتی: دەزانیت ماسیەکەم لای تاوێرە بەردەکەی، کە لاماندا بیرچوو، شەیتان بیری بردمەوە پێت بڵێم.

موسا فەرمووی: ئێ ئەمە مەبەستەکەمانە، ئیتر بە شوێن پێی خۆیاندا گەڕانەوە لای تاوێرە بەردەکە، (خدر)یان لەوێ بینی، باقی چیرۆکەکەش ئەوەیە ،کە خوای گەورە لە قورئانەکەیدا بۆی گێڕاونەتەوە.

ئەمە بەڵگەیەکی ڕاشکاوو ڕۆشنە، لەسەر گەورەیی و فەزڵی زانست و فێربوون، کە دەبینی سەیدنا (موسا)،کە یەکێکە لە ناوداری پێغەمبەران

---

(١) بوخاری (٧٨، ١٢٢، ٢٥٧٨، ٣١٠٤، ٤٤٤٨ - ٦٢٩٥، ٧٠٤٠).

(سەلامی خوایان لێ بێت) کە لە خاوەن ویستە بەرز (اولـو العَـزم)ە کـانە، لە پێناوی وەرگرتنی زانست و فێربووندا دەڕواتە لای کەسێکی دیـکە، کە سـەیدنا (خدر)ە، کە لە فەزڵ و گەورەییدا لە خۆی کەمترە..

(ئیبنوحەجەر) لە بەراوردکردنی فەزڵی هەردووکیاندا (سـەلامی خوایـان لـێ بێت)، دەفەرموێ: ((سەیدنا (خدر) هەرچەنـدە پێغەمـبەرە، بەڵام زانایـان راکـۆن لەسەر ئەوەی: کە خاوەن پەیام (رسول) نەبووە،[1]خاوەن پەیـامیش گەورەتـرە لە نێرراوی بێ پەیام، تەنـانەت ئەگەر بشـوترێت: کە سـەیدنا (خـدر) پێغەمـبەری خاوەن پەیام بووە، هەر ناگاتە ئاسـت و پـلەی سـەیدنا (موسـا)، کە پەیـامەکەی گەورەترو ئوممەتەکەشی زیاتر بوون، ئەگەر سەیدنا (خدر) پێغەمبەرێکی بەنی ئیسرائیل بێـت، دیسـان سـەیدنا (موسـا)، هەر پێغەمبەرێکـی ئەوانەو سەرکردەیانەو لە هەموو پێغەمبەرەکانی بەنی ئیسرائیل گەورەترە.

ئەگەر بشڵێین: سەیدنا خدر پێغەمبەر نەبووەو هەر وەلیەکی خوابـووە، ئەوە دیسان ئاشکرایە، کە پێغەمبەرێك لە وەلیەك گەورەترە، گەوەریی پێغەمبەرێك لە وەلییەك بەڵگە نەویسـتێکی ژیرییـاری و شـەرعی رۆشـنەو ئەوی پـێچەوانەی

---

(١) پێغەمبەرانی خوا سێ پۆلن:

پۆلی یەکەم: ئەوانەی هەر وەحیان بۆ هاتووەو لە نێوانی دوو پێغەمـبەری خـاوەن پەیامـدا هـاتوون بـۆ میللەتـان، تـا بیـانخەنەوە سـەر رێبـازی پێغەمـبەرەکەی پێشـوو، وەکـو ئەو پێغەمبەرانەی لە نێوان سەیدنا موساو سەیدنا عیسادا بۆ بەنی ئیسرائیل نێرراون.

پـۆلی دووەم: ئەوانەی، کە پەیـامی سـەربەخۆیان بـۆ هـاتووە، وەکـو: سـەیدنا شـوعەیب و سولەیمان و ئەو بەڕێزانەی دیکە.

پۆلی سێیەم: پێشڕەوانی پێغەمبەرانن، کە پێنجی خاوەن ویست و ئیـرادەی بەرزیـان پێیـان دەووترێـت: (اولـو العـزم)، کە بـریتین لە: سـەیدنا نـوح و ئیبراهـیم و موسـاو عیسـاو محمـد (سەلامی خوای گەورە) لە هەموان.. (و).

ئەوە بڵێت، بەرەو کوفر چووە، چونکە ئەوە لە رێسا نەگۆڕەکانی شەرعە)).(١)

٥- ئەو ئـــایەتەی کە خـــوای گەورە دەفەرمـــوێ: ﴿شَهِدَ ٱللَّهُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَأُو۟لُوا۟ ٱلْعِلْمِ قَآئِمًۢا بِٱلْقِسْطِ ۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٨﴾﴾ آل عمران: ١٨

خوای پەروەردگارو فریشتەکان و خاوەن زانستەکان شایەتیانداوە، کە جـگە لە (الله) هیچی دیکە خوا نییە، هەمووشیان دادی خوایی دەچەسپێنن، بە راستی هیچ شتێك نیە شایانی ئەوە بێت بە خوا دانرێـت جـگە لە الـلە، خـوای گەورە بە دەسەڵات و دانایە.

(ئیبنولقەییم) - رحمە اللە - دەفەرموێ: لەم ئایەتەدا خـوای گەورە شـایەتی خاوەن زانستەکان لەسەر تاکێتی خۆی دەهێنێتەوە، کە دەفەرموێ: (شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ وَالْمَلائِكَةُ وَأُوْلُـواْ الْعِلْـمِ قَائِمًـا بِالْقِسْـطِ) ئەمە لە چەنـد لایەنـێکەوە بەڵگەیە لەسەر گەورەیی و فەزڵی زانست و ئەهلی زانستی:

یەکەمیان: پەسەندکردنی شایەتیەکەی ئەوان لە نێوان ئەو هەموو خەڵـکەدا کە هەن!

دووەمیان: هێنانی شایەتیەکەی ئەوان لە ریزی شایەتیەکەی خۆی.

سێیەمیان: ریزیکردنی شایەتی ئەوان لەگەڵ شایەتی فریشتەکانی خۆی.

چوارەمیان: رێزلێنانیان بە ناساندنیان بەوەی کە دادپەروەرن، چونکە شـایەت دەبێ: دادپەروەرو سەرڕاست بێت، ئەمەش تەزکیەی خوای گەورەیە بـۆ ئەوان! ئیتر چ تەزکیەو وەسفێك لەمە گەورەترە؟!

نابینیت پێغەمبەری نازدار صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەرهەقی زانایان دەفەرموێت:

---

(١) فتح الباري (٢٢١/١).

(يَحْمِلُ هَذَا العِلْمَ مِنْ كُلِّ خَلَفٍ عُدُولُهُ، يَنْفَوْنَ عَنْهُ تَحْرِيفَ الغَالِينَ وانْتِحَالَ الْمُبْطِلِينَ وتَأْوِيلَ الْجَاهِلِينَ)(١) .

واتە: ئەم زانستیە لە هەر نەوەیەك دادپەروەرانی هەڵیدەگرن، لاڕێوونی توندڕەوان و خۆبەشیاوزانی گەندەڵان و لێكدانەوەی نەفامانی لێ لادەبەن..

تا دەگاتە: شەشەمیان: پاشان خوای گەورە بۆ خۆی دەبێتە شاهید! كە شیاوترین و لێزانترین و بەڕێزترین شایەتەو ئینجا فریشتەو خاوەن زانستیەكان باس دەفەرموێ.. بە تەئكید ئا ئەمە فەزڵ و پلەو ڕێزە.. (٢)

(قورتوبی) - رحمە الله - دەفەرموێ: ئەم ئایەتە بەڵگەی گەورەیی و گرنگی زانست و پلەو ڕێزی زانایانی تێدایە، ئەگەر كەسانێكی دیكە لە ئاستی زانایاندا بوونایە، حەتمەن خوای گەورە دەیهێنانە ریزی ناوی پیرۆزی خۆی و فریشتەكانیەوە.. (٣) (ئەبوحامیدی غەزالی) ڕەحمەتیش قسەیەكی وەكو ئەمەی هەیە.. (٤)

٦- هەروەها ئەو ئایەتەی كە دەفەرموێ: ﴿ أَمَّنْ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْءَاخِرَةَ وَيَرْجُواْ رَحْمَةَ رَبِّهِۦ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ۝٩ ﴾ الزمر [٩]

---

(١) ئیبنو عەدی لە سەیدنا علی و عومەرەوە (خوا لێیان ڕازی بێت) گێڕاوێتیەوە، هەروەها خەتیبی بەغدادیش لە موعازەوە،تەبەریی لە ئوسامەی كوری زەیدەوە، هەروەها لە ئەبو هورەیرەو ئیبنومەسعودەوە هاتووە، ئیمام ئەحمەد دەفەرمووێت: فەرموودەیەكی صەحیحە. (خەللال لە كتێبی (العلل) ەوە لێوەی گێڕاوێتیەوە، وەكو ئیبنولقەییم لە كتێبی (مفتاح دار سعادة ١٣٦/١) وخەتیبی بەغدادیی لە ئیمام ئەحمەدەوە هێناوێتیەوە. بڕوانە: كتێبی (شَرَفُ أصحاب الحديث ل٢٩).

(٢) مفتاح دار السعادة (٤٩).

(٣) تفسير القرطبي (٤١/٤).

(٤) احياء علوم الدين (١٥/١).

واتە: چــا ئەو کەســەی لە تــاریکی شــەواندا ملکەچــانە لە ســوجدەدایەو خەریکی شەونوێژێتی و هۆشی لە چارەنووسی قیامەتێتی، وەك ئەو کەسەیە کە هاوبەشی بۆ خوای گەورە دانــاوە؟! چــا ئەو کەسـانەی دەزانــن کە خواناسـیی و خواپەرستیی چییە، وەکو ئەوانەن کە نازانن؟! ئەوانەی خاوەن هزرو ژیریین پەی بەم جیاوازیی زانینە دەبەن..

(ئیبنولقەییم) - رحمە اللە- دەفەرموێ: ((خوای پەوەردگار جیاوازیی خســتۆتە نێوان ریزی ئەو کەسانەوە، کە زاناو ئەهلی خواناسـیی و خواپەرسـتین، لەگەڵ ریزی ئەو کەسانەدا کە وا نین، هەروەکـو کە جیـاوازی خســتۆتە نێـوان ئەهلـی بەهەشــت و ئەهلــی دۆزەخەوە، کە فەرمــوویەتی: ﴿لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾ الحشر: ٢٠ ئەمە بەڵگەیە لەسەر پلەی بەرزو رێزی زانایان)).[١]

٧- ئەو ئایەتەش ،کە دەفەرموێ: ﴿أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٩﴾﴾ الرعد: ١٩

واتە: چــا ئەو کەســەی کە دەزانێــت ئەمە وەحیــیەو حەقەو لە خــوای پەروەردگارتەوە بۆت هاتووە وەکـو ئەو کەسـەیە، کە کـوێرە؟! ئـاخر ئەو کەسـە پەی بەمە دەبات کە خاوەن هزرو ژیرییە.

(ئیبنولقەییم) - رحـمە الـلە- دەفەرمـوێ: ((خـوای گەورە نەزانــی خســتۆتە ریزی کوێرو نابیناکانەوە، کە توانای دیتنیان نییە! نابینیت چۆن دەفەرموێ: (أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ)، چــونکە خەڵکــی دوو پــۆلن: زاناکــان و کوێرەکان. خوای گەورە لە زۆر شوێنی قورئاندا، نەزانەکانی بە کوێرو کەڕو لاڵ وەسف کردووە)). [٢]

(١) مفتاح دار السعادة (٤٨-٤٩).

(٢) هەمان سەرچاوە (٤٩).

٨- ئەو ئـایەتەی تـریش کە دەفەرمـوێ: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَاۚ مَا كُنتَ تَدْرِي مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلْنَٰهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَاۚ وَإِنَّكَ لَتَهْدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝٥٢﴾ الشورى: ٥٢

واتە: ئێمە رۆحێکمان لە تەرەفی خۆمانەوە بۆ ناردویت، کە پێشتر نەتـدەزانی قورئان و وەحی چین و باوەڕو ئیماندارییی چین، ئێمە وەحیەکەمان کـردە نـووری رێ، تا ئەو عەبدانەمانی پـێ هیـدایەت بـدەین، کە دەخـوازیین رێنمایـی خـوایی وەربگرن، دڵنیـابە جەنابیشـت خەڵکـی بـۆ رێبـازی راسـت و دروسـتی خـوایی بانگهێشت دەکەیت.

دەبینیـت خـوای گەورە ئەوەی، کە بە وەحیـی نـاردوێتی بە (نـوور: تیشـکی رونـاکیی) وەسـفی دەکـات، ئاشـکرایە ئەوەی کە بە وەحیـیەکەی بـۆ جەنـابی ناردووە زانستییە: خواناسیی و خواپەرسـتییە. وەك دەفەرمـوێ: ﴿فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ﴾ آل عمران: ٦١ .

واتە: ئەوی دوای ئەوەی کە زانسـتییت بـۆ هـاتووە موناقەشـەت لەگەڵـدا دەکات.. بۆیە کاتێك کەسێك پشکی زیاتری لەم زانستییە بەردەکەوێت پشـکی زیاتریی لەو نوورە خواییە پێدەبرێت بەو نـوورەش- کە هیـدایەتە خـواییەکەیە- حەق و باتڵ دەناسێت و سنووری نێوانیـان لێـك جـودا دەکـاتەوە. خـوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَٰهُ وَجَعَلْنَا لَهُۥ نُورًا يَمْشِي بِهِۦ فِي ٱلنَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُۥ فِي ٱلظُّلُمَٰتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا﴾ الأنعام: ١٢٢

واتە: چما ئەو کەسەی مردوو بووەو ئێمە زیندوومان کـردۆتەوەو نـوورێکمان خستۆتە بەرچـاویی و بەوە رێـی راسـتی لە نـاو خەڵکییـدا دۆزیـوەتەوەو پێـی دەڕوات، وەکو ئەو کەسەیە کە لە تاریکستانییەکی چڕدایەو ناتوانێت لێی قوتار

بێـت؟! ئەمە ئەو زانسـتییە شـەرعییەیە کە خـاوەنەکەی بەرەو تەقواکـاریی و لەخواترسـان دەبـات. خـوای گەورە دەفەرمـوێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَءَامِنُواْ بِرَسُولِهِۦ يُؤۡتِكُمۡ كِفۡلَيۡنِ مِن رَّحۡمَتِهِۦ وَيَجۡعَل لَّكُمۡ نُورٗا تَمۡشُونَ بِهِۦ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ٢٨﴾ الحديد: ٢٨

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێنـاوە لە خـوای گەورە بترسـن، بـاوەڕ بە نێرراوەکەی بهێنن دوو پشکی زەمانەتتان بۆ مسـۆگەر دەکـات (کە چـاودێریی کردنتـانە لە دنیـاو لە قیامەتـدا)و نوورێکیشـتان پـێ دەبەخشـێت کە مـایەی بەرچاوڕوونیتان دەبێـت و لێشـتان خـۆش دەبێـت.. خـوای گەورە لێخۆشـبوو و بەبەزەییە.

٩- ئەو ئایەتەش کە دەفەرموێ: ﴿قَالُواْ ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ وَلَدٗاۗ سُبۡحَٰنَهُۥۖ هُوَ ٱلۡغَنِيُّۖ لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ إِنۡ عِندَكُم مِّن سُلۡطَٰنِۭ بِهَٰذَآۚ أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ٦٨﴾ یونس: ٦٨

واتە: دەیانوت: کە خوای گەورە کوڕی بۆ خـۆی هەڵبـژاردووە! خـوای گەورە بێنیازە، پێویستی بە هیچ نییە، هەرچی لە ئاسمانەکان و زەمیندان مـوڵکی ئەون، دەی ئێوە هـیچ بەڵگەیەکتـان لەسـەر راسـتی ئەو قسـەیەتان پێـیە؟ یـان هەر لە خۆتانەوە - بێئە وەی هیچ بزانن - لە وەسف و سیفەتی خوای گەورەوە دەدوێن..

خوای گەورە لەم ئایەتەدا زانست و بەڵگەی بە (سُلْطَان) نـاوبردووە، داوای لە کافرەکـان کـردووە کە بەڵـگەی راسـت لەسـەر قسـەکانیان بهێنـنەوە، (إِنۡ عِندَكُم مِّن سُلۡطَٰنِۭ) بە تەئکییـد نیشـیانە. ئینجـا ئەو هەڵوێسـتەیانی رەتکردۆتەوە کە بە بێ هەبوونی زانیـاریی قسـە لەسـەر سیفاتی خـوای گەورە دەکەن: (أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ).

ئــایەتێکی تــری هەر وەکــو ئەمە: (أ﴿أَتُجَٰدِلُونَنِي فِيٓ أَسۡمَآءٖ سَمَّيۡتُمُوهَآ أَنتُمۡ وَءَابَآؤُكُم مَّا نَزَّلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلۡطَٰنٖ﴾ الأعراف: ٧١

واتە: ئەو موناقەشـەیەم لەسـەر نـاوو سـیفات و وەسـفی (بـتە خوا)کانتـان لەگەڵدا دەکەن کە هەر لە خۆتان و باب وباپیرانتانەوە هێناوتـانەو خـوای گەورە هیچ بەڵگەیەکی لەسەر راستێتی نەنـاردووە.. هەروەهـا ئـایەتی: ﴿هَٰٓؤُلَآءِ قَوۡمُنَا ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةٗۖ لَّوۡلَا يَأۡتُونَ عَلَيۡهِم بِسُلۡطَٰنِۭ بَيِّنٖۖ فَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبٗا ١٥﴾ الكهف: ١٥

واتە: (یاوەرانی ئەشکەوت فەرموویـان) ئەم قەومەی ئـێمە بێـئە وەی هـیچ بەڵگەیەکی راست و رەوایان هەبێت، خوای تریـان لە جیـاتی خـوای پەوەردگـار دانـاوە! ئـێ کـێ لەو کەسـە سـتەمکارترە کە کە قسـەی درۆ بە نـاوی خـوای گەورەوە هەڵدەبەستێت؟! هەروەها ئایەتی:﴿وَيَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَمۡ يُنَزِّلۡ بِهِۦ سُلۡطَٰنٗا وَمَا لَيۡسَ لَهُم بِهِۦ عِلۡمٞۗ﴾ الحج: ٧١

واتە: خوای تر لە جیاتی خوای پەروەردگار دەپەرستن کە هـیچ بەڵگەیەکیـان لەسەر راست و رەوایـی دیـدو هەڵوێسـتیان نیـیەو هـیچ زانستییەکیشـیان لەو بارەوە (لەسەر خواناسیی و خواپەرستیی) نییە!! هەروەها ئایەتی: ﴿أَلَآ إِنَّهُم مِّنۡ إِفۡكِهِمۡ لَيَقُولُونَ ١٥١ وَلَدَ ٱللَّهُ وَإِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ١٥٢﴾ الصافات: ١٥١ – ١٥٢

واتە: ئەوەتا لەبەر ئەو درۆو هەڵبەستانەی بە نـاوی خـواوە دەیـکەن، دەڵـێن خوای گەورە کوڕی هەیە. بە تەئکیید درۆ دەکەن، هەر درۆزنن.

وشەی (سُلْطَان) لە هەموو ئەم ئایەتانەدا هەر بە مانـای بەڵـگەی شـەرعیی هاتووە، واتە هەبوونی زانست و هەنـجەت (بەڵـگە).. زەمـی موشریکەکانیشـی

کردووە، کە لەبەر نەبـوونی بەڵـگەو هەنجەتـی وەحـی کەوتـوونەتە شـیرکەوەو هاوبەشیان بۆ خوای گەورە داناوە. داوای لێکردوون کە ئەگەر خۆیان وا دەبیـین کە خواناسییەکەیان راستەو لەسەر هەقن با بەڵگەیەك لە وەحیی خوایی لەسـەر دیدو هەڵوێستیان بهێننەوە..

بیرخستنەوەیەك:

وشەی (سُلْطَان) لە قورئاندا بە دوو مانا هاتووە :

یەکەمیان: بە مانای بەڵگەو هەنجەتی ڕاست و دروست (لە وەحی خواییەوە هاتبێت) وەکو لەو ئایەتانەی پێشوودا ڕوونبۆوە.

دووەمیان: بە مانای هێزو توانا، وەکو کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَٱجْعَل لِّي مِن لَّدُنكَ سُلْطَٰنًا نَّصِيرًا ﴿٨٠﴾﴾ الإسراء: ٨٠ .

واتە: هەر لە تەرەفی خۆشتەوە هێزو توانایەك بکە بە پشتیوانم.. هەروەها:

﴿وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِۦ سُلْطَٰنًا﴾ الإسراء: ٣٣.

واتە: هەر کەسێك ستەملێکراوانەوە بکوژرێت، ئەو ماف و هێزو دەسەڵاتەمان داوە بە سەرپەرشتیارە (خاوەن خوێن)ەکەی کە مافی بسەنێتەوە.

لە قورئاندا وشەی (سُلْطَان) زیاتر بە مانای یەکەمین هاتووە، هەردوو ماناکەش، هەر دەگەڕێنەوە بۆ یەك ئەسڵ ،کە (السَّلاطة) یە، واتە: هەبوونی تواناو دەسەڵاتێك کە بتوانێت بەرامبەرەکە بخاتە ژێر دەستی خۆی و بەسەریدا زاڵ ببێت، جا بەبەڵگەو هەنجەتی ڕاست و ڕەوا بێت یان بەبەکارهێنانی هێزی ماددی.[1]

(ئیبنولقەییم) - رحمه الله- دەفەرموێ: ((مەبەست ئەوەیە: کە خوای گەورە زانستیی بەڵگەی ناوناوە: (سُلْطَان) چونکە ئەوە وا دەخوازێت کە خاوەن بەڵگەکە بە تواناوە هەنجەتی ڕاست و ڕەوای خۆی بەسەر نەزانانندا فەرزکات،

---

(١) المفردات للراغب الأصفهاني، ل ٢٣٨.

چـونکە دەسـەڵاتی بەڵـگەی حەق لە هێـزی دەسـت و دەسـەڵاتی بەرجەسـتە (ماددیی) گەورەترو کاریگەرترە، نابینیت:

١- خەڵکی تەسـلیم بە بەڵـگە دەبـن و شـوێنی دەکەون کەچـی لە دەسـەڵات هەڵدەگەڕێنەوەو لێی یاخی دەبن..

٢- خەڵکی کە بەڵگە وەردەگرن بە دڵ تەسلیمی دەبن، کە دەکەونە ژێر قەهری هێزەوە هەر بە بەدەن تەسلیمی دەبن..

٣- بەڵگە دڵ کەمەندکێش دەکات و دەیخاتە شـوێن خـۆی، بەرامبەرەکەشـی هەرچەنـدە کەلـــلـــەڕەقیی بکـات و لە رواڵەتـدا خـۆی بەدەسـتیەوە نەدات، لە ناخی دڵ و دەروونییدا پێی حەق دەبێت و ناچارانەو زەلیلانە تەسلیمی دەبێت! لە بەرامبەردا بڕوانە دەسەڵاتی هێـزو پـلەو پـایە، ئەگەر بەڵـگەی حەقـی لەگەڵـدا نەبێت تا بە شەرعێتیەکەی ئەوەوە خەڵکی ئاڕاستە بکـات، هەر دەبێـتە کەڵـبەو چڕنووك و چەپۆکی دڕندان! دەبێتە هێزی بـێ زانسـت و بـێ بەڵـگەی رەواو بـێ رەحم و رەدا، بە پێچەوانەی هێـزی هەنـجەت و بەڵـگەی حەق کە دەبێـتە هێـزی زانست و دانایی و هێزی و بەزەیی و رێنیشاندان ..))[1]

لەبەر ئەوەی زانست هێـزو سـوڵتانە، خاوەنەکـانی - کە زانایـانن - خـاوەن هێزی حەقیقیین، سەرۆکایەتی و پێشڕەوێتی و ئاڕاستەوانێتی حەقیقیی خەڵکـی وا بەوان.

(ئەبولئەسوەدی دوئەلی) - خوا لێـی رازی بێـت- دەیفەرمـوو: ((هـیچ شـتێك وەکو زانست بەنرخ نییە، پاشاکان دەسەڵاتدارانی سـەر خەڵکـین، بەڵام زانایـان دەسەڵاتدارانی سەر پاشاکانن)).[2]

---

(١) مفتاح دار السعادة ٥٩/١. خاڵبەندییەکەی من کردومە (ك).

(٢) إحياء علوم الدين ١٨/١.

لەوانەی ئەم راستییە دەسەلمێنێت:

١٠- هەروەهـا ئەو ئـايەتەی كە دەفەرمـوێ: ﴿وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ﴾ النساء: ٨٣ .

واتە: هەر كە هەواڵێك (ئیـدیعایەیەك)یان پێـدەگات ـ چ دەربـارەی ئەمـن و ئەمـان بێـت، چ دەربـارەی دژواریـی و مەترسـیی بێـت ـ بـێ سـێوودوو (بـێ تـوێژینەوەو بەدواداچـوونەوەی) یەكسـەر دەكەونە ژێـر كـاریگەرێتی ئەو قسەیەوەو هەر خۆیان دەكەونە بڵاوكردنەوەی! ئاخر ئەگەر بە پێغەمبەری خوایان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و بە بەرپرسانی خۆیانیان بگەیانایەتەوە، ئەوان مەبەست و ئامانجی ئەو قسەیان دەزانی و دەیانزانی حوكمی ئەو قسـەیە چییـەو دەبـێ چ رایەكی بەرامبەر دەرببڕن..

ئەمە دەقێكـی رۆشـنەو ئەوە دەسـەلمێنیت: كە زانایـانی بەرپـرس - كە بەوە وەسـفی كـردوون (الَّـذِينَ يَسْـتَنبِطُونَهُ)- مەرجەعییەتـی ئاڕاسـتەكردنن و دەبـێ هەواڵـی هەمـوو روداوو پێشـهاتێك بگێـڕڕێتەوە لای ئەوان و حـوكمی هەمـوو رەفتارێك دەبێ لەوانەوە دەرچێت.

بۆیە (ئیبنوتەیمییە) - رحمە اللە - دەفەرموێ: ((زانایـان و دەسـەڵاتداران ئەو (كاربەدەسـت: وەلـی ئەمـر)ەی موسـوڵمانانن، كە خـوای گەورە دەربارەیـان فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ﴾ النساء: ٥٩.

واتە: ئەی ئەو كەسانەی باوەڕتان هێناوە! گوێڕایەڵی خوای گەورەو گوێڕایەڵی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و كاربەدەستانی خۆتان بكەن.

(ئیبنوتەیمییە)- رحمه الله- دەفەرموێ: ((بۆیە کاربەدەستان کراون بە دوو پۆل: زانایان و دەسەڵاتداران، هەر کاتێك ئەمانە چاك دەرچوون، خەڵکیش چاك دەبن، ئەگەر ئەمان خراپ دەرچوون، خەڵکیش خراپ دەبن)).[1]

ماناکردنی (ولی الامر) بە زانایان و کاربەدەستان لە یاوەرانەوە هاتووە.

(ئیبنوحەجەر) - رحمه الله- دەفەرموێ: ((راجوێییەك لە ماناکردنی (أُولِي الأَمْرِ)ی ئایەتەکەدا هەیە)).

(ئەبوهورەیرە) - خوا لێی رازی بێ- دەفەرموێ: (الامراء): واتە: کاربەدەستانن. [2]

(جابری کوڕی عەبداللە) - خوا لێی رازی بێت- دەفەرموێ: (هم أهل العلم والخیر).

واتە: زانایان و خێرخوازانن.

(موجاهیدو عطاء و حەسەنی بەسریی و ئەبولعالییە) دەفەرموون: زانایانن.[3]

١١- لە گەورەیی زانستە کە: چاکەو گەورەیی و ڕێزی زانست دەگاتە گیانلەبەرانیش! خوای گەورە هەر وەکو کە کەسی زانای وەکو کەسی نەزان دانەناوەو یەکسانی نەکردوون، سەگی زاناو سەگی نەزانیشی یەکسان نەکردوون.

---

(١) مجموع الفتاوى ١٧٠/٢٨ هەروەها (مجموع الفتاوى ب ١٠/ ٣٥٤ ــ ٣٥٥ و ب ١١/ ٥٥١ ــ ٥٥٢)

(٢) تەبەریی لە مەیموونی کوڕی مەهرانەوە بە سەنەدێکی سەحیح ریوایەتی کردووە.

(٣) فتح الباري ٨/ ٢٥٤.

(ئیبنولقەییم) لە روونکردنەوەی ئەوەدا دەفەرموێ: ((خوای گەورە نێچیری سەگی نەزانی بە مردارەوەبوو داناوەو خواردنیشی حەرام کردووە، کەچی نێچیری سەگی فێرکراوی بە حەڵاڵ داناوە.. ئەمەش بەڵگەیەکی ترە لەسەر گەورەیی زانست و بەڕیزیی خوێندکارانی.. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمۡۖ قُلۡ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ وَمَا عَلَّمۡتُم مِّنَ ٱلۡجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُۖ فَكُلُواْ مِمَّآ أَمۡسَكۡنَ عَلَيۡكُمۡ وَٱذۡكُرُواْ ٱسۡمَ ٱللَّهِ عَلَيۡهِۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلۡحِسَابِ ٤ ﴾ المائدة: ٤.

واتە: لێت دەپرسن چییان بۆ حەڵاڵە؟ بفەرموو: هەموو شتێکی پاکتان لێ حەڵاڵە، هەروەها نێچیری ئەو گیانلەبەرانەش (وەکو :سەگ و هەڵۆو هیتر)، یان گیانلەبەرانی دڕەندەی کێویی (وەکو: شێرو پڵنگ و هیتر)، کە لەوەی خوای گەورە ئێوەی فێرکردووە فێری راوکردنتان کردوون. ئەوان هەرچییەکیان راوکرد، ئێوە ناوی خوای گەورەییان لێ بهێنن و بیانخۆن. لە خوای گەورەش بترسن، لێپرسینەوەی خوای گەورە زۆر خێرایە..

ئەگەر لەبەر زانین و گەورەیی زانست و رێزی فێرکردنی ئەو گیانلەبەرانە نەبوایە دەبوو نێچیری هەردوو لایان وەکو یەکبوونایە)).[١]

ئەمە هەندێك بەڵگەی قورئان لەسەر گەورەیی زانست و پلەو پایەو رێزی خوێندکارانی شەرع.. ئینجا دەچینە سەر بەڵگەی ئەمە لە سوننەتدا.. ان شاء الله..

---

(١) مفتاح دار السعادة ٥٥/١.

باسی دووەم

بەڵگەی فەرموودە

لەسەر گەورەیی زانستی شەرعیی و پلەی بەرزی فێرخوازیی

١- خاتوو عائیشە -خوا لێی ڕازی- بێت دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەیفەرموو: (مَنْ عَمِلَ عَمَلاً ليسَ عليه أمرُنا هذا فهو رَدٌّ).(١)

واتە: هەر کەسێك کارێکی داهێنا کە دینەکەمان نەیگرێتەوە، ئەوە ڕەتکراوەیە.. ڕەفزە.

(بوخار)یش لە فەرموودەیەکی (موعەللەق)یدا ناونیشانێکی داناوە لە سەحیحەکەی لە (کتاب الإعتصام) دا بەناوی: (باب إذا إجتهد العامل أو الحاكم فأخطا خلافاً الرسول صلى الله عليه وسلم من غير علم، فحكمه مردود لقول النبي صلى الله عليه وسلم (مَنْ عَمِلَ عَمَلاً ليسَ عليه أمرُنا هذا فهو رَدٌّ) لە شوێنێکی تریشدا بە سەنەدی پەیوەستەوە هێناویتیەوە.

(ئیبنو حەجەر)یش دەربارەی دەفەرمووێ: (ئەم فەرموودەیە لە بنەما سەرەکییەکانی ئیسلام و ڕێسا سەرەکیەکانێتی). (٢)

بە تەئکید هەر وایە، چونکە ئەم فەرموودەیە:

أ- ماناکەی تەئکید لەوە دەکاتەوە کە هەرکارێك پێچەوانەی بەڵگەی شەرعی بوو نارەوایەو ڕەفزە، ئیتر لە بوارەکانی پەرستندا بێت یا سەوداو مامەڵەو گرێبەست، یا بوارەکانی تری ئەحکام وەکو ئەحکامی داوەریی..

---

(١) بوخاری (٢٦٩٦)، موسلیم (١٧١٨) .

(٢) ئیبنو حەجەری عەسقەلانی : فتح الباري (٥\٣٠٢) .

لەم بوارانەو لە بوارەکانی تری ژیاندا هەر بڕیارو حوکمێك پێچەوانەی شەرع بێت قبوڵ نییەو خاوەنەکەی پاداشتی لەسەر وەرناگرێت ئەگەر لە (خواپەرستیدابوو) ئەگەر لە سەوداو مامەڵەو گرێبەستیشدا بێت، پابەندی شەرعیانەی لەسەر پێویست نابێت، هەروەها لە داوەریی و حوکمدا ئەگەر پێچەوانەی بەڵگەکانی شەرع بوو باتڵە و کاری پێناکرێت.

ب- ناواخنی واتای فەرموودەکە ئەوە دەگەیەنێت کە: وەرگرتنی زانیاریی - پێش کارکردن - زەرووریيە.. ئەگەر ڕەفتار (گوفتارو کردار) قبوڵ نەبێت تا بە گوێرەی بەڵگەی شەرعیی نەبێت.

کەوابوو: زانینی بەڵگەی شەرعیی پێش دەستپێکی هەموو ڕەفتارێك پێویستە. ئەمەش گەورەیی زانستی شەرعیی و زانینی بەڵگە و ئیستیدلال پێهێنانەوەی دەردەخات، کە مەرجی ڕاست و دروستی ڕەفتاری وەرگیراوەو بەڵگەی ئەوەیە کە وەرگرتنی زانست پێش دەست بەکاربوون فەرزە.

ئاشکراشە مەرجەکانی قبوڵبوونی کردەوە دوانن:

یەکەمیان: خوا ویستی و نییەتپاکی: بەوەی کە عەبد لە کارەکەیدا هیچی غەیری ڕەزامەندی خوای گەورە مەبەست نەبێت.

دووەمیان: شەرعیی بێت: واتە بەگوێرەی بەڵگەکانی شەرع بێت، ئەمەش فەرزبوونی وەرگرتنی شەرع ڕوون دەکاتەوە، تا ڕەفتارەکە لە چوارچێوەی شەرعیدا بێت و ببێتە مایەی قبوڵ بوون.

خوای پەروەردگار ئەم دوو مەرجەی لەم ئایەتەدا کۆکردۆتەوە کە دەفەرموێ:

﴿فَمَن كَانَ يَرْجُواْ لِقَآءَ رَبِّهِۦ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَٰلِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدًۢا ﴿١١٠﴾﴾ الكهف: ١١٠

واتە: هەرکەسێك دەخوازێت بە ڕوو سووریی و سەرفرازیی بە دیداری خوای

گەورە شاد ببێت، با کردەوەی چاك بکات، هیچ هاوبەشێك بۆ خوای پەروەردگـار دانەنێت..

(وَلا يُشْرِكْ بِعِبَـادَةِ رَبِّـهِ أَحَـدًا): مەرجـی خواویسـتی و سەرڕاسـتی و نیـاز و مەبەستە پاکەکەیە.

(فَلْيَعْمَلْ عَمَلا صَالِحًا): مەرجی شەرعییەتی کارەکەیەتی، هەر کە نییەتی بۆ خوا ساغ دەکاتەوە پێش دەستبەکاربوونی، دەبێت حوکمە شەرعییەکەی بزانێـت پێش ئەوەی دەستی بداتێ..

(ئیبنولقەییم) دەفەرموێ: (هەر یەکە لە ئێمە فەرمانی پێدراوە کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لە هەموو هەواڵێکیدا کە فەرموویەتی - بە ڕاسـتگۆ بزانێت، دەبێت گوێڕایەڵیشی بێت لە هەر فەرمانێکیدا کە داوێتی.

ئەمەش کاتێك دەبێت کە هەواڵ و فەرمانەکەی بزانرێت، خوای گەورەش بۆ پاراستنی دینەکەی و بەرژەوەندی ئوممەت و بەختـەوەری ژیـان و سـەرفرازیی ڕۆژی دواییان فەرمانی بە پاراستنی دینەکەی داوە.

بە ئیهمالکردنـــی دیـــنەکە ئەو بەرژەوەنـــدیانەی ئـــوممەت لە دەســـتدەچن و خراپەکاریی لە جێی چاکەکاریی لە ناویانـدا بـڵاو دەبێـتەوە، مەگەر شـێواندنی دیـــن و کارەســـاتە مرۆییەکـــانی هەمـــوو بە هـــۆی نەزانییـــنەوە نیـــیە؟ مەگەر ئاوەدانکردنەوەشی بە زانست نییە؟

هەرکاتێـك زانســت لە وڵاتێکـدا یـا لە ناوچەیەکـدا بڵاوبـووەوە دەبینیـت خراپەکـاریی تێـدا کەم دەبێـتەوە، بە پێچەوانەشـەوە هەرکاتێـك نەزانیـین لە وڵاتێکدا یـان لە ناوچەیەکـدا بڵاوبـووەوە، دەبینیـت خراپەکـاریی تێـدا تەشـەنە دەکات.

هەر کەسێك ئەمە نەزانێت و نکوڵیی لێبکـات ئەوە دیـارە کە خـوای گەورە

ڕووناکی لە بینابییدا نەهێشتووە، ئیمام ئەحمەد دەفەرمویت: ئەگەر زانست نەبوایە خەڵکی وەکو ئاژەڵیان لێدەهات.

هەروەها دەفەرموێت: (خەڵك پێویستی بە زانستە زیاتر لە پێویستی خۆراك و خواردنەوە، چونکە خۆراك و خواردنەوە لە شەوو ڕۆژێکدا دوو سێجار پێویستت پێی دەبێت بەڵام زانست لە هەموو کاتێکدایە).[1]

٢- پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْه وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (مَنْ يُرِد اللَّهُ بِه خَيْرًا يُفَقِّهْهُ في الدِّين، وَلَا تَزَالُ عِصَابَةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يُقَاتِلُونَ عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ عَلَى مَنْ نَاوَأَهُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ) .

واتە: هەرکەسێك خوای گەورە بیەوێت تووشی خێری بکات لە دینەکە تێیدە گەیەنێت، کۆمەڵێك موسوڵمان بەردەوام - لەسەر ئەم دینە حەقە- بە ئاشکرا جیهاد دەکەن و دژی ئەوانە دەوەستنەوە کە دوژمنداریتیان دەکەن. ئەمەش تا ڕۆژی قیامەت بەردەوام دەبێت..

لە ئامۆژگارییەکانی ئەم فەرموودەیە:

أ- گەورەیی زانست و پلەبەرزیی فێرخوازیی: هەر کەسێك شارەزایی لە دینەکەیدا پەیداکرد نیشانەی ئەوەیە کە خوای گەورە خێری هێناوەتە ڕێی، با دڵخۆش بێت پێی، کە لە دینەکە تێگەیشت کارو کردەوەکانی چاك دەبن، چونکە بە پێی شەرع ڕەفتار دەکات.

بە تێگەیشتنی لە دینەکەی ئامۆژگاری خەڵکی تر دەکات و ڕێنیشاندەرێتی خێرو چاکەیان دەکات. بەمەش پاداشتی وەکو بکەری خێرەکان دەست

---

(١) ئیبنولقەییمی جەوزییە: اعلام المو قعین (٢/٢٣٧-٢٣٨) .

دەکەوێت.. ئەمەش هەموو پلەو ئاستی ڕێزو گەورەیین کە خوای گەورە بە هۆی بەدەستهێنانی زانستەوە پێی دەبەخشێت.

بە پێچەوانەشەوە - وەکو واتای فەرمـوودەکە دەگەیەنێـت - هەر کەسـێك لە دینەکە تێنەگەیشت، ئەوە لە خێری زۆر مەحر}وم بووە.

(ئیبنـوحەجەر) - رحـمە اللـە- دەفەرمـوێ: (ئەبـو یەعـلا فەرمـوودەیەکی لە (مەعاویە)وە ڕیوایەتکردووە کە لە ڕێگایەکیەوە زەعـیفە، بەڵام لە کۆتایەکەیـدا دەفەرموێ: (وَمَنْ لَمْ يَتَفَقَّهْ فِي الدِّينِ لَمْ يُبَالِ اللَّهُ بِهِ).

واتە: هەر کەسێك شارەزایی لە دیـنەکەدا نەبـوو، خـوای گەورەش بـایەخی پێنادات.. ئەم مانایە ڕاستە.[١]

چونکە ئەو کەسەی کاروباری دینەکەی نەزانێت شـەرعزان نیـیەو لە ڕیـزی فەقێشدا نیـیە، بـۆیە دەشـێت دەرحەقـی بوترێـت: ئەمە خێـری بـۆ نەخـوازراوە، (چاکەی بۆ نەویستراوە).

ئەمەش بەڵگەیە لەسەر پلە بەرزیی شەرعناسان بەسەر پلەی ئاسایی خەڵکی تردا. هەروەها ئاستی ڕێزو گەورەیی شارەزابوونی شەرعە بەسەر شـارەزاییبوون لە زانستەکانی تردا.[٢]

(ئەبودەردا) -خوا لێی ڕازی بێـت- دەفەرمـوێ: (يَـرزقُ اللـهُ العلـمَ السـعداءَ ويُحْرَمُهُ الأشقياء).[٣]

(١) مەبەستی (ئەبو یەعلا) - رحـمە اللـە- ئەوەیە: کە ئەگەر فەرمـوودەکەش سـەحیح نەبێـت ماناکەی ڕاستەو وایە.

(٢) فتح الباري (١\١٦٥) .

(٣) ابن عبدالبر: جانب بيان العلم (١\٥٧).

واتە: خـوای گەورە ئەم زانسـته بە بەخـتەوەران دەبەخشـێت خراپەکـارو نەگبەتەکانی لێ مەحروم دەکات.

ب- زانست هەر بە فێربوون وەرناگیرێت: واتە: (بە سۆراخکردن و وەرگرتن)، بەڵکو دەبێت لوتفی خوای میهرەبانیشـی وەلـدا بێـت، چـونکە پێغەمـبەری خـوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الـدِّينِ.......... هەر کەسێك خوای گەورە بخوازێـت تووشـی خێـرو چـاکەی بکـات لە دیـنەکە شارەزای دەکات).

نەیفەرموو: (لیتفقه) واتە: شارەزا دەبێت، شارەزا کردنەکە ڕەنجی خۆی نیـیە، بەڵکو لوتف و ڕێزی خـوایە، وەکـو (هیدایەتـدان) بەڵام ڕەنجـی موسـوڵمانەکەو هەوڵی فێربوونەکەی هۆکاری شارەزایەتیەکەیەتی.

لە فەرموودەیەکی تردا پێغەمبەری خوا صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ دەفەرمـوێ: (وإنَّمَا أنَا قاسِمٌ واللهُ يُعطي).

واتە: من هەر بەشکار و گەێنەرەوەم، خوا خۆی دەیدات.

کەواتە: زانستە شـەرعییەکەش پێغەمـبەری خـوا (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) گەێنەرەکەیەتـی، ئەو شـارەزایە کە دەبەخشـێت و فێردەکـات، بەڵام هەر خـوای گەورە دابەشـی دەکـات. ئەمە مانـای ئەوە نیـیە کە هەرکەسـێك پشـکێکی لەو زانیارییەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَـلَّمَ) بەرکەوت ئیـتر بووبێـت بە شەرعناسی شارەزاو پسپۆڕ.

ئەو ئایەتەش پاڵپشـتی ئەمەیە کە دەفەرمـوێ: ﴿يُؤۡتِي ٱلۡحِكۡمَةَ مَن يَشَآءُۚ وَمَن يُؤۡتَ ٱلۡحِكۡمَةَ فَقَدۡ أُوتِيَ خَيۡرًا كَثِيرًا﴾ البقرة: ٢٦٩

واتە: خـوای گەورە، دانـایی دەبەخشـێتە هەرکەسـێك کە خـۆی حەز بکـات

بیداتێ. هەر کەسێکیش دانایی بدرێتێ، ئەوە بە تەئکید خێری زۆری خراوەتە ڕێ.

کەوا بوو: داناییەکەش هەر خوابەخشە (وەکو هیدایەت و زانستەکە). دانایی - کە بریتیە لە ڕەفتاری گونجاو لە کات و شوێن و بە ڕادەی شیاوو گونجاو - هەر دەچێتەوە سەر ڕەفتارکردن بە پێی شەرع، بۆیە (ئیبنوعەبدوالبەڕ) لە ئیمامی مالیکەوە دەگێڕێتەوە، کە فەرموویەتی: (الحِكمَةُ هي الفقهُ في دينِ الله).[1]

واتە دانایی شارەزابوونە لە دینەکەی خوای گەورە.

- هەر ئیبنوعەبدولبەڕ لە ئیمامی مالیکەوە دەگێڕێتەوە: کە دەفەرموێت: (الْحِكْمَةُ وَالْعِلْمُ نُورٌ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَلَيْسَ بِكَثْرَةِ الْمَسَائِلِ) .

واتە: دانایی و زانست (مەبەست زانستی شەرع و شارەزایی بوونە تێیدا) نووری ڕێزەو خوای گەورە دەیکاتە مایەی ڕێنیشاندانی خواویستی بۆ هەر کەسێك کە خوای گەورە خۆی بیەوێت، ئەمە بە بەرفراوانی و پەلوپۆ لێبوونەوەی زانستەکە نییە.. هەروەها فەرموویەتی: (الْعِلْمُ لَيْسَ بِكَثْرَةِ الرِّوَايَةِ، هو نُورٌ يَجْعَلُهُ اللهُ حَيْثُ يَشَاءُ)[2].

واتە: زانست بە زۆر گێڕانەوەی فەرموودە نییە، بەڵکو نورێکەو خوای گەورە دەیخاتە دڵەکانەوە.

ج- فەرموودەکە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە بە کەسێك ناوترێت: شەرعناس و شارەزای دین، هەتا کار بە زانینەکەی نەکات، ئەو کەسە زاناو پیاوچاکەو دروستە پێی بوترێت: شەرعناس و زانا کە بە نییەتی پاکەوە ڕێی وەرگرتنی

(١) إبن البر : جامع بيان العلم (١٧١١) .
(٢) جامع بيان العلم (٢٥/٢).

زانستی گرتۆتە بەر و، خوای گەورەش تووشی خێر و چاکەکاری کردوەو کارەکەی بۆ ئاسان کردووە.

ئەمە ئەو فەرموودەی: (مَن يُرِدِ اللهُ بِهِ خيراً)ی بەسەردا چەسپیووە، ئەمما ئەو کەسەی هەر زانیاری کۆکردۆتەوەو کاری بە عیلمەکەی نەکردووە، ئەوە داماوە، زەمکراوو هەڕەشە لێکراوە. خوای گەورە بە هەڕەشەوە دەفەرمووێ: ﴿أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ﴾ البقرة: ٤٤

واتە: چما ئێوە فەرمان بە خەڵك دەکەن چاکە بکەن، کەچی خۆتان لەبیر دەچێتەوە؟.. ئەمە گەورەترین شتێکە کە ڕقی خوای گەورە هەڵدەستێنێت. وەکو دەفەرموێ: ﴿كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ۝٣﴾ الصف: ٣

واتە: گەورەترین شتێك کە رقی خوای گەورە هەڵدەستێنێت ئەوەیە کە شتێك بڵێن و خۆتان کاری پێنەکەن.. (مقت) مایەی تووڕە بوون و ڕق هەستان و سزایە، چۆن لەگەڵ (يُرِدِ اللهُ بِهِ خيراً) دا لە کەسێکدا کۆدەبێتەوە؟

حەتمەن کۆنابنەوە، بۆیە دەشێت کابرا دەیان لق و پۆپی زانستێك بزانێت، بەڵام -بە پێناسەی شەرع - نەچووبێتە ڕیزی شارەزایانەوە، چونکە شارەزابوون لە دینەکە پێوەپابەندبوون و چەسپاندن (تەتبیق کردن)ی لەگەڵدایە، نەك هەر وتنەوەی..

کەواتە: زانابوونی کەسێك - کە خێرێکە خوای گەورە تووشی خاوەنەکەی دەکات - ئەو کاتەیە کە زانینەکەی چۆتە بواری کردەوەوە، نەك هەر پسپۆڕی و لێزانیی.. دەبێ بە زانین و کردەوە (يفقهه في الدين)ە کە هاتبێتەدیی.[١]

د - فەرموودەکە بەڵگەشە لەسەر ئەوەی کە زانا و شەرعناس و شارەزایانی

(١) إبن القيم: مفتاح دار السعادة (٦٠/١).

دین لەم ئوممەتە نابڕێن و لە هەموو کات و شوێنێکد هەر دەبـن، تـا ئەو کـاتەی فەرمانی خوای گەورە کۆتایی بە ژیان دێنێت.

پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لە فەرمـوودەی تـردا - ئامـاژەی بەمە کردووە،کە دەفەرمویٚ: (وَلَنْ تَزَالَ هَذِهِ الأُمَّةُ قَائِمَةً عَلَى أَمْرِ اللَّهِ)[1] بوخاری.

واتە: ئەم ئــوممەتە بەردەوام دەبێــت لە پابەنــدی و پیــادەکردنی دیــنەکەی خوادا..

پیادەکردنی دینەکەش بە شارەزایی و پابەنـدبوون دەبێـت بەو حەقەوە کە تـا ڕۆژی قیامەت بەردەوام دەبێت، ویستی خوای گەورە وای خواستووە تا خەڵکی بیانوی نەزانینیان نەمێنێت.

ئەمەش ئەوە دەخوازێت کە هەموو کاتێك و لە هەموو شـوێنێك شـارەزایانی دیــنەکە لە نــاو خەڵکیــدا هەبــن، کە پیاوچــاك و ئامۆژگــارو ڕێنیشــاندەری خێرخوازییان بن..

لەم ڕوانگەیەوە، کە سەیدنا (علی کوڕی ئەبوتالب) ڕەزا و ڕەحمەتـی خـوای لێبێت دەفەرموێت: (لَنْ تَخْلُوَ الأرضُ مِنْ قائمٍ للهِ بِحُجَّةٍ)[2] .

واتە: سەرزەوی خاڵی نابێت لە بەهانەبڕی خوای گەورە.

واتە ئەو کەسانەی کە دینەکە ڕوون دەکەنەوە و ئیقامەی حوجحە دەکەن ،تا بیانووی خەڵکەکە ببڕن.

---

(١) ـ البخاري (٧١).

(٢) الفقيه المتفقه: (٥٠/١) إعلام الموقعين: (١٥٠/٤).

هەنـدێك لە زانایـان و شەرعناسـان، ئەم فەرموودەیـان کـردووە بە بەڵـگەی هەبوونی موجتەهید لە هەموو زەمانێکـداو دەفەرمـوون: ئیجتیهـادی زانایـان تـا ڕۆژی دوایی بەردەوام دەبێت.(١)

لە ڕیوایەتی (بوخاری)دا ،کە دەفەرموێ: ئەم حـاڵەتەی هەبـوونی زانسـت و زانای پیاوچـاك و شـارەزایانی دیـن بەردەوام دەبێـت (حَتَّـى يَـأْتِيَ أَمْـرِ اللَّـهِ) تـا فەرمانی خوای گەورە دێت.

مەبەست لەو (با)یەیە، کە لە کۆتـا ڕۆژی دونیـادا بەسـەر خەڵکیـدا دێـت و هەرچی مسوڵمانە پێی دەمرێت و خراپەکارەکـان دەمێنـنەوە کە قیـامەت لەسـەر ئەوان دادەمەزرێت. وەکو لە ڕیوایەتی موسلیمدا هاتووە:

موسلیم لە (عبدالرحمانی کوڕی شوماسەی مەهرییەوە) ڕیـوایەتی کـردووە کە فەرمـوویەتی، لە خزمەتـی (مەسـلەمەی کـوڕی موخەلـلەد) دا بـووم کە (عبدالله کوڕی عەمـری کـوڕی عـاص)ی لابـوو، عبداللـه فەرمـووی: (لَا تَقُـومُ السَّاعَةُ إِلَّا عَلَى شِرَارِ الْخَلْقِ هُمْ شَرٌّ مِنْ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ لَا يَدْعُونَ اللَّهَ بِشَيْءٍ إِلَّا رَدَّهُ عَلَيْهِمْ).

واتە: قیامەت بەسەر خراپترینی خەڵکیدا دێت، ئەوانە لە ئەهلـی جـاهیلیەتی پێش ئیسلام شەڕخوازترن، بۆیە هەر دوعایەك بکەن، خـوای گەورە بە ڕوویانـدا دەداتەوەو قبوڵی ناکات لێیان..

ئەمان لەو حاڵەتەی کۆڕەکەیانـدا بـوون، کە (عـوقبەی کـوڕی عـامر) هـاتە لایان، (مەسلەمە) پێی فەرموو: عبدالله! وەرە گوێبگرە چی دەفەرموێت؟

عوقبە فەرمووی: (عبدالله) شارەزاترە. بەڵام من گوێم لێبوو پێغەمبەری خـوا

(١) فتح الباري: (١٦٤/١).

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْه وَسَلَّمَ دەیفەرموو: (لَا تَزَالُ عِصَابَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ عَلَى أَمْرِ اللَّـهِ قَاهِرِينَ لِعَدُوِّهِمْ، لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَالَفَهُمْ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ وَهُمْ عَلَى ذَلِكَ)[١].

واتە: کۆمەڵە مسوڵمانێکی ئـوممەتەکەم لەسـەر ئەم دینـە بەردەوام دەبـن بە جیهادکردن لە پێناو خوادا، بە کوشتار شکست بە دووژمنانیان دەهێـنن، ئەوانەی پشتیان بەردەدەن و لەسەریان ناکەنەوە زەرەر لەوان نادەن.

هەروەها ئەو کەسـانەی پێچەوانەکاریـانن، کـاریگەری خراپیـان لەسـەریان نابێت، ئەم حاڵەتەش هەروا، تا قیامەت دەڕوات و، هەموو ئەوانەش لەسـەر ئەم هەڵوێستانەیان بەردەوام دەبن!

ئینجـا (عبداللـه) فەرمـووی: بەڵـێ وایە، پاشــان خــوای گەورە (بـا) یەك هەڵدەکات، کە وەکو بۆنی (مسك) بڵاودەبێتەوەو وەکو ئاوریشم بە نەرم ونیانی بەر کەسەکان دەکەوێت، هەر کەسێك مسقاڵێك، بە قەدەر دەنـکە دانەوێـڵەیەك باوەڕی لە دڵدا بێت ئەو (با) خۆشە، گیانی دەکێشـێت و دەمرێـت، ئـاوا هەمـوو مسـوڵمانەکان دەمـرن و هەر خراپەکـارو شـەڕخوازەکان دەمێنـنەوە، قیـامەتیش لەسەر ئا ئەوانە دادەمەزرێت..

هەموو بەڵگەکان بەردەوام بوونی زانسـت و هەبـوونی زانـا و شەرعناسـی پیاوچاك دەگەیەێنن، کە ـ تا رۆژی قیامەت دادێت ـ لەم ئوممەتەدا دەبن...

زۆر ڕیوایەتی فەرمووده کە باسـی دەسـتەی سـەرفراز (الطائفـة المنصـورة) دەکەن، ئەوە دەسـەلمێنن: کە پابەنـدیی ئەم ئـوممەتەو مـانەوەی لەسـەر حەق و ڕاگەیاندنی حەقەکە بەرپرسێتی دوو کۆمەڵە مسوڵمانن:

یەکەمیان: ئەهلی عیلم، کە زانایان و شەرعناسی پیاوچاك و حەقبێژن.

---

(١) مسلم (٣٥٥٧).

دووەمیـان: ئەهلـی جیهـادن، کە پێغەمـبەری خـوا صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ دەربارەیان فەرموویەتی: (لَا تَزَالُ عِصَابَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ عَلَى أَمْرِ اللَّـهِ قَـاهِرِينَ لِعَدُوِّهِمْ، لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَالَفَهُمْ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ وَهُمْ عَلَى ذَلِكَ).

واتە: کۆمەڵە مسوڵمانێك لەسەر حەق دەمێننەوە و جیهادی لە پێناودا دەکەن و سەردەکەون بەسەر هەرکەسێکدا کە دژایەتیان دەکات، بەردەوامیش دەبـن تـا ڕۆژی قیامەت دادێت..

ئەم دوو کـۆمەڵە مسـوڵمانەی کە ئەرکـی سـەرەکی دینەکەیـان لەسـەرە: شەرعناسان و موجاهیدەکانن، کە خاوەن پەیام (کتێبەکەی خوا) و خـاوەن هێـزی ئاسـنەکەن، کە خـوای گەورە پـێکەوە لە سـوورەتی (الحدیـد) دا دەربارەیـان دەفەرموێ: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۖ وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ ۚ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾﴾ الحديد: ٢٥.

واتە بە تەئکید نێردراوەکانی خۆمان بە بەڵگەو نیشانەی ڕۆشنەوە نارد، پەیام (کتێب)یشمان لەگەڵدا ڕەوانە کردن، هەروەها تەرازو، تا خەڵکەکە دادپەروەرانە لە ناو خۆیاندا دادپەروەریی پیـادە بـکەن، ئاسنیشـمان بۆیـان نـاردە خـوارەوە کە مایەی هێزو توانایەو سوودی زۆری بۆ خەڵکی تێدایە. ئەوە مەبەسـتەکە خـوای گەورە بزانێت کە: کێ دینی خواو ڕێبازی پێغەمبەرەکەی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ سەردەخات. خوای گەورە بەهێز و دەسەڵاتدارە.

ئەمە هەر ئەوەیە، کە (ئیبنوتەیمیە) - رحمه الله- تەئکیدی لێـدەکاتەوە، کە زەروورەتی هەبوونی هەردوو کۆمەڵەکە: (زانایان و موجاهیدان)نە.[1]

---

(١) مجموع الفتاوى:(١٠/ ٣٥٤).

خەتیبـــی بەغـــدادیش بە ســـەنەدەوە لە (ئیســـحاقی کـــوڕی عبـــدالله)وە هێناویێتیەوەو فەرموویەتی: (نزیکترین کەس لە پلەی پێغەمبەرایەتـیەوە ئەهلـی زانستی شەرعیی و ئەهلی جیهادن، ئەما ئەهلی زانستی شەرعیی ئەوە ڕێگاکەی پێغەمبەران بەردەوام دەناسێنن و ئەهلی جیهادیش بەرگری لەو پەیامە دەکەن کە پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێبێت) هێناویانە).[1]

٣- لە گەورەیی زانستی شـەرعیی و ڕێـزی فێرخـوازانێتی، کە فەقـێ وەکـو موجاهیـدی ڕێـی خـوای گەورەیە، پێغەمـبەری خـوا صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ دەفەرموێت: (مَنْ جَاءَ مَسْجِدِي هَذَا لَمْ يَأْته إلا لِخَيْرٍ يَتَعَلَّمُهُ أَوْ يُعَلِّمُهُ، فَهُـوَ بِمَنْزِلَـةِ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَمَنْ جَاءَ لِغَيْرِ ذَلِكَ فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ الرَّجُلِ الَّذِي يَنْظُرُ إِلَى مَتَاعِ غَيْرِهِ)[2] .

واتە: هەر کەسێك بێتە ئەم مزگەوتەی من، بۆ خێر و چاکەیەك بێـت تـا فێـر ببێـت، یـان فێـر بکـات، ئەوە لە ڕیـزی (موجاهیـد فـی سـبیل اللـه) دایە، هەر کەسێکیش بۆ غەیری ئەوە بێـت وەکـو کـابرایەك وایە: کە دانیشـتووەو چـاوی بڕیووەتە کەل و پەلی خەڵکی تر!

- (ئیبنوعبدولبەر) لە (ئەبوددەرداء)ەوە -خوا لێی ڕازی بێت - دەگێڕێتەوە ،کە دەفەرموێت: (من رأى الغُدُوّ والـرَّواحَ إلى العلـم لـيسَ بجهـادٍ، فقـدْ نَقَـصَ عَقْلُـهُ ورَأيهُ) .

واتە: هەرکەسێك چوون و هاتنەوەی بۆ وەرگرتنی زانستی شەرعیی، بە جیهاد نەزانێت، ئەوە ژیریی و هزرو بۆچوونی نوقسانە..

(١) الفقيه المتفقه: (٣٥/١).

(٢) مسـند أبـي يعلـى الموصـلي (٦٤٣٥)، ئیمامـی ئەحـمەد (٢٥٧/١٤) ئیبنومـاجە (ژ٢٢٧) دەشـفەرمووێ: إسـناده حسـن، ئیبنوحبـانیش بە سـەحیحی ناسـاندووە. هەروەهـا ئەلبـانی لە (صحيح الترغيب/٨٧) دا..

هەروەها لێوەی گێڕراوەتەوە: (ما مِنْ أَحَد يَغْدُو إلَى المَسْجِدِ لِخَيرٍ يَتَعَلَّمُهُ أو يُعَلِّمُهُ إلا كُتِبَ لهُ أجرُ مُجاهَدٍ لايَنْقَلِبُ إلا غانِماً)[١] .

واتە: هەرکەسێك بچێت بۆ مزگەوت، بۆ فێربوون یان فێرکردن، حەتمەن پاداشتی موجاهیدێکی وای بۆ دەنوسرێت کە بە دەستکەوتەوە نەبێت ناگەڕێتەوە.

- (ئیبنولقەییم) -رحمەالله- دەفەرموێ: (لایەنی پەنجایەم - لە گەورەیی زانست - دا: ئەو فەرموودەیەیە، کە (ترمزی) هێناوێتیەوە، کە(ئەبوجەعفەری ڕازی) لە (ڕەبیعی کوڕی ئەنەس)ەوە گێراوێتیەوە کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: (مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجِع).[٢]

واتە: هەر کەسێك لە ماڵ دەربچێت و بە دوای زانستدا بگەڕێت، تا دێتەوە ماڵ بە (جیهادکردن لە پێناوی خوادا) بۆی حسێبە.

بۆیە پلەی زانست و فێرخوازانی زانست گەیشتۆتە ئەو ئاستە مەزن و کاریگەرە، چونکە مانەوەی ئیسلامەکە بە زانستەکەوەیە، هەر وەکو کە بە جیهادەکەشەوەیە، ئەوەی دین دەهێڵێتەوەو ڕای دەگرێت و دەیپارێزێت زانست و جیهادە.

بۆیە جیهادەکەش دوو مەیدانی دەرەوەیە: بە دەست و بە زمان، بەشداران لە جیهادی دەستدا زۆرترن لە موجاهیدانی زمان، کە دەکاتە ڕوون کردنەوەی بەڵگە و سەلماندنی حەق و ڕەوایی دینەکە.

---

(١) جامع بيان العلم (١\٣١-٣٢).

(٢) نوسەری بەڕێز هەر ئەوەندەی دەربارە نوسیووە: (قال الترمذي هذا حديث حسن غريب رواه بعضهم فلم يرفعه) ئەلبانی رحمە اللە لە المشكاة (٢٢٠)، السلسلة الضعيفة (٢٠٣٧)، ضعيف الجامع الصغير (٥٥٧٠))دا دەفەرموێ: زەعیفە

ئـەم جیهــادەیــان تایبەتــە، لــە شــوێنکەوتوانی پێغەمبەرانــدا، هــەر زانایــان و شارەزایانی دینەکە دەتوانن مومارەسەی بکەن.

پێشەوایانی شەرع فەرماندەی ئەم جیهادەن، ئەمیشیان گەورەترو مـەزنترە وەك لە جیهادی دەست، چونکە ئەم جیهادەیان سوودی زۆرترو قورسایی زۆرترو دووژمـنی زۆرتری هەیە..

خوای گەورە لە سوورەتی (فورقان)دا کە مەککیە دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَّذِيرًا ۝٥١ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُم بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ۝٥٢﴾ الفرقـان: ٥١ – ٥٢.

واتە: ئەگەر بمان ویستایە هۆشدەرێکمان لە هەموو ناوچەیەکدا دادەنـا، تـۆ گوێڕایەڵی کافران مەکە و بەم قورئانە جیهادێکی گەورەیان لە دژ بەرپا بکە..

ئەم جیهادەیان بە قورئانەکەیە، بە مـوعجیزەی قورئـان و سـوننەتەکانێتی.. ئەم جیهادە گەورەترە، چونکە جیهادە دژی دووڕووەکانیش.

خۆ دووڕووەکان لە جیهادی دەستدا دژی مسوڵمانان نەدەچوونە بەرەی شەڕ، بەرەیەکی چەکداری سەر بـەخۆی خۆیـان نـەبوو، بـە جەسـتەو سـەرزارەکی و ڕەفتار نواندن، هەر لەگەڵ موسوڵماناندا بوون و لە ڕیزیاندا دەجەنگان!

زاهــیرەن دژی دووژمنــانی ئیسـلام دەوەسـتانەوە! لەگـەڵ ئەمەشـدا خـوای گەورە بە پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفـەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ۝٧٣﴾ التوبة: ٧٣ .

واتــە: ئــەی پێغەمبــەر ! دژی کــافرو دووڕووەکــان جیهــاد ڕابگــەیەنــەو توندوتیژبە لە سەریان ..

خـۆ جیهـاد دژی دووڕوو، بـە بـەڵگـەی قورئـان و فـەرموودە دەبێـت، بـە بانگهێشت کردنی خەڵکی دەبێت بۆ دین و دینداریی.

کەوابوو: (سبیل الله)، کە لە پێناوی خوادایە بریتییە لە: جیهادو وەرگرتنی زانستی شەرع و بانگهێشتکردنی خەڵکی بۆ خواویستی). [١]

٤- بەڵگەیەکی تر لەسەر گەورەیی زانستی شەرعیی و ڕێزو قەدری فێرخوازانی، ئەو فەرموودە بەناوبانگەی پێغەمبەری خوایە ((صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)) کە دەفەرموێ: (مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَبْتَغِي فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضَاءً لِطَالِبِ الْعِلْمِ، وَإِنَّ الْعَالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ حَتَّى الْحِيتَانُ فِي الْمَاءِ، وَفَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ، إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ، إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا إِنَّمَا وَرَّثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَ بِهِ أَخَذَ بِحَظٍّ وَافِرٍ)[٢] .

واتە: هەرکەسێ ڕێگایەك بگرێتەبەر، کە بە زانستی بگەیەنێت، خوای گەورە ڕێگایەکی بەرەو بەهەشت پێ دەگرێتەبەر، فریشتەکان (بۆ ڕێز لێگرتنیی)باڵیان ڕادەخەن بۆی، چونکە پێی ڕازین و قوتابی شەرع (فەقێ)یان خۆشدەوێت، هەرچی لە ئاسمانەکان و هەرچی لە زەویدا هەیە، داوای لێخۆشبوون لە خوای گەورە بۆ زانا دەکەن، تەنانەت ماسی دەریاش.

پلەی زانا بەرامبەر پلەی خواپەرست (عابد) وەکو پلەی مانگی چواردەیە بەسەر ئەستێرە خامۆشەکاندا، زانایان میراتگرانی پێغەمبەرانن، پێغەمبەران دینارو درهەمیان لە دوای خۆیان بەجێ نەهێشتووە، زانستیان بە میرات لەبەر ماوەتەوە، هەرکەسێك بەشێك لەو میراتە بگرێت، ئەوە پشکی زۆری بەرکەوتووە.

---

(١) ابن القيم: مفتاح دار السعادة (٧٠/١)

(٢) ئەبو داود و ترمزی و ئیبنو ماجە لە ئەبو دەردائەوە وە ئیبنو حەببان بە سەحیحیان ناساندووە و موسلیمیش لە ئەبو هورەیرەوە بە مەرفوعی ئەوەندەی هێناوەتەوە: (من سلك طريقاً يلتمس فيه علماً سهل الله له طريقاً إلى الجنة) .

لە زۆر لایەنەوە ئەم فـەرمووودەیـە تەئكیـد لـە گـەورەیـی زانسـت و فـەزڵی زانستخوازان دەكاتەوە، لەوانە:

أ- زانستی شەرعیی، میراتی پێغەمبەرانە(علیهم السلام).

ب- زانایانی شەرع، میراتگرانی پێغەمبەرانن، لـە وەرگـرتن و گـەیاندنـەوەی زانستەكانی شەرع و حوكم و داوەریی پێكردن، نەك لە یاسا و ڕێسا دارِشتندا.

ت- هەرچی لە ئاسمانەكان و زەویدان، داوای لێخۆشبوون بۆ ئـەهلی زانسـتی شەرعیی دەكەن.

ث- ڕێی وەرگرتنی زانستی ڕێگای بەرەو بەهەشت چوونە.

جا چ پلەیەك لە سەروو ئەمەوەیە؟!

٥- زانسـتی شـەرعیی سـەرۆكایەتی حەقیقیـە: چونكـە زانایـانی شـەرع مەرجەعییەتی خەڵكـن و یەكلاكردنـەوەی نـاكۆكی و كێشـەی خـەڵكـی دێتـە بەردەستی ئەوان، ئەوەی ئەوان بڕیاری لەسەر دەدەن لەسەر دڵ و چاو دادەنرێت و ڕادەپەڕێنرێت..

پێشـتر باسـمان لەمـە كـرد، خـوای گـەورە لـە باسـی چارەسـەری نـاكۆكی مسوڵماناندا دەفەرموێ: بگەڕێنەوە لای خواو پێغەمبەرەكـەی (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ)" كە گەڕانەوە بـۆ ئەحكامـەكانی قورئـان و سـوننەت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا ﴿٥٩﴾﴾ النساء: ٥٩ .

گـەڕانـەوە سـەر قورئـان و سـوننەتیش، گـەڕانـەوەیـە بـۆ لای زانایـان و شەرعناسان، كە زانستە شەرعییەكەیان لەلایە: ﴿وَإِذَا جَآءَهُمۡ أَمۡرٞ مِّنَ ٱلۡأَمۡنِ أَوِ ٱلۡخَوۡفِ

أَذَاعُواْ بِهِۦۖ وَلَوۡ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنۡهُمۡ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسۡتَنۢبِطُونَهُۥ مِنۡهُمۡۗ﴾
النساء: ٨٣ .

واتە: ئەگەر كێشە و ناكۆكی و قسە و باس و ئیدیعایەكانی ناحەزانی خۆیان بهێنایاتەوە لای پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و لای سەرپەرشتیارانی خۆیان، ئەوان دەیانزانی چ ئەحكامێكی شەرع دەیگرێتەوەو دەبێ هەڵوێستی چۆن بەرامبەریی بگیرێتەبەر..

كەوابوو: شەرعناسان حاكمی كردەوەیی ناو موسوڵمانانن، چونكە ئەوانن كە دەفەرموون: ئەوە جائیزە دەشێت، ئەوەیان جائیز نییە، ناشێت، ئەوەیان ڕاستەو ئەویان چەوت و هەڵەیە، دەبێ بە قسەیان بكرێت.

(شاطبی) دەفەرموێ: (بۆیە زانایان لە داوەریكردن و فەتوابۆدان و ڕێنیشاندان بوون بە حاكمی خەڵكی، چونكە ئەوان زانستە شەرعییەكەیان لایە، بە شێوەیەكی گشتی بێباكانە بوونەتە فەرمانڕەوای حەقیقی).[١]

ـ هەندێك لەو فەرموودانەی ئەمە دەسەلمێنن: (إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنْ الْعِبَادِ وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ حَتَّى إِذَا لَمْ يُبْقِ عَالِمًا اتَّخَذَ النَّاسُ رُءُوسًا جُهَّالًا فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا)[٢] .

واتە: خوای گەورە زانستیە شەرعییەكە ناباتەوە بۆ لای خۆی و لە ناوتاندا نەیهێڵێت، لە خەڵكەكەی داناماڵێت، بەڵكو بەوە لە ناویاندا نایهێڵێت، كە زاناكان دەمرێنێت، ئیتر كە زانا نەمایەوە، خەڵكەكە سەرانی نەزان دەكەنە پێشڕەوان و ئاڕاستەوانانی خۆیان، ئەمان شتیان لێدەپرسن و ئەوانیش بە نەزانی

(١) الشاطبي : الإعتصام (٣٤١\٢).
(٢) متفق عليه

فەتوایان بۆ دەدەن، هەم خۆیان گومڕا دەبن هەم خەڵکەکەش گومڕا دەکەن..

فەرموودەکە ڕاشکاوانە هاندەدات: کە کەسانی شەرعناس و شارەزای دین بخرێنە پێش و بە ئاڕاستەوان دابنرێن، نەك نەزان و هێڕ!

ـ (ئیمامی موسلیم) لە (نافیعی کوڕی عبداللەی خوزاعی)یەوە هیناوێتییەوە، کە لە مەککە ،والی سەیدنا (عومەر) بوو -خوا لێیان ڕازی بێت-، (نافیع) لە ناوچەی (عوسفان) بە خزمەت سەیدنا عومەری خەلیفە دەگات.

خەلیفە لێی دەپرسێت: کێت لە شوێن خۆت بەسەر خەڵکەکەوە داناوە؟ نافیع فەرمووی: (ئیبنوئەبزا)م داناوە.

عومەر فەرمووی: مەوالیت بەسەرەوە داناون؟

نافیع فەرمووی: ئاخر ئەو قورئانەوانە (قارئ لكتاب الله) و زانای میراتە..

سەیدنا عومەر فەرمووی: پێغەمبەرەکەت (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەیفەرموو: (إنّ اللهَ يَرْفَعُ بهذَا الكِتابِ أقْواماً وَيَضَعُ بِهِ آخَرين).

واتە: خوای گەورە بەم قورئانە کەسانێك بەرز دەکاتەوەو کەسانێکی تری پێ نزم دەکاتەوە..

کەوابوو: (ئیبنوئەبزا)، کە خاوەن زانستی شەرعیی بوو شایانترین بوو لە جێی والی دانیشێت و ئیدارەی مەککەو کۆمەڵگەکەی ببات بەڕێوە.

ـ هەروەها قورئانی پیرۆز - لە سەرۆکایەتی و فەرمانڕەوایەتی خەڵکیدا- ئاماژە بە مەرجی زانستێتی دەکات، دەفەرمویٚ ﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ٱللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًاۚ قَالُوٓاْ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ ٱلْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِٱلْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ ٱلْمَالِۚ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُۥ

بَسۡطَةٗ فِي ٱلۡعِلۡمِ وَٱلۡجِسۡمِۖ وَٱللَّهُ يُؤۡتِي مُلۡكَهُۥ مَن يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٞ ﴿٢٤٧﴾ البقرة: ٢٤٧.

واته: بەنو ئیسرائیلیەکان کە پێغەمبەرەکەیان -سەلامی خوای لێبێ- پێی فەرموون :کە خوای گەورە (طالوت)ی کردۆتە فەرماندەتان، هاواریان لێهەستا کە چۆن دەبێت ئەو ببێتە فەرماندەمان، کە ئێمە شایانترین ببین؟! (چونکە لە بەرەبابێکی تر بوون)، سامانیشی زۆر نییە!

پێغەمبەرەکەیان پێی فەرموون: ئاخر ئەو خوای گەورە بۆ ئەو پلەیە هەڵیبژاردووە، چونکە زانست و هێزێکی جەستەیی تەواوی پێداوە، خوای گەورەش موڵکی خۆی بە هەر کەسێك دەبەخشێت، کە خۆی دەیەوێت، خوای گەورە خاوەن موڵکی بەرفراوان و ئاگاداریی و زانینی تەواوە.

٦- زانایان ئەمینداری ئەم دینەن: نەزانان فێردەکەن، توندڕەوو تیژتێپەڕان دەگرنەوە، گومانی دوو دڵ و دەغەڵان دەڕەوێننەوەو بیدعەی بیدعەچییان ڕاست دەکەنەوە.. وەکو فەرموودەکە دەفەرموێت: (يَحْمِلُ هَذَا الْعِلْمَ مِنْ كُلِّ خَلَفٍ عُدُولُهُ، يَنْفُونَ عَنْهُ تَحْرِيفَ الْغَالِينَ، وَانْتِحَالَ الْمُبْطِلِينَ، وَتَأْوِيلَ الْجَاهِلِينَ)[1].

واتە: ئەوەی ئەم زانستە هەڵدەگرێت جێمتمانەی نەوەکانن، لادەرێتی توندڕەوان و دەلەسەی ناڕەوایان و لێکدانەوەی نەفامانی لێ دوور دەخەنەوە..

---

(١) ئیبنو عەدی لە سەیدنا علی و عومەرەوە -خوا لێیان ڕازی بێت -گێڕاوێتیەوە، هەروەها خەتیبی بەغدادیش لە موعازەوە، تەبەریی لە ئوسامەی کوری زەیدەوە، هەروەها لە ئەبو هورەیرەو ئیبنومەسعودەوە هاتووە، ئیمام ئەحمەد دەفەرمووێت: فەرموودەیەکی صەحیحە. (خەللال لە کتێبی (العلل)ـە وە لێوەی گێڕاوێتیەوە، وەکو ئیبنولقەییم لە کتێبی (مفتاح دار سعادة ١٣٦\١) وخەتیبی بەغدادیی لە ئیمام ئەحمەدەوە هێناوێتیەوە. بڕزانە: کتێبی (شَرَفُ أصحاب الحديث ل٢٩).

ئیمامی (ئەحمەدی کوڕی حەنبەل) -رحمه الله- لەم فەرموودەیەوە پێشەکی کتێبەکەی: (الرد علی الزنادقه والجهمیه) داڕشتووە ،کە تێیدا دەفەرموێت: (سوپاس بۆ ئەو خوایەی کە لە هەموو قۆناغێکی ژیانی خەڵکییدا پێغەمبەرانی (سەلامی خوایان لەسەربێت) ناردووە..

خوای گەورە زانایانی هیدایەت داوەو تێیگەیاندوون تا هەر کەسێك گومڕا ببێت، ئەمان بیگێڕنەوە سەر هیدایەتی خوایی، زانایانیش ئەوانەی کە لەسەر ئازار و ناڕەحەتییەکانی ڕێ، خۆدەگرن و بەئارامن و ئەو ئەحکامە مردوانەی پەیامی خوایی زیندوو دەکەنەوەو بە نووری خوایی بەرچاوی کوێرەکان ڕۆشن دەکەنەوە..

ئای ئەم جۆرە زانایانە چەند کوژراوی دەستی ئیبلیسیان زیندوو کردۆتەوە؟! چەند گومڕای سەرگەردانیان هێناوەتەوە سەر ڕێ؟!

ئای ئاسەوارو کاریگەرییان چەند بەسەر خەڵکییەوە دیارە؟!

ئای چەند ئاسەوار و کاریگەری خراپی خەڵکیش وابەسەر ئەوانەوە؟! ئەوان قورئانەکە دەپارێزن، ڕای نامۆو پەڕیدەی لێ دوردەخەنەوە، دەلەسەی ناڕەوایانی لێ لا دەدەن، لەو لێکدانەوەو تەئویلاتەی نەزانان دەیپارێزن، داهێنانی بیدعەچییانی لێ بژار دەکەن، کە بەیداخی بیدعەیان لێ بەرزکردۆتەوەو جڵەوی ئاژاوەو گومانباریان شل کردووە..

ئەمانە کە خۆیان لە تێگەیشتنی پەیامی خوادا هەڵە حاڵیین، ڕاجوێ و ناکۆکن، پێچەوانەی ڕێسای تێگەیشتنن، بۆچوونیان تەنها لەسەر شتێك کۆیە، کە پێچەوانەی ئاڕاستەی قورئان بوەستێتەوە!

بە ناوی خواوە دەدوێن و فەرمایشتی ئەو تەفسیر دەکەن، بێ ئەوەی زانستێکیان لەسەر هەبێت! لە دووی هەموو باسێکدا کە جەنگ و جیدالیان بەتینتر دەکات، خەڵکی نەزان فریوو دەدەن، چەواشەیان دەکەن، بەوەی بە ناوی

ئیسـلامەوە بۆیـان بـاس دەکـەن. خوایـە پـەنا بـەتۆ لـە فیتنـەی گـومڕاو سەرگەردانان)[1]

٧- لە فەزڵی زانستی شەرعیی ئەوەیە کە خاوەنەکەی دوای مردنـی خۆشـی پاداشتی بڵاوکردنەوەی زانست و گەیاندنی بانگەوازەکەی بـەردەوام پێـدەگات. هەر کەسێك زانستییەکی لێوەرگرتبێت و کاری پێکردبێت و بڵاوتری کردبێتەوە، هەمووی بۆ ئەم زەخـیرەی پاشەکەوتە!

لەوانەیە ئەم زانستێکی شەرح کردبێت و یەکێك لە وەرگرەکانی کردبێـتی بە کتێب، ئیـتر بێ ئەوەی ئاگادار بێت، سەرمایییەکی وەبەرهێنانی مسۆگەرکردووە، بەڵگەی ئەمە زۆرە لەوانە:

أ- فەرمایشـتی خـوای گـەورە: ﴿إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ ٱلْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا۟ وَءَاثَٰرَهُمْ ۚ وَكُلَّ شَىْءٍ أَحْصَيْنَٰهُ فِىٓ إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿١٢﴾﴾ يس: ١٢.

واتە: ئێمە خۆمان مردوو زیندوو دەکەینـەوەو هەرچییـەکیان کـردووە خۆیـان و ئاسەوارو شوێنەواریان دەنووسین، ئاماری هەر هـەموو شـتێکیانمان لـە دیـوان (کتێب)ـێکی گەورەدا نوسیووە.

(إِنَّا نَحْنُ نُحْـيِي الْمَوْتَىَ) ڕۆژی قیامەت کـە خـەڵکەکـە زینـدوو دەکرێنـەوە: (وَنَكْتُبُ مَا قَـدَّمُوا) هـەموو ئـەو کـارو کردەوانـەیـان دەنووسـین کـە لـە دونیـا کردوویانە، (وَآثَارَهُمْ): شوێنەوارەکانیشیان، ئەوانەی دوای مردنی خۆیـان جێیـان هێشتووەو بە خـێر بۆیان گێڕاوەتەوە، یان بۆیان بۆتە خراپەو لەسەریان نوسراوە.. چاکەو خێرەکانیان بۆتە صەدەقەی جاریە. واتە خـێری بەردەوام. چونکە زانستی

(١) مجموعة عقائد سلف/دار المعرفة/ أسكندرية – مصر- ١٩٧١(ل ٥٢) هەروەهـا : إبـن تيميـة: منهاج السنة توێژنەوەی د. محمد رشاد سالم (٢٧٣\٥) و إبن القيم : إعلام الموقعين (٩\١).

بەسوود یەکێکە لەو سەرچاوە خێرانەی دەبنە خێری بەردەوام، مادام زانستییە کە دوای مردنی زاناکە هەر بەردەوام بڵاو دەکرێتەوەو کاری پێ دەکرێت. ئەوە وەکو جۆگەی ئاو بەردەوام دەڕوات، ووشکیش ناکات! بیدعەو گومڕایی و ڕێبازی چەوت و لاریش هەر وایە. وەکو لە فەرموودەی صەحیحدا هاتووە، ئەویش بڵێسەو دووکەڵی نەبڕاوەی بەردەوامە بۆ گیانی خاوەنەکەی.

(ئیبنوکەثیر) لێکدانەوەیەکی تری: (وَآثَـارَهُمْ) دەهێنێتەوە کە بریتییە: لە شوێنەوارو جێیان لە چوونیان بەرەو خواپەرستی و چاکەکاریی، یان ئینحیراف و خراپەکاریی.. هەر چەندە ئەم لێکدانەوەیەش لە ڕووی فەرمانەوانییەوە ڕێی تێدەچێت، بەڵام بۆچوونی یەکەم بەهێزترە، چونکە (وَآثَـارَهُمْ) لەبەرامبەر (مَا قَدَّمُوا) دا هاتووە.

واتە: ئەوەی کە خۆیان کردوویانەو ئەوەش کە بە هۆی کاریگەرییانەوە بۆتە ئاسەوارو شوێنەواری ئەوان. ئەمەش دوای مردنی خۆیانە (والله أعلم).

ب- فەرموودەکەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: (مَنْ دَلَّ عَلَى خَـيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ). [١]

واتە: هەرکەسێك ڕێنیشاندەرێتی کارێکی خێر بکات، ئەویش وەکو بکەرەکە پاداشتی بۆ دەنوسرێت.

ت- هەروەها کە دەفەرموێ: (مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى، كَانَ لَهُ مِنْ الْأَجْرِ مِثْـلُ أُجُـورِ مَنْ تَبِعَهُ، لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا، وَمَنْ دَعَا إِلَى ضَلَالَةٍ، كَانَ عَلَيْهِ مِنْ الْإِثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ تَبِعَهُ، لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا).[٢]

---

(١) موسلیم لە ئەبومەسعودی بەدری یەوە -خوا لێی ڕازی بێت- گێڕاوێتیەوە.
(٢) موسلیم لە ئەبوهورەیرەوە -خوا لێی ڕازی بێت- گێڕاوێتیەوە.

واتە: هەرکەسێك خەڵکی بۆ خواویستی و هیدایەتی خوایی بانگ بکات، بە قەدەر پاداشتی هەموو ئەو کەسانەی بۆ دەنوسرێت کە بە دەنگییەوە دێن، بێ ئەوەی لە پاداشتی ئەوان کەم بێتەوە. هەرکەسێکیش خەڵکی بۆ گومڕای و لادان لە ڕێی خوا بانگ بکات، گوناحی بەقەدەر گوناحی ئەو کەسانە دەبێت کە شوێن ئەو بانگەشەو ڕێبازە دەکەون، بێ ئەوەی لە گوناحی ئەوان کەم ببێتەوە.

ث - (إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلا مِنْ ثَلاثٍ: مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ).[1]

واتە: کاتێك کە کەسێك دەمرێت کارو کردەوەکانی دەپسێت، جگە لە سێ کار کە پاداشتی بەردەوامی دەگاتێ: ئەگەر خێرێکی بەردەوامی کردبێت، یان زانستێکی جێ هێشتبێت کە سوودێکی هەبێت، یان کوڕێکی چاك کە دوعای بۆ بکات.

(ئیبنو ماجە)ش هەر لە (ئەبو هورەیرە)وە -خوای لێ ڕازی بێت- بە (مەرفوع)ی گێڕاویێتیەوە (إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ، أَوْ وَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ، أَوْ مُصْحَفًا وَرَّثَهُ، أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ، أَوْ بَيْتًا لابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ، أَوْ نَهْرًا أَكْرَاهُ، أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ تَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ).

واتە: لەو کارو کردەوە چاکانەی کە موسوڵمان دوای مردنیشی هەر مایەی خێرو پاداشت دەبن بۆی: زانستیەکە کە خەڵکی لێ فێرکردبێت و بڵاوی کردبێتەوە، ئەولادی چاك، کە جێی هێشتبێت، قورئانێکی بە میرات لە دوا بە جێهابێ، یان مزگەوتێکی دروست کردبێت، یا شوێنێکی حەوانەوەی ڕێبوارانی دروست کردبێت، یا ڕوبارێکی هەڵکەندبێت، یا خێرو خێراتێکی لە سەردەمانی

---

(١) مسلم (١٦٣٥)، ترمذي (١٣٧٦)، ابوداوود (٢٨٨٠)، نسائي (٣٦٥١)، دارمي (٥٥٩).

ژیان و ساغ و سەلامەتی خۆیدا بەخشی بێت، هەموو ئەوانە دوای مردنی پـێی دەگەنەوە.. [١]

بڕوانە ئەو پاداشتە زۆرو مسۆگەرو هەرزانە! بڕوانە گەنجینەی پێغەمبـەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە پاداشتی کاری خـێری تاکە تاکەی ئوممەتەکەی تا ڕۆژی قیامەت بەردەوام بۆ دەچێت.. ئینجا یاوەران بەردەوام خـێری ئـەم نـەوە بە نەوانەی ئوممـەتیان بـۆ دەچێـت، چونکـە ئـەوان زانسـتییەکەی پێغەمبـەری خوایان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گەیاندە نەوەکانی شوێن و کاتی تر..

دوای ئەوان: زانایانی ئیسلام، لە پێشەوایانی تابیعین و دوای ئەوان.. ئەمانـە تا ڕۆژی قیامەت ڕووباری جاری خـێرو چاکەیان بۆ دەچێت!

بڕوانە ئەو شەرعناسانەی کتێبیان داناوە، کە لە دوای خۆیان بـڵاو بۆتـەوە![٢] بـۆ نموونـە: هەرکەسـێك (صـەحیحی بوخـاری) خوێندبێتـەوە سـوودی لـێ وەرگرتبێت، یا سوودی لاوەکی لێوەرگرتبێـت، (ئیمامـی بوخـاری) وەکـو ئەوانـە پاداشتی دەستدەکەوێت، هەر یـەکێك لـە پیـاوانی سـەنەدی فـەرموودەکان کـە بوخاری بۆ نموونە، ڕیوایەتیانی کۆکردۆتەوە، هەر یەکەیان وەکو بوخاری خاوەن پاداشتی سوود وەرگرتـنی نەوە بە نەوەی ئەم ئوممەتەن لەو کتێب و ڕیوایەتانە!

جا کتێب و زانستی تر لەگەڵ ئەمەدا بەراورد بکەو بە دوایـدا بـڕۆ!!! ئـەوی هەر لە ڕیزی ئەم خـێرە جاریەو زانستە بەسوودەیە: وەقفکردنی کتێـبی زانسـتی شەرعییە: قورئان، تەفسیر، فەرموودە، شەرعناسیی..

---

(١) بێگومان لەم سەردەردەمەدا دەیـان خێرخـوازێتی تـر هەیـە وەکـو: نەخۆشـخانە، خزمـەتی پەککەوتوان، کردنەوەی تۆڕێکی ئەنتەرنێت، بڵاوکردنەوەی کتێبی ئیسلامی .

(٢) بڕواناکەم هیچ کتێبێك وەکو: کتێبـی عەقیـدەی تـەحاوی و ریـاض الصـالحين و أربعـين نووی بڵاوبووبێتەوە..

بـیر لەوە بکەرەوە: قورئانێکـت هەدیـە کـردووە[1] و لـە مزگـەوتێك داتنـاوە، ڕۆژانە خەڵکی تێیـدا دەیخـوێنن، تـۆ کتێبێکـی فـەرمووودەوانیت بەخشـیوە بـە یەکێك، بە دەرس دەیخوێنێت و پاشان دەیڵێتەوە، چـی خێرێکـی بـەردەوامت بـۆ دێت؟!

ئەم قورئان وەقفکردنە لە مزگەوت، خوێندنی قورئان نییە بۆ مردوو، کـە ئایـا پـێی دەگات، یان نا؟ ئەوە باسێکی ترە ئێمە مەبەستمان لە دانانی قورئانەکەیە لـە مزگەوت، کە هەر خوێندنێك تێیدا بە بەخشـەرەکەی دەگاتـەوەو دەبێتـە خـاوەن پاداشت..

مەسەلەی ئەوەی کە ئایا خوێندنی قورئان پاداشتەکەی بە مردوو دەگات یـا نا؟ ئەوە ڕاجوێی زانایانی لەسەرە.

شـێخی ئیسـلام (ئیبنوتـەیمیـە) دەفـەرموێ: (پـێی دەگـات).[2] هـەروەها پەسەندکراوی (ئیبنـولقەییم)یشـە -رحمـە اللـە- کـە دەفـەرموێ: (ئـەمما قورئـان خوێندن و بە دیاری ناردنی پاداشتەکەی بـۆ ئـەو مـردووە - ئەگـەر خۆبەخشـانە بێت، بێ ئەوەی پارەی لەسەر وەرگرتبێت- ئەوە پـێی دەگـات، هـەر وەکـو، کـە ڕۆژوو حەجی پێدەگات).[3]

٨- خاڵێکی تر لە فەزڵ و چاکەی زانستی شەرعیی ئەوەیە: زانستی شەرعیی بە پشتیوانی خوا پارێزەری خاوەن و ویستانێتی لە خراپە و ئاژاوەو لاڕێبوون.

تا زانستی شەرعیی کەم بێت، نەزانی و لادان زۆرتـر دەبێـت،(ئەنـەس)- خوا لـێی ڕازی بێت- دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەری خوا (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ)

(١) بۆ قورئان ناڵێین کڕین یان فرۆشتن.
(٢) مجموع الفتاوى (٣٠٠/٢٤ و ٣٢١ و ٣٢٤ و ٣٦٦) و (ب ٤١/٣١).
(٣) الروح (ل ١٩١) چاپی مکتبة المدني .

فەرمووی: (مِنْ أَشْرَاطِ السَّـاعَةِ أَنْ يُرْفَـعَ الْعِلْـمُ وَيَثْبُـتَ الْجَهْـلُ، وَيُشْرَـبَ الْخَمْـرُ، وَيَظْهَرَ الزِّنَا).[١]

واتە: لە نیشانەکانی کۆتایی هـاتنی زەمـان ئەوەیـە :کـە زانسـتی شـەرعیی نامێنێت، نەزانی دەچەسپێت، شەڕاب دەخورێتەوەو زیناش بە ئاشکرا دەکرێت.

هەر لە (ئەنەس)ەوە گێڕراوەتەوە: کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: (إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ : أَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ، وَيَظْهَرَ الْجَهْلُ، وَيَفْشُوَ الزِّنَى، وَيُشْرَبَ الْخَمْرُ، وَيَذْهَبَ الرِّجَالُ، وَتَبْقَى النِّسَاءُ، حَـتَّى يَكُـونَ لِخَمْسِـينَ امْـرَأَةً قَـيِّمٌ وَاحِدٌ).

واتە: لە نیشانەکانی ڕۆژی دوایی ئەوەیە: کە زانستی شەرعیی کەم دەبێت، نەزانین دەبێتە دیاردە، زینا دەردەکەوێت بە (ئاشکرا دەکرێـت)، ژن زۆر دەبـن و پیـاو کـەم دەبـن، تەنانـەت وای لێـدێت: پـەنجا ژن یـەك پیاویـان دەبێـت سەرپەرشتیاریان بکات!!

هەر بوخاری لە (ئەبوهورەیرە)وە -خوا لـێی ڕازی بێـت- دەگێڕێتـەوە: کـە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: (يُقْبَضُ العِلْمُ، وَيَظْهَـرُ الجَهْـلُ وَالفِتَنُ، وَيَكْـثُرُ الهَرْجِ، قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا الهَرْجُ؟ فَقَالَ: هَكَـذَا بِيَـدِهِ فَحَرَّفَهَـا، كَأَنَّهُ يُرِيدُ القَتْلَ).[٢]

واتە: زانستی شەرعیی لە نـاودا هـەڵـدەگیرێت، نـەزانیی تەشـەنە دەکـات، ئاژاوەی بێدینی دەبێتە دیاردەو هەڕەج زۆر دەبێت، وتیان: ئەی پێغەمبەری خـوا! هەڕەج چییە؟

فەرمووی: ئاوا بە دەستی، خواری کردەوە، واتە کوشتن.

---

(١) بوخاری (٨١)، مسلم (٢٦٧٣).

(٢) بوخاری/ کتاب الفتن (ذ ٧٠٦٢ و ٧٠٦٦ و ٧١٢١).

(ئیبنوحەجەری عەسقەلانی) - رحمە اللە- لە شەرحییدا دەفەرموێ: (ناوهێنانی ئەم پێنج ڕەفتارە بەتایبەتی، وا دیارە لەبەر ئەوە بێت، کە نیشانەی لاسەنگ بوون و لەبەر یەك هەڵوەشانی کاروبارێك بێت، کە ژیانی دونیاو قیامەتی پێکەوە پارسەنگ ڕادەگرێت، کە دینەکەیە، چونکە نەمانی زانستی شەرعیی، هەڵە تێگەیشتن و لاسەنگ بوونی پابەندێتی دینداریتییەکەیە، پشێویی ژیرییە، کە شەڕاب نۆشیی، ناهێڵێت خەڵکی پارسەنگ بمێنن، نەسەب (ڕەچەڵەك) تێکەڵ دەبێت، چونکە زیناکاریی هەموو نەسەبەکان تێکەڵ دەکات، زۆر بوونی ئاژاوەو پشێویی گیان و ماڵ دەخاتە مەترسییەوە..)).

(کرمانیی) دەفەرموێ: ((ئێ هیچ پێغەمبەرێکی تریش، دوای پێغەمبەری خۆمان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نایەت- سەلامی خوا لە هەموویان-، کەوابوو: تێکچوونی سیستمی ژیانەکە حەتمی دەبێت..

(قورتوبی لە (الملهم)دا دەفەرموێ: نیشانەیەکی ڕۆشنی پێغەمبەرێتیی لەم فەرموودەیەدا هەیە،کە هەواڵی هەندێك ڕووداوی داهاتوو دەدات، کە ڕوو دەدەن، ڕووشیان داوە بە تایبەتی لەم زەمانەدا).[1]

سەرنج بدە (قورتوبیی) دەفەرموێ: بە تایبەتی لەم زەمانەدا!! زەمانی ئەو! کە هەزارو سەد ساڵ لەمەوپێشە! لەویش سەیرتر: بۆچوون و پێناسەی (بەیهەقیی)یە ،کە لە کتێبەکەی: (دلائل النبوة) دا فەرموودەکەی لای (ئەنەس) دەهێنێتەوە: (منْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ..) لە بەشی (باب ما جاء فی إخباره (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بذهاب العلم وظهور الجهل) ی لەم زەمانی ئێمەداو لە زۆربەی وڵاتان، نەزانی باڵی بەسەر هەمواندا کێشاوە.

هەموو ئەوانەی تر کە باسی فەرموون بوونەتە دیاردە ![2]

---

(١) فتح الباری (١٧٩\١١)، (الملهم) کتێبێکی شەرحی فەرموودەکانی سەحیحی موسلیمە کە ئیمامی قورتوبی نوسیویەتی ناوی (المفهم شرح صحيح مسلم)ە و چاپکراوە الحمد لله .
(٢) دلائل النبوة (٥٤٣\٦) دار الکتب العلمیة ١٤٠٥ ك .

خاڵێکی جێ سەرنج:

کەمبوونــەوەی زانســتی شــەرعیی بــە نــەمانی زانایــان دەبێــت، وەکــو لــە فەرموودەی: (ولكنْ يَقْبِضُ العِلْمَ بِقَبْضِ العُلَماءِ..) دا هاتووە.

(ئیبنوحەجەر) دەفەرموێت: (لــە هــەر شــوێنێك کــە زانایــەك کــۆچی دوایــی دەکات و زانایەکی تر نایەتەوە شوێنی، حەتمەن زانستی شەرعیی لــەو شــوێنەدا کەم دەکات).[١]

(ئەبوسولەیمانی خەتتابی) - رحمه الله- ئەو فەرموودەی نــەمانی زانایــانی لــە کتێــبی: (العُزلة)دا دەهێنێتەوەو، لە راڤەیدا دەفەرموێ: (پێغەمبەری خوا (صَــلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هــەواڵی ئەوەی داوە: کــە کێشــەی زانســتی شــەرعیی نــەمانی زاناکانێتی، کە ئیــتر نەزانــەکان خۆیــان لــەو خــەڵکــە دەکەنــە زانــاو پێشــەواو ئاڕاستەوان و بە ناوی دین و زانستی شەرعییەوە خۆ دەکەنــە دەمڕاســتیان. ئــەم فەرموودەیە ئاگادارکردنــەوەو هۆشــدان و حەزەرپێــدانی خــەڵکییــە کــە نەکــەن ئیقتیدا بە کەسانێك بکەن، کە ئەوە سیفەتیانە.

لە پێناسەشیاندا فەرمووی: ئەوانە هەم خۆیان گــومڕان و هــەم گومڕاکــەرن، پاشان خەتتابی بە سەنەدی نەپساوەوە ڕیوایەتەکەی ئەنەس خوا لــێی ڕازی بێت دەهێنێتەوە کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّــهُ عَلَيْــهِ وَسَــلَّمَ) فەرموویــەتی: (إِنَّ مِــنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ: أَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ، وَيَظْهَرَ الْجَهْلُ)،کە بوخاری گێڕاوێتیەوە.

پاشان (خەتابی) دەفەرموێ: مەبەستەکە ئەوەیە. (والله أعلم)، کــە نــەزان بــە

---

(١) فتح الباري (١٧/١٣) .

نـاوو سـیمای زانـاوە دێنـە پێشـەوەو خـۆ لـەو خـەڵکـە دەکەنـە شـەرعناس و پێشەوایەتییان دەکەن، پێش ئەوەی خۆیان زانستی شەرعییان وەرگرتبێت، پێش ئەوەی خۆیان لەو زانستییە پێقایم بووبن دەبنە موفتی خەڵکەکە).[١]

ـ بەڵام ئەوە مانای وانیە کە زانستی شـەرعیی بـە یـەکجاری بـزر دەبێـت و نامێنێت، نا چونکە دەستەی سەرفراز (الطائفة المنصورة) کـە پـازدە فـەرموودەی لەسەرەو، یازدە یاوەر ڕیوایەتیان کردووە - تا ساتە وەخـتی گیانکێشانی دەسـتە جەمعی ئیماندااران، کە لە کۆتایی ڕۆژی دنیایاندا دەبێت- هـەر دەمێـنن ئەوکاتـە کە (شنەبا)یەکی خۆش هەڵدەکات گیانی موسوڵمانەکان بە جارێك دەکێشـێت و قیامەت لەسەر خراپەکارەکان دادەمەزرێت.

ئەمەش دوای دەرکەوتنی نیشانە گەورەکانی تری ڕۆژی دواییە: دوای هاتنی دەجال (ساختەچی) و کوژرانی، دوای هاتنە خوارەوەی سـەیـدنا عیسـا سـەلامی خـوای لێبێـت و کـۆچی دوایـی کردنـی، دوای هـاتن و دەرکـەوتنی یـەئجووج و مەئجووج و نەمانیان، دوای هـەڵهـاتنی خـۆر لـە خۆرئـاواوەو دوای دەرکـەوتنی گیانلەبەرە سەیرەکە (الدَابَّە) ،کە لەگەڵ خەڵکی دەدوێت.

ئیـتر دوای ئەوانە دڵەکان بەوەوە کە تێیانـدایـە سـەرمۆر دەکـرێن بـە مـۆری باوەڕ یا کوفر، لەوەودوا نە باوەڕهێنانی کافر قبوڵەو نـە موسـوڵمانەکانیش کـافر دەبنەوە. ئینجا (شنەبا)کە هەڵدەکات و گیانی هەموو موسوڵمانەکان دەکێشێت و خراپەکاران دەمێننەوە، کە دەکەونە بەر غەزەبی خواو قیامەتیان لێدێت..

دەستەو دوعاین خوای گـەورە ئێمـەو موسـوڵمانەکانی تـر لەسـەر دینەکـەی ڕاگرێت و نامەی ئەعمالمان بە چاکە قورسترکات و بە لوتفی خۆی بەهەشتمان پێ ڕەوا ببینێت و بێ موحاسەبەکردن و سزاو ئازاری پێشوەخت بمانخاتە ڕیزی ئـەو

---

(١) أبو سليمان الخطابي (العزلة) (ل ٩٦) چاپی السلفية.

کەسانەوە کە نیعمـەتی خـۆیی پێبەخشـیون، وەل پێغەمبـەران و ڕاسـتگۆیان و شەهیدان و پیاوچاکاندا، ئای کە هاوڕێیەتی ئەوانە چاکە.. ئەمەش فەزڵ و لوتف و بەزەیی خوا خۆیەتی، هەرکەسێکی پێ شایان بوو بێ بە ڕێنمایی خۆی دەیخاتـە ڕیزیانەوە.. خوای گەورە بەسەر هەموو شتێکدا بە توانایە.

کەمبوونەنەوەی زانستی شەرعیی و دەرکەوتنی نەزانیی کە هۆکاری هەموو لاسەنگی و خراپەکارییەکی ترە، لازم و مەلزومیی یەکن.. کە زانستی شەرعیی بڵاو بێت پابەندی شەرعیی و دینداریی و تەقوا زۆرتـر دەبێـت. کـە زانسـتیەکە نەما، خراپەکاریی دێتەجێی. خوای گەورە هەموو خراپەیەکی گـەڕاندۆتـەوە بـۆ نەزانین:

- **ئەنجامدانی کردەوەی بەد:** لـە نەزانیینـەوەیـە: ﴿ إِنَّمَا ٱلتَّوۡبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٖ﴾ النساء: ١٧

واتە: تۆبە بۆ ئەو کەسانەیە کە بە نەزانیین کەوتوونەتە خراپەوە.. هەروەها:

﴿ وَإِلَّا تَصۡرِفۡ عَنِّي كَيۡدَهُنَّ أَصۡبُ إِلَيۡهِنَّ وَأَكُن مِّنَ ٱلۡجَٰهِلِينَ ٣٣ ﴾ یوسف [٣٣]

واتە: ئەگەر مەکرو فێـڵی ئەو ژنانەم لێ دوور نەخـەیتـەوە دەکەومـە داویـان و دەچمە ڕیزی نەزانانەوە. یان:﴿ قَالَ هَلۡ عَلِمۡتُم مَّا فَعَلۡتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذۡ أَنتُمۡ جَٰهِلُونَ ٨٩ ﴾ یوسف [٨٩]

واتە: مەگەر نازانن ئێوە پێشتر چیتان لـە (یوسـف) و براکـەی کـرد، کـە بـە نـەزانی تێکـەوتن.. هەنـدێك لـە زانایـانی سـەلەف دەفـەرموون: هـەر کەسـێك گوناحێکی کرد، ئەوە نەزانە.

ـ دەستدرێژیی و ستەمكاریی لە نەزانینەوەیە: ﴿وَحَمَلَهَا ٱلۡإِنسَٰنُۖ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومٗا جَهُولٗا ٧٢﴾ الأحزاب: ٧٢ .

واتە: مرۆڤ كۆڵەكەی هەڵگرت (كۆڵی بانگەوازی خواویستیی) بەڕاستی ستەمكارو نەزان بوو.

ـ نەزانین و گومڕایی: ﴿وَإِنَّ كَثِيرٗا لَّيُضِلُّونَ بِأَهۡوَآئِهِم بِغَيۡرِ عِلۡمٍۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعۡلَمُ بِٱلۡمُعۡتَدِينَ ١١٩﴾ الأنعام: ١١٩ .

واتە: زۆر كەس هەر بە هەواو هەوەس خۆیان گومڕا دەبن، چونكە زانستیان نییە دەكەونە گومڕاییەكەوە. خوای پەروەردگارت زاناترە بە سنوور بەزێن و دەستدرێژكاران.

ـ نەزانین و دووڕوویی: ﴿وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ وَلَٰكِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ لَا يَعۡلَمُونَ ٨﴾ المنافقون [٨]

واتە: بەڵام دووڕووەكان نازانن.

ـ نەزانین و كوفرو لە حەق لادان: ﴿وَإِنۡ أَحَدٞ مِّنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ٱسۡتَجَارَكَ فَأَجِرۡهُ حَتَّىٰ يَسۡمَعَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ ثُمَّ أَبۡلِغۡهُ مَأۡمَنَهُۥۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ قَوۡمٞ لَّا يَعۡلَمُونَ ٦﴾ التوبة: ٦ .

واتە: ئەگەر یەكێك لە موشریكەكان پەنای بۆ هێنایت داڵدەی بدە، تا فەرمایشتی خوای بەرگوێ كەوێت (ببیستێت) پاشان بە سەلامەتی و ئەمان بیگەڕێنەوە شوێنی خۆی، ئەوێ كە خۆی هەست بە ئەمان دەكات تێیدا، چونكە ئەوان كەسانێكن نازانن..

هەروەها: ﴿قُلۡ أَفَغَيۡرَ ٱللَّهِ تَأۡمُرُوٓنِّيٓ أَعۡبُدُ أَيُّهَا ٱلۡجَٰهِلُونَ ٦٤﴾ الزمر: ٦٤ .

واتە: بـڵێ: چما فەرمانی ئـەوەم پێدەکـەن کـە غـەیـری خـوا بپەرسـتم ئـەی نەزانینە. یـان: ﴿أَمِ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةًۖ قُلۡ هَاتُواْ بُرۡهَٰنَكُمۡۖ هَٰذَا ذِكۡرُ مَن مَّعِيَ وَذِكۡرُ مَن قَبۡلِيۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ٱلۡحَقَّۖ فَهُم مُّعۡرِضُونَ ٢٤﴾ الأنبياء: ٢٤ .

واتە: یان لە جیاتی خوای گەورە خوای تریان دانـاوە، گوایـە خوایانـە بۆیـە دەیپەرستن! بڵـێ دەی ئەگەر ڕاست دەکەن بیسەلمێنن... ئەوە من و ئەوە قورئان، ئەوەش کتێبە ئاسمانییەکانی پـێش مـن، بەڵام زۆرینـەیـان نـازانن حـەق چییـەو چۆنەو هەر خۆی لێ لادەدەن.

ئەمانە بەڵگەن لەسەر دژوارییی و کاریگەریی خراپی نـەزانین، لەبەرامبـەر پشتگیریی گرنگ و کاریگەریی چاکی زانین، زانستە شەرعیەکان بـۆ ناسـینی حەق و ڕێزگرتنە لە زانایان و یارمەتیدانیان لە بڵاوکردنەوەی زانستی شەرعیی.. چونکە خراپـیی خراپە بە بڵاوکردنەوەی پێچەوانەکەیدا دەردەکەوێت.

لێرەوە باسی بەڵگەی فەرموودە لەسەر گرنگی زانستی شەرعیی و گەورەیی فێرخوازانی تەواو بوو.

باسی سێیەم

ڕای ســــەلــــەف

لەسەر گرنگی زانستی شەرعیی و گەورەیی فێرخوازیی

١- (ئەبوعومەری کوڕی عەبدولبەڕ) -رحمه الله - لە سەیدنا (عــلی کــوڕی ئەبوتالیب)ەوە -خوا لـێی ڕازی بێت- دەگێڕێتەوە: کە دەفەرموێ: (العلمَ خيـرٌ مِن المالِ، لأنَّ المالَ تَحْرُسُه، والعلمُ يَحرسُكَ، والمالُ تَفنيـه النَّفَقَـةُ، والعلـمُ يَزكـو علــى الإنفاقِ، والعلمُ حاكمٌ والمالُ مَحكومٌ عليه، ماتَ خُزَّانُ المـالِ وهـمْ أحيـاءٌ، والعلـماءُ باقونَ مابَقِيَ الدَّهْرُ، أعيانُهم مفقودَةٌ وآثارُهُم في القلوبِ مَوجُودَةٌ) .

واتە: زانست باشترە لە سامان، چونکـە سـامان دەبێـت ئاگـات لــێی بێـت و پاسەوانی بیت، بەڵام زانست ئاگای لێتەو پاسەوانتە، سامان بە سەرف کردنــیی نامێنێت، بەڵام زانست بە لێبەخشینی زیاد دەکات، زانســت فەرمانڕواییــە، بــەڵام سامان حوکمدراوە، گەنجەینەوانانی سامان هەر بە زیندوویی مردوون، زانایان تا دنیا دنیا بێت دەمێنن، بۆ خۆیان وەکو جەستە نەماون، بەڵام شــوێنەواریان لـە دڵ و دەروونـدا بەکاریگەریی هەر ماوەو دەمێنێت).[1]

٢- (موعازی کوڕی جەبەل) - خوا لـێی ڕازی بێـت- دەفـەرموێت: (زانسـت فـێربن، چونکە وەرگرتـنی لەبەر خاتری خودا دەبێتە خواپەرستیی، زۆر زانیـنی مایەی لە خوا ترسانە، گەڕان لە دووی جیهادە، فێرکردنی نەزان، خــێرو خێراتـە،

(١) جامع بيان العلم (٥٧/١) .

لەبەرکردن و باسکردنەوەی زیکری خواو تەزبیحاتە.. بە زانست خوا دەناسرێت و بە زانست بە تاك و پاك دەناسرێت، خوای گەورە بەهۆی زانستەوە گەلانێك وا بەرز دەکاتەوە دەیانکاتە سەرکردەو پێشەوای ڕێنمایی، کە ڕای کۆتای خەڵکی بۆچوونی زانایان دەبێت!). [١]

٣- (ئەبولئەسوەدی دوئەلی)- رحمه الله- (قوتابی و هۆگری سەیدنا علی خوا لێی ڕازی بێت) دەفەرموێ: (پاشاکان فەرمانڕەوان بەسەر خەڵکییەوە، بەڵام زانایان فەرمانڕەوان بەسەر پاشاکانەوە).[٢]

٤- (ئەحنەفی کوڕی قەیس) - رحمه الله - دەفەرموێ (زانایان ئاڕاستەوان و پەروەردەکارن، هەر دەسەڵاتێك خۆی بە زانست بەهێز نەکرد، بەرەوە زەلیلی و لاوازیی شۆڕ دەبێتەوە).[٣]

٥- (ئیبنو عەبدولبەڕ) دەفەرموێ: (هەندێك لە زانایان فەرموویانە: ئەوەندە بەسە بۆ پلەو ئاستی باڵاو گرنگیی و گەورەیی زانست کە بە هەرکەسێك بڵێن زانایت و شارەزاییت هەیە، دڵخۆش دەبێت، ئەگەرچی لە ئاستیشیدا نەبێت! بە هەر کەسێکیش بڵێن نەزانیت و زانیاریت نییە، دڵگران دەبێت ئەگەر چی نەزانیش بێت).[٤]

٦- (خەتیبی بەغدادی)- رحمه الله- لە (سوفیانی کوڕی عویەینە)وە - رحمه الله- دەگێڕێتەوە: کە فەرموویەتی: (دەزانن نەزانین و زانست وەکو چی وان؟ وەکو دارولکوفرو دارولئیسلامن، ئەگەر موسوڵمانان جیهاد واز لێبهێنن،

---

(١) مجموع الفتاوى (٩٣/١٠). نوسەری بەڕێز نوسیوێتی: (وروى ابن عبدالبر هذا الأثر عن معاذ مرفوعا بأطول من هذا، ولكن إسناده ضعيف).

(٢) جامع بيان العلم (٦٠/١).

(٣)هەمان سەرچاوەو هەمان لاپەرە.

(٤) هەمان سەرچاوە (ل٥٩)

کافرەکان دێنە سەریان و ئیسلامەکەیان لێدەستێنن، ئەگەر خەڵکیش زانست وەل (ترك) بکەن هەموو بە نەزانیی دەمێننەوە.. باڵاترین پلە لای خوای گەورە بۆ ئەو کەسانە دانراوە کە وان لە نێوان خوای گەورەو عەبدەکاندا: پێغەمبەران و زانایان).[١]

٧- هەر ئەو لە (ئیمامی ئەبوحەنیفە)وە -رحمە اللە- دەگێڕرێتەوە: کە فەرموویەتی: (ئەگەر شەرعناسان و زانایان لە ڕیزی ئەولیایانی خوا هەژمار نەکرێن، ئەوە خوای گەورە یەك وەلی نییە).[٢]

٨- لە (ئیمامی شافعی)یەوە -رحمە اللە- دەگێڕرێتەوە: کە فەرموویەتی: (زانایان و شەرعناسان ئەولییای خوای گەورەن).[٣]

٩- (هیلالی کوڕی خەبابیش) دەیفەرموو: (بە سەعیدی کوڕی جوبەیرم وت: ئەریّ ئەبوعبداللە! نیشانەی بە خەسارەت چوونی خەڵکی چییە؟

فەرمووی: نەمانی زاناکانیانە، کە ئەوان نەمان ئەمانیش دەفەوتێن).[٤]

١٠- ئیمامی جەعفەری صادق -رحمە اللە -دەفەرموێت: (ئیبلیس بە مردنی کەس خۆشحاڵ نابێت بەقەد ئەوەندەی کە بە مردنی زانایەك خۆشحاڵ دەبێت).[٥]

١١- ئیمامی شافیعی دەفەرمویّ: (وەرگرتنی زانستی شەرعیی باشترە لە نوێژی سوننەت) هەروەها دەفەرمویّ: هەرکەسێك ژیانی دنیای دەویّ، با زانستی

---

(١) الفقه والمتفقه (٣٥\١) .

(٢) هەمان سەرچاوەو لاپەرە.

(٣) هەمان سەرچاوە (٣٥/١ ـ ٣٦).

(٤) هەمان سەرچاوە (٣٧/١).

(٥) جامع بیان العلم (٦٠/١)

شەرعیی وەرگرێت، هەرکەسێکیش رۆژی دوایـی دەوێ، بـا زانسـتی شـەرعیی وەرگرێت) هەروەها دەیفەرموو: (کەس بە هـیچ شـتێك لـە خـوای گـەورە نزیـك نابێتەوە جگـە لـە فـەرزەکان وەك وەرگرتـنی زانسـتی شـەرعیی) واتـە: دوای فـەرزەکان باشـترین هۆکـار بـۆ لـە خـوا نزیکبوونـەوە وەرگرتنـی زانسـتی شەرعییە.[١]

١٢- ئیمامی غەززالی - رحمە اللە- دەفەرموێ: (بە دەگمەن هەیە قبـوڵ بکـات پـێی بڵێن لە ڕیـزی نەزاناندایت، بەتایبەتی لە زانیـنی شـەرعدا، بۆیـە دەبینیـت ئـەو کەسـەی تەبیعـەتی تـووڕەیـە، چەنـد تـووڕە دەبێـت کـە پـێی دەڵـێن: هەڵەتکردووەو نەتزانیووە!

جا دەشیبینیت - دوای روون بوونەوەی حەقەکەو زانیـنی- چۆن بـەرگریی لـە نەزانییەکـەی خـۆی دەکـات و خـەمی ئەوەی لـێ دەنیشـێت کـە ئەگـەر حـەق دەرکەوێت، ئەم فەزح دەبێت! چونکە دەزانرێت کە راستەو نەزانە!

سروشتی خەڵکی وایـە: کـە سـوورن لـەسـەر داپۆشـینی عـەورەتیان، بەڵام سـوورترن لەسـەر داپۆشـینی نـەزانین و کەشـف نـەبوونیان، چونکـە نـەزانین ناشـیرینی دەروون و رەش داگـەڕانـی روخسـارە! نـەزان لەسـەر نەزانینەکـەی لۆمـەی لـێ دەکرێـت. دەرکـەوتنی نوقسـانی عـەورەت دەرکـەوتنی حەقیقـەتی جـەسـتەیـە، بـەڵام کەشـف بـوونی نـەزانین دەرکـەوتنی وێنـەی دەروون و شەرمەزاریی و بچـووك بوونـەوەی کەسـەکەیـە، کـە جـێی سەرزەنشـتکردنە، نەفسیش لە جەستە بەرزو باڵاو بەنرخترە.

بۆیە عەیب و عاری دەروونـیی ناشرینترە وەك لە عەیب و عاری جەستەیـی، کەم و کورتیی جەستە سروشتی خەلقبوونێتی و لە دەست خۆیدا نـەبووە، بـەڵام

(١) ئیمامی نەوەوی- رحمە اللە -(المجموع (١٢/١) دا هێناویێتییەوە.

کـەم و کـورتیی نـەزانینی خـەتای خۆیـەتی، چونکـە دەیتـوانی نـەزان نـەبێت، دەیتوانی هەوڵی فێربوون بدات، بەڵام کەمتەرخـەم و ئـیهمال بـووە، بۆیـە ژان و خـەمی کەشـفبوونی نـەزانیی کەسـێك زیـاتر ئـازاری دەدات، وەك دەرکـەوتنی نووقسانی لەشی. هەر وەکو کە شـادمان و سـەربەرزە کـە زانـا دەردەکـەوێت و ئاستی باڵای زانینەکەی دەزانرێت).[١]

ئەمە کۆتا بڕگەی باسی راوبۆچوونی سەلەفە، کە ئێمە دەربارەی گەورەیـی و گرنگیی زانست و بەڕێزیی خوێندکارانی هێناومانەتەوە..

(١) إحياء علوم الدين (٣٥٧/٢) .

باسی چوارەم

کێ شایانی پلەی ڕێزی زانایانە و چەند؟

لە باسەکانی ڕابردوودا باسمان لە گرنگی زانست و ڕێزو گەورەیی زانایان و فێرخوازانی زانستی شەرعیی کرد، باسمان لە زۆریی پاداشت و پلەی دنیاو قیامەتی ئەهلی عیلم کرد، بەڵام بێگومان زانستەوانانی شەرع هەموو وەك یەك نین، وەك لە دونیادا ئاست و پلەی ناوی زانایان و گشتی خەڵکی لە یەکتر جودایە.

لە قیامەتیشدا پلەو ئاستیان جودان، لە دونیادا بەهۆی بڕی زانین و ڕادەی پێوە پابەند بوون و کەم و زۆریی گەیاندنەوەو بەرهەمی زانست لێك جودان و هەر یەکەیان لە پلەیەکدایە، حەتمەن لە دواڕۆژیشدا مەنزیلەی هەر یەکەیان لەگەڵ لە خۆی زاناترو پابەندترو زۆرنووسدا جیاوازن.. خوای گەورە دەفەرموێت:

- ﴿ ۞ أَفَمَن يَعۡلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ ٱلۡحَقُّ كَمَنۡ هُوَ أَعۡمَىٰٓۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ١٩ ﴾ الرعد: ١٩.

واتە: جا ئەو کەسەی دەزانێت و قەناعەتی وایە کە ئەمەی بۆ جەنابت هاتۆتە خوارەوە - کە بێگومان لەلایەن خوای گەورەوە نێردراوە - ئەمە وەکو ئەو کەسە وایە کە کوێرەو خۆی لە ئاستی حەقدا نابینا کردووە؟! ئەوانەی خاوەن هزرو ژیرین و پەی بەمە دەبەن و هۆشی دەخەنە سەر.

- ﴿ أَمَّنۡ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيۡلِ سَاجِدٗا وَقَآئِمٗا يَحۡذَرُ ٱلۡأٓخِرَةَ وَيَرۡجُواْ رَحۡمَةَ رَبِّهِۦۗ قُلۡ هَلۡ يَسۡتَوِي ٱلَّذِينَ يَعۡلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعۡلَمُونَۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ٩ ﴾ الزمر: ٩.

واتە: بـەڵێ: ئایا ئەو کەسانەی دەزانن و ئەو کەسانەی نازانن وەك یەکن، ئـەو کەسانە پەی بەم جیاوازییە دەبەن کە خاوەن هزرو درکن و ژیرییان دەخەنەکار.

- لە فەرموودەی پێغەمبەری خوادا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئاسـتی جیـاوازی وەرگرانـــی زانســـتی شـــەرعیی و ڕادەی پێـــوە پابەنـــدبوون بـــە گـــەیاندنـــەوەی زانستەکەیان لە دونیادا جودایەو لە ڕۆژی دوایشدا پاداشتیان بە پـێی ئەم کـەم و زۆریانە دەدرێتەوە.

بۆیە لەوێش پلـەیـان جودایـە.. پێغەمبـەری خـوا (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) دەفەرموێ: (مَثَلُ مَا بَعَثَـنِي اللَّهُ بِهِ مِنَ الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِـيرِ أَصَابَ أَرْضًا، فَكَانَ مِنْهَا نَقِيَّةٌ، قَبِلَتِ الْمَاءَ، فَأَنْبَتَتِ الْكَلأَ وَالْعُشْـبَ الْكَثِـيرَ، وَكَانَـتْ مِنْهَـا أَجَادِبُ، أَمْسَكَتِ الْمَاءَ، فَنَفَعَ اللَّهُ بِهَا النَّاسَ، فَشَرِبُوا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا، وَأَصَابَتْ مِنْهَا طَائِفَةً أُخْرَى، إِنَّمَا هِـيَ قِيعَانٌ لاَ تُمْسِكُ مَاءً وَلاَ تُنْبِتُ كَلأً، فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ فَقُهَ فِـي دِينِ اللَّهِ، وَنَفَعَهُ مَا بَعَثَـنِي اللَّهُ بِهِ فَعَلِمَ وَعَلَّمَ، وَمَثَلُ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِـذَلِكَ رَأْسًـا، وَلَـمْ يَقْبَلْ هُدَى اللَّهِ الَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ) [1] .

واتـە: نموونـەی مـن و ئـەو ڕێنمایـی و زانسـتییەی خـوای گـەورە بـە منـدا ناردوویەتی وەکو بارانێکە کە بە لێزمە ببارێت، باریوەتە سـەر ناوچـەیـەکی بـە پیت، کە ئاوەکەی لە خـۆ گرتـووەو گـژو گیایـەکی زۆری پـێ بەرهـەم هێنـاوە، ناوچەیەکی تریش بەردەڵانی زیخ و چەوە کە ئاوەکەی لە خۆ گرتووە (هـیچی پێ نەڕواندووە) بەڵام بووە بە ئەسـتێڵێك و خـەڵکـی ئـاوی لـێ دەخۆنـەوەو مـەڕو ماڵاتیانی لێ ئاو دەدەن و ئاودێریی چاندن (کشتوکاڵ)ــەکەشیانی پـێ دەکـەن، ناوچەیەکی تـریش زەوییەکـەی فشـەڵ بـووە، نـە ئاوەکـەی لـە خۆگرتـووە (بـۆ سوودی خەڵك و گیانلەبەر و ڕووەك) نە بە پیتیش بـووە، تـا گژوگیایـەکی پـێ بڕوێنێت ئەو کەسەش کە لە دینەکەی خوا تێگەشـتووەو ئەوەی وەرگرتـووە کـە

(١) بوخاری (ژ٧٩) لە ئەبو موسای ئەشعەرییەوە خوا لێی ڕای بـێت.

خوای گەورە مـنی پێ کردۆتە پێغەمبەری خۆی، فــێر بـووەو فێریشــی کـردووە (ئەمە وەکو خاکە بە پیتەکەیە. هەروەها وەکو ئەو کەسەشە کە سەربەرزییەکی بەم (وەحییە) بۆ خۆی مسۆگەر نەکردووە و ئەو هیدایەتە خواییەی وەرنەگرتووە کە بە مندا نێردراوە، چونکە گوێی نەداوە بە زانستە شەرعییەکە.

ئیبنوحەجەر -رحمه الله -لە راڤەی ئەم فەرموودەیەدا دەفـەرموێ: (قورتـوبی فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) نموونـەی خـۆی و ئـەو وەحییەی کە بۆی هاتووە بە بـارانێکی گشـتگیر چوانـدووە، کـە لـە زەمانێکـدا باریووە کە خەڵکەکە موحتاجی بوون.

حاڵی ئەو خەڵکەش کە پێغەمبەری خوایان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بـۆ هـات ئاوا بوو، جا چۆن باران خاکی مردوو زیندوو دەکاتەوە، زانستی شـەرعیش دڵـی مـردوو زینـدوو دەکاتـەوە، پاشـان گـوێگر و وەرگرەکـانی بـەو جـۆرە خاکانـە چواندووە کە بارانەکەیان بەسەردا باریووە.

جا چۆن خاکی واهەیە بە پیتەو ئاو لەخۆ دەگرێت و دەیکاتە مایەی سـوودی زیندەوەران، خەڵکانێکیش هەن بەم زانستە شـەرعییە دەبنـە زانـای کـردەوەیـی فێرکار (العالِم العامِل المُعَلِّم) .

هەروەها خەڵکانێکیش هـەیـە کـە زانسـتیەکە لـە خـۆ دەگـرن و بـۆ خۆیـان سوودمەند دەبێت، فەرزەکان دەکەن و سوننەت وازلێـدەهێنن، بـەڵام زانسـتەکە دەگەیەننەوە بە خەڵکـی تـر، ئەمانـە وەکـو زەوییـە بەردینەکـەن، کـە ئاوەکـەی ڕاگرت و کردییەوە بە ئەستێڵێك (حەوز) بۆ غەیری خۆی، ئەم پۆلەی دووەم لـەو فەرموودەیەدا ئاماژەیان پێکراوە، کە دەفەرموێ: (نَضَّرَ اللَّـهُ امْـرَءًا سَـمِعَ مَقَـالَتِي

فَوَعَاهَا فَأَدَّاهَا كَمَا سَمِعَهَا).[1]

واتە: خوا ڕووی ئەو کەسە گەشترکات کە قسەکەمی گوێ لێدەبێت و وەکو کە بیستوویەتی نەقـڵی دەکاتەوە.. ئینجا پۆلە خەڵکێکی ترهەن کـە نـە زانسـتە شەرعییەکە وەردەگرن و نەکاریشی پێوەدەکەن و نەدەشی گەیەنن بە خەڵکـی.. ئەوە وەکو زەویە فشەڵەکە بوو، کە ئاو ناگرێتە خـۆی و بۆگەنیشـی دەکـات تـا زیندەوەران سوودی لێ نەکەن!!

نموونەکە دوو پۆلی یەکەمی مەدحکردووە چونکە هـەردوو لایـان هۆکـاری سوود گەیاندنەوەن بە خەڵکی، بەڵام پۆلی سێیەم زەمکراون، چونکە کەس سوود لە بوونیان ناکات (والله أعلم)، پاشان بۆم دەرکەوت: (ئیبنوحەجـەر دەفـەرموێ) کە پۆلی دووەم هاتوونەتە دینەکەوە بەڵام زانسـتە شـەرعییەکەیـان نەبیسـتووە (نایزانن)، یان زانیویانە بەڵام کاریان پێ نەکردووە و خەڵکی تریان فێرنـەکردووە بۆیە فەرمووی: (مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذَلِكَ رَأْسًا) مەبەست لەوەیە: کە گوێی نەداوەتێ و سوودی لێوەرنەگرتووە، یان سوودی نەگەیاندۆتەوە پـێی.

ئەمما پۆلی دوایین پێم وایە ئەوانەن :کە هەر داخـڵی دینەکە نـەبوون. پێیـان گەیشتووە بەڵام باوەڕیان پێنەهێناوەو بە کافر ماونەتـەوە، ئەمـە زەویـە فشـەڵـە خراپەکەیە چونکە دەفەرموێ: (وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللَّهِ الَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ).

(الطیـبی) دەفەرموێ: (دوو پۆل لە خـەڵکەکـە ماونەتـەوە، یەکـەمیان: ئـەو کەسەیە کە سوودی بۆخۆی لە زانستە شەرعییەکە وەرگرتـووە، بـەڵام خـەڵکـی تری فێـر نەکردۆتەوە، دووەمیان" خۆی سوودی لێنەکردووە، بەڵام گەیاندویـەتی

(١) ترمذي (٢٦٥٧)، ابن ماجة (٢٢٨)، أحمد (٤١٤٦).

بە خەڵکی، دیارە دووەمیان هەر لە ناو پۆلی یەکەمیاندایە، چونکە سوودەکە بۆ هەردوو لا هەر بووە، با جیاوازیش بووبن، زەوییەکان وان.. دووەمینەکەیان ئەگەر فەرزەکانی کردبێت و سوننەتی نەکردبێت لە پۆلە مەدحکراوەکەی دووەمدایە، بەڵام ئەگەر فەرزەکانی بە جێنەهێنابێت ئەوە فاسقەو جائیز نییە زانستی لێوەر بگیرێت، ڕەنگە بچێتەوە خانەی (مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذَلِكَ رَأْسًا) والله أعلم.(١)

خەتیبی بەغدادیی -رحمە اللە - هەر لە ڕاڤەی ئەو فەرموودەداو لەو ڕوانگەوە دەفەرموێ: (پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەم فەرموودەدا ئاست و پلەی شەرعناسان و خۆ بەشەرعزانانی دیاریکردووە، بێئەوەی کەسیانی لێ دەربکات، زەوییە بە پیتەکە نموونەی شەرعناسی سەر ڕاست و وردەکارە، ڕاست لە دینەکە گەیشتووە و پێوەی پابەندە و لە ڕاجوێیدا دەگەڕێتەوە سەر قورئان و سوننەت، زەوییە بەردەڵانییەکە کە ئاوەکەی لە خۆ گرتووەو خەڵکی لێی دەخۆنەوە، نموونەی ئەو کەسانەیە کە ئەوەی بیستوویانە لەبەریان کردووەو بەس، باشیان وەرگرتووە، پاراستوویانە، وەك خۆی گەیاندویانەتەوە بێ کەم و زیاد، لەوانەیە ئەوەندە توانای لێوەرگرتن و پەی پێبردنی نەبووبێت، بتوانێت ئەحکامەکانی لێ هەڵهێنجێنێت، بەڵام خوای گەورە کردوویەتی بە هۆکاری پاراستن و گەیاندنەوەی زانستەکە بە خەڵکی تر، کە لەوانەیە تییایاندا بێت لەو زیرەکتر بێت و پەی بە ئەحکامەکانی ببەن، هەر وەکو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێت: (رُبَّ مُبَلِّغٍ أوعَى مِن سامِعٍ وَرُبَّ حامِلِ فِقْهٍ ليسَ بِفَقِيهٍ).

(١) . فتح الباري (١٧٧\١) .

واتە: دەشێت ئەوەی پـێی دەگـەیـەنرێت شـیاوترو زرنگـــتر بێـت بـۆی وەك لەوەی بیستوویەتی، دەشێت کابرا زانستەکەی لابێـت، بـەڵام پـەی بـە چـۆنێتی وەرگرتـنی ئەحکام نابات لێی.

ئەو کەسەی کە نە ئەوەی پاراستووە کە بیستویەتی و نە وردەکـاریش بـووە لـە گەیاندنەوەیدا، ئەوە وەکو زەوییە بەپیتەکە نییە، وەکو زەوییە بـەردەڵانیەکـەش نییە، بەڵکو مەحڕومە، وەکو زەوییە فشەڵەکـەیـە کـە نـە ئاوەکـەی بـۆ خـۆی و زیندەوەران گرتە خۆ تا سوودی هەبێت، نە ئەستێڵکێکیشی پـێ دروسـتکرد، نـە گیایەکی پێ ڕواند..

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿هَلۡ يَسۡتَوِي ٱلَّذِينَ يَعۡلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعۡلَمُونَۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ۝٩﴾ الزمر: ٩.

واتە: ئایا ئەو کەسانەی کە دەزانن و ئەو کەسانەی کە نازانن وەکو یەکن؟ یـان: ﴿۞ أَفَمَن يَعۡلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ ٱلۡحَقُّ كَمَنۡ هُوَ أَعۡمَىٰٓۚ﴾ الرعد: ١٩.

واتە: چما ئەو کەسەی کە دەزانێت ئەمە وەحییەو حەقەو لە خوای پەروەردگارتەوە بۆت هاتووە وەکو ئەو کەسەیە کە کوێرە؟! خوای گەورە ئەو کەسەی چواندووە بە سەگ کە گوێ بە هیدایەت و زانستی خوای گەورە نادات، کە بەوەحی بۆ پێغەمبەرانی خۆی (سڵاوی خوایان لێبێت) ناردووە! وەکو دەفەرموێ: ﴿وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ ٱلَّذِيٓ ءَاتَيۡنَٰهُ ءَايَٰتِنَا فَٱنسَلَخَ مِنۡهَا فَأَتۡبَعَهُ ٱلشَّيۡطَٰنُ فَكَانَ مِنَ ٱلۡغَاوِينَ ۝١٧٥ وَلَوۡ شِئۡنَا لَرَفَعۡنَٰهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُۥٓ أَخۡلَدَ إِلَى ٱلۡأَرۡضِ وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُۚ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ ٱلۡكَلۡبِ إِن تَحۡمِلۡ عَلَيۡهِ يَلۡهَثۡ أَوۡ تَتۡرُكۡهُ يَلۡهَثۚ ذَّٰلِكَ مَثَلُ ٱلۡقَوۡمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَاۚ فَٱقۡصُصِ ٱلۡقَصَصَ لَعَلَّهُمۡ يَتَفَكَّرُونَ ۝١٧٦﴾ الأعراف: ١٧٥ – ١٧٦.

واتە: نموونەی ئەو کەسەیان بۆ بهێنەرەوە کە ئایەتەکانی خۆمانمان پێدابوو،

کـەچی لەبـەر خـۆیی دامـاڵی؟ ئیـــتر شـەیتـان کەوتـە دوایـی و چـووە ڕیـزی زەرەرمەندانەوە، ئەگەر بمانویستایە هەر بەو ئایەتانەی خۆمان پایەدارمان دەکرد، بەڵام ئەو خۆی وایزانی لە ژیاندا نەمرانە دەمێنێتـەوە! بۆیـە باوەشـی بـە زەویـدا کرد، شوێن هەواوهەوەسی خۆی کەوت، نموونەی ئـەوە وەکـو سـەگە کـە ڕاوی بنێیـت هـەر دەمەلاسـکەو هانکـە هـانکێتی و (مانـدووە) و زمـانی لـە تاوانـدا دەرکێشاوە! لێشی بگەڕێت هەر وایە! ئـا ئەوەیـە نموونـەی ئـەو کەسـانەی کـە ئایەتەکانی ئێمەیان بە درۆخستۆتەوە؟ ئـەو بەسـەرهاتەیـان بـۆ بگێـــڕەرەوە؟ تـا عەقڵیان پێ بشکێت و هۆشیان بێتەوە بەرو بیرکردنەوە..[١]

ئینجا برا شیرینەکەم سەیری خۆتکەو بزانە پلـەو ئاسـتت لـە کوێدایـە، ئـەوە پلەو ئاستی خەڵکییـە لـە وەرگرتـــنی زانسـتی شـەرعیی و پێوەپابەنـد بـوون و گەیاندنەوەی، کـە بـە پـێی بــیرو ڕادەو چـۆنێتی و زۆر و کـەمییان پاداشـتی قیامەتیشیان بۆ دیاری دەکرێت..

بزانە تۆش پاداشتت چەندەو لە کوێدایت؟

هەر چییەك بێت و لە هەر کام پلەو ئاستێکدا بیت بە کـەمی بزانـەو هـەوڵی وەرگرتن و فێربوون و پابەندبوون و گـەیاندنـەوەی زیـاتر بـدە، پـێش ئەوەی لـە دنیادا دەست و بێتوانا بیـت، پـێش ئەوەی مـەرگت بگـاتێ و لـە قیامـەتا خـۆت بینیتەوە. کە لـەوێ هـیچ بـوارێکی چاکـەو خـێر پـەیـداکردن نامێنێـت، نـە بـە وەرگرتـنی زانست و گەیاندنەوەی و نە بە سامان و بەخشین.

ئەمـە کۆتـایی ئـەم بابەتـە بـوو (گرنگـی زانسـتی شـەرعیی و گـەورەیـی فێرخوازانی).

---

(١) الخطيب البغدادي: الفقه المتفقه (٤٩\١١).

(إن شاء الله) بابەتی دوای ئەم (حوکمی وەرگرتــنی زانســتی شــەرعیی)یــە، زەروور بوو بزانین زانستە شــەرعییەکە چەنـد گرنگـەو کاریگـەرە، پێشـئەوەی حوکمی وەرگرتــنی لە ڕووی شەرعییەوە بزانیین.

خوای گەورەش یارمەتیدەرمان بێت.. اللهم أمین.

بەندی دووەم

- باسی یەکەم: حوکمی وەرگرتنی زانستی شەرعیی و بەشەکانی.
- باسی دووەم: ئەو زانستیە شەرعییانەی فەرزی عەینن.
- باسی سێیەم: ئەو زانستییە شەرعیانەی، کە فەرزی کیفایەن.

باسی یەکەم

حوکمی وەرگرتنی زانستی شەرعیی و بەشەکانی.

لە کتێبی یەکەمدا باسی گەورەیی زانست و ڕێزی خوێندکارانمان کرد، تا هەموو بزانن مەبەست لەو زانستییە چییەو ڕێزو پاداشتی ئەو کەسەش -کە وەری دەگرێت و سەرڕاستانە پێوەی پابەند دەبێت- لای خوای گەورە چەند زۆرە.. ئێستاش پێش ئەوەی بچینە سەر باسی حوکمی شەرعی وەرگرتنی زانستی شەرعی، پێشەکییەکی ئوسوڵی دەهێنینەوە کە پێناسەی چەند زاراوەیەکی تێدا ڕووندەکەینەوە (ان شاءالله):

پێشەکییەکی ئوسوڵی:

یەکەم: <u>حوکمی شەرعی</u>: فەرمایشتی خوایە بۆ موکەللەفان (ئەو کەسانەی تەکلیفی شەرعیان دەکەوێتە سەر) بەوەی کە: (داوایان لێ دەکرێت) یان (سەرپشکن لێی) یان (ڕوونکردنەوە)یە.

-موکەللەف: موسوڵمانی باڵغ و ژیرە.. بەڵام جاری وا هەیە فەرمایشتەکەی خوای گەورە پەیوەندی بە غەیری موکەللەفەوە هەیە، وەکو ئەو مافانەی دەکەونە سەر موکەللەف دەربارەی پارەو سامانی منداڵ و شێت، بەڵام فەرمایشتەکە -هەر چەندە دەربارەی پارەو سامانی ئەوانەیە- بەڵام بە موکەللەفە سەرپەرشتیارەکانی ئەوان سپێرراوە..

- داوایان لێدەکرێت بیکەن: داواکردن دوو جۆرە:

* یەکیان داواکردنی ئەنجامدانێتی (پێویستە یان باشترە بیکەن (واجیبە یان مەندووبە).

* دووەمیان: داواکراوە خۆی لێبگرنەوهو نەیکەن. (وەکو حەرام و مەکروهـ).

- سەرپشکن لێی: واتە ئەنجامدان و ئەنجامنەدانی یەکسانە.

- روونکردنەوە: پێناسەی شەرع بۆ ئەو شتە، یان نیشانەی شەرعە، بۆ ناسینەوەی شتێکی داناوە.

دووەم: بەشەکانی حوکمی شەرعی: بە گوێرەی پێناسەکەی سەرەوە حوکمی شەرعی دەبێت بە دوو بەشەوە:

١- حوکمی تەکلیفی: ئەو فەرمانەیە کە داوادەکات: ئەنجامبدرێت، یان نەکرێت، یان موکەللەف سەرپشك دەکات لە کردن و لە نەکردنی.

ئەمیش پێنج بەشە: فەرز، مەندووب، حەرام، مەکروهـ، شیاو.

٢- حوکمی پێوەندی: بریتییە لە: دیاریکردنی شتێك تا ببێتە نیشانەی هەبوونی شتێکی تر. وەکو هۆکار و مەرج و بەربەست.. وەکو ئەوەی شتێك دەبێتە هۆی، یان مەرجی، یان بەربەستی هەبوونی شتێکی تر..

سێیەم: فەرز: ئەوەیە: کە شەرع (خوای گەورە یان پێغەمبەری نازدار (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)) فەرمانی حەتمێتی ئەنجامدانیان کردووە، بە شێوەیەك کە ئەگەر موکەللەف نەیکرد سەرزەنشت بکرێ، یان لەسەری سزابدرێ، ئەگەر کردیشی مەدح دەکرێت و لەسەری پاداشت دەدرێتەوە.

چوارەم: دابەشبوونی فەرز بە پێی ئەنجامدانی: ئەمیش دوو بەشە:

١- فەرزی عەین: ئەوەیە کە شەرع داوای لە یەك یەکی موکەللەفەکان کردووە کە بیکەن، هیچ موکەللەفێك بۆی نییە لە جیاتی موکەللەفێکی تر بیکات، وەکو: نوێژو زەکات کە لەسەر یەکێك فەرز بووبێت، یان دوورکەوتنەوەی یەك یەکی موکەللەفەکان لە حەرام.

٢- فەرزی کیفایە: ئەوەی کە شەرع داوای لە کۆمەڵێك -نەك یەك یەك- لە موکەللەفان کردووە ئەنجامی بدەن، بە شێوەیەك کە ئەگەر ئەو کۆمەڵە ئەو فەرزەیان ئەنجامدا، فەرزەکە لەسەر ئەوانی تر نامێنێت، کەسیان گوناحبار نابن و گلەیی و گازاندەیان نایاتە سەر.

چاکەو پاداشتی ئەنجامدانەکەش بۆ ئەوانە دەنوسرێت کە ئەنجامیان داوە،بەڵام ئەگەر کۆمەڵێك رەنجیان بە ئەنجامدانی فەرزەکە خستەکار، بەڵام پێیان ئەنجامنەدراو موکەللەفانی تریش نەهاتنە یارمەتییان، ئەو کاتە هەر هەموویان گوناحبار دەبن، چونکە ئەنجامدانی ئەو فەرزەیان ئیهمالکردووە. وەکو فەرمان بەچاکەو بەرهەڵستیکردن لەخراپەو نوێژی جەنازەو.. هتد.

پێنجەم: جیاوازیەکانی نێوان فەرزی عەین و فەرزی کیفایە:

١- لە هەردووکیاندا: فەرمانی داواکردنەکە لە سەرەتاوە بۆ هەموانە، پاشان لەوەدا جیادەبنەوە، کە ئەگەر فەرزی کیفایەبوو، کۆمەڵێك موکەللەف ئەنجامیاندا، فەرزێتی ئەنجامدان لەسەر ئەوانی تر دەکەوێت، بەڵام فەرزی عەین بە ئەنجامدانی کۆمەڵێك موکەللەف لەسەر ئەوانی تر ناکەوێت..

٢-ئەوی جێ سەرنجی ئەنجامدانە لە هەردوو فەرزەکەدا: لە فەرزی عەیندا

یەك یەكی موكەلـلەفەكان دەبنە جێ سەرنج، بەڵام لـە فـەرزی كیفایـەدا خـودی كارەكە دەبێتە جێسەرنج. واتە شەرع سەرنجدەداتە ئەنجامدانی كارەكە، چونكە ئەمیان مەبەستە، نەك ئەنجامدەرەكانی، گرنگ ئەنجامدانەكەیە..

٣-هەندێ شەرعناسی وەكـو ئیمامـی حەرەمـەین فـەرموویانە: ئەنجامـدەرانی فەرزی كیفایە گرنگترو لە پێشترن وەك لە ئەنجامدەرانی فەرزی عەین، چونكە:

أ- ئەو كۆمەڵـە موكەلــلەفە فـەرزێكی دینەكـەیان لـە جیـاتی هـەر هـەموو موسوڵمانان هێناوەتە دی.

ب- ئەو كۆمەڵە نەیهێشتووە هەر هەموو ئوممەتەكە گوناحبار ببن.

بەڵام هەندێكی تر لە زانایان ئەو بۆچوونـەیان رەت كردۆتـەوەو فەرموویانـە، ئەنجامـدانی فـەرزی عـەین لـە پێشـترو گـرنگترە چونكـە لەسـەر یەك یەكـی موكەلـلەفان فەرزە..[1]

(١) بڕوانـە (التمهيد/الإسـنوی) چـاپی مؤسسـة الرسـالة/١٤٠١ك (لا٧٥)، (المجموع/النـووی ب١لا٢٧)، و (جمع الجوامع/ابن السبكی ب١لا١٨٣)، (الفروق/القرافی ب٣لا٢٠٣).

دوای ئەم پێشەکییە ئوسوڵیە دەڵێین:

وەرگرتنی زانستی شەرعی فەرزە، ئەم فەرزەش بابـەتی وای تێدایـە فـەرزی عەینەو هی واشی تێدایە فەرزی کیفایەیە..ئەم کۆبەندەش -کـە سـێ بەنـدە- بـۆ روون کردنــەوەی (حــوکمی وەرگرتنــی زانســتی شــەرعی و بەشــەکانی)ێتی، بەندەکانیشی ئەمانەن:

١- حوکمی وەرگرتنی زانستی شەرعی و بەشەکانی.

٢- ئەو زانستیە شەرعیانەی فەرزی عەینن.

٣- ئەو زانستیە شەرعیانەی فەرزی کیفایەن.

ئیتر با بە پشتیوانی خوای گەورە بکەوینە باسی بەندی یەکەم:

بەندی یەکەم

حوکمی وەرگرتنی زانستی شەرعی و بەشەکانی

یەکەم: زانایان لەسەر ئەوە رێکن، کە وەرگرتنی زانستی شەرعی فەرزە.

بەڵگەی فەرزێتییەکەی:

١- لە قورئاندا: خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَسْـَٔلُوٓاْ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾﴾ النحل [٤٣]

واتە: ئەگەر نەتاندەزانی، پرسیار لە قورئانزانان بکەن..

٢- لە سوننەتەیشدا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) رواه ابن ماجه.[١]

واتە: وەرگرتنی زانستی لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزە.

٣- کۆڕا (ئیجماع) ی زانایان.

---

(١) ئیبنوماجە (٢٢٤)، بەیهیقی (١٦٦٥)، طەبەرانی لە: (الأوسط/٩)، ئیبنوعەبدولبەڕ لە: (جامع العلم وفضله ٧/١) هەندێک لە توێژەرەوەکان بە زەعیفیان داناوە بەڵام زۆرینەیان وەکو: . پێشەوایان موززی و زەرکەشی و سیوطی و سەخاوی و میناوی و زەرقانی بە سەحیحیان داناوە، هەروەها شێخی ئەلبانی رحمه الله لە (صحيح ابن ماجه)دا.

لەم بەندەو لە بەندەکانی تری ئەم کۆبەنـدەدا (إِنْ شَـاءَ اللَّـه) بەڵگـەی زیـاتر دەهێنرێتەوەو راڤە دەکرێن..

دووەم: زانایـان لـەسـەر ئـەوە رێکـن کـە فـەرزێتـی زانسـتی شـەرعـی دوو بەشە:

<u>**یـەکەمیـان: ئـەو زانسـتیانەی فـەرزی عـەیـنن:**</u> کـە پێویسـتە لەسـەر هـەموو موکەلـلەفێك (موسوڵمانی باڵغ و ژیر) فێـری ببێـت، ئـەویش ئـەو زانینەیـە کـە موکەلـلەف بێ فێربوون و زانینیان ناتوانێت ئەو فەرزە شەرعیانە ئەنجام بـدات کە لەسەر شانێتی.

ئەم فەرزی عەینەش دوو جۆرە:

١- ئەوەی کە دەبێت موسوڵمان هەر لە سەرەتایەوە فێـری ببێـت، چونکـە زۆر بۆی دووبارە دەبێتەوە. ئەمیش دوو بەشی ترە:

<u>أ- بەشی تایبەتی</u>: پێـی دەڵێـین: (ئـەو زانسـتیە تایبەتیـەی فـەرزی عەینـە): ئەوەیە کە لەسەر هەموو موکەلـلەفەکان فـەرزە -بـێ جیـاوازی - فێـری بـبن و بیزانن. وەکو باسە گشتیەکانی بـاوەڕ و پـاکژیی و دەسـتنوێژو نـوێژو رۆژوو و حەڵاڵ و حەرام.

<u>ب- بەشی گشتی</u>: پێی دەڵێین: (ئەو زانستیە گشتیەی فەرزی عەینە) ئەوەیە کە فەرزە لەسەر هەندێك لە موکەلـلەفان فێری ببن و بیزانن.

ئەمە لەسەر ئەوانی تر فەرز نییە، یان لەبەر ئەوەیە کە تەنها لە توانای ئـەو کەسانەدا هەیەو بەس، وەکو زەکات و حەج، یان لەبەر ئەوەیە: کە دەستیان بـەو کارە کردووە، وەکو: ژن مارەکردن و بازرگانیو یان لەبەر ئەوەی کارێکەو هەر بۆ ئەوان دیاریکراوە، وەك: قازێتیی و ئەمیرێتی جیهاد.. چونکە هەر کەس کارێکی بە ئەرك درا بەسـەرداو یـان دەسـتی دایـە کـارێکی جـائیزی وەك مـارە کـردن و

بازرگانی. فێربوونی ئەو برە زانستییە شەرعیەی ئەو کارەی پێدەبرێت بەرێوە (نەك زانینی باسەکانی تر) فەرز دەبێت لەسەری.

٢- ئەوەی کە مەرج نییە موسوڵمان هەر لە سەرەتایەوە فێری ببێت، وەکو حوکمی ئەو شتانەی ڕوودەدەن و دادەهێنرێن.

حوکمی شەرعی ئەمانە هەر ئەو کاتەی ڕوودەدەن، یان وا حسێب دەکرێت، کە نزیکەو لەوانەیە ڕووبدەن، دەربارەیان دەپرسرێت، ئەمانە پێیان دەوترێت: (نەوازل).

<u>**دووەمیان: ئەو زانستیە شەرعیانەی فەرزی کیفایەن:**</u> ئەوەیە کە پێویستە بەسەرجەمی ئوممەتی ئیسلام فێری ببن و بیزانن، ئەگەر کۆمەڵە موکەللەفێکی ئەهلی ئیسلام فێر بوون و فەرزەکانیان پێ ئەنجامدا، ئیدی فەرزێتی فێربوون و زانینی لەسەر یەك یەکی موسوڵمانان دەکەوێت.

هەر یەکێکیش لەو کۆمەڵە موکەللەفەی فەرزەکەیان ئەنجامداوە، رێزو پاداشت و پلەی خۆیان لای خوای گەورە هەیەو گوناحی ئەنجام نەدانیشی لەسەر یەك یەکی ئەهلی ئیسلام نامێنێت، بەڵام ئەگەر ئەو فەرزە بەو کۆمەڵە موکەللەفە نەهاتەدیی و موسوڵمانان لێیگەڕان و وازیانلێهێنا، حەتمەن هەر هەموویان، یەك یەك لای خوای گەورە گوناحبار دەبن..

ئەم فێربوون و زانینە هەموو ئەو زانستیە شەرعیانە دەگرێتەوە کە موسوڵمانان بۆ راگرتن و پیادەکردنی دینەکەیان پێویستیان پێیەتی.

وەکو لەبەرکردنی هەموو قورئان، پاراستن و لەبەرکردن و زانینی حەدیس و زانستی فەرموودەوانی و ناسینی ئەو کەسانەی گێڕاویانەتەوە، هەروەها زانین و شارەزا بوونی ئەحکامی شەرع و ئوسوڵی فیقهو زانینی کۆڕا (ئیجماع) و

راجــوێیی (ئیختــیلاف)ی نــاو زانایــان و شەرعناســان، هــەروەها زانــین و شارەزابوونی زمانی عەرەبی و وشەو ڕێزمان و صەرف..

ئێمــە لێــرەدا ڕاو بۆچــوونی زانایــان دەهێنینــەوە، کــە چــۆن لەســەر ئــەم دابەشکردنەی زانستی ڕێکن، ئینجا لە بەندەکانی داهاتوو دا باس لە سوودەکانی ئەم دابەش کردنەیان دەکەین، إِنْ شَاءَ اللَّه..

١- ڕای ئیمامی شافیعی رەحمەتی (کە ٢٠٤ك. کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی (الرسالة)ـەکەیدا:

(ئیمامی شافیعی فەرموویەتی: کابرایەك لێی پرسیم: زانستی چییە؟!

خەڵکی دەبێت فێری چی ببن وچی بزانن؟!

پێم وت: زانستی دوو زانستییە، زانســتیەکیان گشــتییە، کــە ئــەوی بــاڵغ و ژیرەو هۆشی بەسەر خۆیدا دەشکێت، نابێت نەیزانێت.

وتی: وەکو چی؟!

وتم: وەکو پێــنج نــوێژە فەرزەکــە، وەکــو ئەوەی کــە خــوای گــەورە ڕۆژووی مانگی ڕەمەزانی لەسەر موسوڵمانان فەرز کردووە، وەکو حــەجی مــاڵی خــوا بــۆ ئەو کەسەی لە توانایدا هەیە، وەکو زەکاتی پارەو سامان، یــان وەکــو ئەوەی کــە هەموو موسوڵمانێك، دەبێت ئەوە فێــر بێــت و بزانێــت کــە زینــاو قــەتڵ و دزی و شەڕاب خواردنەوەو شتی وا حەرامە، هەموو ئەمانە بــە موســوڵمانان ڕاگــەێنراوە کە دەبێت بیزانن و کاری پێ بکــەن، ئــەوی فــەرمانی کردنیــان پــێ دراوە پێــی، دەبێت ئەنجامی بــدەن، ئــەوی پێیــان ڕاگــەێنراوە بیــدەن، دەبێــت بیــدەن، ئــەوی بەرهەڵستیان لێ کراوەو حەرامە نابێت توخنی کەون..

ئەم پۆلە باسە هەموویان بە دەقی ڕوون و ئاشکرا لە قورئاندا هــەن، زانینیــان

وەکــو بەڵگــە نەویســتێکی دینەکــە لای موســوڵمانان بــە گشــتی زانــراوە، عەوامەکانیشیان لە یەکتریەوە فێری دەبنەوەو دەیگەێننەوە بـە عـەوامی تریـان، موسوڵمانان بە گشتی هەموویان لە زاری پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) بەردەوام گێڕاویانەتەوە، کـەس نکـوڵی لێنـەکردوون و موناقەشەشـیان لەسـەر فەرزێتیەکەیان نەکردووە.

ئەم زانستیە گشتییە هەڵەو لێکدانەوەی نامۆو راجوێیی هەڵناگرێت.

وتی: ئەدی زانستی دووەمیان؟!

پێم وت: دووەمیان ئەوەیە: کە دەشێت کۆمەڵێك لـە موسـوڵمانان لـە جیـاتی ئەوانی تریان ئەنجامی بدەن، ئەو کۆمەڵـە موسـوڵمانە ئەگـەر توانـای تـەواویان هەبوو، بۆیان هەیەو دەبێت ئەحکامە شەرعیەکانی ئەو زانستیە بە تـەواوی فێـر ببن و بیزانن و کاری پێ بکەن، بە تایبەتی لەوانەدا کە دەقی قورئان یان حەدیس لەسەر زۆرینەیان نییە، ئەگەر باسـێکیان بـە پێـی سـوننەتێك بـوو، فێربـوون و زانینی ئەویان دەبێتە ئەرکی سەرشانی زانایانی شارەزا نـەك ئـەرکی سەرشـانی هـەموو موسـوڵمانان (واتـە تایبـەت دەبێـت بـە زانایانـەوە) بـە تایبـەتی ئـەو ئەحکامانەی لێکدانەوەی زیاتریان دەوێت یان دەبنە قیاسی ئەحکامی تر..

وتی: کەوابوو فێربـوون و زانـین و کـار پێکردنـی ئەمیشـیان وەکـو ئـەوی پێشوتریان فەرزە، یان خەڵکی سەرپشك کراون لە وەرنەگرتنی، یەعنی وای لـێ هاتووە: ئەوی فێری دەبێت و دەیزانێت و کاری پێدەکات چاکەیەو بۆ خۆی زیـاد دەکات، ئـەوی فێریشـی نابێـت و نایزانێـت گوناحبـار نابێـت! یـان ئەمـە وەکـو جۆرێکی تری سێیەمە کە هەر وەکو هەواڵدانێکـە یـان وەکـو زانینـی قیاسـێکە لەسەر ئەحکامی تر؟!

پێم وت: ئەمیان بەشی سێیەمە.

وتی: دە ئەمیشیان باس کەو بەڵگەی لەسەر بهێنەرەوە تا بزانرێت لەسەر کێ

فەرز دەبێت و کێ و چۆن دەبێت پێوەی پابەند بێت و لەسەر کێش فەرز نابێت..

پێم وت: شارەزایی لەم پلەیاندا ئاستێك نییە عەوام بیگاتێ، نەشبۆتە ئەرکی سەرشانی هەموو ئەو زانایانەی گەیشتوونێ! ئەم زانا تایبەتیانەش کە گەیشتوونەتێ، بۆیان نییە هەموویان وازی لێ بهێنن و کاری پێ نەکەن، ئەگەر هەندێك لەمان کاری بەو زانستیە زۆر تایبەتییە کرد، گلەیی و گازاندەو گوناح لەسەر زاناکانی تری ئاستی خۆیان لادەدەن (إِنْ شَاءَ اللَّه)، فەزڵ و چاکەو پاداشتەکەش هەر بۆ ئەو کەسانە دەنوسرێت کە کاریان بە زانستییە تایبەتییەکە کرد نەك بۆ ئەوانی تر..

وتی: دە من وا دەزانم ئەمە هەر وەکو هەواڵە، یان هەر شتێکی وایە، بۆ ئەوەی بکرێتە پێوەرو قیاسی لەسەر بکرێت!

پێم وت: باشە، خوای گەورە هەم لە قورئانەکەیدا و هەم لەسەر زمانی پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جیهادی فەرز کردووە، ئینجا داوای نەفیریشی کردووە: ﴿۞ إِنَّ ٱللَّهَ ٱشْتَرَىٰ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَٰلَهُم بِأَنَّ لَهُمُ ٱلْجَنَّةَ ۚ يُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ۖ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ وَٱلْقُرْءَانِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِۦ مِنَ ٱللَّهِ ۚ فَٱسْتَبْشِرُوا۟ بِبَيْعِكُمُ ٱلَّذِى بَايَعْتُم بِهِۦ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿١١١﴾﴾ التوبة: ١١١.

واتە: خوای گەورە گیان و ماڵ وسامانی لە موسوڵمانان کڕیووەتەوە بەوەی کە بەهەشتیان لە بەرامبەریدا دەداتێ، ئەمان لە پێناوی خوادا دەجەنگن، دەکوژن و دەشکوژرێن، ئەمەش بەڵێنێکەو خوای گەورە داویێتی، لە تەورات و ئینجیل و قورئاندا روونی کردۆتەوەو جەختی لەسەر کردووە، جا کێش هەیە لە خوای گەورە بە وەفا و ئەمەکتر بێت بەرامبەر وادەو بەڵێنی خۆی؟! دەی سا دڵخۆش بن و مژدەی سەرفرازیتان لێ بێت، مادام ئەو بەیعەتەتان بە خوا داوەو پێوەی پابەند

دەبن، ئەوەش سەودای بەسوودو سەرکەوتنی مەزنیی ئێکجارییە..

هــــەروەها: ﴿وَقَٰتِلُوا۟ ٱلْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَا يُقَٰتِلُونَكُمْ كَآفَّةً ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾﴾ التوبة: ٣٦

واتە: لەگەڵ هەر هەموو ئەو موشریکانەدا جەنگ بەرپا بکەن مادام ئەوان دژی هەر هەموتان بەرپای دەکەن، بشزانن کە خوای گەورە لەگەڵ خواناس و پاریزکاراندایە.. تا ئەوەی ئیمامی شافیعی گەیشتە: ﴿ٱنفِرُوا۟ خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَٰهِدُوا۟ بِأَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾﴾ التوبة: ٤١.

واتە: ئەی موسوڵمانینە! هەر کاتێك پێشەواتان داوای غەزای لێ کردن، وردو درشت، ژن و پیاو، دەوڵەمەندو هەژارتان نەفیر رێك خەن و بە سامان و گیانتانەوە لە پێناوی خوادا بچنە جیهاد، گەر پەی پێ ببەن و بزانن ئەوەتان بۆ باشترە..

مانایەکی گشتی زاهیری ئایەتەکان ئەوەیە کە هەموو جۆرێکی جیهاد (بە نەفیری گشتیشەوە) لەسەر هەر هەموو موسوڵمانانی بە توانا فەرز دەبێت، کەسیان لێ نابوێرێت، زاهیری ئایەتەکان رێ بە کەس نادەن دوا بکەوێت و جیهادەکە نەکات، بۆیە حوکمە زاهیرییان وەکو حوکمی فەرز بوونی نوێژو حەج و زەکات وایە لەسەر یەك یەکی موسوڵمانانی بە توانا، کە کەس ناتوانێت لە جیاتی یەکێکی تر بیکات، چونکە فەرزانێکن لەسەر یەك یەکی موسوڵمانانن و پێیوستە هەر یەکەیان بۆ خۆی بیکات.

مانایەکی تری زاهیری ئایەتەکان، فەرزی کیفایە دەگرنەوە، ئەوە دەگرنەوە کە ئەو غەزا کردنە وەکو نوێژەکە فەرز نییە، بەڵکو هەر ئەوەندە لەسەر موسوڵمانان فەرزە کە کۆمەڵێکیان ئەو غەزایە بە جەنگ کردن دژی ئەو موشریکانە بکەن و

پلەو پاداشتەکەی بۆ خۆیان مسۆگەر بکەن، لە هەمان کاتیشدا گلەیی و گازاندەو گوناحی جیهاد نەکردنەکەش لەسەر ئەوانی تر لابدەن..

چونکە خوای گەورە موسوڵمانانی بەرامبەر ئەو غەزاو جیهاد کردنە کردۆتە دوو بەش، بەڵام فەرموویەتی کە لە پاداشتیاندا وەکو یەك نین هەر چەندە زاهیری ئایەتەکەش ئەوەیە کە جیهادەکەی لەسەر هەردوو دەستە موسوڵمانەکە فەرز کردووە: ﴿لَّا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾﴾ النساء: ٩٥

واتە: ئەو موسوڵمانە دانیشتوانەی کە پەك کەوتەو نەخۆش و نوقسان نین، لەگەڵ موجاهیدەکانی ڕێگای خوای گەورەدا یەکسان نین، ئەمان بە سەروەت و سامان و گیانی خۆیان لە پێناوی خوادا جیهادیان کردووە، خوای گەورە بە پلەو پایە فەزڵی ئەو موجاهیدانەی کە بە سەروەت و سامان و گیانی خۆیان جیهادیان کردووە، دەدات بەسەر ئەوانەدا کە دانیشتوون، بەڵێنی چاکەی بە هەردوولاشیان داوە، بەڵام فەزڵ و ڕێزی موجاهیدەکانی بە چاکەو پاداشتێکی زۆر گەورەو مەزن بەسەر دانیشتووەکاندا داوە..

وتی: ئەدی کوا بەڵگەی ئەوە کە ئەگەر کۆمەڵێك کەس ئەو فەرزەیان ئەنجام دا، گوناحی نەکردنی لەسەر هەموان دەکەوێت؟!

پێم وت: هەر ئەم ئایەتە خۆی بەڵگەیە.

وتی: کوا، چۆن؟!

وتم: خوای گەورە هەر لەو ئایەتەدا دەفەرموێ: (وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ) بەڵێنی چاکەی بە هەر دوولاشیان داوە، کەوابوو ئەو کەسانەی (لە ئیمانداران) کە جیهادەکەیان نەکردووە، هەر بەڵێنی پاداشت دانەوەی پێدراون، بەڵام

فەرموویەتی: کە فەزڵی موجاهیدەکان و پلەو پاداشتیان لەمان زیاترە، خۆ ئەگەر بە بەشدار نەبوونی جیهادەکە گوناحبار ببوونایـە، و خـوا لێیـان خـۆش نەبوایـە، شایانی سزای خوا دەبـوون و خـوای گـەورە هەڕەشـەی سـزادانی دەدانـێ، نـەك بەڵێنی پاداشت دانەوە..

وتی: بۆ ئەم لێکدانەوەیە، بەڵگەی تر هەیە؟!

وتم: بەڵێ، کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَا كَانَ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ لِيَنفِرُواْ كَآفَّةٗۚ فَلَوۡلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرۡقَةٖ مِّنۡهُمۡ طَآئِفَةٞ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوۡمَهُمۡ إِذَا رَجَعُوٓاْ إِلَيۡهِمۡ لَعَلَّهُمۡ يَحۡذَرُونَ ١٢٢﴾ التوبة: ١٢٢.

واتە: نەدەکرا هەر هەموو موسوڵمانان تێکڕا بە جارێك بۆ جیهاد بچوونایە، دەبێ لە هەر کۆمەڵێك چەند کەسێك دەستەیەك پێك بهێنن، تا خۆ تەرخان کەن بۆ شارەزایی لە دینەکە، تا هەر وەختێك گەڕانەوە ناو قەوم تیرەو هۆزەکانی خۆیان، لە شەرع ئاگاداریان کەنەوە، تا ئیحتیاتی خۆیان بخەن و ئاگادار بن خوای گەورە لە خۆیان تووڕە نەکەن..

ئاشکرایە کە کاتێك پێغەمبـەر (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) دەچـووە غەزایـەك کۆمەڵێك موسوڵمانی لە خزمەتتـدا دەبـوون و کۆمـەڵێکی تریشـیان دەمانـەوەو نەدەچوون، یەکێکی وەکو: (عەلی کوڕی ئەبو تالیب) لە غـەزای(تـەبوك)دا لـە مەدینە مایەوەو بەشداری غەزاکەی نەکرد..

لەم ئایەتەشدا خوای گەورە باسی ئەوە دەفەرموێ کـە دەسـتەیەك موسـوڵمان هەن لەبەر خوێندنی شەرعی بەشداری جیهاد ناکەن: (فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ).

واتە: دەبێ لە هەر کۆمەڵێك چەند کەسـێك دەسـتەیەك پێـك بهێـنن تـا خـۆ تەرخان کەن بۆ شارەزایی لە دینەکە..

کەوابوو: بانگەوازی نەفیرە گشتیەکە هەندێك کەس دەگرێتەوەو هەندێکی تر ناگرێتەوە، هەر وەکو شەرع خوێندن و شارەزایی بوونیش لە دینەکەدا هەندێك لە موسوڵمانان دەگرێتەوەو هەندێکی تریان ناگرێتەوە..

هەروەها ئەو فەرزانەی تر کە نابێت موسوڵمان خۆی بە نەزانی بەرامبەریان بهێڵێتەوە.. وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

بەم شێوەیە، هەر فەرزێك کیفایە بوو، دەشێت کۆمەڵێك لە موسوڵمان ئەنجامی بدەن و گوناحەکەی لەسەر موسوڵمانانی تر بخەن.. بەڵام ئەگەر هەموویان کەمتەرخەمییان تێدا کرد، یان ئەوەندە کەسە بۆی نەچوونە مەیدانی ئەنجام دانیەوە کە پێیان هەڵسورێت، دەترسم یەك موسوڵمانی بە توانا لە گوناحباری دەرنەچێت!

وتی: غەیری جیهاد چی تر وایە؟!

وتم: نوێژی جەنازەو دفن کردنی مردوو، واز لێهنانی جائیز نییە، لەسەر هەموو ئەوانەش فەرز نییە کە ئامادەی جەنازەکە بوون، ئەوانەی لە شوێنی جەنازەو گۆڕەکەی نین بە ئامادە نەبوونیان گوناحبار نابن، مادام کەسانێکی تر نوێژەکەیان لەسەر کردووەو دفنیان کردووە..

وەڵامدانەوەی سڵاویش هەر وایە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾﴾ النساء: ٨٦

واتە: ئەگەر سڵاوێکتان لێکرا، بە لەو باشتر وەڵامی بدەنەوە، یان هەر وەکو خۆی بیدەنەوە، خوای گەورە لە هەموو شتێك دەپرسێتەوە..

پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (يُسَلِّمُ القَائِمُ عَلَى الْقَاعِدُ)

واتە: ئەوی بە پێوەیە سڵاو لەو کەسە دەکات، کە دانیشتووە.

(إِذَا رَدَّ السَّلاَمَ بَعْضُ الْقَوْمِ أَجْزَأَ عَنِ الْجَمِيعِ).[1]

واتە: ئەگەر لە کۆمەڵە کەسێکدا یەکێکیان سڵاوی کرد، لە جیاتی سڵاوی هەموویان دەکەوێت.

مەبەست لەمە: وەڵامدانەوەیە، کەوابوو وەڵامی چەند کەسێك لە جیاتی وەڵامدانەوەی هەموویانە، ئەمەش فەرزی کیفایەیە، کە وەڵامدانەوەکەی پێ هاتۆتە دی..

موسوڵمانان لەوەتای هەن لەسەر ئەم باس و وەسفەن کە باسم کرد، هەر لەو زەمانەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ خەڵکی هاتووە، تا ئەم زەمانەی ئێمە: کەمینەی موسوڵمانان شەرع دەخوێنێت و شارەزایی لە دینەکەدا پەیدا دەکات.

کۆمەڵێك موسوڵمان نوێژ لەسەر جەنازە دەکەن و کۆمەڵێکیش شوێن جەنازە دەکەون و دفنی دەکەن، کۆمەڵێکیشیانن کە جیهاد دەکەن، خەڵکانێکی زۆریشیان بەشدار نابن، کۆمەڵێکیشن کە سڵاو دەکەن و سڵاو دەستێننەوە، هەموو لایەکیشیان فەزڵ و ڕێزی ئەو کەسانەیان لەبەرچاوە کە فەرزە کیفایەکان جێبەجێ دەکات.

وەکو فەزڵی شەرعناسان و موجاهیدان و نوێژخوێنانی جەنازەو سڵاو سێنەرەوانان، ئەوەش دەزانن کە ئەو کەسانەی بەشداری بە جێهێنانی ئەم فەرزانە ناکات، مادام ئەوانەی جێبەجێیان دەکەن بەسن و کارەکەیان پێ هەڵدەسوڕێت، گوناح بار نابن..) باسەکەی ئیمامی شافیعی (ڕەحمەتی خوای

(١) ئیمامی مالیک:الموطأ (١٧٨٨).

گەورەی لێبێت) دەربارەی دابەشکردنی زانستی شەرعی لێرەدا کۆتـایی پێهـات، کە لە کتێبی (الرسالة) ی خۆیەوە بە توێژینەوەی (ئەحمـەد شـاکر) لـە (لا ٣٥٧-٣٦٩) تەواو بوو..

بینیمان کە ئیمامی شافیعی رەحمەتی زانسـتی شـەرعی لـە ڕووی فـەرزێتیی وەرگرتنیەوە کرد بە دوو بەشەوە:

<u>- فـەرزی عـەیـن</u>: ئەوەی کـە ئیمامـی شـافیعی دەربـارەی فـەرمووی: (زانستیەکیان گشتییە، کە ئەوی باڵغ و ژیرەو هۆشی بەسەر خۆیـدا دەشـکێت، نابێت نەیزانێت) مەبەستیشی لە باڵغ و ژیر، موکەلـلەفە..

<u>- فەرزی کیفایە</u>: ئەویشیانی وا وەسفکردووە: (شارەزایی لەم پلەیاندا ئاستێك نییـە عـەوام بیگـاتێ، نەشـبۆتە ئـەرکی سەرشـانی هـەموو ئـەو زانایانـەی گەیشتوونێ! ئەم زانا تایبەتیانـەش کـە گەیشـتوونەتێ، بۆیـان نییـە هـەموویان وازی لێ بهێنن و کاری پێنەکەن، ئەگەر هەندێك لەمان کاری بەو زانستیە زۆر تایبەتییە کرد، گلەیی و گازاندەو گونـاح لەسـەر زاناکـانی تـری ئاسـتی خۆیـان لادەدەن (إِنْ شَاءَ اللَّه)، فەزڵ و چاکەو پاداشتیش هەر بۆ ئەوانـە دەنوسرێـت کـە کاریان بە زانستییە تایبەتییەکە کرد نەك بۆ ئەوانی تر..)[١].

با ڕاوبۆچوونی زانای تریش -بە گوێرەی ڕیزبەندی ساڵی مردنیان- بهێنینەوە:

<u>٢- ڕاوبۆچوونی ئەبو محمـد ئیبنوحـەزمی ئـەنـدەلوسی (ڕەحمەتـی خـوای لێبێـت) (٤٥٦ك. کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی (الإحکام)ەکەیدا</u> دەفەرموێ:

(بەندی سی و یەکەم: دەربارەی سیفەتی لە دین شارەزایی بوون و ئەوەی کە پێویستە هەموو کەسێك لە دینەکەی بیزانێت)

(١) کتێبی: الرسالة ی ئیمامی شافیعی رحمەالله توێژینەوەی ئەحمەد شاکیر (ل ٣٥٧_٣٦٩)

(ئەبومحمـد دەڵێ: خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ ۞ وَمَا كَانَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا۟ كَآفَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُوا۟ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾ ﴾ التوبة: ١٢٢

واتە: نەدەکرا هەر هەموو موسوڵمانان تێکڕا بە جارێـك بـۆ جیهـاد بچوونایـە، هەر دەبوو لە هەر کۆمەڵێك دەستەیەك پێك بهێنن، تا بـۆ شـارەزایی لـە دینەکـە خۆتەرخانکەن، تا هەر وەختێك گەڕانەوە ناو قەوم تیرەو هۆزەکـانی خۆیـان، لـە شەرع ئاگاداریانکەنەوە..

خوای گەورە لەم ئایەتەدا لایەنەکانی ئەو شارەزایی بوونەی دینی کردووە بە دوو بەش:

یەکـەمیان: ئەوەی تایبەتـە بـە خـودی موسـوڵمان خۆیـەوە، ئـەوەش لـە فەرمایشتەکەیدا دیارە: (وَلِيُنـذِرُوا قَـوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُـوا إِلَـيْهِمْ)، تـا هـەر وەختێـك گەڕانەوە ناو قەوم تیرەو هۆزەکانی خۆیان، لە شەرع ئاگاداریان بکەنەوە.

ئەمـەش یـەعنی: روون کردنـەوەو فێرکردنـی ئـەحکامی دینەکـە بـۆ ئـەو کەسانەی ئەوەندە نازانن، کە پەیوەندی بە پابەندی خۆیانەوە هەیە.

دووەمیان: فێربوون و شارەزایی ئەو کەسەی کە لەبەر خاتری خوای گەورە فێـر بووەو بۆتە روون کەرەوەو بانگهێشتی تیرەو قەومی خۆی بۆ فێربوون و پابەنـد بوون بە ئەحکامی دینەکەوە، ئەمەش وا لە ریزی ئەو کەسانەدا کە خوای گەورە دەربارەیان فەرموویەتی: ﴿فَسْـَٔلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾﴾ النحل: ٤٣ .

واتە: ئەگەر نەزان بوون لە ئەهلی قورئانەکە بپرسن.

بەمەش ئەوەی لەسەر هەموو کەسێك فەرز کردووە کە دەبێت بۆ خواپەرستی و دینداریەکەی خۆی فێر ببێت، دەبێ رەنجی خـۆی بخاتـە کـار تـا شـارەزای ئـەو

زانستییە دەبێت کە یارمەتیدەری دەبێت لە خواپەرستیەکەیدا.. پێشتر ڕوونمان کردەوە کە ئیجتیهاد بریتییە لە: (الافتعال من الجهد).

واتە: زۆر لە خۆکردن بە رەنجدان ، بۆ دینەکەش بریتییە لە خەرج کردنی رەنجێکی زۆر لە رێگای فێربوونی ئەوەندە لە قورئان و حەدیسی سەحیحدا کە یارمەتیدەری دەبێت بۆ خواپەرستی تەواو..کەمترین پلەی ئەوەش، کابرای عەوام و ئەو نەو موسوڵمانەیە کە لە وڵاتی کافرانەوە هێنراوە، یان ئەو ژن و پیاوانەی تازە موسوڵمان بوون، ئەوەمان پێشتر لە (باب إبطال التقليد)ی کتێبەکەماندا باس کرد کە ئەمانە چۆن داوای زانستی شەرعی دەکەن و لە سەرەتاوە چۆن و فێری چی دەکرێن؟

لێرەدا پێویست بە دووبارە باسکردنەوەی نییە، بەڵام پێویستە هەندێ شت هەر باس بکەینەوە:

ئەو زانستیە گشتییەی فەرزی عەینە(ئەوەیە کە هەموو موسوڵمانێکی باڵغ و ژیر، نێرینە بێتو یان مێینە، سەربەست بێت، یان کۆیلە دەگرێتەوە، وەك ئەو باسانەی، کە ڕاجوێییان لە ناو موسوڵماناندا لەسەری نییە وەکو: پاکژیی و نوێژو ڕۆژووی فەرز.

١- ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی عەینە:

ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی عەینە لەسەر هەموو موسوڵمانێکی (ژیر و باڵغ، نێرینە و مێینە، سەربەست و کۆیلە فەرزە) زانینی فەرزێتی و پابەندبوونە بە: پاکژیی، نوێژ، ڕۆژوو.. موسوڵمانان لەمەدا ڕاجوێ نین.. پاکژیی و نوێژەکە، لەشساغ و نەخۆش دەگرێتەوە، فەرزە لەسەر هەموو ئەو موسوڵمانە (وەسفکراوانەی سەرێ)، کە فەرزەکانی نوێژ و ڕۆژوو بزانن، چین و چۆن دەکرێن، هەروەها فەرزە لەسەریان بزانن چیان بۆ حەڵاڵە و چیان لێ حەرامە، لە

خۆراك و خواردنەوە و پۆشاك و جنس و خوێن و گوفتارو كردار،لە كەس قبوڵ ناكرێت نەزانێت، نێر و مێ، سەربەست و كۆیلە و كەنیزەكی موسوڵمانان دەبێت بیزانن، دەبێ ئەگەر لە موسوڵمانێتیدا باڵغبووبوون، شارەزای ئەحكامی ئەو فەرزانە ببن.

ئەگەر بە گەورەیش موسوڵمان بووبوون، هەر ئەوكاتە زانینی ئەو فەرزانەمان لەسەر فەرزدەبێت، بەرپرسێتی خەلیفەیە یان (جێگر و نوێنەرەكانی)شێتی ئەوەیە كە پیاوان ناچار بكەن ژنەكانیان فێربكەن، سەیدەكانیش كۆیلە و كەنیزەكەكان. یان خۆیان دەبێ فێریانكەن، یان ڕێی فێربوونیان بۆ ئاسانكەن، وەكو ڕێدانیان بۆ فێربوون لای خەڵكی تر، فەرزە لەسەر خەلیفەش كە خەڵككەكە والێیكات فێر ببن، فەرزیشە فێركاری تەواو بە ژمارەی پێویست دابین بكات.

٢- ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی عەینە، بەڵام تایبەتە:

ئەمە تایبەتە بە خاوەن سامان و دارایی، ئەم كەسە -ژن بێت یان پیاو سەربەست بێت یا كۆیلە- فەرزە لەسەری ئەحكامی زەكات بزانێت.

ئەو كەسەی كە هەژارە یان سامانی ئەوەندە نییە زانینی فەرزێتی زەكاتی لەسەر نییە، هەروەها حەج، هەر كەسێك پارە و پاسپۆرت و ڤیزە و توانای هەبوو، ئەبێت ئەحكامی حەج بزانێت، زانینی ئەحكامەكانی حەجی لەسەر فەرزە، بەڵام ئەو كەسەی نە سامانی هەیە و نە تەندروستی تەواو، بێگومان حەج و عەمرەی لەسەر نییە.

هەروەها فەرزە لەسەر هەموو فەرماندەیەكی جیهاد، ئەحكامی جیهادو بەشكردنی غەنیمەت و فەی بزانێت.

حاكم و والی و داوەریش، فەرزە لەسەریان ئەحكامی داوەریی بزانن، بەڵام زانینی ئەمە لەسەر خەڵكانێكی تر فەرز نییە.

فەرزە لەسەر بازرگان و فرۆشیار، بزانن چی حەڵاڵە و چی حەرامە و زەكاتی

سامان چەندە و چۆن دەدرێت، هەروەها ئەحکـامی کـڕین و فرۆشـتن،بەڵام ئەمـە لەسەر کەسێك فەرز نییە، کە نە کڕیارە و نەفرۆشیار.

٣- ئەو زانستە شەرعییەی فەرزی کیفایەیە:

دوای زانینی فەرزی عەین لەسەر تاك تاکی موسوڵمانان، دەبێ ئەو کەسانەی کۆمەڵگەیـەکی ئیسـلامیان پێکهێنـاوە لـە لادێ، لـە شـار، لـە شـارۆچکە و دەوارنشینان بزانن، کە دەبێ کەسـانێك لـە خۆیـان بنێـرن بـۆ وەرگرتنـی هـەموو ئەحکامی دینەکە: لە قورئانەوانیی و فەرموودەوانیی، بە تایبەتی فەرموودەکانی ئەحکام، کە دەبێ هەمووی شارەزا ببێت لە خوێندنەوە و مانـا و زانینـی کـۆڕای زانایان و ڕاجوێییان لەسەری.

پاشان دوای زانینی قورئان و فەرموودەو ئەحکام و زانینی کۆڕا (ئـیجماع) و ڕاجوێی زانایان، دەستدەکات بە ڕوونکردنەوە و فێرکـردنی خەڵکەکـەو وەڵامـی شەرعییان دەداتـەوە، بـە شـێوەیەکی ئاسـان کـە لەسـەر فێرخوازەکـەی قـورس نەکات..

ئـاوا ئەگـەر لـە هـەر کۆمەڵگەیـەکی بچـووکی موسـوڵماندا کەسـێك یـان کەسانێك بۆ فێربوون و گەیاندنەوەی دینەکە لێبڕان و بەسبوو بۆیـان، فـەرزێتی زانینی ئەحکامەکان لەسەر خەڵکەکە لادەچێت (مادام لە نێوانیاندا کەسێك یـان کەسانێك هەن ئەحکامەکان دەزانن).

ئەوەش لەسـەر ئـەم شـارەزایە فـەرزە کە دەبێـت بـە بەڵگـەی شـەرعییەوە ئەحکامەکان بزانێت.

ئەگەر لە ناوچەکەی خۆیاندا کەسـی شـارەزای وای لێنـەبوو ئـەو ئەحکامـە شەرعی و زانستیانەیان لێ وەربگرن، دەبێ بڕۆن بۆ ئەو شوێنەی زانای لێیە کـە شارەزایی زانستە شەرعییەکانە و دەبێت سەفەر بکـەن بـۆ لایـان، بـا لە وڵاتـی چینیش بن!

چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾﴾ التوبة: ١٢٢

واتە: با لە هەموو کۆمەڵێك دەستەیەك لێببڕێن بۆ وەرگرتنی زانستی شەرع، تا شارەزا ببن و هۆشداریی بدەنە قەومەکەی خۆیان کاتێک دەگەڕێنەوە ناویان، تا بەچاکی لە دینەکە تێبگەن و بتوانن کە گەڕانەوە ناو قەومەکانی خۆیان هۆشیارییان بدەنێ و ئاراستەیان بکەن..

دیارە (لێبڕان و گەڕانەوە) بەڵگەی گەڕانە بە دوای زانستی شەرعیدا، هەرکەسێك لە ناوچەکەی خۆیدا، زانای فێرکاری دەستکەوت دەچێتە مزگەوت یان ماڵی زاناکەو لای دەخوێنێت.

هەر وەکو کە یاوەرانی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە خزمەتی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەبوون و زانستیەکەیان لێوەردەگرت..

فێربوونی قورئان بە زانستی تەجوید و لەبەرکردن و فێرکردنەوەی، هەر هەمان خواستی هەیە، فەرزە لەسەر هەموو موسوڵمانێك کە سورەتی فاتیحە و هەندێك لە قورئان -بە زانیارییەکانیەوە- بزانن یا یەکێکیان بشزانێت، دەبێ یەکێکیان بە لانی کەم- هەموو قورئانی لەبەر بێت و بەخەڵکی بڵێتەوە و فێریان بکات، چونکە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمانی پێدەداو بە هێنانەدیی ئەو(فَلَوْلَا نَفَرَ)یە،کە فەرزەکە لەسەر شانی ئەوانی تر نامێنێت.[١]

سێ ناونیشانم بۆ ئەم بۆچون و باسەی(ئیبنوحەزم) داناوە، کەبریتین لە: (ئەو زانستیە گشتیەی فەرزی عەینە) و (ئەو زانستیە تایبەتەی فەرزی عەینە) و (ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی کیفایەیە).

---

(١) ئیبنوحەزم: الإحكام في أصول الأحكام (٥/١٢١-١٢٣).

٣- بۆچونی خەطیبی بەغدادی (رەحمەتی خوای لێبێت) (کە ساڵی ٤٦٣ك کۆچی دوایی کردووە) کە لە کتێبی (الفقیه والمتفقه)دا دەربڕیوە:

خەطیبی بەغدادی (رەحمەتی خوای لێبێت) بەسەنەدی پەیوەستەوە لە سەیدنا (عەلی) و (ئەنەسی کوڕی مالیك)ەوە -خوا لێیان ڕازی بێت- گێڕاوێتییەوە: کە هەردووکیان لە پێغەمبەری خواوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گێڕاویانەتەوە کە فەرموویەتی: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ)[١] .

واتە: وەرگرتنی زانست لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزە.

پاشان خەطیبی بەغدادی دەفەرموێ: (هەندێك لە زانایان فەرموویانە مەبەستی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) زانستی عەقیدەیە، یەکخواپەرستییە، ئەوەی کە لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزەو ناشێت نەیزانێت، چونکە بە گشتیی هەموو موسوڵمانێك دەگرێتەوە).

هەروەها وتراوە :کە وەرگرتنی زانست لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرز دەبێت، ئەگەر لەو ناوچەیەدا کەس بۆ فێربوونی لێنەبڕاو هەموو بە نەزانی مانەوە، واتە فەرزی کیفایەیە، وەکو (سوفیانی کوڕی عویەینە) بۆی چووە:

- ئەبوموسلیم جەعفەری کوڕی بای شەرعناسی جیلی دەفەرموێ: ئەبولعەبباسی ئەحمەدی کوڕی عبدالرحمانی ئەسەدی ئەصبەهانی پێی ڕاگەیاندین: کە قازی عەمری کوڕی عوسمان ئەبوسەهل پێی وتین[٢] گوێم لێبوو ئەبوالفەزڵ جەعفەری کوڕی عامری بەززار دەیوت: گوێم لە موجاهیدی کوڕی موسا بوو، کە ئەو فەرموودەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گێڕایەوە

---

(١) لە پەڕاوێزی ژمارە (٢)دا ووتمان: (ئیبنوماجە/٢٢٤ شێخی ئەلبانی رحمه الله لە (صحیح ابن ماجه)دا بە سەحیحی داناوە.).

(٢) پێی وتین: زاراوەی فەرموودەوانانە ،واتە: (حدثنا) پێیڕاگەیاندین (أنبأنا)یە، کە جیاوازییان هەیە و نابێت بەشێوەی تر تەرجەمە بکرێن. وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

کە دەفەرموێ: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ).

پاشــان (موجاهیــد) فــەرمووی: لای (ئیبنوعویەینــە) بــووین باســی ئــەو فەرموودەیە کرا، فەرمووی: فەرزێتیەکەی لەسەر هەموو موسوڵمانێك نییە.

ئەگەر هەندێك لە موسوڵمانان فێریبوون، لەسەر ئــەوانی تــر فــەرز نامێنێــت، وەکو: جەنازە، ئەگەر هەندێك موسوڵمان نوێژی جەنازەیان لەسەر مردوویەك کرد فەرزێتی لەسەر ئەوانی تر نامێنێت.. وەهەروەها.

پاشان خەطیبی بەغدادی دەفەرموێ: (دەڵێم: ئەوەی ئیبنوعویەینـە مەبەسـتی بووە فێربوونی تەفسیلاتی ئەحکامە شەرعیەکانە، کـە پەیوەنـدیان بـە لقـەکانی دینەوە هەیە.

ئەمما بنەماو لق و قەدی دینەکە کە بریتیە لە: ناسـینی خـوای گـەورەو یـەك خوا پەرستی و زانینی ناوو سیفات و بەڕاسـتگۆ دانـانی نێردراوانـی و ئەوانـە، فەرزن لەسەر تاکتاکی موسوڵمانان کە دەبێ بیزانن.

زانینی کەسێك یان فێربوونیان لە لایەن کەسێکەوە ناکەوێتە بری فێربـوونی ئەوانی تریان.

- هەروەها وتراوە :مەبەست لە (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) ئەوەیە: کە فەرزە لەسەر هەموو کەسێك ئەو شتانە بزانێت کە نەزانینیان نەشیاوە.

عبداللەی کوڕی موبارەك دەفەرموێ: ((محمـدی کوڕی ئەبونەسری بەرسـی پێی ڕاگەیاندین: ئەحمەدی کوڕی عبداللەی کوڕی پێی وتن: حوسـەینی کـوڕی دەققـاق پێـی ڕاگەیانـدین: کـە ئیبنومـەنیع پێـی وتـین: کـە ئیسـحاقی کـوڕی ئیبراهیمـی مـوروزی پێـی وتـین: حوسـەینی کـوڕی ڕەبیـع پێـی وتـین: لـە ئیبنولموبارەکم پرسی: تەفسیری (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) چییە؟

فەرمووی: ئەوە نییە کە ئێوە دەتانەوێت، بەڵکو ئەوەیە کە کەسێك دەکەوێتە

مەسەلەیەکی دینەکەیەوەوو نازانێت حوکمەکەی چۆنەو دەچێت بۆی دەپرسێت، تا فێریدەبێت و دەیزانێت.

- ئەبوبەکری محمدی کوڕی عومەری کوڕی بەککیری موقری نەججار پێیڕاگەیاندین: یەحیای کوڕی شیبلی کوڕی عەباسی حەنینی پێی وتین :کە ئەحمەدی کوڕی محمدی کوڕی عبدالخالق پێی وتین :کە ئەبوهومام پێی وتین: کە علی کوڕی حوسەینی کوڕی شەقیق پێی وتین: پرسیارم لە عبداللەی کوڕی موبارەك کرد: کە چ زانستێك لەسەر خەڵکی فەرزە فێری ببێت؟

فەرمووی: ئەوە کە کابرا هیچ کارێك نەکات تا دەپرسێ و دەزانێت حوکمی شەرعی لەسەر چییە، ئەمە ئەوەیە لەسەر خەڵکی فەرزە فێری ببێت، پاشان ڕوونتری کردەوەو فەرمووی: پیاوێك سامانی نییە فێربوونی ئەحکامی زەکاتی لەسەری فەرز نییە، بەڵام ئەگەر دووسەد درهەمی هەبوو، فەرزە لەسەری بزانێت زەکات چییە و چۆنە و چەندێ لێدەکەوێت و کەی دەدرێت و بەکێ و باقی بابەتەکانی..

- هەربەم شێوەیە (خەطیبی بەغدادی) بەسەنەدی پەیوەستەوە لە سەیدنا علی (خوا لێی ڕازی بێت) هێناوێتی کە فەرمانی بە بازرگانان دا کە ئەحکامی کڕین و فرۆشتن فێر بێت پێش ئەوەی دەست بەکاری کاسبیەکەی بێت، ئەمە حەسەنی کوڕی ئەبو طالب پێی وتم: کە فەرمووی: عوبەیداللەی کوڕی ئەحمەدی کوڕی یەعقوبی موقری بۆی گێڕاینەوە: کە علی کوڕی محمدی کوڕی کاس قسەی بۆ کردووە کە حەسەنی کوڕی عەلی عەلەوی پێی فەرموون: کە نەسری کوڕی موزاحیمی مونقەری بۆی باسکردوون: کە ئەبو خالیدی واسیتی لە زەیدی کوڕی عەلییەوە لە باوك و باپیرییەوە گێڕاوێتیەوە: کە کابرایەك هاتە خزمەت سەیدنا علی (خوا لێی ڕازی بێت) و عەرزی کرد (بە سەیدنا علی وت): ئەی ئەمیری موسوڵمانان! دەمەوێ بازرگانی بکەم.

پێی فەرموو: فێر بوونی ئەحکامەکان پێش بازرگانییەکەیە، هەرکەسێك

پـێش وەرگـرتن ئـەحكامی (كـڕین و فرۆشـتن) بكەوێتـە بازرگانییـەوە بەسـەر سووخۆریدا دەكەوێت، پاشانیش تێی دەكەوێتەوە.

- هەروەها خەطیبی بەغدادی دەگێڕێتەوە: ئەبو نوعەیمی حافز پێی فەرموون: کـە ئەبولحەسـەنی ئەحمـەدی کـوڕی محمـدی کـوڕی ئەبوالحەسـەنە کـوڕی موقسیمی بەغدادی پێی فەرموون: کە عبداللەی کوڕی موحەمەدی کوڕی زیـاد بۆیی باسـکردوون: یونسـی کـوڕی عەبدولئـەعلا بـۆی باسـکردوون: کـە ئیبنـو وەهــەب لــە ئیمامــی مالیکــەوە گێڕاوێتیــەوە ،کــە باســی زا،نســتی لاکــراوە، فەرموویەتی: زانست شتێکیچاکە، بەڵام جاریّ ئەوەندە فێر بە کە لە بەیانییـەوە لەسەرتە تا خۆر ئاوا بوون، لە خۆرئاوابوونەوە تاخۆرهەڵهاتن، بەمەوە پابەند بە و هیچ مەخەرە پێشی..

- عەلی کوڕی ئەحمەدی کوڕی عومەری موقری بـۆی گێڕاینـەوە: کـە ئـەبو محمـد ئیسماعیلی کوڕی عەلی خوطبی بۆمانی باسـکرد: کـە عبداللـەی کـوڕی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل فەرمووی: پرسیارم لە باوکم کرد کە چ زانستێك لەسەر پیاو فەرزە فێری ببێت؟

فەرمووی: پێویستە ئەوەی کە نوێژەکـانی دروسـت ئـەنجام دەدرێـت پێـی و ئەحکامەکانی تری دینەکەی لە ڕۆژوو زەکات و شەریعەتی ئیسلام فێر ببێت..

دەڵـێم: خەطیبـی بەغـدادی دەفـەرمویّ: (دەڵـێم: فـەرزە لەسـەر هـەموو کەسێک: ئەو ئەحکامانە فێر بێت کە فەرزەکانی پیّ جێبەجێدەکات، بە گـوێرەی توانـای خـۆی، بـەو مەرجـەی ڕەنجـی تـەواو بـدات.. فـەرزە لەسـەر هـەموو موسوڵمانێك _باڵغ و ژیـرە لـە نێـرو مـیّ، سەربەسـت و کۆیلـە_ کـە ئـەحکامی فەرزەکان بزانێت لە پاکژیی و نوێژوو ڕۆژوو..

هەروەها لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزە، بزانیّ چی حەڵاڵـە بـۆی و چـی حەرامە لێی لـە خـۆراك و خواردنـەوەو پۆشـاك و نیکـاح و ئـەحکامی خـوێن و

سامان، هەموو ئەمانە کەس بۆی نییە نەیانزانێت، فەرزە لەسەر یەك یەکی موسوڵمانان ئەم ئەحکامانە کە بە موسوڵمانێتی باڵغ بوون بزانن، یان دوای باڵغ بوون موسوڵمان بوون.

ئیمام (خەلیفە) دەبێ مێردو سەیدەکان ناچار بکات، ژن و کۆیلەو کەنیزەکەکانیان فێری ئەو ئەحکامانە بکەن، هەروەها لەسەر ئیمام فەرزە کە دەبێ خەڵکەکەش بۆ فێربوونیان هاندات و خەڵکانێك بۆ فێرکردنی نەزانان دیاری بکات تا بۆ ئەو مەبەستە لێبڕێن .

هەروەها موچەشیان لە بەیتولمال بۆ ببڕێتەوە، هەروەها فەرزە لەسەر زانایانیش نەزانەکان فێربکەن تا ئەوکاتەی حەق و باتڵ لێك جویّ دەکەنەوە)[1]. قسەکانی خەطیبی بەغدادی (رەحمەتی خوای لێبێت) لێرەدا کۆتایی هات.

لە بۆچونی خەتیبی بەغدادیدا دەردەکەوێت: کە لە زانستی شەرعیدا:

- فەرزی عەین هەیە، کە لەسەر یەك یەکی موسوڵمان فەرزە، وەکو: نوێژەکان، ئەمەش پۆلێنکردنی سەیدنا علی کوڕی ئەبو طالب (خوا لێی ڕازی بێت) و عبداللەی کوڕی موبارەك و ئیمامی مالك و ئیمامی ئەحمەدە (خوا لە هەموویان خۆشبێت) کە لە کۆتاییدا خەتیبی بەغدادی پوختەکەیانی ڕیزبەندکرد وەکو ڕیزبەندییەکەی (ئیبنوحەزم) دەربارەی زانستی فەرزی عەین.

- فەرزی کیفایەش ئەوە بوو کە خەتیب لە سوفیانی کوڕی عویەینەوە (رەحمەتی خوای لێبێت) نەقڵی کرد.

(١) خەتیبی بەغدادی: الفقە والمتفقە (٤٣/١-٤٦). لە دەقە عەرەبییەکەدا خەتیبی بەغدادی رحمەاللە دەفەرموێ: (نا) واتە: (حدثنا)، کە دەفەرموێ: (أنا) واتە: (أخبرنا).

٤- بۆچوونی ئەبو عومەری کوڕی عەبدولبەڕ ڕەحمەتی خوای لێبێت (کە ساڵی ٤٦٣ك کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی (جامع بيان العلم)کەیدا نووسیوێتی:

ئیبنوعەبدولبەڕ بەسەنەدی پەیوەستەوە لە ئەنەسەوە (خوا لێی ڕازی بێت) دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) پاشان بەسەنەدەوە لە (ئیسحاقی کوڕی راهەوەیە- ڕەحمەتی خوای لێ بێت دەگێڕێتەوە: کە فەرموویەتی: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) فەرموودەیەکی صەحیحی لەسەر نییە، بەڵام ماناکەی ئەوەیە: کە موسوڵمان دەبێت زانستی ئەو ئەحکامە شەرعیانە فێرببێت کە پێویستی پێیەتی لە دەست نوێژو نوێژەکانیدا، هەروەها لە زەکاتدانییدا (بۆ کەسێك کە سامانی هەبێت) هەر وەکو لە حەجکردن و فەرزەکانی تردا.

لە هەرچی شتێکدا کە فەرزبوو لەسەری بیکات، ڕەزامەندی دایك وباوکی ناوێت، لە هەرچی شتێکدا فەرزنەبوو، ڕەزامەندی ئەوانی دەوێت.

ئیبنوعەبدولبەڕ دەفەرموێ:((مەبەستی ئیسحاق -وَاللَّهُ أَعْلَمُ- ئەوەیە: کە فەرموودەی (طَلَبُ العِلْمِ)ـەکە موناقەشە لەسەر سەنەدەکەی هەیە، کە فەرموودەوانان لە نەقڵکردنیدا هاوڕانەبوون تێیداو بەڵام ماناکەی ڕاست و دروستە لای.

- هەروەها ئیبنوعەبدولبەڕ بە سەنەدەوە لە ئیبنو وەهەب دەگێڕێتەوە: کەفەرموویەتی: پرسیار لە (مالیك) کرا لەسەر فێربوونی زانست، کە ئایا فەرزە لەسەر خەڵك؟

فەرمووی: (نا، بەڵام داوای لێکراوە ئەوەی سوودی بۆ دین و دینداریەکەی هەیە فێری ببێت)..

- هەروەها ئیبنوعەبەبدولبەڕ لە حەسەنی کوڕی ڕەبیعەوە دەگێڕێتەوە: کە فەرمووی: دەربارەی ئەو فەرموودەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

(طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَـةٌ عَـلَى كُـلِّ مُسْـلِمٍ) لـە عبداللـەی کـوڕی موبـارەکم پرسـی: فەرمووی: ئەوە مەبەست نییـە، کـە ئەوان دەیانەوێـت، بـەڵکو لەسـەر کەسـێك فەرزە کە حوکمی شەرع دەربارەی کارەکە بزانێت پێش ئەوەی دەستی بداتێ)).

- بەسەنەدی پەیوەستیشەوە لـە سـوفیانی کـوڕی عویەینـەوە گێڕایـەوە: کـە دەیفـەرموو: وەرگرتنـی زانسـت و جیهـاد لەسـەر کۆمەڵگەکـە فـەرزن، ئەگـەر کەسانێکیان ئەنجامیاندا فەرزێتێکەی لەسەر ئـەوانی تـر نامێنێـت، ئینجـا ئـەو ئایەتـــــەی خوێنـــــدەوە: ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓاْ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ١٢٢﴾ التوبة: ١٢٢.

ئیبنوعەبـدولبەڕ - دوای هێنـانەوەی راوبۆچـوونی ئەو زانـاو شەرعناسـانە- دەفەرموێ:

زانایان ڕایان لەسەر ئەوە کۆیە، کە وەرگرتن و فێربوونی هەندێك زانسـتی شەرعی، فەرزی عەینـە لەسـەر تاکتـاکی موسـوڵمانان، هەنـدێك زانسـتی تـری شەرعی هەیە کە لەسەر هەموان بە دەستەجەمعی فەرزە، کە فـەرزی کیفایەیـە، ئەگەر کەسانێکیان فێری بوون، فەرزێتێکەی لەسەر ئەوانی تر نامێنێت.

پۆلێنی ئیبنوعەبدولبەڕ بۆ زانستی شەرعیی:

أ- ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی عەینە:

ئیبنوعەبدولبەڕ دەفەرموێ: ((ئەو فەرزەی کە هەموو کەسـێك دەگرێتـەوە، فێربوونی ئەو ئەحکامانەیە کە بۆ هیچ کەسێك جائیز نییە نەیانزانێت، ئەوانـەش لـە ڕیـزی فـەرزەکانی خـوای گـەورەدان، وەکـو: شـایەتمان هێنـان بـە زمـان و قەناعەتی دڵ و دڵنیایی لەوەی کە خوای گەورە تاك و تەنها و بێ وێنەیە و، هیچ جۆرە شەریکێکی لە هیچ شتێکدا نییە و بێهاوتایـە و نموونـەی نییـە، لـە دایـك

نەبووەو کەسی لێنەبووەو کەسیش لـە وێنـەو سـیفەتی ئـەو نییـە،ئـەو بـکەری هەموو شتێکە و دەستپێك و کۆتایی هەموو بونەوەرێك لە ویست و زانیـاری و توانای ئەودایە.

ئـەو مرێنـەرو ژێنـەرە، زینـدووەو نامرێـت.. ئەوەی کـە ئـەهلی سـوننەت و جەماعەت باوەڕیان پێیەتی، کە سیفەتەکانی ئەزەلین و هەربەخۆیەوە بوون.

سەرەتایان نییە و کۆتایشیان نابێت، سنوورو ڕێژەیان دیاری ناکرێت، خـوای گەورە لەسەر عەرشی مەزنی خۆیەتی..

هەروەها فەرزە هەموو کەسێك بزانێت کە (محمـد (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ)) بەندەو کۆتانێردراوی خوای گەورەیە و، هاتنی جەنابی و پێغەمبەرانی تر (عَلَيهِمُ السَّلَام) لە لایەن خوای گەورەوە حەقە.

زیندووبوونەوە ڕاستە کە لە دوای مـردن ڕوو دەدات، کۆبوونـەوەی حـەشرو لێپرسینەوەو موحاسەبەی خوا ڕاستە، پاشان پاداشت و سـزایی.. ئـەو کەسـانەی دەکەونە بەر لێخۆشبوونی خوا بە باوەڕهێنانیان بەختەوەربوون و بە نـەمری لـە بەهەشتا دەمێننەوە. ئەمما ئەوانەی بێباوەڕو خراپەکاربوون جێگایان دۆزەخە.

ئەمەش ڕاسـت و ڕەوایـە.. قورئـان فەرمایشـتی خـوای گەورەیـە و هـەرچی تێیدایەتی لە خوای گەورەوە هاتووەو پێویستن بـاوەڕ بـە هـەمووی بهێنرێـت و کردەوە بچەسپێنرێت.

پێنج نوێژەکەی شەوو ڕۆژ فەرزن زانینی چۆنێتی کردنیـان فـەرزە، هـەروەها زانینی چـۆنێتی دەسـت نـوێژو ئەحکامـەکانی تـری پـێش نـوێژ، ڕۆژوو گرتنـی ڕەمـەزانیش فـەرزە لەسـەر هـەموو موسـوڵمانێك و زانینـی ئـەحکامی گـرتن و شکاندن و بەتاڵ بوونەوەی فەرزە لەسەر هەموو موسوڵمانێک.

ڕۆژووگرتنی ڕەمەزانیان لەسەر فەرزە، هەر کەسێك پارەو سامانی هەبوو، حەجی لەسەر فەرز دەبێت و فەرزیشە چۆنێتی حەجکردنەکە فێرببێت.

هەروەها زەکاتدان بۆ کەسێك کە سامانی هەیە و بەخشینی فەرزبووەو لەسەریێتی، فەرزە ئەحکامەکانی زەکات بزانێت، کە زەکات چۆنە و چەندەو لە چی دەدرێت و کەی دەدرێت و بە کێ و چۆن؟

بۆ زۆر مەسەلەی تر کە زانینی فەرزەو بە شێوەیەکی گشتی پێویستە ئەحکامەکانیان بزانێت، چونکە نەزانینیان نابێتە عوزر، هەروەها دەبێ بزانێت کە هەندێك ڕەفتاری لێ حەرامە.

فەرزە لەسەری بزانێت چین، وەکو: زیناو سووخۆریی و شەڕابنۆشین و خواردنی گۆشتی بەرازو مردارەوەبوو و پیسیەکان و زەوتکردنی موڵکی خەڵك و بەرتیلدان یان وەرگرتنی.

هەروەها شایەتی درۆ، خواردنی ماڵ و سامانی خەڵك بە ناحەقی، دیسان حەرامێتی زوڵم و ستەم و دەست درێژیی، هەروەها مارەکردنی دایك و نەنك و خوشك و مەحرەمەکانی ترو کوشتنی بێتاوان و هاوشێوەی بەناحەق.

ئەو ڕەفتارانەی تریش، کە حەرامن و قورئانی پیرۆز و سوننەت و کۆڕای (ئیجماع)ی ئوممەت باسیان لێوەکردووە.

<u>ب- ئەو زانستیە شەرعییەی کە فەرزی کیفایەیە:</u>

ئیبنوعەبدولبەڕ دەفەرموێ: (جیهادیش هەر وایە، خۆی لە خۆیدا فەرزە، بەڵام فەرزی کیفایەیە) خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿لَّا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾﴾ النساء: ٩٥.

واتە: ئەو موسوڵمانە دانیشتوانەی کە پەککەوتەو نەخۆش و نوقسان نین،

لەگەڵ موجاهیدەکانی رێگای خوای گەورەدا یەکسان نین، ئەمان بە سەروەت و سامان و گیانی خۆیان لە پێناوی خوادا جیهادیان کردووە، خوای گەورە بە پلەو پایە فەزڵی ئەو موجاهیدانەی کە بە سەروەت و سامان و گیانی خۆیان جیهادیان کردووە، دەدات بەسەر ئەوانەدا، کە دانیشتوون.

بەڵێنی چاکەی بە هەردوولاشیان داوە، بەڵام فەزڵ و رێزی موجاهیدەکانی بەچاکەو پاداشتێکی زۆر گەورەو مەزن بەسەر دانیشتووەکاندا داوە..

خوای گەورە ئەو موجاهیدانەی بەماڵ و گیانەوە لەپێناوی خوادا جیهادەکە دەکەن بەچاکترین و پلەبەرزتر دادەنێت، هەرچەندە خوای گەورە بەڵێنی جوانی خۆی بە هەردوولایانداوە، بەڵام خوای گەورە موجاهیدەکانی بەچەندین پلە لەدانیشتوانەکان پێچاکترە .

کەوابوو: خوای گەورە موجاهیدەکانی پێ چاکترەو پلەیان باڵاترە، بەڵام زەمی دانیشتوانەکانیشی نەکردووە، ئایەتەکانی فەرزبوونی جیهاد زۆرن، ئەم ئایەتەو ئایەتەکانی تر ئەو فەرزە ڕووندەکەنەوە، وەکو زانایان و شەرعناسان فەرموویانە: کە ئەگەر دوژمن بەرامبەر ناوچەیەکی موسوڵمانان وەستا، فەرزێتی جیهادەکە لەسەر هەموو دانیشتوانەکە دەبێت، ئینجا بازنەی خەڵکەکەی دەوروبەریان، کە ئەگەر زانیان خەڵکی ناوچەی یەکەم دەرەقەتی دوژمن نایەن، جیهادەکە لەسەر ئەمانیش فەرز دەبێت.

- هەروەها ئەبوعومەر (کوڕی عبدولبەڕ) دەفەرموێ: ((وەڵامدانەوەی سەلامیش-لای زاناکانمان- هەر لە ڕیزی ئەم فەرزەیە، کە کیفایەیە، چونکە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: ئەگەر یەکێك لە سەلام لێکراوەکان وەڵامبداتەوە، فەرزی وەڵامدانەوە لەسەر ئەوانی تر لادەچێت..

هەرچەندە عێراقیەکان دەفەرموون: نا، وەڵامدانەوەی سەلام لەسەر یەك یەکی سەلام لێکراوەکان فەرزە، بەڵام وادیارە بەڵگە لەگەڵ حیجازییەکان بێت، نەك عێراقییەکان.

هەر دوو بۆچونەکەم لە کتێبی (التمهید)ە کەمدا باسکردووە. لە بۆ ڕاڤەی فەرموودەکانی لای ئیمامی مالیك نووسیوومە،[1] کە وەڵامدانەوەکە -بێگومان- فەرزە چونکە خوای گەورە دەفەرمویٚ: ﴿وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّواْ بِأَحْسَنَ مِنْهَآ أَوْ رُدُّوهَآ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾﴾ النساء: ٨٦

واتە: ئەگەر سڵاوێکتان لێکرا، بە لەوباشتر وەڵامی بدەنەوە، یان هەر وەکو خۆی وەڵامەکەی بدەنەوە، خوای گەورە لە هەموو شتێك دەپرسێتەوە.

- هەروەها ئەوی لە بازنەی ئەم باسەدایە: کفنکردنی مردوو، شوشتن و نوێژ لەسەرکردن و ناشتنی..).[٢]

بۆچوونی ئەمیشم کردووە بە سێ ناونیشان: (ئەو زانستیە شەرعییەی کە فەرزی عەینە) و (ئەو زانستە شەرعییەی کە فەرزی کیفایەیە)، (نموونەی فەرزی کیفایەیە).

٥- بۆچونی ئەبو حامیدی غەززالی ڕەحمەتی خوای لێبێت (کەساڵی ٥٠٥ ك. کۆچی دوایی کردووە) وەکو لە (إحياء العلوم)دا هاتووە: دەروازەی دووەم لە (کتاب العلم) لە کتێبی (إحياء العلوم الدين): زانستی مەدحکراو زانستی زەمکراو و بەشەکانیان و ئەحکامەکانیان).

غەززالی (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێ: (لێرەدا باسی زانستی کراوە

(١) چاپی کۆنی (٩) بەرگەو چاپی نوێ (١٤).
(٢) ئیبنوعەبدولبەڕ: جامع البيان العلم (١/٩-١٢).

کە هەندێکی فەرزی عەینە و هەندێکی فەرزی کیفایەیە. بزانرێت عەقیدەو شەرع لە کوێی زانستیەکانی دینەکەدا..)).

أ- ڕوونکردنەوەی ئەو زانستیەی، کە فەرزی عەینە:

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) هەروەها دەفەرموێ: (اطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصِّينِ).(١)

واتە: زانست فێر بن، ئەگەرچی بۆ وەرگرتنی چووبشنە وڵاتی (چین)..

خەڵکی لە دیاریکردنی ئەو زانستیەدا -کە فەرزە- ڕاجوێن.. ئەوەی کە گومانی بۆ ناچێت و لێی دڵنیابن ئەوەیە کە: زانست -وەکو لە پێشەکی کتێبەکەدا باسمان کرد- دەبێت بە دوو بەشەوە: زانستی ڕەفتار و زانستی (بۆ کەشف بوون).

ئەوەی لێرەدا باسی دێت زانستی ڕەفتارە کە لەسەر موسوڵمانانی باڵغ و ژیر فەرزە کە لە سێ بواردایە: باوەڕپێبوون، کردن، نەکردن..

باوەڕپێبوون (الإعتقاد): بۆ نموونە: ئەگەر کابرای ژیرو باڵغ لە سەرەتای ڕۆژەوە (بە ئیحتیلامبوون یان بە تەمەن)(٢) باڵغبوو، دەبێ شایەتمان فێربکرێت و ماناکەی بۆ لێکبدرێتەوە، تا لێی تێبگات.

واتە: وتن و زانینی و تێگەیشتنی (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ وَ محمـداً رَسُـولُ اللـه)

---

(١) بەیهیقی ڕیوایەتی کردووە هەروەها (الخطيب البغدادي و إبن عبدالبر) لە ئەنەسەوە بەسەنەدێکی (زەعیف) هێناویانەتەوە. إبن الجوزي لە (الموضوعات)دا هێناوێتیەوە. ئەلبانی رحمەالله لە (ضعيف الجامع الصغير/٩٠٦)دا دەفەرموێ: مەوضوعە.

(٢) واتە ئەگەر بە (شەیتانیبوون) کە نیشانەی باڵغبوونە یان بەوەی (تەمەنی گەیشتە ١٥ ساڵان) کە نیشانەیەکی تری باڵغبوونە لای شەعناسان.

مەرجەکەشـی ئەوەیـە: ڕاسـتگۆیانە بیڵێـت و لـە دڵییـدا بچەسـپێت کەوایـە، بەشێوەیەك دوودڵی و ڕاڕایی تێدا نەبێت.

مەرجیش نییە خۆی بگـەڕێت بـە دوای بەڵگـە و سـەلماندنی شـایەتمانەکە و تەئکیدبوون لە مانا و ڕوکنەکانی، چونکە گوێگرتن و وتنەوەی و زانینی مانـای گشتی بەس بێت..

دواتر دەتوانێت تێیدا قـاڵ و قـوڵ ببێتـەوە، لـەم دەسـتپێکەیدا مـەرج نییـە بەڵگەی هەموو شتێك بزانێت، چونکە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) هەر شـایەتمانهێنانیانی لـەو عەرەبیـە خێڵـەکی و ئەعرابییـە کەلـلە وشـکانە داوادەکرد، بێئەوەی بەڵگەیان بۆ بهێنێتەوە.

ئەگەر شایەتمانەکەی بە تێگەیشتنەوە هێنا، ئەوە فـەرزی ئـەو کاتەیـەو _بە تێگەیشتنی هەموو لق و چڵێکی تر کە لێی جوێ دەبێتەوە_ لێی قورس ناکرێت.

بە بەڵگەی ئەوەی: ئەگەر لەو ساتەدا بمرێت بە ملکەچ و گوێڕایـەڵی خـوای گەورە هەژمار دەکرێت، کە سەرپێچی فەرمانی نەکردووە.. بۆ ئەو ئەوەندە بەسە.

- ئەمما: کردن: واتە ئەنجامدانی کردەوە: ئەگەر ساغ و سەلیم بوو، بە هـاتنی کاتی نوێژی نیوەڕۆ پاکژیی و دەست نوێژو نوێژی لەسەر فەرز دەبێت.

پاکژیی و نوێژەکەی بۆ باسدەکرێت و پێش کاتی زەوال (پێش هاتنی فەرزی نیوەڕۆ) فێردەکرێت، فێرکردنەکەی پێش هاتنی کاتی باشترە وەک لە دواخستنی.

هەرچەنـدە هەنـدێك لـە شەرعناسـان دەفـەرموون: فەرزنییـە لەسـەریی پێشـنیوەڕۆ فێرببێـت، چونکـە ئـەو کاتـە نوێژەکـەی لەسـەر نـەبووە، هـەروەها نوێژەکانی تری.

ئەگەر تا ڕەمەزان ژیا فێربوون و زانینی ئەحکامی ڕۆژوو گرتنەکەی لەسەر فەرزدەبێت، ئەوەش بەوەندە بەس دەبێت کە فێرکرێت: ڕۆژوو گرتن لە سـپێدەی

بەیانیەوە تاکو خۆرئاوابوونە، نییەتهێنانی فەرزە، لە کاتی ڕۆژوانیشیدا خۆی لە خواردن و خواردنەوەو سەرجێی هاوسەری دەگرێتەوە.

زانینی کاتی ئەم بەرۆژووبوونە بە بینینی هەیڤە، یان شاهیدی دوو شاهید: ئەگەر سامانی هەبوو یان دوای باڵغبوونی دەستیکەوت دەبێت ئەحکامی زەکات فێرببێت، بەڵام ئەو کاتە زەکاتەکەی لەسەر فەرزنییە بیدات، بەڵکو دوای تێپەڕبوونی ساڵێك بەسەر هێشتنەوەو بەکار نەهێنانیدا (ئەگەر زێڕو زیوو پارە و موڵکی وابوو کە دوای ساڵ لێی بکەوێت).

ئەگەر سامانەکەی هەر حوشتر بوو، زانینی ئەحکامی زەکاتی حوشتری لەسەر فەرز دەبێت، نەك زانینی زەکاتی مەڕو ماڵات یان هەروەها جۆری تری سامانی زەکات...

چی هەیە، زانینی ئەحکامی زەکاتدانی ئەو شتەی لەسەر فەرزهو ئەگەر تەمەنی گەیشتە کاتی حەج، مەرج نییە دەستبەجێ ئەحکامەکانی حەجکردن فێربێت، چونکە بواری کاتی حەجکردن درێژ ترە، بەڵام دەبێت شەرعناسان فێرییکەن، کە حەج فەرزە لەسەر هەرکەسێك، کە خۆراك و پۆشاك و مەسروفی سەفەری حەجی دابینبێت، چونکە لەوانەیە باسکردنی حەج بۆی هاندەر بێت بۆ پێش خستنی حەجەکەی (لەم ساڵدا، لە جیاتی ساڵانی داهاتوو).

ئەگەر ویستی وابوو: ئەمساڵ حەجەکەی بکات، ئەو کاتە دەبێت ئەحکامەکانی حەجکردن فێربێت، یان بزانێت چۆن حەج دەکات، لە فێربوونەکەشیدا زانینی نەزرو ڕوکنەکانی حەج بەسە.

مەرجیش نییە سوننەتەکانی فێر بێت، ئەگەر توانی فێر ببێت، هەروەها لە فێرکردنی فەرزەکانی تردا، کە لەسەرێتی.

- نەکردن و وەلکردن و واز لێهێنان: فەرزە ئەو ئەحکامانەی فێربکرێت، کە دەخوازێت لەو کاتەوە فلان کار نەکات.

ئەمە بە پێی کەسەکانیش جیاوازە، بە کەڕولاڵێك ناووترێت: وا مەڵێ.

ئەحکامی نەزەری حەرام بە کوێرێك ناووترێتو بە دەشتەکییەکی دەوارنشین ناووترێت، لە کوێی ماڵدا لەچ ژوورێك دادەنیشێت.. ئەوەی کە بارودۆخی کەسەکە دەیخوازێت، پێی دەووترێت.

لەوانەیە پۆشاکێکی ئاوریشمی لەبەردا بێت پێی دەووترێت: حەرامە یان لە خانوویەکی زەوتکراودا دادەنیشێت، یان نیشتەجێیە یان سەیری نامەحرەم دەکات، دەبێت ئەمانەی بۆ باسبکرێت تا تێدەگات و دەیزانێت.

هەروەها جۆری خۆراك و خواردنەوە، ئەگەر لە وڵاتێکدا بێت کە شەراب دەخۆنەوەو گۆشتی بەراز دەخۆن، فەرزە فێربکرێت، کە ئەوە بۆ موسوڵمان حەرامە، فەرزە ئەوەندە فێرکرێت تا دەیزانێت.

- ئەمما ئەوەی باوەڕی ناخ و کرداری دڵ و دەروونە، دەبێت ئەوانەی بە بێ گومان فێرکرێت، وەکو ئەوەی دەربارەی واتای شایەتمانەکەو گشتگیرییەکەی شتێك لە دڵیدا مابێت یان دروست بووبێت بۆی، ئەو کات فەرزە بۆی باسبکرێت و فێربکرێت، تا گومانەکەی دەڕەوێتەوە.

ئەگەر هیچ خوتورەیەکی دوودڵیی و گومانی دەربارەیی فەرمایشتی خوای گەورەو هەبوونی و سیفاتی تری لە دڵدا نەبوو و مرد، ئەوا بە کۆڕای ئەهلی ئیسلام بە موسوڵمانی مردووە، ئەگەر شتێکی لێ بیسترا یان دەربارەی بیسترا، زەرووریيە زوو حەقی بۆ ڕوونبکرێتەوە.

لەسەرە مەرگیشدا بێت زەروورە شایەتمانی پێبهێنرێتەوە، هەر نەوموسوڵمانێك هەر زانستێکی پێویست بوو _تا ئەحکامی شەرعی حاڵەتێك یان ڕەفتارێك بزانێت_ فەرزە لەسەری فێرببێت.

دەبێت بپرسێت، تا شارەزادەکرێت، یان دەبێ زانایانی ئیسلام بۆی ڕوونکەنەوەو فێریبکەن تا دەیزانێت،دەشێت ئەم نەوموسوڵمانە بازرگانێك یان

کاسبکارێك بێت و لە شارو بازاڕێکدا مامەڵـەبکات کـە سـووخۆریی تێـداباوە، ئەو کاتە فەرزە لەسەری ئەحکامی کڕین و فرۆشتن لە ئیسلامدا بزانێت.

فەرزە لەسەر زانایانیش بـۆی ڕوونبکەنـەوە کـە سـووخۆریی مامـەڵەیەکی حەرامە، ئەمەیە فەرزبوونی زانستەکان.

واتە: زانینی چـۆنێتی کـارکردنی پێویسـت، هەرکەسـێك حـوکمی شـەرعیی فەرزەکەی زانی ئەوکەسە فەرزی عەینی زانسـتی شـەرعی زانیـوە، تـا دەگاتـە ئەوەی کە دەفەرموێ: (زەروورییە فێربکرێـت تـا دەزانێـت: کـە باوەڕهێنـان بـە بەهەشت و دۆزەخ و حـەشرو حسـاب لـە ڕوکنـی بـاوەڕدان، لـە داخوازیـەکانی شـایەتمانن، کـە دوای بـاوەڕکردن بـە پێغەمبـەر (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) بـە ڕاستگۆزانین و دڵنیابوون لەم ڕاستیانەش هەر داخوازی تری شایەتمانەکەن.

هەر کەسێکیش گوێڕایەڵی و ملکەچی خواو پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بکات ئـەوە پاداشـتی بـە بەهەشـت دەدرێتـەوە، هـەر کەسـێکیش پشـت هەڵبکات و گوێنـەداتێ و یاخیببێـت سـزادەدرێت و دۆزەخ جێیـەتی، دەبـێ ئـەم زانیاریانەشی تێبگەێنرێ تا باوەڕی بۆ دابمەزرێت پێیان و لێیان دڵنیابێت).

ئـەما نـەوازل: [١] ئەگـەر ورد سـەرنجی ئـەم پلەداریيـەت دابێـت، بـۆت دەردەکەوێت: کە ڕێبازی حەق ئەمەیە و ئـەوەت بـۆ دەردەکـەوێت: کـە هـەموو کەسـێك لـە حاڵەتـەکانی شـەوو ڕۆژیـدا، حەتمـەن دەکەوێتـەوە ژێـر حـوکمی شەرعییەوە، لە پەرستندا بێت یان لەسەوداو مامەڵەو کارو کاسبیدا بێت، یان لە ڕەفتـاری تریـدا، کـە هـەر حاڵـەتێك زانینـی حـوکمێکی شـەرعی فـەرزدەکات

(١) ئەو ڕووداوانەی دێنە پێش و حوکمی شەرعی دەخـوازن، بـۆ نموونـە: نـەمانی دەسـەڵاتی سیاسی مەرکەزیی وڵاتێك و دروستبوونی پشێویی و نەمانی ئەمان و زۆربوونی چەك و هتـد دەیان حاڵەتی (نەوازل) لە خۆ دەگرێت کە دەخوازێت شەرعناسان زوو حـوکمی شـەرعی تێـدا بەیان بکەن.

لەسەریی، کە دەبێ پرسیاری دەربارە بکات تابزانێت حوکمی شـەرع دەربـارەی چییە؟ بە هەمان شێوە ئەگەر تارادەیەکی زۆر دەیزانی کە بارودۆخ لەوانەیە وای لێ نەیات و وای لێبێـت، هـەر دەبـێ حـوکمی شـەرعی دەربـارەی ئـەو حاڵەتـە گەورەش بزانێت مادام نزیکە وابێتەوە)...

ب- ڕوونکردنەوەی ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی کیفایەیە:

ئـەبو حامیـدی غـەززالی دەفـەرموێ: (ئـەو زانسـتیە شـەرعییەی فـەرزی کیفایەیە ئەوەیە: کە ئەگەر لە ناوچەیەکدا زانـای شەرعناسـیان دەسـتنەکەوت، دانیشتوانەکە هەموویان بەرپرس دەبن لـە کەمتەرخـەمی و ئیهمالییـان، ئەگـەر یەکێکیان ئەو زانستیە فێر بووبوو -بـە مـەرجێك هەر ئەو بـۆ خەڵکەکـە بـەس بێت- فەرزێتی فێربوون و زانینی لەسەر دانیشتوانەکە نامێنێت تا دەگاتە: (ئـەم جۆرەی زانستی شەرعییە -کە فەرزی کیفایەیە- چوار بەشە:

* <u>جۆری یەکـەم: بنـەماکـان (الأصـول)</u>: کـە چـوارن: (قورئـان، سـوننەت، کـۆڕا (ئیجماع)ی ئوممەتەکە و ڕەفتار (کردارو گوفتار)ی یاوەران)...

کۆڕا سەرچاوەیەکی زانستی شەرعییە، چونکە سوننەت ڕووندەکاتەوە، بۆیە بۆتە پلە سێ، هەروەها ڕەفتاری یاوەران کە بەڵگەیە لەسەر چۆنێتی ڕێباز (دیدو هەڵوێست)ی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، چونکە ئەوان (خوایان لـێ ڕازی بێت) لە خزمەتی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بوون، وەحیی یان دەبینی کە دادەبەزی، ئایەتی قورئانیان دەبینی چۆن و کەی بۆ پێغەمبـەری خـوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەهات، یاوەران هەموو ئەوەیان درک پێکرد کە نەوەکانی تر درکیان پێنەکرد.. (بەردەوام دەبێت تا دەگاتە بڕگەی دوایی):

* <u>جۆری دووەم: لقەکان</u>: ئەمەش ئەو زانستیانەن کە لـە واتـای بنەماکانـەوە -نەك لە زمانەوانییەوە-وەرگیراون، کە هزرو ژیریی شەرعناسان پـەی پێـبردووە و تێگەیشـتنیان لـە بنـەماکـان بـەرفراوانتر کـردووە، وەك ئەوەی تـەنها لەفزەکـە دەگەیێنێت.

بۆ نموونە: کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) فەرموویـەتی: (لاَ يَقْضِي الْقَاضِي وَهُوَ غَضْبَانُ).[1]

واتە: کاتێك دادوەر تووڕەیە نابێت بڕیاربدات..

لەمەوە زانایان حاڵەتی تریشیان لێخوێندۆتـەوەو فەرموویانـە: دادوەر نابێـت کاتێك کە لە ترسدایە یان برسییەتی یان ئازاری هەیە، بڕیار دەربکات و ئەویش خۆی لەخۆیدا دوو بوارە:

- بـواری بەرژەوەندیـەکانی دیـن: کـەوا لـە کتێبـەکانی شەرعناسـییدا، کـە شەرعناسان دایان ڕشتووە بەو سیفەتەی زانای دنیاناسن.

- بـواری بەرژەوەندیـەکانی ڕۆژی دوایـی: کـە بریتیـە لـەو زانسـتیانەی پەیوەندیان بە دڵ و ڕەوشتە پەسەندکراو پەسـەندنەکراوەکانەوە هەیـە، هـەروەها هەر سیفەتێك کە لای خوای گەورە قبوڵە، دیسان ئەو ڕەفتارو ڕەوشتانەی کە لە نیوەی دوایی ئەم کتێبەدا باسکراوە،[2] کە باسی ئەو زانستیەشی تێدایـە کـە لـە دڵـەوە کاریگـەری لەسـەر ڕەفتـاری دەرەکـی لـەش دروسـتدەکات، چ شـێوازە خراپەکانی خواپەرستن بن، چ داب و نەریتە نەسازەکان.

---

(١) بەم لەفزە وا لە: (مختصر الأحكام المستخرج عـلى جـامع الترمـذي/١١٣٥)، طەبەرانـی لە: (الأوسـط/٤٦٠٣). ئەلبـانی رحمەالـلە لە: (سلسـلة الأحاديـث الضـعيفة/٦٢٠٩)دا دەفەرمـوێ: زەعـیفە... بەڵام بە لەفـزی تـری جیـاواز زۆرە. وەکـو لای (بوخـاری/ ٧١٥٨) دەفەرمـوێ: (لاَ يَقْضِيَنَّ حَكَمٌ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ) لای (موسلیم/٣٢٤٧) دەفەرموێ: (لَا يَحْكُمْ أَحَدٌ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ)، لای ئەوانی تریش بە لەفزی (لَا يَحْكُمُ الْحَاكِمُ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْـبَانُ). یـان: (لاَ يَقْضِي الْقَاضِي بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ).

(٢) قەولی ئیمامی غەززالیە و مەبەستی لەو بەشەی (كتاب العلم) کەلە کتێبی (الأحياء علوم الدرس) تێیدا نووسیوێتی.

* **<u>جۆری سێیەم: پێشەکیەکان</u>:** ئەو زانستیانەن: کە وەکو ئامێرن (علوم الآلة)، وەکو زمان و ڕێزمان، کە هەردووکیان ئامێری ئەو زانستیانەن کە قورئان و سوننەت ڕوونیاندەکەنەوە.

زمان و ڕێزمان بۆخۆیان زانستی شەرعی نیین، بەڵام خوێندن و قاڵ و قوڵ بوونەوە تێیاندایە -بۆ ڕاست و دروست تێگەیشتنی قورئان و سوننەت پێویستە - چونکە ئەم شەریعەتەی خوا بە زمانی عەرەبی هاتووە زانین و تێگەیشتنی هەموو ڕێبازو ڕێساو دەستورێکیشی هەر بە زمانی خۆی دەبێت، بەوەش زمانەکەی دەبێتە زانستی ئامێر. (تادەگاتە:)

* **<u>جۆری چوارەم: تەواوکەرەکان</u>:** کە چەند زانستێکی تایبەت بەقورئانن وەکو زانستی قیرائات، کە بریتیە لە چۆنێتیەکانی خوێندنەوەی قورئان، یان تەفسیر واتە: لێکدانەوە جۆراوجۆرەکانی قورئان، کە ئیعتیمادێکیش دەکاتەوە سەر عەقڵ.

واتە: چۆنێتی گەڕانەوەی زانیاری تر دەربارەی حوکمی ئایەتەکان، چونکە بە تەنها شارەزایی لە زمان و ڕێزمانەکەدا کەس ناگەێنێتە لێکدانەوەی راست و دروستی قورئان، بەڵام پێویستی بە زانینی زانیاری تر هەیە وەکو: (لادەرو لادراو: ناسخ و منسوخ) و (تایبەت و گشتی)، (مانای زاهیری و مانای ناواخن)، یان چۆنێتی بەکارهێنانی بەڵگە بە بەشێك لە دەقەکە، کە پێی دەووترێت: (علم أصول الفقه) کە قورئان و سوننەت دەگرێتەوە.

ئەمما تەواوکەرەکانی تر لە زانینی ڕەفتاری یاوەران و ناسینی پیاوانی سەنەدی گێڕراوەکان: ناو یان نازناو و نەسەبیان، ناوی یاوەران و سیفاتیان، ناوی ئاڵقەکانی تری زنجیرەی ڕیوایەتەکان، زانینی دینداری جێمتمانەیان، پارسەنگی کەسایەتیان، تا کەسە لاوازەکان لە کەسە بەهێزەکان هەڵاوێردرێن.

ئەمەش دەبێتە مایەی زانینی ئاستەکانی فەرمووده: (صەحیح و حەسەن و زەعیف)، زانینی تەمەن و ژیانی هەر یەکەیان گرنگە، تابزانرێت سەنەدی ڕیوایەتەکە پەیوەستە یان پسانی تێدایە.

ئەمانە زانستیە شەرعییەکانن کە هەموو چاك و پەسەندن و هەمووشیان فەرزی کیفایەن) تەواو.[(١)]

<u>٦- بۆچوونی قورطوبی ڕەحمەتی خوای لێبێت (ساڵی ٦٧١ك. کۆچی دوایی کردووە) لە تەفسیرەکەیدا دەفەرموێ:</u>

<u>زانستە شەرعییەکان دوو جۆرن:</u>

<u>- فەرزی عەین</u>: وەکو: نوێژو زەکات و ڕۆژوو، ئەو فەرموودەیەش بەم مانایە هاتووە کە دەفەرموێ: (إن طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ).[(٢)]

واتە: فێربوونی زانست فەرزە.. عەبدولقددوسی کوڕی حەبیب ئەبوسەعیدی الوحاظي لە حەمادی کوڕی ئەبوسولەیمانەوە، ئەویش لە ئیبراهیمی نەخەعییەوە دەگێڕێتەوە: کە فەرمووی: گوێم لێبوو ئەنەسی کوڕی مالیك دەیفەرموو:

---

(١) أبو حامد الغزالي: إحياء علوم الدين (٢٥/١ -٢٨) چاپی دار الكتب العلمية/١٤٠٦ك. دەقی قسەکانی هی غەززالی ڕەحمەتین من تەنها دوو ناونیشانی لقم بۆداناوە کە (باوەڕ) و (نەوازل)ـە. ئەو ریوایەتەش کە ئیمامی غەززالی- رحمەاللە- لێرەدا هێناویتیەوە کە دەفەرموێ: (أطلبوا العلم ولو بالصين)بەیهیقی لە: (المدخل/ ٢٤١)و ئیبنوعەبدولبەڕ لە: (جامع بيان العلم/ ٧/١) هێناویانەتەوە، بەڵام ئەلبانی رحمەاللە لە: (ضعيف الجامع الصغير/٩٠٦)دا دەفەرموێ: مەوزوعە. واتە: هەڵبەستراوە.

(٢) بەو لەفزە کە سەرەتاکەی بە (إن) دەست پێبکات نەمدۆزییەوە، بەناوبانگ ئەمەیە:(طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) کە پێشتر وتمان: (ئیبنوماجە/٢٢٤ شێخی ئەلبانی -رحمە اللە- لە (صحيح ابن ماجه)دا بە سەحیحی داناوە.).

(سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يَقُول: طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ)، ئیبراهیم دەیفەرموو: هەر ئەم فەرموودەشم لە ئەنەسەوە وەرگرتووە.

- **فەرزی کیفایە**: وەکو زانین و فێربوونی مافەکان و سزاکان و چۆنێتی داوەریکردن لە نێوان لایەنە ناکۆکەکان و هاوشێوەیان، ناکرێت هەموو کەس ئەم زانستیانە فێرببێت، چونکە هەموو ژیانی خەڵکی دەوێت.

خۆ ناشێت و ناکرێت خەڵکیش واز لە حاڵ و ماڵ و کەسابەت و کاری خۆیان بهێنن تا ئەم زانستیانە فێربن، ئاوا ژیان لاسەنگ دەبێت و کۆمەڵگە دەشێوێت.

بۆیە هەر دەبێت لەسەر کۆی هەموویان فەرز بێت، ئەگەر کەسانێکیان -لەوانە کە خوای گەورە کاریان بۆ ئاسان دەکات و سیفەتی شیاوێتی فێربوونیان پێدەبەخشێت- ئەم زانستیانە فێربوون بەسە).[١]

٧- بۆچوونی نەوەوی رەحمەتی خوای لێبێت (کە ساڵی ٦٧٦ك. کۆچی دوایی کردووە): لە پێشەکییە ئوسوڵیەکەی کتێبی (المجموع)ەکەیدا زانستی شەرعی کردووە بە سێ بەشەوە:

فەرزی عەین و فەرزی کیفایەو نەفل.

أ- فەرزی عەین: بریتیە لە: فێربوون و زانینی هەرشتێك کە ئەو فەرزانەی پێ جێبەجێ دەکرێت کە لەسەر موسوڵمانەکەیە، وەکو: چۆنێتی دەستنوێژو و نوێژوو هاوشێوەیان.

زۆر لە زانایانی شەرعناسان ئەو فەرموودانەیان بەوە لێکداوەتەوە: کە لە مەسنەدی ئەبو یەعلای موسڵیدایە، کە لە ئەنەسەوە لە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گێڕراوەتەوە: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) ئەم فەرموودەیە ئەگەر بە سەحیحیش نەسەلمێندرابێت، ماناکەی هەر ڕاستە.

---

(١) تەفسیری قورطبی (٢٩٥/٨).

هەندێك لە زانایان فەرموویانە: مەبەست لێی: فەرزی کیفایەیە، ئەمما ئەسڵی ئەوە کە لە ئیسلامدا لەسەر هەموو کەسێك فەرزە، کە دەربارەی عەقیدەیە، هەر بەڕاست زانینی بەسە.

واتە: هەموو ئەوانەی سەلمێنراون کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناویێتی و فەموویەتی ڕاست و دروست و ڕەوایە، لە ناخیدا باوەڕی تەواوی بەمە هەبێت و بە زمانیش بڕیاری لەسەر بدات.

ئەم دوانە: (باوەڕی ناخ و بڕیاری زمانی) بێ دوودڵیی و ڕاڕایی و گومان لای بچەسپێت بەسە،مەرج نییە بەڵگەی زانایان بزانێت. ئەمە ئەوەیە کە شەرعناسان و توێژەرەوەکانی عەقیدە لە یاوەرانی خۆمان و غەیری ئەوانیشی لەسەریبوون، چونکە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هیچی تری -لە غەیری ئەو دوانەی ئاماژەمان پێکرد- لە کەس داوا نەدەکرد ، هەروەها خەلیفە ڕاشیدینەکان و باقی یاوەران و زانایانی سەردەمی یەکەم...) تا دەگاتە ئەوەی دەفەرموێ: خاڵێك[1]

مەرج نییە مرۆڤ چۆنێتی دەستنوێژگرتن و نوێژکردن و هاوشێوەیان فێرببێت، پێشئەوەی لەسەری فەرز بووبێت، بەڵام ئەگەر کاتی (یەکەم نوێژی) بەسەردا هات، ماوەی نوێژەکە بەس نەبوو بۆ فێربوونی، ئایا فەرزبوو پێشتر فێر بووبێت؟

(غەززالی) ڕاڕا بووە تێیدا،ڕاستر ئەوەیە: کە شەرعناسانی تر تەئکیدیان لەسەر کردۆتەوە کە: بەڵێ، مادام وابێت، دەبێت پێش وەخت فێرببێت، هەروەکو کە چوونی پێش وەختی بۆ نوێژی هەینی فەرزە (بۆ کەسێك کە ماڵی لە مزگەوتەکەوە دوورە).

---

(١) ئیمامی نەوەوی رحمە الله بەناوی (فرع) هێناویێتیەوە.

پاشـان ئەگـەر فەرزەکـە خـۆی بـوو، فێربوونەکەشـی لـەو کاتـەدا (وەکـو نوێژەکە) فەرزدەبێت، ئەگەر فەرزەکە کاتی درێـژی دەخواسـت، فێربوونەکـەش کاتی زۆرتردەخوازێت. (وەکو حەجکردن)..

ئینجا ئەوەی لە خودی فەرزەکەشدا فەرزە زوو فێر ببێتوئەو ڕوکنانەیەتی کە فەرزەکەی پێ دێتە دیی (بۆ نموونە: فەرزو ئەرکانـەکانی نـوێژ).. لـە فـەرزێتی زانینی ئاڕاستەی قیبلەدا ڕاجوێیی هەیە، کە هەندێك دەفەرموون: فەرزی عەینـە و هەنـدێك دەفـەرموون: فـەرزی کیفایـەیـە، ڕاسـتریینان ئەوەیـە: کـە فـەرزی کیفایەیـە، مەگـەر لـە سـەفەردا بێـت، دیـاریکردنی فـەرزە ،چونکـە گەشـتیار پێویستی بە دیاریکردنی ئاڕاستەی قیبلە هەیە.

خاڵێکیتر:

ئەمما فێربوون و زانینی ئەحکامی کڕین و فرۆشتن و مارەیی و ئەمانە، کە لە ئەسڵدا لەسەر یەك یەکی موسوڵمانان فەرز نییە، ئیمامی حەرەمـەین و غـەززالی دەفەرموون: لەسەر ئەو کەسە فەرز دەبێت کەبە نیازە (کە دەیەوێت بیکات).

هەندێکی تر فەرموویانـە: ناووترێـت فـەرزە لەسـەریان، بـەڵکو دەووترێـت: حەرامە لێیان، پێشئەوەی ئەحکامەکانی شەرعیان دەربارە بزانن دەستپێبکەن.

ئـەم بۆچوونـەیان ڕاسـتترە، هەرچەنـدە بۆچوونەکـەی ئیمامـی حەرەمـەین و غـەززالیش هـەروا دەگرێتـەوە، نـوێژی سـوننەتیش وایـە، ناووترێـت: فـەرزە لەسەری، تا ئەحکامەکانی فێربێت، بەڵکو حەرامە بە بێ زانین بیکات.

خاڵێکیتر:

فەرزە لەسـەری بزانێـت: چـی بـۆحەڵاڵەو چـی لـێ حەرامـە، لـە خـواردن و خواردنەوەو پۆشاك و هاوشێوەیان، کە دەستبەرداری نابێـت، هـەروەها ڕەفتـاری لەگەڵ ئافرەتدا چ ژنی بێت یان کەنیزەکی، کە دەبێت بزانێت مافیان چییە و چۆن جێبەجێ دەکرێت. (نەوەویی بەردەوام دەبێت، تا دەگاتە:)

خاڵێکیتر:

ئەمما زانستی دڵ و دەروون کە بریتیە لە: زانینی نەخۆشیەکانی دڵ، وەکو: (حەسوودیی و بەغیلیی و بەخۆسەرسامبوون و هاوشێوەیان).

غەززالی دەربارەیان دەفەرموێ: ((زانینی پێناسە و چۆنییەتی (ماهییەت) و هۆکارو دیاردە و ڕواڵەت و چارەسەرەکانیان فەرزی عەینە، غەیری ئەو، فەرموویانە: ئەگەر کابرا دڵێکی پڕ باوەڕی هەبوو -کە لەم نەخۆشیانە دووربوو-- فێربوون و زانینی نەخۆشیەکانی بەسەو چارەسەری ئەم نەخۆشیانەی لەسەر فەرز نابێت.

ئەگەر دڵێکی وای نەبوو بەڵام دەیتوانی دڵی لەو نەخۆشیانە بێئەوەی فێر ببێت پاکبکاتەوە فەرزە دڵ و دەروونی پاك ڕابگرێت لێیانم ئەو کاتە مەرج نییە زانینی زانستیەکەی لەسەر فەرز بێت. وەکو ئەوەی کە دەزانێت دەبێت خۆی لە زینا دووربخاتەوە، بێئەوەی زانینی بەڵگەکانی لەسەر فەرز بێت.

ئەگەر نەیتوانی -بە بێ زانینی زانستیەکەی- خۆی پارسەنگ و پاک ڕابگرێت، ئەوە حەتمەن زانینی زانستیەکانی دڵ لەسەری فەرز دەبن. وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

ب- بەشی دووەم: فەرزی کیفایە:

بریتییە لەو زانستیانەی، کە کۆی خەڵکی پێویستیانەو ناشێت دەستبەرداری بن، چونکە ڕاگرتن و پیادەکردنی دین و دینداریی دەیانخوازێت.

ئەمانە زانستیە شەرعیەکانی وەکو: قورئانەوانیی و فەرموودەوانیی (بە هەموو لقە زانستیەکانیانەوە) و ئوصوڵی فیقهو شەرعناسیی و ڕێزمان و زمان و صەرف..

هەروەها ناسینی گێڕەوەکانی فەرموودە، ئینجا کۆڕا (ئیجماع)ی ئوممەت و ڕاجوێی شەرعناسان و زانایان).. (تا دەگاتە:)

فەرزی کیفایە لە سەرەتایدا گشتیە و لەسەر هەموانە، بەڵام کە هەندێك لە موکەللەفەکان بە دەستی دەهێنن و شارەزای دەبن -بەو شێوەی کە لە (ڕووی چەندێتی و چۆنێتیەوە) بەس بێت- ئیتر فەرزییێتێکە لەسەر ئەوانی تر نامێنێت و بەرپرس نین لە فێربوون و زانینی.

فەرزێتیی حوکمەکە لە سەرەتادا لەسەر هەموویانە بێ جیاوازی، هەر کەسێکیش ئەنجامیدا پاداشتی خۆی مسۆگەرە.

بۆ نموونە: ئەگەر چەند کەسێك نوێژی جەنازەیان لەسەر مردوویەك کرد، پاشان کۆمەڵێکی تریش نوێژیان لەسەرکرد، ئینجا کۆمەڵێکی تریش.. بەهەر یەکێك لەو کۆمەڵانە (بە نوێژکردنەکەیان لەسەر مردووەکە) فەرزێتی نوێژی جەنازە لەسەر هەموان لاچووە، بەڵام ئەگەر کەس نوێژی لەسەر نەکات، هەر هەموویان گوناحبار دەبن.

چونکە کەمتەرخەمبوون لە بەجێهێنانی فەرزەکەی سەرشانیاندا، مەگەر کەسانێکیان کە عوزری نەکردنەکەیان هەبێت، ئەمما ئەو کەسەی کە نوێژی جەنازە دەزانێت و نایکات، گوناحبارترە!ئەمیان وەکو خاوەن عوزر نییە، کە نایزانێت یان دوورە لە شوێنەکەوە یان هۆکاری تری هەیە).

دواتر دەفەرموێ: (ئەوەش بزانە کە جێبەجێکاری فەرزی کیفایەیە ئیمتیازی زۆر زیاتری هەیە لەو کەسەی زانستی عەینەکان بە دەستدەهێنێت، چونکە گوناحی لەسەر هەموان لابردووە.

پێشتر بۆچوونی (ئیمامی حەرەمەین)مان هێنایەوە کە دەفەرموێ:((بە دەستهێنانی زانستی شەرعی گەورەترو چاکترو لە پێشترە ،وەك لە خواپەرستییە سوونەتەکان..)).

ج _ بەشی سێیەم: نەفل (زیادە):

بریتیە لە: وەرگرتنی زانستی زیاتر لە فەرز یان قاڵ و قوڵبوونەوە لە زانستیە شەرعیە فەرزەکاندا، وەکو: قاڵبوونەوە لە زانستی ئوصولدا، یان بە دواداچوونی بەڵگەکان، کە زیاتر لە فەرزە کیفایەکەیەو فەرزەکانی دی پێی هاتۆتە دیی.[(١)]

ئەوەی (نەوەوی) دەفەرموێ: (جێبەجێکاری فەرزی کیفایە ئیمتیازی زۆر زیاتری هەیە لەو کەسەی زانستی فەرزە عەینەکان بە دەست دەهێنێتو بۆچوونی ئیمامی حەرەمەین و باوکێتی (رحمهم الله) کە زۆر لە زانایان و شەرعناسان پێیان پەسەندترینە).[(٢)]

٨- بۆچوونی شێخولئیسلام ئیبنوتەیمیە رەحمەتی خوای لێبێت (کە ساڵی ٧٢٨ ك. کۆچی دوایی کردووە) لە (مجموع الفتاوی) دا دەفەرموێ: ((وەرگرتن و فێربوونی زانستی شەرعی فەرزی کیفایەیە، جگە لەوانەی، کە فەرزی عەینن، وەکو: فێربوونی فەرمان و بەرهەڵەستیەکانی، ئەمەیان فەرزی عەینە.

وەکو لە فەرموودەی لای بوخاری و موسیلیمدا هاتووە.. کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (مَنْ يُرِدِ اَللَّهُ بِهِ خَيْرًا،يُفَقِّهْهُ فِي اَلدِّينِ).[(٣)]

واتە: خوای گەورە خێرو چاکەی بۆ هەرکەسێك بووێت، لە دینەکەدا شارەزای دەکات.

جا هەرکەسێك دەخوازێت خوای گەورە چاکەی بۆ بنوسێت، با لە دینەکە

(١) النووی: المجموع (٢٤/١ -٢٧).
(٢) بڕوانە السبکی: جمع الجوامع (١٨٣/١)، القرافی: الفروق (٢٠٣/٢).
(٣) بوخاری (٧١)، موسلیم (١٠٣٧).

تێبگات، زانستە شەرعییەکان بخوێنێت، دیارە هەر کەسێک نەیان خوێنێت و نەیانزانێت ،خوای گەورە خێرو چاکەی بۆ ئەو کەسە نەویستووە.. دینەکەش کە لە فەرموودەکەدا هاتووە، مەبەست لێی: وەحی خوایە.. کە بریتیە لەوەی کە دەبێت موسوڵمان لە ناخ و دڵ و دەروونییدا باوەڕی پێی هێنابێت و بە زمان وتبێتی و بە کردەوە سەلماندبێتی.. ئەوە لەسەر هەموو کەسێك فەرزە کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە ڕاستگۆ بزانێت و بڕیاریدابێت کە هەرچی شتێك کە جەنابی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی، لە خوای گەورەوە بووە.

ئینجا، دەبێ لە هەرچی شتێکدا کە فەرمانی پێداوە گوێڕایەڵیی بکات و بەکردەوە دینداریێتیەکەی بسەلمێنێت، بە ڕاستگۆزانین و گوێڕایەڵییەکەی بە شێوەیەکی گشتیە، پاشان ئەگەر ڕاستێتی ڕیوایەتی فەرموودەیەکی لاسەلمێنرا دەبێت بە تەفسیلاتێکی زیاتر باوەڕی پێبکات و بڕیاری لەسەر بدات و جێبەجێی بکات. ئەگەر فەرمانێکی تایبەتی بوو کە دەبێ جێبەجێی بکات حەتمەن فەرزە لەسەری ڕاپەڕێنێت).[١]

هەروەها دەفەرموێت: (گومانی تێدا نییە، کە لەسەر هەموو کەسێك ئەوە فەرزە کە بەشێوەیەکی گشتی باوەڕی بەوە هەبێت کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناویێتی، باوەڕێکی گشتیی و جێگیر.

گومان لەوەشدا نییە کە زانینی ئەوەی کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناویێتی -بەو بەرفراوانییەوە- فەرزی کیفایەیە، وا لە بازنەی ئەو گەیاندنەدا کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گەیاندویێتی.

هەروەها وا لە سەرنجدان لە قورئان و لێحاڵی بوونییدا، واتە: زانستیەکانی

(١) مجموع الفتاوى (٢٨/٨٠).

قوئان و سوونەت و لەبەرکردنی قورئان و بانگهێشتکردنی خەڵکی بۆ دینەکە، بە دانایی و ئامۆژگاری نەرم ونیان و موناقەشەکردن بە جوانترین شێوەو ئەرکی تر، کە خوای گەورە بە شێوەی دەستەجەمعی لەسەر موسوڵمانانی فەرز کردووە. ئەمەیە فەرزی کیفایە کە لەسەر هەموو ئوممەتەکەیە.

ئەمما ئەوەی کە لەسەر تاك تاکی موسوڵمانان فەرزە، ئەوە بێگومان بە گوێرەی توانای خەڵکی دەگۆڕێت: بە پێی توانای وەرگرتن و تێگەیشتن و پێویستیی هەر کەسێك ئەحکامە فەرزەکان جیاوازن..

ئەو کەسەی توانای وەرگرتنی هەندێك لە زانستیە شەرعییەکانی نییە، ئەوانەی لەسەر فەرز نییە کە لەسەر زانایان فەرزە.

هەندێك کەس توانای تێگەیشتنی زیاتر یان کەمترە توانای تێگەیشتنی وردەکاریی ئەحکامی نییە، بۆیە زانینی بنەما گشتیەکانی لەسەر فەرزە، نەك ئەو وردەکارییانە.

ئەو کەسەی دەبیستێت و تێدەگات و دەزانێت و پەی بەلق و پۆپەکانی ئەحکام دەبات زانستێکی لەسەر فەرزە کە لەسەر کەسێکی تر فەرزنییە کە کەمتری بیستووە، یان حاڵی نەبووە، یان وردەکارییەکان نازانێت، ئەوی لەسەر موفتی و فەرموودەوانان و ئەهلی مونازەرەوە موناقەشە فەرزە، حەتمەن لەسەر ئەو کەسانە فەرز نییە وکە لە ئاستی ئەماندا نین).[١]

هەروەها دەفەرموێت: (ئەمما ئەوە کە چی لەسەر فەرزە تا فێرببێت! ئەمەش هەر جیاوازەو چەندین جۆرە.

هەموو موکەللەفێك لەسەری فەرزە ئەوانە بزانێت کە خوای گەورە لەسەری فەرزکردووە، دەبێ بزانێت باوەڕهێنان چییە؟

(١) مجموع الفتاوى (٣١٢/٣).

هەروەها ئەوانەی خوای گەورە فەرمانی بە فێربوون و زانینیان داوە، وەکو: زانینی ئەحکامی زەکات، زانینی جۆرو بڕی زەکاتی ئەو سامانانەی بزانێت کە هەیەتی. ئەو کەسەی ئەوەندەی سامان هەیە کە گەیشتبێتە نیصاب و، عوزری نییە ئەحکامەکانی زەکات نەزانێت.. هەروەها زانیینی ئەحکامی فەرزەکانی تر.

بەڵام لەسەر گشتی ئوممەتەکە ئەوە فەرزە، کە دەبێت هەرچی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناویێتی بزانێت، بە شێوەیەکی بەرفراوان و وردەکارییەکی وا کە نابێت هیچ شتێك لەو زانستەی وەحی نەمابێت کە بەکۆی هەموو ئوممەت نەیانزانیبێت -ئەمەش هەمووی لە چوارچێوەی قورئان و سوننەتدایە- ئەوەی لە فەرزی عەین دەزانرێت و، وا لەخانەی فەرزی کیفایەدا کە ئەگەر چەند کەسێك فێربوون و زانییان بە شێوەیەك کە بتوانن بە چۆنێتی و چەندێتی و، بە پێی پێداویستی خەڵکەکە بیگەێننەوە، ئەوا فەرزەکە لەسەر شانی هەموان لادەچێت..

ئەمما (ئەو زانستییەی بە گشتی خوازراوە) ئەو زانستییەیە کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئوممەتەکەی فێر کردووە بەڵام تاکە کەسەکان ئەو زانستیە دەخوازن کە پێویستیان پێیەتی و بۆ ئەوان بەسوودە. ئەمەش بە پێی پێداویستیەکانی خەڵکی دەگۆڕێت، لە زانینی فەرزو سوونەت و بەڵێن و هەڕەشەی خوای گەورە.. ئەوی گومانێکی لە دڵدا بۆ دروستبووە پێویستی بە زانستێکە گومانەکەی بڕەوێنێتەوە، وەرگرتن و فێربوون و زانینی بەڵگەو ڕێساکانی ئەمە لەسەر ئەم کەسە فەرزە).[(١)]

پرسیار لە(ئیبنوتەیمییە) کرا: لە وەرگرتن و فێربوونی قورئان و زانستە شەرعییەکاندا، کامیان لە پێشترە؟

---

(١) مجموع الفتاوى(٣/٣٢٨-٣٢٩).

فەرمووی: زانینی ئەو فەرزانەی خوای گـەورە لەسـەر یـەك یـەكی خـەڵكی فەرزكردووە، وەكو: فەرمانەكان و بەرهەڵەستییەكانی، ئەمە لە پێشترەوە وەك لە لەبەركردنی ئەوەی لە قورئاندا لە بەركردنی فەرز نییە.

وەرگـرتن و فێربـوونی یەكـەمیان (فـەرمان و بەرهەڵەسـتی خـوای گـەورە) فەرزەو دوومیان سوونەتە.. فەرزیش پێش سوننەت ئەنجامدەدرێت.

ئـەمما لەبـەركردنی قورئـان -كـە داواكـراوە- لـە زۆر لەوانـەی خـەڵكی بـە زانستیان دەزانن لە پێشترەكەیان باتڵە یان سوودی كەمە.

حەتمەن قورئان لەبەركردنەكە لە پێشترە بۆ ئەو كەسەی كە دەیەوێت بنـەماو لقەكانی زانستە شەرعییەكان فێربێـت، ئـەوەی كـە شـەرعییە بـۆ ئـەم كەسـەو گـرنگترە، لەبـەركردنی قورئانەكەیـە، كـە دەبـێ پێشـبكەوێت، چونكـە قورئـان سەرچاوەی زانستە شەرعییەكانە.

بە پێچەوانەی ئەوەوە كە زۆر عەجەم دەیكەن، كـە دەبینیـت یـەكێكیان زۆر خۆی خـەریك دەكـات بـە كـەلام و چـۆنێتی موناقەشـەو ڕاجـوێیی و ئەحكامـە دەگمەنەكان، یان تەقلیدێك دەكات كە پێویستی پێی نییە یان دەڕوات لـە دوای (غریب الحدیث)، واتە: ئەو فەرموودانەی كە كەم و دەگمەنن و زۆریان ئەحكام لەسەر دانامەزرێت،یان بـە دوای فـەرموودەیەكـدا وێـڵ دەبێـت كـە دەشـزانێت زەعیفە!

یان خەریكی زانستی تر دەبێت لە ژمێریاریی، كەچی قورئان لەبەركردنەكـە (وەل) تەرك دەكات! كە لە هەموو ئەو زانسـتیە لاوەكیانـە زەرووریـترە.. ئەمـە پێویستی بە ڕوونكردنەوەی زیاتر هەیە..

ئــەوەی لــە قورئانەوانیــدا داواكــراوە: تێگەیشــتنی ماناكــانێتی، پاشــان

کارپێکردنی، ئەگەر ئەمە لە سەرەتاوە نەبێتە پاڵنەری لەبەرکردن و دیراسەکردنی قورئانەکە، ئەوە حەتمەن لە ڕیزی زاناو دیندارە بە تەقواکاندا نییە وَاللَّهُ أَعْلَمُ).[١]

هەروەها دەفەرموێ: (ئەمما زانستی قورئان و سوننەت ئەوە بە گشتی فەرزی کیفایەیە، لەسەر یەك یەكی موسوڵمانان فەرز نییە، کە شارەزایی تەواویان لە قورئاندا هەبێت، لە لەفزو مانای،لە دانایی شێوازیی.

ئەوە کۆمەڵە زانستێکە کە سەرجەمی ئوممەتی پێ تەکلیفکراوە، فەرزە لەسەر عمومی ئوممەتەکە،هەروەکو داوای جیهادکردن کە لە ئوممەتەکە بەگشتیی کراوە..

زانین و شارەزا بوون لە زانستە شەرعییەکان لە جیهادەکە لە پێشترە، چونکە ئەمیان پێش ئەوە،ئەگەرنا چۆن دەیانزانی جیهاد بۆچی دەکەن و چۆن؟

لەبەر ئەوەیە :کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خەریکی ڕوونکردنەوەو فێرکردنی ئەو زانستیانە بوو، پێش ڕاگەیاندنی جیهادەکە.

جیهاد لوتکەی ئیسلامەتییە، لق و پۆپێتی، تەواوکارێتی، بەڵام ڕیشەو قەدەکە، بناغەو بنچینەکە، بنەماو کۆڵەکەکان زانستیە شەرعییەکەن..).[٢]

پوختەی باس:

بینیت کە زانایان و شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن، کە فێربوونی زانستی شەرعی و زانینی فەرزە، فەرزێتێکەی دوو جۆرە: فەرزی عەین و فەرزی کیفایە.

(١) مجموع الفتاوى (٢٣/٥٤-٥٥).

(٢) مجموع الفتاوى (١٥/٣٩٠-٣٩١).

ئینوعبدوالبەڕ-لە قسەکانی پێشوویدا- کۆڕا (ئیجماع)ی لەسەر هێناوەتەوە..

لە دووبەندی داهاتوو باس لە: فەرزی عەین و فەرزی کیفایەی زانستەکان دەکەین. إِنْ شَاءَ اللَّه.

بەندی دووەم

ئەو زانستییە شەرعییانەی فەرزی عەینن

دوای ئەوەی لە بەندی ڕابردوودا بۆچوونی زانایان و شەرعناسانمان دەربارەی فێربوونی زانینی زانستی شەرعی بەشەکانی خستەڕوو ، لێرەدا(إِنْ شَاءَ اللَّه) بەشی یەکەم لە زانستە فەرزەکان دەخەینەڕوو، کە فەرزی عەینن و لەسەر یەك یەکی موسوڵمان فەرزە بیانزانێت.

ئەم بەندە پێنج باسە:

باسی یەکەم: خەڵکی پێویستیان بە شەرعە.

باسی دووەم: زانین پێش ڕەفتارە (گوفتار یان کردارە) فەرزە.

باسی سێیەم: پێناسەی ئەو زانستەی زانینی فەرزی عەینە.

باسی چوارەم: بەڵگە لەسەر فەرزێتی ئەو زانستە.

باسی پێنجەم: بەشەکانی ئەو زانستیەی، کە زانینی فەرزی عەینە.

باسی یەکەم

خەڵکی پێویستیان بە شەرعە

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٦﴾﴾ المؤمنون: ١١٥ – ١١٦.

واتە: چما وا دەزانن هەر بە هەوانتە دروستمان کردوون و ئیتر ناگەڕێنەوە بەردەستمان؟! ستایش و بێ خەوشی بۆ خوای دەسەڵاتداری حەق هیچ خودایەك نییە شایانی خوایەتی بێت جگە لە خاوەنی عەرشە مەزنەکە.

خوای گەورە بە توندی ئەوە ڕەتدەکاتەوە کە کەسانێك ساویلکانە واگومان ببەن :کە خوای گەورەو بەتواناو کارزان هەروا بە هەوانتەو بێمەبەست ئەم خەڵکەی لە نەبووەوە خەلق کردبێت.

پاشان خۆی بەدوور دەگرێت لەو گومانە کە خوانەناسیی دروستکردووە: (فَتَعَالَى اللَّـهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ)، چونکە خوای گەورە هەرشتێکی خەلقکردبێت بە زانایی و دانایی و تواناوە دروستی کردووە: (أَلَيْسَ اللَّـهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ).

خوای پەروەردگار مرۆڤ و جنۆکەی بۆ پەرستنی خۆی خەلق کردووە: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾﴾ الذاريات: ٥٦ .

خواپەرستیی جێبەجێکردنی فەرمانەکانی خوای گەورەیە، کە لەسەر زمانی پێغەمبەرەکانی خۆی (سەلامی خوایان لێبێت) ڕوونکراوەتەوە، کە فەرمانن بەکردن، یان فەرمانن بە نەکردن (بەرهەڵەستیین لە کردن).

خوای پەروەردگار بەڵێنی ڕەزامەندیی خۆی و بەهەشتی بەو کەسانەداوە کە سەرڕاستانە دینداریێتی بۆ دەکەن، هەڕەشەیغەزەبی خۆی و سزای دۆزەخیش بۆ ئەو کەسانە کە ملهوڕێتی دەنوێنن و سەرپێچی دەکەن، وەك دەفەرموێ: ﴿وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ يُدۡخِلۡهُ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَاۚ وَذَٰلِكَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ١٣﴾ النساء: ١٣.

واتە: هەر کەسێك گوێڕایەڵی خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بکات دەیخاتە ئەو بەهەشتانەوە کە ڕووباری بە ژێردا دەڕوات و بە نەمری تێیدا دەمێننەوە.. ئا ئەوەشە سەرفرازیی مەزن..

بۆ ملهوڕانیش دۆزەخ: ﴿وَمَن يَعۡصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُۥ يُدۡخِلۡهُ نَارًا خَٰلِدٗا فِيهَا وَلَهُۥ عَذَابٞ مُّهِينٞ ١٤﴾ النساء: ١٤.

واتە: هەرکەسێك سەرپێچی فەرمانی خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بکات و سنووری خۆی ببەزێنێت، دەیخاتە ئاگری دۆزەخەوەو بە نەمریی تێیدا دەمێنێتەوەو سزای زەلیلانەشی هەردەبێت.

خوای گەورە ئەو ژیان و مرۆڤ و گەردوونەی هەروا لە خۆڕاو بە هەوانتە دروست نەکردووە، حاشا وەلیللا، پاشان ئەم مرۆڤە سەرکەش و یاخییە وادەزانێت هەروا خەلقکراوەو بەس؟: ﴿أَيَحۡسَبُ ٱلۡإِنسَٰنُ أَن يُتۡرَكَ سُدًى ٣٦﴾ القيامة: ٣٦.

واتە: چما مرۆڤ واخەیاڵدەکات هەروا بێ لێپرسینەوە وەل (تەرك) دەکرێت و کەس حەقی بەسەریەوە نابێت؟!!

ئیمامی شافیعی (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێ: کەس لە قورئانەوانان لەوەدا ڕاجویێ نەبوون ،کە (سُدًى) ئەوەیە: کە نە فەرمانی بەسەردا دەدرێت و نە بەرهەڵستی لێدەکرێت).[1]

داخوازی شەرعی (تەکلیف) کە ناوەڕۆکی خواپەرستییە بریتیە لە: فەرمان و بەرهەڵەستیی، لە سەرپێچێتیی یان لە ئیهمالیی و کەمتەرخەمیی لە پێوە پابەندبوونیاندا هەڕەشەی دەکەوێتە سەر. هەر وەکو کە لە پابەندیی و جێبەجێکردنیاندا پاداشت وەردەگیرێت..

فەرمان و بەرهەڵەستیش وان، زانینیان بە ڕێگای تری غەیرە شەرع نییە، بەپێچەوانەی ئەو کەسانەوە کە دەڵێن: دەشێت بە هزرو ژیریی و فەرمان و بەرهەڵەستیی خوایی دەزانرێت! چونکە هزرو ژیریی خەڵکی جیاوازە، کە لەوانەیە ئەوەی لای کەسێك چاکەیە لای یەکێکی تر خراپە بێت،بۆیە زانینی حەق و ناحەق لە غەیری ڕێگای شەرعییەوە مەحاڵە..

- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ رُوحٗا مِّنۡ أَمۡرِنَاۚ مَا كُنتَ تَدۡرِي مَا ٱلۡكِتَٰبُ وَلَا ٱلۡإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلۡنَٰهُ نُورٗا نَّهۡدِي بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِنَاۚ وَإِنَّكَ لَتَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٥٢﴾﴾ الشورى: ٥٢.

واتە: هەروەها لە لایەن خۆمانەوە قورئانمان وەك خەڵاتێکی پێغەمبەرێتی بە وەحی بۆ ناردوویت کە پێشتر نەتدەزانی کتێبی ئاسمانی چیەو چۆنە؟ نەتدەزانی ڕووبەری بەرفراوانی ئیمانداریێتی چەندەو چۆنە؟ بەڵام ئێمە ئەم قورئانەمان کردە نووری ڕێی (تا هەردووکیان بزانیت چین و چۆنن، پەیامی خوایی ئیمانداریێتی) هەرکەسێکمان بویێت لە عەبدە چاکەکانی بەرەو ئەو نووورە ڕێنمایی دەکەین (تا

(١) ئیمامی شافیعی: کتێبی (الأم / باب إبطال الإستحسان ٢٩٨/٧) چاپ دار المعرفه.

پارسەنگانە هەنگاو هەڵبهێنێتەوە).. تۆش دڵنیابە کە لەسەر ئەو ڕێبازە ڕاستەی خوای گەورەیت..

لەگەڵ ئەوەدا کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چاکترینی ئادەمیزادەکانە، بەڵام خوای گەورە دەفەرمویێ نەتدەزانی (الكتاب والإيمان) چین و چۆنن؟

دوایی بەهۆی وەحی خواوە شارەزایان بوویت، ئەگەر لە دنیادا کەس هەبوایە لەرێی غەیری شەرعی خواییەوە بگەیشتایەتە دیاریکردنی فەرمان و بەرهەڵەستی خوای گەورەو حەق و باتڵی بە ژیریی و ئەزموون بناسیایە، حەتمەن پێغەمبەرەکەی خوا دەبوو (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).. ئیتر چۆن خەڵکێك پێی وایە هزرو ژیریی دەتوانێت حەق و ناحەق لێك هەڵاوێرێت؟!

ئەمە ئیلغاکردنەوەی حەق و ژیریی نییە.. ئەمە مانای ئەوە نییە کە هزرو ژیریی ناتوانێت چاك و خراپ لێك جوداکەنەوە. نا، بەڵام ناتوانن بە تەنها ئەم هەموو حەق و باتڵە بناسێنن، ئەگەر هزرو ژیریی ئەمەیان پێبکرایە هاتنی پێغەمبەران و ناردنی وەحی خوایی بۆ ناسینی حەق و باتڵ پێویست نەدەبوو،ئەو کاتە نەعوزو باللە ناردنی پێغەمبەران هەوانتەکاریی دەبوو، ستایش بۆ خوای تاك و پاك..

ئیبنوالقەیم (رەحمەتی خوای لێبێت) لە کتێبی: (مفتاح دار السعادة)کەیدا مافی ئەم باسەی بە تەواویی داوە، کە زیاتری ناخرێتە سەر، هەروەها لە کتێبی: (الصواعق المرسلة) کەیدا (رەحمەتی خوای لێبێت).

پوختەی بۆچوونەکە ئەوەیە: کە بەڵێ ڕاستە، کە هزرو ژیریی توانای پەیبردن بە زۆر لایەنی حەق و ناحەق یان چاك و خراپی هەیە، بەڵام ئەوە، نە فەرزدەکات، نەحەرام..

ئەوەی حوکمە شەرعییەکەی لێوەردەگیرێت شەریعەتەکەی خوای گەورەیە،

کە لەسەر زمانی پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێبێت) ڕوونکراوەتەوە، کـە لـەو ڕێسا ئوصوڵییەی زانایاندا کـۆ دەبێتـەوە کـە فەرموویانـە: (لا حكـم قبـل ورود الشرع).

واتە: هیچ حوکمێک پێش بڕیاری شەرع نادرێت.

شێخولئیسلام ئیبنوتەیمییە (رەحمەتی خوای لێبێـت) دەفـەرموێ: (حەتمـەن دەبێت باوەڕ بە شەرع بهێنرێت. واتە: باوەڕهێنان بـە فـەرمان و بەرهەڵسـتیی و بـەڵێن و هەڕەشـەکانی سـزای خـوایی بـەو شـێوەیەی کـە خـوای گـەورەو پێغەمبـەرانی (سـەلامی خوایـان لێبێـت) ڕوونیـانکردۆتەوە، کە مرۆڤیـان ناچارکردووە (بە فـەرمانی شـەرع) تـا دینەکـەی خـوا بـکەنە بەرنامـەی ژیـانی دنیاییان تا بەرژەوەندییەکانی خۆیانی پێ بهێنێنەدیی و زیانەکانی سـەر ڕێیـانی پێ دووربخەنەوە.

شەرعیش پێناسەی سوودو زیان دەکات،شەرع دەفەرموێ: چی ڕەوایەو چی ناڕەوایـە،خـوای گـەورە بـە دادپـەروەرێتی خـۆی، پێناسـەی سـوودبەخش و زیانبەخشی بەشەرعەکە کردووە،شەرعەکە نووری ڕێگای مرۆڤایەتییە، ناشـێت بەنوئادەم بەبێ شەریعەت بژین.

شەریعەتەکە پێویستە تا ئەوەیان بۆ دیاریی بکات کە چیان بۆ حەڵاڵەو چیان لێ حەرامـە.. تـابزانن چـی بکـەن و واز لـەچی بهێـنن یـان وەلیکـەن و تـوخنی نەکەون).[١]

هەروەها دەفەرموێ: (پەیامی خوا ،زەرووریە بۆ چاکسازی ژیانی مرۆڤ، بـۆ ڕێنیشاندانی خێری دنیاو ڕۆژی دوایی. وەك چۆن چارەنووسـی ڕۆژی قیامـەتی کەس چاك نابێت تا ڕێبازی دینەکە نەگرێتەبەر، بە هەمان شێوەش چـارەنووس و

---

(١) مجموع الفتاوى (١١٣/٣-١١٤).

حاڵی ژیانی دنیایی پارسەنگ نابێت تا ڕێبازی دینەکە نەگرێتەبەر.

مـرۆڤ شـەرعەکەی پێویسـتە.[1].. مـرۆڤ وا لـە نێـوان دووجـۆر بزاوتـدا: بزاوتێکیان بۆ ئەوەیە: کە بەرژەوەندییەکانی بهێنێتە دیی.

واتە: سوودهێنان، بزاوتێکی تریان بۆ ئەوەیە خراپـە لـە خـۆی دووربخاتـەوە، واتە: زیانلێنەکەوتن.

شەرعیش نووری ڕێگاکەیەتی، کە بەهۆیـەوە دەزانێـت چـی سوودبەخشـەو چی زیانبەخشە بۆی.. شـەرع نـووری خوایـە لەسـەر زەوی و دادی خواویسـتی نێوان مرۆڤە، ئەو قەڵایەیە کە هەرکەسێك چووە ناوی لە ئەماندا دەبێت.

مەبەست لەشەرع: هەڵاوێردنی سـوودبەخش و زیـان بـەخش نییـە لـە ڕێـی هەستپێکردنەوە، نا، خۆ ئاژەڵیش ئـەوەی لـە توانادایـە کـە هزریشی- نییـە، خـۆ گوێدرێژو حوشتریش دەزانن و دەتوانن جۆ لە خۆڵ جیاکەنەوە، یەکەمیان بخـۆن و دووەمیان وەلکەن!

گرنگ جوێکردنەوەی ڕەفتـاری سـوودبەخش و ڕەفتـاری زیانبەخشـە،مرۆڤ دەبێت ڕێی چاك بگرێتەبەر کـە لـە دنیـاو قیامەتـدا سـوودی پێدەگـەیێنێت، کـە سوودی یەکخواناسیی و دینداریی پێدەناسێنێت.

هانی دادپەروەریی و چاکـەخوازیی و ڕاسـتگۆیی و خێرەومەنـدێتی دەدات، کە فێری دەستپاکیی و داوێنپاکیی و دەمپاکیی دەکات، کە لەسەر ئازایـەتیی و ئارامگریی، بە جورئـەت و سـینە فراوانیـی ڕایـدەهێنێت، هەسـتی بەرپرسـێتیی فـەرمان بەچاکـەو بەرهەڵەسـتی لەخراپـەی تێـدا دەڕوێنێـت، دەیکاتـە ئاڵقـەی

---

(١) زانایانی سەلەف زۆرجار لەجیاتی بەکارهێنانی دینەکە دەفەرموون: شەرع، چونکە وشەی (شەرع) یان (شەریعەتی خوا) هەموو دینەکە ببوە لایان، نەك ئـەو بەشـەی شەرعناسـیی، کـە فقهە.

پەیوەستی نێوان خزمایەتی و سیلەی ڕەحمی پێ جێبەجێدەکات، بەرامبەر دایك وباوکی نەرم و نیانی دەکات، بەرامبەر بەردەستان و دراوسێ بەسۆزو بەزەیی دەبێت، سنووری ماف و ئەرکیان دەپارێزێت..

شەرع شوێنکەوتوانی لەسەر خواناسیی و خواپەرستیی و خواویستیی پەروەردە دەکات، پشتیان بە خوای خاوەن دەسەڵات و شارەزا دەبەستێت، فێریان دەکات: کە موحتاجبوون هاوار لە خوابکەن و یارمەتی و پشتیوانیی لەو وەربگرن، بە قەناعەت بن و بە بەش و قەدەری خوا ڕازی بن.

تەسلیم بە ویست و حوکمی خوا بن، ملکەچ بن بۆ فەرمانەکانی، لایەنگری ئەولیاو خواناسان و تەقواکارانی بن، دوژمن و ناحەزی دوژمن و ناحەزانی خوای تاك و پاك بن..

شەرع شوێنکەوتوانی لەسەر چاودێری خوایی گۆشدەکات، کە هەمیشە لە تەنهایی و قەرەباڵغییدا لە تاریکیی و ڕووناکییدا لە خوا بترسن، هەست بە موراقەبەی ئەو بکەن،بۆ بەدەستهێنانی ڕەزامەندیی ئەو فەرزەکانی سەرشانیان سەرڕاستانە جێبەجێ بکەن و توخنی ئەو حەرامانە نەکەون کە هۆشداریی لەسەریان داوەتێ.. فێربن لە هەموو کارێکدا ئومێدیان بە پاداشتی خوابێت.

ڕاستگۆیانە خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە ڕاستگۆ بزانن، هەرچی ئەوان فەرموویانە پێیان ڕاست و دروست و بەڵگەنەویست بێت، لە ناخیاندا قەناعەت و دڵنیایی تەواویان بەرامبەریان هەبێت.

گوێڕایەڵی فەرمانیان بن و بزانن، کە تاکەشاڕێی چاکسازیی و صاڵحبوونی مرۆڤ لە دونیاو قیامەتدا وا لە دینەکەی خوادا. غەیری ئەم دینە سەرگەردانبوونە، کوێرەوەریی و نەگبەتیی و ڕێ لێتێکچوونە، زەرەرمەندیی دنیاو ڕۆژی دواییە.

ئەگەر ئەم پەیامە خواییە نەبوایە هزرو ژیریی مرۆڤ پەی بە تەفسیلاتی

سوودو زیان نەدەبرد، نە بۆ دونیاو نە بـۆ قیامـەتی. بۆیـە گـەورەترین نیعمـەتی خوایی لەسەر مرۆڤ ناردنی پێغەمبەرانە، ناردنی پەیامـەکانی خـوای گەورەیـە، کە ڕێبازی ڕاست و ڕێچکە چەوتەکانی تێدا ڕۆشنکردوونەتەوە.

ئەگەر ئەم پەیامە خواییە نەبوایە، ئەم مرۆڤایەتیەش وەکـو ئـاژەڵ دەژیـان و خراپتریش ڕەفتاریان دەکـرد.. بۆیـە هەرکەسـێك پەیامەکـەی خـوای وەرگـرت و پێوەی پابەندبوو باشترین کـەسی نـاو خەڵکییـە، هەرکەسـیش پـەیامی خـوایی ڕەتکردەوەو پێوەی پابەندنەبوو خراپترین کەسی ناو خەڵکیە، لە سەگ و بەرازو ئاژەڵەکانی تر خراپترە).[1]

ئەگەر ئەمە لای موسوڵمان چەسپی ،ئەگەر ئەمەی لابووە بەڵگەنەویست کە خەڵکی موحتاجی شەریعەتەکەی خوای گـەورەن تـا بتـوانن ڕاسـت و دروسـت ئەرکی عەبدایەتی خۆیـان بـۆ خـوای پـەروەردگاریان بهێنێتـەدیی بـەو شـێوەو چۆنێتیەی کە خـوای خـاوەن خـۆی دەیـەوێت و پێـی ڕازیـە، ئەگـەر قەناعـەتی تەواوی بەمە کرد، لەوەش دڵنیا دەبێت کـە زانـین و ناسـینی ئـەم ڕێبـازە (دیـدو هەڵوێست) فێربوون دەخوازێت.

بۆیە فێربوون لەسەر موسوڵمان فەرزە، لەسەر هەموو کەسێك ئەوەندە فەرزە کە بزانێت چۆن فەرزە خواییـەکانی سەرشـانی جێبەجێـدەکات کـە بـەو زانینـە نەبێت جێبەجێنابن.

بەختەوەر ئەو کەسەیە :کە لە ڕەنجی بەدەستهێنانی ئـەو زانسـتە شـەرعیەدایە، کە لەسەری فەرزە، کە دەبێت فێر ببێت و بزانێت، تـا بـەکردەوە نیشـانی خـوای گەورەی بداتەوە، تـا بەڕووسـووریی بـە خزمـەت خـوای میهرەبـانی بگاتـەوەو ڕەزامەندی ئەو مسۆگەر بکات، چونکە ئەوە ڕێی دنیاو ڕێـڕەوی ڕۆژی دواییـە.

(١) مجموع الفتاوى (١٩/٩٩-١٠٠).

گومان لـەوەدا نییـە، کـە تەمـەن تـەواودەبێت و دونیـاش کۆتـایی دێـت، جێـی نیشتەجێ و حەوانەوە ئەوێیـە، نـەك ئێـرە، وەکـو خـوای گـەورە لەسـەر زمـانی موسوڵمانەکەی خزمی فیرعەون دەگێڕێتەوە: کە دەیفـەرموو: ﴿يَٰقَوۡمِ إِنَّمَا هَٰذِهِ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا مَتَٰعٞ وَإِنَّ ٱلۡأٓخِرَةَ هِيَ دَارُ ٱلۡقَرَارِ ٣٩﴾ غافر: ٣٩.

واتـە: هـۆ گـەلی خزمـان! ژیـانی دونیـا چێـژێکی کاتییـە، کەلوپـەلێکی بەردەسـتە، بەڵام ڕۆژی دوایـی جێـی حەوانـەوەو نیشـتەجێبوون و دابینبوونـە. هـــەروەها دەفـــەرموێت: ﴿وَمَا هَٰذِهِ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَآ إِلَّا لَهۡوٞ وَلَعِبٞۚ وَإِنَّ ٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَ لَهِيَ ٱلۡحَيَوَانُۚ لَوۡ كَانُواْ يَعۡلَمُونَ ٦٤﴾ العنكبوت: ٦٤.

واتە: ئەم دنیایە هەر گەمەو خۆخەریککردنە، ژیانی ڕۆژی دوایـی ژیـانێکی تەواوە (الحيوان:الحياة كاملة) ئەگەر پەی پێ دەبەن و دەزانن..

لە ڕۆژی قیامەتدا بێئاگاو مەستانی دنیا، غافڵان لە یادی خواو لە پەرستنی، خۆشحاڵان و سـاویلکەی دنیاویسـتیی، کـە لـە ژیـان و دونیـادابوون. پەشـیمان دەبنەوەو خۆزگەی گەڕانەوەیان بۆ ژیانی دنیـا دەخـوازن.. خـوای گـەورە باسـی پەشـیمانیی و حەسرەتکێشـانیان دەکـات و دەفـەرموێ: ﴿وَجِاْيٓءَ يَوۡمَئِذِۭ بِجَهَنَّمَۚ يَوۡمَئِذٖ يَتَذَكَّرُ ٱلۡإِنسَٰنُ وَأَنَّىٰ لَهُ ٱلذِّكۡرَىٰ ٢٣ يَقُولُ يَٰلَيۡتَنِي قَدَّمۡتُ لِحَيَاتِي ٢٤ فَيَوۡمَئِذٖ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُۥٓ أَحَدٞ ٢٥ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُۥٓ أَحَدٞ ٢٦﴾ الفجر: ٢٣ – ٢٦.

واتە: لەو ڕۆژەدا -لە قیامەت - کە دۆزەخیش دەهێنرێتـەوە پـێش، مرۆڤـەکان هەستدەکەن چەند کەمتەرخەمبوون، چەنـدیان ئیهمالیکـرد، لـەو سـەرپێچییانەی خوای گەورە کە لە دونیادا کردوویانـە پەشـیمان دەبنـەوەو تەوبـە دەکـەن، بەڵام تەوبەی چی، پەشـیمانبوونەوە لـەو ڕۆژەدا چ دادێـك دەدات؟! دەکرۆزێنـەوە هەر یەکەیان دەڵێت: ئای خۆزگە کارو کردەوەی چاکم بکردایە (یان زیـاتر بکردایـە).

خۆزگە لە ژیانی دونیامدا زەخیرەیەکم بۆ ئەم ژیانەی ئێستام پاشەکەوت بکردایا. چونکە هەستدەکات ژیانەکەی ڕۆژی دوایی ژیانە، ئەمەی دونیا قاعەی تاقیکردنەوەبوو.. کۆتایی هات، بەڵام ئێرە نەمردنی کەسەکانی تێدایە نە ئاخیر زەمان! ئیدی لەو ڕۆژەشدا خۆ سزای خوای وەکو سزای هیچ کەسێك نییە. بەندو کۆتکردنی یاخیبووەکانیشی وەکو کەلەبچەکردن و زنجیرلەپێکردن و بەستنەوەی کەس نییە(.[1]

(موسلیم) لە (مستەوریدی کوڕی شەدادد)ەوە -خوا لێی ڕازی بێت- دەگێڕێتەوە :کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: (مَا الدُّنْيَا فِى الْآخِرَةِ إِلاَّ مِثْلُ مَا يَجْعَلُ أَحَدُكُمْ إِصْبَعَهُ فِى الْيَمِّ فَلْيَنْظُرْ بِمَ يَرْجِعُ).[2]

واتە: هەموو ژیانی دونیا وەکو ئەوەیە: یەکێکتان پەنجەیەکی بکات بە دەریایەکدا، بزانە چەند بە پەنجەیەوە دێت؟!

یەعنی هەموو دونیاو سەروەت و سامان و هەرچی تێیدایەتی لە چاو ڕۆژی دواییدا بە قەدەر ئەوەندە دڵۆپە ئاوەیە کە پەنجەیەك لە دەریایەك هەڵی دەگرێت..

عبدالله کوڕی مسعود -خوا لێی ڕازی بێت- دەگێڕێتەوە: (نَامَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) عَلَى حَصِيرٍ فَقَامَ وَقَدْ أَثَّرَ فِي جَنْبِهِ فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوِ اتَّخَذْنَا لَكَ وِطَاءً. فَقَالَ: مَا لِي وَمَا لِلدُّنْيَا مَا أَنَا فِي الدُّنْيَا إِلاَّ كَرَاكِبٍ اسْتَظَلَّ تَحْتَ شَجَرَةٍ ثُمَّ رَاحَ وَتَرَكَهَا) رواه الترمذي وقال حديث حسن صحيح.[3]

واتە: پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەسەر حەسیرێك خەوت، کە

---

(١) شەوکانی: تەفسیری فتح القدير (١٢٣٢/٢-١٢٣٣).

(٢) موسلیم (٢٨٥٨).

(٣) ترمذ (٢٣٧٧) دەشفەرمووێ :(حسن صحيح)، شێخی ئەلبانیش –رحمەاللە- لە (صحيح الجامع الصغير/٥٦٦٨)دا دەفەرموێ: سەحیحە.

هەستا ئاسەواری حەسیرەکە بە لاتەنیشتیەوە دیاربوو، عەرزمانکرد (پێیان وت): ئـەی پێغەمبـەری خـوا! دەبـا بـۆ نووسـتنت شـوێنێکی نـەرمت بـۆ سـازکەین، فەرمووی:چیمداوە لە دنیا؟ من لە دنیادا وەکو کابرایەکی سوارم کە لە سـێبەری دارێك لایداوەو پاشان هەستاوەو جێی هێشتووە..

ئەمە حەقیقەتی دونیایەو ئەمەش برِو ڕادەکەیەتی!

ژیـرو خـاوەن هـزر ئـەو کەسـەیە کـە هـەوڵ دەدات ئەوەنـدە فێربێـت کـە خواپەرستییەکانی بەڕێك و پێکی بکات، تـا ئـەم دونیـا بـڕاوە بکاتـە کێڵگـەی دواڕۆژی، بەو ئومێدەی لەویٚ ببێتە نیشتەجێی ئەو ژیانە نەبڕاوە سـەرمەدییەی لای خوای گەورە..

زۆر کـەس هـەن سـاڵانێکی زۆری تـەمەنیان و پارەیـەکی زۆریـان بـۆ خوێندنێك سەرفدەکەن، تا لە دونیایاندا پێی تاعین بن، لە کاتێکـدا جێهێشـتنی حەتمییە. کەچی بیرێك ناکەنەوە کـە کـەمێك لـەم کاتـە زۆرەو لـەم پارەیـە بـۆ تەعین بوونی قیامەتیان سەرفبکەن کە دەشزانن هەر دەبێت بگەڕێنەوە ئەو دنیا..

بەڕاستی ئا ئەمە غافڵ بوون و خۆ فریودانە! نەکەی لە ڕیزی ئەوانەدا بیـت! خوای گەورە دەفـەرموێت: ﴿وَعۡدَ ٱللَّهِۖ لَا يُخۡلِفُ ٱللَّهُ وَعۡدَهُۥ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ٦ يَعۡلَمُونَ ظَٰهِرٗا مِّنَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَهُمۡ عَنِ ٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ غَٰفِلُونَ ٧﴾ الروم: ٦ – ٧.

واتە: ئەمە بەڵێنی خوای گەورەیە، خوای گەورەش بەڵێنی خۆی ناشکێنێت و هەر دەیباتەسەر بەڵام زۆر کەس ئەمە نازانن، پەی پێنابەن، هەر زاهیـری ژیـانی دونیایان دەزانن و هۆشیان لە دواڕۆژ نییە، لێی غافڵن..

ئیبنوکەثیر -رەحمەتی خوای لێبێت - لە تەفسیریدا دەفەرمـوێ:

(واتـە :زۆرینـەی خـەڵکی زانـین و زانیارییـەکانیان هـەر دەربـارەی دنیایـە، دەربارەی زانینی کاسبی و کاروبارەکانیـانە، زۆر زیـت و وریـاو لێـزانن تێیـدا،

شارەزایی هەموو ڕێگایەکی پارە پەیداکردنن، کەچی لە کاروباری دینەکەدا غافڵ و نەزان و ئیهمالن، لا ناکەن بەلای ئەوەوە کە سوودی بۆ دواڕۆژیان هەیە، هەر دەڵێی هۆش لەسەریاندا نییە! ئاخر بۆیە (حەسەنی بەصر)ی -خوا لێی ڕازی بێت- دەیفەرموو: دەبینیت درهەمێك دەخاتە سەرپەنجەی یەکسەر دەزانێت وەزنی چەندەو کەچی نازانێت نوێژ چۆن دەکرێت؟!.[1]

---

(١) تفسير ابن كثير(٤٢٧/٣) چاپی دار المعرفة.

باسی دووەم

فەرزبوونی زانین پێش ڕەفتار (گوفتار بێت یان کردار) و حەڕامبوونی گوفتارو کردار، بۆ زانینی حوکمی شەرعی دەربارەیان

لە باسی ڕابردوودا ڕوونبۆوە:کە خەڵکی پێویستیان بە دینەکەی خوای گەورەیە، تا بیکەنە بەرنامەی ژیانی دنیایان. ئەوەشمان وت کە چۆنێتی زانینی شەرع بەغەیری فێربوون بەدەست نایات.

لەم باسەدا (إِنْ شَاءَ اللَّه) ئەوە ڕوونده‌کەینەوە کە فێربوونی دینەکە کارێکی سەرپشکانە نییە، کە هەر کەسێك حەزیکرد فێرببێت و ئەوی حەزینەکرد هەر بە نەزانی بمێنێتەوە، بەڵکو لەسەر هەموو موکەللەفێك (باڵغی ژیر) فەرزە فێرببێت.

فەرزێتیشی لەوەوە دێت کە لە موسوڵمان حەرامە گوفتارێك یان کردارێك ئەنجامبدات پێش ئەوەی بزانێت حوکمی خوای گەورە دەربارەی ئەو ڕەفتارە (گوفتارو کردارە) چییە؟

بۆ ئەوەی هەر ڕەفتارێکی کرد بە شارەزایی و بەرچاوڕۆشنیەوە بیکات. بۆیە وەرگرتنی زانست و فێربوون پێش هەر گوفتارو کردارێك -جگە لە شایەتمانهێنان- فەرزە.. زانستی فێربوون پلەی دووەمە دوای (باوەڕهێنانی بەشێوەیەکی گشتی) کە پێی دەوترێت: (الإيمان المجمل) کە یەکەمین فەرزە لەسەر مرۆڤ، مەرجی سەرەکی هەموو کارو کردەوەیەکی داهاتوویەتی. چونکە ئەو کەسەی کە موسوڵمان دەبێت پێویستە لەسەری باوەڕێکی دڵنیایانە بە خوای

گەورەو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و بەوەی هێناویێتی بهێنێت، ئـەم باوەڕهێنانەیە کە پێی دەوترێت شایەتمان (الشهادة).

دوای ئەمە فەرزە لەسەری ئەو ئەحکامانەی شەرع فێربێـت کـە فـەرزەکانی تری سەرشانی پێ جێبەجێ دەکرێت، کە پێی دەوترێت باوەڕهێنان بە شـێوەیەکی تەفسیلی (الإيمان المفصل).

ئەم زانستیە فەرزە وەکو پردی نێوان (باوەڕ هێنان بـە شـێوەیەکی گشـتی) و (باوەڕهێنان بە شێوەیەکی تەفصیلی)یە.

بەڵگەی ئەمەش ڕیوایەتەکەی باسی موعاذی کوڕی جەبەلە -خوا لێی ڕازی بێت- کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ناردی بۆ یەمەن و پێی فەرموو: (إِنَّكَ تَأْتِي قَوْمًا أَهْلَ كِتَابٍ، فَادْعُهُمْ إِلَى شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ، فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَـوْمٍ وَلَيْلَةٍ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ، فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْـتَرَضَ عَلَـيْهِمْ صَـدَقَةً فِي أَمْـوَالِهِمْ، تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ فِي فُقَرَائِهِمْ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ، فَإِيَّاكَ وَكَـرَائِمَ أَمْـوَالِهِمْ، وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ؛ فَإِنَّهَا لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.[1] .

واتە: دەچیتە لای خەڵکانێك کە خاوەن پەیامی ئاسـمانین (یەمـەن ئـەو کاتـە مەسیحی بوون) بانگهێشتیان کـە بـۆ شـایەتمانهێنان: (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ محمــداً رَسُولُ الله) کە هیچ خوایەك نییە شایەنی خوایەتی بێت، جگە لە خـوای گـەورە، هەروەها کە من پێغەمبەری خوام، ئەگەر لەوەدا گوێڕایەڵییان کردیت فێریانبکـە کـە خـوای گـەورە زەکـاتی لەسـەر فـەرزکردوون، کـە لـە دەوڵەمەنـدەکانیان

(١) بوخاری (١٤٩٦)، موسلیم (١٩) ئەمە ڕیوایەتی موسلیمە.

وەردەگیرێت، دەدرێتەوە بە هەژارەکانیان، ئەگەر لەوەشدا گوێڕایەڵیان کردیت توخنی سامانە بەنرخەکانیان نەکەویت، خۆشت لە دوعاو نزولەی ستەملێکراو بپارێزە، چونکە بەربەست لە نێوان مەزڵوم و خوای گەورەدا نییە..

بانگهێشتکردنیان بۆ شایەتمان هێنان (باوەڕهێنان بە شێوەیەکی گشتی)یە. بەجێهێنانی فەرزەکانی نوێژو زەکات و ئەوانی تر کە کردەوەیین (باوەڕهێنان بە شێوەیەکی تەفصیلی)یە.

فێربوونەکەش لەو نێوانەدا پردی پەڕینەوەو بە یەکتر گەیاندنی هەردوو بەشەکەی باوەڕە، ئەوەش مەبەستی پێغەمبەری خوایە (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) کە فەرمووی فێریانبکە: (فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ) کە لە دوای شایەتمان هێنان و پێش بەجێهێنانی ئەرکەکەمان فێربوونی ئەحکامی فەرزە.

لەمەشەوە زیرەکیی و وردبینیی و تێگەیشتنی قوڵی (بوخاری)- ڕەحمەتی خوای لێبێت- هەست پێدەکەیت کە چۆن بابەتەکانی لە صەحیحەکەی خۆیدا ڕیزبەند کردووە و سەرەتا بە (کتاب الوحی) دەستی پێکرد.

ئاماژە بێت بەوەی کە دین لە ڕێگای خوای گەورەوە دەزانرێت، نەك لە ڕێی هزرو ژیرییەوە، دوای ئەو (کتاب الإیمان) دێت کە یەکەمین فەرزە لەسەر مرۆڤ، دوای ئەو (کتاب العلم)، کە هۆکاری زانینی ئەحکامی باوەڕهێنان و فەرزەکانی سەرشانی موسوڵمانە، پاشان یەك لەدوایییەك باس لە ئەحکامی باوەڕهێنان (ألإیمان) دەکات: بە دەستنوێژ، ئینجا بە نوێژکردن دەستپێدەکات، چونکە لە هەموو فەرزەکان زیاتر جەختی لێکراوەتەوەو یەکەمین ڕەفتارە کە موسوڵمانی لە ڕۆژی دوایدا لەسەر موحاسەبەدەکرێت..

(بوخاری) - ڕەحمەتی خوای لێبێت- لەبەر ڕۆشنایی فەرموودەکەی (موعاذ)دا پردەکەی لە نێوان (باوەڕهێنان بە شێوەیەکی گشتی) و (باوەڕهێنان بە شێوەیەکی تەفصیلی) دا پەیوەست کردۆتەوە، ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە

(باوەڕهێنانی گشتی) زانین و فێربوون ناخوازێت، نا، زانین و فێربوونی هەندێك ڕوكنی شایەتمانەكەش فەرزن، چونكە ڕاست و دروستی باوەڕی لەسەر دادەمەزرێت. لەبەر ئەمهیە كە سەلەف لە پێناسەی باوەڕدا فەرموویانە: (الإيمان: قَولٌ وَعَمَلٌ، يَزيدُ وَيَنقُصُ).

واتە: باوەڕهێنان گوفتارەو كردارەو زیادو كەم دەكات..

لێرەدا مەبەست لە گوفتار: گوفتاری دڵ و گوفتاری زمانە، كەسیان لەوەدا راجوێ نەبوون كە گوفتاری دڵ بریتیە لە: ناسینی خوای گەورەو بە ڕاست زانینی، كەوابوو زانینی ئەوانەی فەرزە بە شێوەیەكی گشتی باوەڕی پێی بهێنرێت، ئەمە مەرجی ڕاست و دروستی باوەڕە.. بەڵگەی زیاتر لێرەوە دەهێنێتەوە لەسەر فەرزێتی زانین پێش گوفتارو كردار.. بەڵگەكانیش لە قورئان و سوننەت و كۆڕا (ئیجماع)ی ئوممەتەوەن.. بەم شێوەیە كە دێت:

یەكەم: بەڵگەی قورئانیی:

قورئانی پیرۆز جەخت لەسەر حەرامبوونی وتن و كاركردن بێزانین و فەرزبوونی زانست پێش ڕەفتار (گوفتارو كردار) دەكاتەوە.

١- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ ٱلْفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَٱلْإِثْمَ وَٱلْبَغْيَ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَأَن تُشْرِكُواْ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا وَأَن تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ ﴾ الأعراف: ٣٣.

واتە: پێیان بفەرموو: كە خوای پەروەردگارمان ئەمانەی لێ حەرام كردوون:

أ- گوناح بە ئاشكرا بكرێت یان بە نهێنی بە تایبەت فاحیشە (زینا)، ئەمە سیفەتی باسكراوێكە كە ناونەهێنراوە.

واتە: (كردەوە ناشیرینەكە، یان كردەوەی ناشیرین).

ب- هەموو سەرپێچیەکی خوای گەورە.

ج- هاوبەشدانان بۆ خوای گەورە بێئەوەی لە لایەن خوای گەورەوە بەڵگەیان بۆ هاتبێت (شێوازی گاڵتەکردن بەکافرەکان کە دەیان وت خوا ڕێیداوە بتبپەرستین! چونکە خوای گەورە ڕێی هاوبەشدانان نادات.

هـ- قسەکردن بە ناوی خواوە بە نەزانین، پەرستن بێت یان یاساو ڕێسادانان یان داب و نەریت.

ئەم ئایەتە دەقێکی ئاشکراو ڕاشکاوە کە قسەکردن بە ناوی خواوە (واتە ڕا دەربڕین بە دەم شەرعەوە حەرامە: (قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ .... وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّـهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ) ئەمە هەڕەشەیەکی تایبەتیە، زاناو قازی و موفتی و هەر کەسێکی تر کە ئەحکامی شەرع ڕووندەکاتەوەو حوکمی ئیسلام باسدەکات نابێت بە نەزانین تێبکەوێت.

بە واتایەکی تر، دەبێت زانستی شەرعی پێشتر وەرگرتبێت، بەڵگەکان بزانێت، ئینجا ئەحکامی دینەکە ڕوونبکاتەوە.. فەرزە پێش ئەوەی گوفتارو کردار بنوێنێت زانستی شەرعی وەرگرتبێت، کە لە ڕێی فێربوون و بڕیارو فەتواناسیەوە دەبێت.

خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا ئەوە ڕووندەکاتەوە سەرپێچیکردنی ئەم فەرزانە (بە شکاندنی بەرهەڵەستیەکەی و قسەکردن بە ناوی شەرعەوە بە نەزانیی) ڕەفتاری جوانکاریانەی شەیتانە. دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِٱلسُّوٓءِ وَٱلْفَحْشَآءِ وَأَن تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

﴾ البقرة: ١٦٨ – ١٦٩.

واتە: شوێن هەنگاوەکانی شەیتان مەکەون کە دوژمنی ئاشکراتانە، شەیتان فەرمانتان پێدەکات: کە خراپەکاریی بکەن، داوێن پیس بن، قسە بە ناوی خواوە بەبێ بەڵگەو نەزانین بکەن.

هەروەها ئایەتی: (وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّـهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ * كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ) الحج/ ٣-٤ .

واتە: خەڵکانێك هەن بە نەزانیی، بە بێ هەبوونی بەڵگەی شەرعیی دەکەونە موناقەشەکردنەوە! شوێن هەموو شەیتانێکی یاخی دەکەون (واتە: لە موناقەشەکردنیاندا دەربارەی خوای گەورەو وەحی و پەیامەکەی قسەی هەموو دوژمن و ناحەزێکی خوا وەردەگرن و دەیکەنە بەڵگەی ڕاستی هەڵوێستیان!

خوای گەورە تەقدیرو بڕیاری ئەوەی دەرکردووە، کە هەرکەسێك وابێت، هەرکەسێك بە پێی ئاڕاستەی شەیتان هەڵوێست لەم دینە وەرگرێت خوای گەورە لێی قبوڵناکات، چونکە ئەو کەسە خۆی داوەتە دەست شەیتان کە بە دڵنیاییەوە شەیتانیش گومڕای دەکات، ناهێڵێت حەق بناسێت تا سەرئەنجام بەرەو سزای سەختی دۆزەخیشی دەبات.(١)

کەوابوو: موناقەشەکردن (جیدال) -کە قسەکردن و وتنە- ناشێت بە نەزانی بکرێت، ئەوە دیدو هەڵوێستی ئیبلیسەو چارەنوسیشی وەکو چارەنووسی شەیتان خراپە.

٢- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌۚ إِنَّ ٱلسَّمْعَ وَٱلْبَصَرَ وَٱلْفُؤَادَ كُلُّ أُوْلَٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔولًا ٣٦﴾ الإسراء: ٣٦.

---

(١) من (وەرگێڕ) لە: ئیمامی شەوکانی (فتح القدير) (١٦٩/٢-١٦٨)م وەرگرتووە.

واتە: بە دووی ئەو باسەدا مەڕۆ کە لێی نازانیت، کە زانستت دەربارەی نیــە، چونکە مرۆڤ دەربارەی ڕەفتــار بیســتن و بینــین و عــەقڵ پێشــکانی پرسـیاری لێدەکرێت و موحاسەبەدەکرێت لەسەریی.

ئیبنوکەثیر -ڕەحمەتی خـوای لێبێـت- دەربـارەی دەفـەرموێ: (ڕاو بۆچـوونی سەلەف دەربارەی ئەم ئایەتە ئەوەیە: کە خوای گەورە بەرهەڵەستی لە قسەکردنی بێزانست کـردووە، ناشـێت پشتبەسـتوو بـە گومـان و خـەیاڵ قسـەبکرێت (كُـلُّ أُولَـٰئِكَ:) واتە هـەموو ئـەم سـیفەتانە لـە بیسـتن و بینـین و هـۆش و هەسـت و پەیپێبردن جێی لێپرسینەوەی دینەکەیە، لە قیامەتـدا حسـاباتی لەگـەڵ دەکرێـت لەسەریان، لێی دەپرسێتەوە کەوا چیت پێیانکرد؟.[1]

٣- هەروەها: ﴿إِذْ تَلَقَّوْنَهُۥ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُم مَّا لَيْسَ لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُۥ هَيِّنًا وَهُوَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾﴾ النور: ١٥.

واتە: ئێـوە بوختانەکـەتان هـەر بـەزمان دەگواسـتەوە[2] هـەر دەڕۆیشــتن و قسەکەتان بەبێ هەبوونی زانستی (بەڵگە) دەگەیاندە یەکتریی!

ئێـوە واتانـدەزانی ئەمـە زۆر سـادەو ئاسـاییە! بەڵام لای خـوای گـەورە زۆر گەورەیە..

کەوابوو: قسەکردنی بێ زانیاری ڕاست ودرووسـت زەمکـراوەو لای خـوای گەورە، شتێکی گەورەو ناپەسەندو دژوارە، با خەڵکیش سـاویلکانە وابـزانن کـە شتێکی بچووك و سادەیە.

---

(١) ئیبنوکەثیر: تفسیر القرآن العظیم (٣٩/٣).

(٢) خوای گەورە باسی بوختانە هەڵبەستراوەکە بۆ (خـاتوو عائیشـە) - خـوا لێـی ڕازی بێـت- دەکات، کە هەندێك لە موسوڵمانان بێ بەدواداچوونەوە قسەکەیان دەگەیاندە یەکـتری.. وەکـو ئەوەی بە گوێچکە وەری نەگرن، هەر زمان بیداتەوە بە زمان!

هەرچەندە باسەکە لەسەر ڕووداوەکەی ئیفکە (بوختانەکە)، بەڵام ڕێسایەکە (العبرة بعموم اللفظ لا بخصوص السبب: واتە: دەرس وەرگرتنەکە لە مانا گشتییەکەی وشەکەدایە، نەک لە تایبەتێتی هۆکاری هاتنییدا).

مەبەست لە دەق: لەفزەکەیەتی (ئەو واتایەی لێدەفامرێتەوە)، نەك هۆکاری وتنی.

٤- ئایەتی: ﴿هَٰٓأَنتُمۡ هَٰٓؤُلَآءِ حَٰجَجۡتُمۡ فِيمَا لَكُم بِهِۦ عِلۡمٞ فَلِمَ تُحَآجُّونَ فِيمَا لَيۡسَ لَكُم بِهِۦ عِلۡمٞۚ﴾ آل عمران: ٦٦.

واتە: باشە وا موناقەشەی ئەوەتان کرد: کە زانیاریی (بەڵگە)تان لەسەری هەیە، بەڵام بۆچی موناقەشەی بابەتێك دەکەن کە زانیاریتان لەسەری نییە؟

(قورطوبی) دەفەرموێ: ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر ڕێگرتن لە موناقەشەی باس و خواسێك کە زانیاری لەسەر نەبێت و توێژینەوەی لەسەر نەکردبێت، بەڵام ئەگەر زانیاری هەبوو، بەڵگەی بە دەستەوەبوو، دەشێت بە شێوەیەکی جوان موناقەشەی باسەکە بکات، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: (وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ) بەو شێوەیەی کە چاکترینە موناقەشەیان لەگەڵدا بکەن).[1]

٥- هەروەها: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُقَدِّمُواْ بَيۡنَ يَدَيِ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٞ ١﴾ الحجرات: ١.

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! بە قسەو ڕاوبۆچوون پێشنیازی خۆتان مەخەنە پێش فەرمایشتی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). لە خوا بترسن، خوای گەورە بیسەرو زانایە.

(قورطوبی) دەفەرموێ: (واتە نە گوفتارو نەکردار مەخەنە بەردەستی خواو

(١) تفسير القرطبي (١٠٨/٤).

پێغەمبەری خواوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). واتە رای خۆتان مەخەنە پێش فەرمانی ئەوانەوە، کە مەفرۆزە ئێوە لە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەربگرن، هەرچی شتێکی دین و دنیا بێت هەر دەبێت ئێوە لە پێغەمبەری خواوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەربگرن، هەر قسەیەکی خۆتان (ڕاو بۆچوون و پێشنیازێکتان) بخەنە پێش فەرمایشتی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ،مانای وایە خستوتانەتە پێش فەرمایشتی خوای گەورەوە، چونکە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمانی خوای گەورە ڕادەگەیێنێت..

ئیبنولقەییم -رەحمەتی خوای لێبێت- دەربارەی هەمان ئایەت دەفەرموێت: (هیچ مەڵێن تا خوای گەورە دەفەرموێ، هیچ فەرمانێك مەدەن تا خوای گەورە فەرمان دەدات، فەتوامەدەن تا بڕیاری خوا دەزانن، هیچ ڕاجوێی و ناکۆکیەك یەکلامەکەنەوە تا حوکمی خواتان بۆ ڕووندەبێتەوە تێیدا..

عەلی کوڕی ئەبی طەڵحە لە ئیبنوعەباسەوە -خوا لێی ڕازی بێت- دەگێڕێتەوە کە دەیفەرموو:(خوای گەورە -بەم ئایەتە- ڕێ لەوە دەگرێت قسە لە فەرمایشتیدا بکەن، یان قسەی لەسەر بکەن (واتە پێشنیارو شتی وا).

پوختەی ماناکە ئەوەیە: کە پەلە لە دەربڕینی قسە یان ئەنجامدانی کار مەکەن، تا نەزانن پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چی دەربارەی دەفەرموێ یان چۆن دەیکات.[١]

٦- خوای پەروەردگار وەسفی هەڵوێستی فریشتەکانی لەم ڕووەوە کردووە بەوەی کە: ﴿بَلۡ عِبَادٞ مُّكۡرَمُونَ ٢٦ لَا يَسۡبِقُونَهُۥ بِٱلۡقَوۡلِ وَهُم بِأَمۡرِهِۦ يَعۡمَلُونَ ٢٧﴾ الأنبياء: ٢٦ – ٢٧.

واتە: بەڵکو بەندەی بەڕێزی خوان، قسە لە فەرمایشتیدا ناکەن و بە فەرمانی

(١) ئیبنولقەییم: (إعلام الموقعين ٥١/١).

ئەو رادەپەڕێنن.. کەوابوو فریشتەکان -کە خوای گەورە مەدحیان دەکات- پێش فەرمایشتی خوا هیچ دەرنابڕن و بە بێ فەرمانی ئەویش هیچ کارێك ناکەن.. ئیبنوکەثیر دەفەرمویێ: (فریشتەکان لە کۆتا پلەی گوێڕایەڵی و ملکەچی خوای گەورەدان لە گوفتارو کرداردا: (لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ).

واتە: قسەیەك پێش فەرمایشتی خوا ناکەن و پێچەوانەی فەرمایشتی ڕەفتار نانوێنن، بەڵکو بێ موناقەشە یەکسەر فەرمانەکانی جێبەجێ دەکەن).[١]

٧- ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَرۡفَعُوٓاْ أَصۡوَٰتَكُمۡ فَوۡقَ صَوۡتِ ٱلنَّبِيِّ وَلَا تَجۡهَرُواْ لَهُۥ بِٱلۡقَوۡلِ كَجَهۡرِ بَعۡضِكُمۡ لِبَعۡضٍ أَن تَحۡبَطَ أَعۡمَٰلُكُمۡ وَأَنتُمۡ لَا تَشۡعُرُونَ ٢﴾ الحجرات: ٢.

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! دەنگتان بەسەر دەنگی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەرز مەکەنەوەو،شێوازی دواندنتان وەکو شـێوازی دواندنی نێوان خۆتان نەبێت (مەڵێن: هۆ محمـد، بەڵکو: یا رسـول اللـه، یـا نبـی الله) نەبادا کارو کردەوەکانتان پوچەڵ ببێتەوەو ئاگاشتان لێینەبێت!..

ئیبنولقەییم دەفەرموێ: (ئەگەر دەنگ بەرزکردنەوەیان بە سەر دەنگیدا ببێتە مایەی پوچەڵ بوونەوەی کاروکردەوەو زایـەبوونی، ئـەدی دەبـێ ڕاوبۆچـون و پێشنیازکردن و ژیریـی و هەسـت و سیاسـەت و زانیـاری خۆیـان بخەنـە پـێش فەرمایشتییەوە حوکمی چەند گەورە بێت ؟!مەگەر ئەمانە نزیکتر و شایەنتر نـین کار و کردەوە پوچەڵبکەنەوە و خاوەنی ڕەنج بەخەساربکەن؟).[٢]

٨- خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَإِذَا كَانُواْ مَعَهُۥ عَلَىٰٓ أَمۡرٖ جَامِعٖ لَّمۡ يَذۡهَبُواْ حَتَّىٰ يَسۡتَـٔۡذِنُوهُ﴾ النور: ٦٢.

---

(١) تەفسیری ئیبنوکەثیر(١٧٦/٣).

(٢) إعلام الموقعين (٥١/١).

واتە: ئیماندارى سەرڕاست ئەوانەن: كە باوەڕیـان بـە خـواو پێغەمبەرەکـەی (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) هێنـاوە، ئەمەنـدە هۆگربـوون کە لـە کاروبارێکـدا لـە خزمەتیدادەبوون نەدەڕۆیشتن، داوای مۆڵەتیان لێدەکردو جەنابیشی (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕێیپێدەدان..

ئیبولقەییم -رەحمەتی خـوای لێبێـت- دەفـەرموێ: (ئەگـەر لـە مەرجـەکانی ئیمانداریتان ئەوە بوویێت کە بـەبێ مۆڵـەتی جـەنابی (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) نەچوونە هیچ لایەك، لەو لە پێشتر ئەوەیە کە کەس قسەی خـۆی ڕاوبۆچـونێکی زانستیانە نەخاتە ڕوو، تا مۆڵەتی جەنابی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) وەردەگرێـت، مۆڵەت وەرگرتنـی دوای خـۆی ئـەو ئەحکامانـەیـە کە هێنـاوێتی، کـە دەبـێ بـە گوێرەی ئەو ڕەفتار بنوێنرێت).(١)

زانینی ئەوەی کە جەنابی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مۆڵەتی پێـداوە و ئـەوەی ڕێیلێگرتووە ،هەر بە زانین و فێربـوون دەبێـت، کـەوابوو فێربـوونی ئـەحکامی دینەکەی پێش ئەنجامدانی ڕەفتارە (گوفتار یان کردار).

٨- هەروەهـا دەفەرمـووێ: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا مُّبِينًا ﴿٣٦﴾﴾ الأحزاب: ٣٦.

واتە: کە خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَـلَّمَ)بڕیارێکیاندا، نامومکینە موسوڵمان - نێـرینە بێـت یـان مێیینـە - لە وەرگـرتن و ڕاپەڕاندنییـدا سەرپشک بێت.

ئیبنولقەییم -رەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (خـوای گـەروە ئـەوە ڕوون دەکاتەوە کە دوای ئەو فەرمانی خۆی دەدات یـان پێغەمبـەری خـوا (صَـلَّى اللَّـهُ

(١) هەمان سەرچاوەو لاپەڕە.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڕیارێـك دەردەكـات موسـوڵمان بـۆی نییـە جێبـەجێی نـەكات، خـۆ سەرپشت كردنی گومڕاییەكی ئاشكرایە).[1]

ئەمەش ئەوە دەخوازێت: كە موسوڵمان پێشتر دەبێت حوكمی خوای گـەورەو پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بزانێت لە هەر كارێكدا كە دەیـەوێت بیكـات. زانینی حوكمی شەرع دەربارەی كارەكە پێش دەستپێكردنی فەرزە.

موسوڵمان ڕێ بە خۆی نادات دیدو هەڵوێستێك بگرێتە بەر، بێئەوەی حوكمی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕەچاوبكات.

٩- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَسْـَٔلُوٓاْ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾﴾ النحل: ٤٣.

واتە: كە نەتاندەزانی پرسیار لە قورئانەوان بكەن.. فەرمانی خـوای گەورەیـە كە نەزان پرسیار لە زانا بكات، تا حوكمی شەرعی بۆ ڕوونبكاتەوە پێش ئـەوەی دەستبداتە ئیشەكە، نەبادا بە نەزانی دەستبداتێ، چونكە حەرامـە بـۆی.. زانـین پێش گوفتارو كردار فەرزە.. كۆڕای زانایان لەسەر ئەوەیە كە عـەوام (نـەزان و كەمزان) لەسەریان فەرزە -دەربارەی كاروباری دینەكەیان- لە زانایان بپرسن.

ئەبو عەمری كوڕی عەبدولبەڕ- ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (زانایان لەوەدا ڕاجوێ نەبوون ،كە دەبێت عەوام پرسـیار لـە زانـا بكـات و موقەللیـدی شەرعناسان بێت، چونكە ئەوان سـەرچاوەی هەمـوو زانسـتێكن، خـوای گـەورە دەربارەیان فەرموویەتی: (فَسْـَٔلُوٓاْ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ).[2]

خەطیبی بەغدادیش -ڕەحمەتی خوای لێبێت- هەروا دەفەرموێ.[3]

---

(١) هەمان سەرچاوە.

(٢) جامع بيان العلم (١١٥/٢).

(٣) الفقيه والمتفقه (٦٨/٢).

دواتر باسی تەقلید لە باسێکی سەربەخۆدا دەبێ(إِنْ شَاءَ اللَّه).

دووەم: بەڵگەی سوننەت:

لە سونەت و سیرەی پێغەمبەری پێشەوادا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جەخت زۆر لەسەر فەرزێتی زانین، پێش گوفتارو کردار کراوەتەوە، کە بێ هەبوونی زانستی شەرعی و زانینی بەڵگە ،حەرامە ڕەفتار ئەنجام بدرێت..

١- بوخاری –رحمەالله- لە (صەحیح)ەکەیدا لە: (كتاب العلم/ باب العلم قبل القول والعمل لقول الله تعالى: (فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ) فبدأ بالعمل) .

واتە: بەشی زانست/ بەندی زانین پێش گوفتارو ڕەفتارە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: بزانە کە هیچ خوایەك نییە شایستەی خوایەتی بێت، جگە لە خوای گەورە.. بۆیە لە سەرەتاوە بە زانست دەستی پێکردووە[١].

ئیبنوحەجەری عەسقەلانی -رەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (ئیبنولمونزیر دەفەرموێ: مەبەستی ئەوەیە: کە زانین مەرجی ڕاست و دروستی گوفتارو کردارە، چونکە گرنگی گوفتارو کردار بە زانستەکەوەیە، زانین پێش هەردووکیانە، چونکە نییەت ساغ دەکاتەوە و کردەوەش ڕاست و دروست دەکات).[٢]

زانست نەك هەر نییەت پاکیی ساغدەکاتەوە، بەڵکو بۆ شوێنکەوتن و ئیقتیداکردن بە پێغەمبەری خواش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەر وایە، چونکە دوومەرجەکەی قبوڵ بوونی ڕەفتار بریتین لە:

---

(١) مەبەستی نوسەر ئەوەیە کە: بوخاری -رحمەاللە -دەیزانی کە بێ هەبوونی زانستی شەرعی و زانینی بەڵگە، حەرامە ڕەفتار ئەنجام بدرێت، بۆیە باسی زانینی پێشخستووە. ئەمەش بەڵگەیەکە لە بەڵگەکان ،کە دەبێ زانین پێش رەفتار بخرێت.

(٢) فتح الباري (١٥٩/١-١٦٠)

- خواویستی: واتە: خواپێ مەبەستبوون: کە دەبێت هەموو ڕەفتارێکی لەبەر خاتری خوای پەروەردگار بکات کە تاکە و پاکە و هاوبەشی نییە.

- شوێنکەوتن: واتە: ڕەفتارەکەی بە پێی شەریعەتی ئیسلام بێت، کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناویێتی. خوای گەورە دەفەرموێ: (الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا) الملك/٢ .

واتە: خوای گەورە کە مردن و ژیانی دروستکردووە بۆ ئەوەیە کە تاقیتانبکاتەوە داخۆ کێتان کردەوەی چاکتر دەکات..

ئیبنوتەیمییە لە (فوزەیلی کوڕی عیازەوە) -ڕەحمەتی خوای لێبێت- نەقڵیکردووە: کە دەربارەی (أَحْسَنُ عَمَلًا) دەیفەرموو: واتە: پاك و ڕاست، پاك: مەبەست لێی لەبەرخاتری خوا ئەنجامیدابێت.

ڕاستیش: مەبەست لێی سازاوییەتی لەگەڵ شەرعدا.. واتە: بۆخواو بەپێی شەرع.. زانین بۆ هەردووکیان فەرزە.. فەرزە بۆ پاککردنەوەی نییەت، فەرزیشە بۆ بە پێی شەرعبوون، بەڵگەی ئەویش:

٢- فەرموودەکەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ،کە دەفەرموێ: (مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ).[١] .

واتە: هەر کەسێك شتێکی نوێ لەم دینەدا دابهێنێت کە دینەکە نەیگرێتەوە ئەوە ڕەفزکراوەیە..

ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر قەبوڵنەبوونی هەر گوفتارو کردارێك کە بە پێی شەریعەت نەبێت: (لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا) لە هەمان کاتیشدا ئاماژەیە بۆ فەرزێتی

---

(١) فتح الباری (١٣/١٨١-٣١٧). موسلیم لە عائیشەوە خوا لێی ڕازی بێت بوخاریش بەلەفزێکی نزیك لەمەوە گێڕاوێتیەوە.

زانین پێش دەستبەکاربوون، تا کارەکە بەگوێرەی شەرع بێت، دەنا پووچەڵە و ڕەفزە، واتە بکەرەکەی هیچ پاداشتێکی لێ دەسناکەوێت.

ئەم فەرموودەیە چوارچێوەی ئیسلامەکەیە، لەبەر ئەمەشە ،کە (نەوەوی) -رەحمەتی خوای لێبێت- لە (الأربعين النووية)دا هێناوێتیەوە..

زانایان و شەرعناسان لە پوچەڵکردنەوە و ڕەتکردنەوەی هەموو بیدعەیەکدا پشتیان بەم فەرموودەیە بەستووە، هەروەها لە ڕەتکردنەوە و جێبەجێنەکردنی بڕیاری قازی و فەتوای موفتیدا کە پێچەوانەی شەرع بوو‌بێتەوە، با لە موجتەهیدێکی گەورەشەوە دەرچووبێت، هەروەکو بوخاری -رەحمەتی خوای لێبێت- لە صەحیحەکەیدا لە (كتاب الأحكام) و كتاب (الإعتصام)دا باسی کردووە.[1]

٣- بوخاری -رەحمەتی خوای لێبێت- لە صەحیحەکەیدا لە (كتاب الإعتصام باب:ماكان النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يسأل مما لم ينزل عليه الوحى، فيقول لا أدرى أو لم يجب حتى ينزل عليه وحى، ولم يقل برأى ولا قياس، لقوله تعالى: ﴿بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُ﴾ النساء: ١٠٥.

واتە: پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پرسیاری هەر شتێکیان لێبکردایە کە وەحی لەسەر نەهاتبایە، دەیفەرموو: نازانم، یان وەڵامی نەدەدایەوە تاوەحی بۆ دەهات لەسەرییو بە بۆچوونی خۆی (ڕەئی) و لێکچواندن (قیاس) وەڵامی نەدەدایەوە، چونکە خوای گەورە پێی فەرموو بوو بەوە وەڵام بداتەوە، کە خوای گەورە نیشانیدەدات..

---

(١) فتح البارى (٣٠١/٥-٣٠٣).

دوای ئەم ناونیشانە درێژە ،بوخاری - ڕەحمەتی خوای لێبێت- ڕیوایەتی فەرموودەکان دەهێنێت:

- ئیبنومەسعود -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەگێڕێتەوە کە: (سُئل النبي صلى الله عليه وسلم عن الروح فسكت حتى نزلت الآية).

واتە: پرسیاری (ڕۆح) لەپێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کراو بێدەنگبوو، تا ئایەتەکەی لەسەر هاتەخوارەوە.

پاشان بوخاری -ڕەحمەتی خوای لێبێت- فەرموودەی لای (جابر) -خوا لێی ڕازی بێت -دەربارەی ئایەتی: (الكلالة)[1] دەهێنێتەوە کە هەمووی لەسەر فەرزێتی زانین و فێربوونە، پێش دەستبەکاربوونی قسە، یان کردەوە.

٤- ئەبو داود ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێ: (حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الأَنْطَاكِيُّ، حَدَّثَنَا محمد بْنُ سَلَمَةَ، عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ خُرَيْقٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ خَرَجْنَا فِي سَفَرٍ فَأَصَابَ رَجُلاً مِنَّا حَجَرٌ فَشَجَّهُ فِي رَأْسِهِ ثُمَّ احْتَلَمَ فَسَأَلَ أَصْحَابَهُ فَقَالَ هَلْ تَجِدُونَ لِي رُخْصَةً فِي التَّيَمُّمِ فَقَالُوا مَا نَجِدُ لَكَ رُخْصَةً وَأَنْتَ تَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ فَاغْتَسَلَ فَمَاتَ فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أُخْبِرَ بِذَلِكَ فَقَالَ " قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللَّهُ أَلاَّ سَأَلُوا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ وَيَعْصِرَ. أَوْ يَعْصِبَ. شَكَّ مُوسَى " عَلَى جُرْحِهِ خِرْقَةً ثُمَّ يَمْسَحَ عَلَيْهَا وَيَغْسِلَ سَائِرَ جَسَدِهِ").[2] .

---

(١) فتح الباري (٢٩٠/١٣). ئایەتی: (کەلالە)(واتە: ئەو کەسە مردووەی ،کە کەسی لەدوا جێنامێنێت میراتەکەی بگرێت): (يسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّـهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ) النساء/١٧٦.

(٢) ئەبوداود (٣٣٦)، ئیبنوماجە (٥٧٢)، بەیهیقی (١٠١٩)، دارەقوطنی (٧١٨/٣) لە ئیبنو عەباسەوە خوا لێیان ڕازی بێت.

زۆر لە فەرموودەوانان فەرموویانە: زەعیفە. ئەلبانی رحمەالله دەفەرموێ: حەسەنە بەڵام لە: (إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ وَيَعْصِرَ. أَوْ يَعْصِبَ. شَكَّ مُوسَى " عَلَى جُرْحِهِ خِرْقَةً ثُمَّ يَمْسَحَ عَلَيْهَا

←

واتە: جابر -خوا لێی ڕازی بێت- دەفەرموێ: لە سەفەرێك بـووین، یـەكێكمان بەردێك بەر سەری كەوت و برینداربكرد، پاشان كەوتە جەنابەتەوە، پرسیاری لە هاوڕێیانی كرد :كە ئایا بۆی هەیە تەیەممموم بكات نەك غوسڵ؟

وتیان: وانازانین بۆت هەبێت، چونكە ئاوت لە بەردەستدایە.

ئیتر غوسڵی دەركردو مرد!

كە هاتینەوە خزمەت پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) عـەرزیان كـرد (بۆیان گێڕایەوە)، فەرمووی: كوشـتیان، خـوا بیانكوژێـت، مـادام نـەیان دەزانی نەدەكرا پرسیاربكەن؟! دەرمانی نەزانین پرسیاركردنە، دەیتوانی تەیەموم بكـات، یان پارچە پەڕۆیەكی بە برینەكەیەوە ببەستایا و، غوسڵەكەی دەربكردایە، شوێنی برینەكەی مەسح بكردایەو باقی لەشی بشوشتایە.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) ڕەخنـەی تونـدی لێگـرتن، چونكـە فەتوایان بە نەزانی بۆ هاوڕێكەیاندا، دوعـایلێكردن كـە هەڕەشـەیەكی سـەختە، وای ڕوونكردەوە: كە بەشدارن لە گوناحی كوشتنیدا!..

خەطـابی -ڕەحمەتـی خـوای لێبێـت- لـە (معـالم السـنن)كەیدا دەفـەرموێ: فەرموودەكە بەڵگەیە لەسەر فەرزبوونی زانین پێش دەستپێكی گوفتارو كردار، هەروەها حەرامێتی گوفتارو ڕەفتارنوانـدن، بـەبێ هـەبوونی بەڵگـەی شـەرعی، چونكە زەمكردنەو هەڕەشە لەفەرموودەكەدا دەربارەی شتی واهاتووە.

٥- پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (إِنَّمَا الدُّنْيَا لأَرْبَعَةِ نَفَرٍ عَبْدٍ رَزَقَهُ اللَّهُ مَالاً وَعِلْمًا فَهُوَ يَتَّقِي فِيهِ رَبَّهُ وَيَصِلُ فِيهِ رَحِمَهُ وَيَعْلَمُ لِلَّـهِ فِيـهِ حَقًّـا فَهَذَا بِأَفْضَلِ الْمَنَازِلِ وَعَبْدٍ رَزَقَهُ اللَّهُ عِلْمًا وَلَمْ يَرْزُقْهُ مَالاً فَهُوَ صَادِقُ النِّيَّةِ يَقُولُ لَـوْ

وَيَغْسِلَ سَائِرَ جَسَدِهِ) زەعیفە. بڕوانە: (ضعيف الجامع الصغير/ ٤٠٧٤).

أَنَّ لِي مَالاً لَعَمِلْتُ بِعَمَلِ فُلاَنٍ فَهُوَ بِنِيَّتِهِ فَأَجْرُهُمَا سَوَاءٌ وَعَبْدٍ رَزَقَهُ اللَّهُ مَالاً وَلَمْ يَرْزُقْهُ عِلْمًا فَهُوَ يَخْبِطُ فِي مَالِهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ لاَ يَتَّقِي فِيهِ رَبَّهُ وَلاَ يَصِلُ فِيهِ رَحِمَهُ وَلاَ يَعْلَمُ لِلَّهِ فِيهِ حَقًّا فَهَذَا بِأَخْبَثِ الْمَنَازِلِ وَعَبْدٍ لَمْ يَرْزُقْهُ اللَّهُ مَالاً وَلاَ عِلْمًا فَهُوَ يَقُولُ لَوْ أَنَّ لِي مَالاً لَعَمِلْتُ فِيهِ بِعَمَلِ فُلاَنٍ فَهُوَ بِنِيَّتِهِ فَوِزْرُهُمَا سَوَاءٌ).[1] .

ژیانی دنیا بۆ چوار پۆلە کەسە: کەسێکیان خوای گەورە سامان و زانستی پێبەخشیوە، ئەمیش لە خواناسیی و دینداریێتیدا بەکاردەهێنێتەوە، خزمایەتی دەفامێ و سیلەی ڕوحمیان بەجێدەهێنێت و دەزانێت کە خوای گەورە مافی لەم سامانەدا هەیە، ئەمە باشترین پۆلیانە و لە باشترین جێگادایە.

کەسێکی تریان خوای گەورە زانستی پێبەخشیوە، بەڵام سامانی نەداوەتێ، ئەمە نیازپاکەو ڕاستگۆیە، دەڵێ: ئەگەر سامانم ببوایە، وەکو فڵانکەس بۆ خوا سەرفمدەکردەوە، ئەمەش بە پێی نییەتی خۆی لەگەڵ دەکرێت و پاداشتی ئەم و ئەویتریان یەکسانە.

سێیەمیان خوای گەورە سامانی پێبەخشیوە، بەڵام زانستی نەداوەتێ، ئەمە لە نەزانی خۆی و بەنەزانی پارەکەی بەملاولادا بەفیڕۆدەدات، نە لە دینداریێتیدا خەرجیدەکات و نە لایەك لە خزم دەکاتەوە پێی، نەدەشزانێت کە خوای گەورە مافی لەم سامانەیدا هەیە.. ئەمە خراپترین پۆلیانەو لە خراپترین جێگەدایە.

کەسی چوارەم :خوای گەورە نە سامانی پێبەخشیوە و نەزانست، دەڵێ: ئەگەر سامانم ببوایە وەکو فڵانکەس (بۆ لەزەتی خۆم) سەرفم دەکردەوە، ئەمەش بە پێی نییەتەکەی خۆی لەگەڵ دەکرێت، گوناحیشی۔ لەگەڵ گوناحی ئەوی پێشوتردا یەکسانە.

---

(١) ترمذی (٢٤٤١) دەشفەرمووێ: (حدیث حسن صحیح)، ئەحمەد (١٨٠٣١) ئەلبانی رحمەالله لە (صحیح سنن الترمذي) و(صحیح الجامع الصغیر/٣٠٢٤)دا دەفەرموێ: سەحیحە.

(ئیبنوماجە) لە ڕیوایەتەکەی خۆیدا وای هێناوەتەوە: کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت (إِنَّمَا مِثْلُ هَذِهِ الأُمَّةِ كَمَثَلِ أَرْبَعَةِ نَفَر).

واتە: نموونەی تاکەکانی ئەم ئوممەتە وەکو چوار پۆلە خەڵکن).(١)

لەم فەرموودەدا پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دوو جۆریانی مەدح کردووە و، زەمی دوانەکەی تری کردووە.

- مەدحی ئەوەیانی کردووە کە بەزانینەوە کردەوەکانی ئەنجام داوە (أنفق ماله) ئەمە لە پلەی یەکەمدا.

- مەدحی دووەمیانی کردووە کە بەزانینەوە قسەکەی کردووە، ئەمەشیان لە پلەی دووەمدایە.

- زەمی ئەو کەسەیانی کردووە کە نەزانانە پارەی بە فیڕۆداوە (فَهُوَ يَخْبِطُ فِي مَالِهِ) ئەمەش لە پلەی سێیەمیاندایە.

- زەمی چوارەمیانی کردووە، چونکە بە بێ زانست قسەی کردووە، کە لە پلەی چوارەمیاندایە.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مەدحی ئەوەیانی کرد کە دوای زانین

---

(١) هەردوو ڕیوایەتەکەی لە ئەبوکەبشەی ئەنصارییەوە- خوا لێی ڕازی بێت- گێڕاوەتەوە. ئەوی لای ئیبنوماجە (٤٢٢٦) ئەمە دەقەکەیەتی: (مِثْلُ هَذِهِ الأُمَّةِ كَمَثَلِ أَرْبَعَةِ نَفَرٍ : رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالا وَعِلْمًا ، فَهُوَ يَعْمَلُ بِعِلْمِهِ فِي مَالِهِ ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ عِلْمًا ، فَلَمْ يُؤْتِهِ مَالا ، فَهُوَ يَقُولُ : لَوْ كَانَ لِي مِثْلُ مَالِ فُلانٍ لَعَمِلْتُ فِيهِ كَمَا يَعْمَلُ ، فَهُمَا فِي الأَجْرِ سَوَاءٌ ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالا ، وَلَمْ يُؤْتِهِ عِلْمًا ، فَهُوَ يَخْبِطُ فِي مَالِهِ ، وَيُنْفِقُهُ فِي غَيْرِ حَقِّهِ ، وَرَجُلٌ لَمْ يُؤْتِهِ اللَّهُ مَالا ، وَلَمْ يُؤْتِهِ عِلْمًا ، فَهُوَ يَقُولُ : لَوْ كَانَ لِي مِثْلُ مَالِ فُلانٍ ، لَعَمِلْتُ فِيهِ كَمَا يَعْمَلُ ، فَهُمَا فِي الْوِزْرِ سَوَاءٌ)، ئەحمەد (١٧٦٦٤)، بەیهیقی (٧٢٣٤)، طەبەرانی لە: (الأوسط/٤٥٠٣) شێخی ئەلبانی- رحمەاللە- لە (صحيح الترغيب والترهيب)دا دەفەرموێ: صحيح لغيره.

کـردەوەی ئەنجامـداوە، زەمـی ئەوەشـیانی کـرد کـە بەبێزانسـت قسـەیکـردووە (نەزانانە) فەرمووشێتی شایانی گوناحبارکردنە.

ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە نەزانینەکەی نەبووە بەعوزر تا گوناهبـار نەبێت، چونکە زانینی حوکمە شەرعییەکە فەرز بوو پێش ئەوەی گوفتارو کردار بنوێنێت، بۆیـە هـەر کەسـێك لـە کەمتەرخـەمی خۆیـەوە فەرزەکەی ئیهمالکـرد گوناحبارە و عوزری قبوڵ ناکرێت.

ئـەم فـەرموودەش هـەر بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوەی کـە پـێش زانین،حەرامـە گوفتارو کردار بنوێنرێت، هەروەکو کە بەڵگـەیـە لەسـەر فـەرزێتی فێربـوون و زانستی شەرعی پێش دەستبەرکاربوونی ڕەفتار.

٦- پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (الْقُضَـاةُ ثَلاَثَـةٌ وَاحِـدٌ فِي الْجَنَّةِ وَاثْنَانِ فِي النَّارِ فَأَمَّا الَّذِي فِي الْجَنَّةِ فَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ فَقَضَى بِهِ وَرَجُـلٌ عَرَفَ الْحَقَّ فَجَارَ فِي الْحُكْمِ فَهُوَ فِي النَّارِ وَرَجُلٌ قَضَى لِلنَّاسِ عَلَى جَهْـلٍ فَهُـوَ فِي النَّارِ).[(١)] .

واتە: قازی (داوەری نێـوان خـەڵکی) سـێ جـۆرن: یـەکێکیان بەهەشـتییە و دوانیان دۆزەخین. ئەوەی بەهەشتیە کابرایەکـە کـە حـەقی زانیـووە و داوەریـی پێکردووە.

کابرایەکی تر حەقی زانیووە و لە داوەرییەکەیدا ستەمی کردووە (حوکمی بە

---

(١) نوسەری بەرێز نوسیوێتی: خـاوەن سـونەنەکان گێڕاویانەتـەوە و حـاکمیش بەصـەحیحی ناسـاندووە. بەڵام ئەلبـانی- رحمەالـله- لە (إرواء الغليـل)دا دەفەرمـوێ: لە (السـنن الكـبرى) نەسائی نەمدیووە، لای ئەوانی تر هەیەو سەحیحە. (ئەبوداود (٢٥٧٣)، ئیبنـو ماجـە (٢٣١٥)، بەیهیقی (١١٦/١٠)، حاکم (٤٠٩٠) بـۆ ئەمیشـیان ئەلبـانی لە (الإرواء/ ٢٦١٤)دا دەفەرمـوێ: سەحیحە.

حەق) نەکردووە، ئەمە لە ئاگری دۆزەخدایە، کابرایەکیش کە حەقی نەزانیوە و بە نەزانی بڕیاری داوە (داوەریکردووە) ئەمیش لە ئاگری دۆزەخدایە.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مەدحی ئەو قازییەی کرد، کە دوای زانین و شارەزای داوەرییەکەی کردووە (فَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ فَقَضَى بِهِ) زەمی ئەو کەسەشیانی کرد کە بەبێزانین کەوتۆتەکار: (وَرَجُلٌ قَضَى لِلنَّاسِ عَلَى جَهْلٍ فَهُوَ فِي النَّارِ) هەڕەشەشی دەرهەقکرد.

ئەمە بەڵگەیە بۆ ئەوەی نەزانین عوزر نیە، چونکە خۆی کەمتەرخەم بووە لە فێربووندا، دەبوو پێش ئەوەی داوەریی بکات ئەوەندە زانستی فەرز فێر ببێت کە پێویستی پێدەبێت.

فەرموودەکە بەڵگەیە لەسەر حەرامێتی ڕەفتارو کردار بێهەبوونی زانست و، فەرزبوونی زانستی پێش دەسبەکاربوونی قسە و کردەوە.

ئاگاداریت لەم باسەدا دووجار ئاماژە بۆ ئەوەکرا ،کە نەزانین عورز نیە، ئەمە باسێکی دوور و درێژی لەسەرە، کە بەکتێبێکی سەربەخۆ (إِنْ شَاءَ اللَّه) دەکەوێتە بەردەست.

سێیەم:بەڵگەی کۆڕا (ئیجماع):

کۆڕای زانایانی ئیسلام لەسەر ئەوەیە :کە وتن و کردەوە پێشزانین حەرامە و فێربوونی زانستی شەرعی پێش دەستبەکاربوونی گوفتارو کردارە.

دەریاوانی زانست (شیهابوددینی قورافی مالیکی- ڕەحمەتی خوای لێبێت- کە ساڵی ٦٨٤ ك. کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبەکەیدا: (الفروق) لە جیاوازی نەوەد و سێیەمدا دەفەرموێ: (شافیعی لە (الرسالة) کەی و غەزالی لە (إحیاء علوم الدین)دا کۆڕا (ئیجماع)یان نقڵ کردووە کە: موکەللەف (باڵغ و ژیر) بۆی نییە دەست بداتە کارێك، هەتا نەزانێت حوکمی خوای گەورە بەرامبەری

چییە!هەرکەسێك کەوتە فرۆشیاریی، فەرزە لەسەری ئەحکامی شـەریعەتەکەی خوا دەربارەی کڕین و فرۆشتن بزانێت.

هەرکەسێك شتێکی بە کرێ دەدا، فەرزە لەسەری ئەحکامی شـەریعەتەکەی خوا دەربارەی بەکرێدان بزانێت، هەرکەسێك پـارەی بـە قـەرز دەدا بـە خـەڵکی، فەرزە لەسەری ئەحکامی شەرعی خوا دەربارەی قەرزدان بزانێت، هەر کەسـێك نوێژی دەکرد، فەرزە لەسەری ئەحکامی شەرعی ئەو نوێژەی بزانێت ،کە نیازێتی بیکات، هەروەها پاکژییی و دەستنوێژ و هەموو گوفتـارو کردارەکـانی تـر، هـەر کەسێك فێربوو، زانی و ئینجا کەوتە کـار (بـە پێـی زانسـتە شـەرعییەکەی کە فێربووبوو) ئەوە لەدوولاوە ملکەچی بۆ خوای گەورە دەربڕیوە.

هەر کەسێکیش نە فێربوو نە کاری بە زانستی شەرع کرد ئـەوە لـە دوولاوە سەرپێچی فەرمانی خوای گەورەی کردووە، هـەر کەسـێکیش فێربـوو، بەڵام بـە پێی زانستی شەرع (کە فێربووبوو) ڕەفتاری نەکرد ئەوە لە لایەکەوە گوێڕایەڵی فەرمانی خوای گەورەی کردووە و، لە لایەکی ترەوە سەرپێچی لە فەرمانی خوای گەورەدا کردووە.

بەڵگەی ئەم ڕێسایە لە قورئاندا فەرمایشـتەکەی(نـوح)ە -سـەلامی خـوای لێبێت- کە خوای گەورە دەیگێڕێتەوە: ﴿أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِى بِهِۦ عِلْمٌ﴾ هود: ٤٧ .

واتە:خوایە پەنا بە خۆت دەگرم کە شتێکت لـێ بپرسـم (لـە پاڕانـەوەدا) کـە خۆم نەزانم داواکردنی جائیزە، یان نا.. ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە جائیز نییە موسوڵمان لە پاڕانەوەیدا داوای شتێك لە خوای گـەورە بکـات، کـە نازانێـت لـە شەرعدا داواکردنی شیاوە یان نەشیاوە، چونکە لە ئایەتەکانی تردا دەردەکـەوێت: کە خوای گەورە گلەیی ئەوەی لێکرد، کە بۆچی لە خوا پاڕایەوە، تا کوڕەکـەشی لە کەشتیەکەدا سواربکات.. گلەییەکەی لەبەر ئەوەیـە:کـە پێشـئەوەی بزانێـت

حوكمی خوای گەورە لە داواكاری وادا چییە داوایكرد! گلەیی وەڵامەكە بەڵگەیە لەسەر فەرزبوون و زانین پێش دەستپێكی گوفتارو كردار.

هەروەها ئەو فەرموودەیەی:(طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) رواه ابن ماجە.[1]

واتە: فێربوون لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزە.

شافیعی -رەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (زانستی شەرعی دوو بەشە: فەرزی عەین و فەرزی كیفایە، فەرزی عەین ئەوەیە: كە دەبێ حوكمی شەرعی ئەو حاڵەتە بزانیت، كە تێیدایت، كیفایەش ئەوانەی غەیری ئەوەیە).[2]

پوختەی باس:

بەڵگەكانی ڕابردوو لە قورئان و سوننەت و كۆڕا (ئیجماع)، كە (قوڕافی) نەقڵیكردن، هەموو تەئكید لەوە دەكەنەوە :كە وەرگرتنی زانستی شەرعی پێش دەستبەكاربوونی ڕەفتار (گوفتارو ڕێسایان كردار) فەرزە دەستبەكاربوون پێش زانینی حوكمی شەرعی حەرامە.

زۆرمان بەڵگە لەسەر ئەم ڕێسایە هێنایەوە (فەرزێتی فێربوون پێش دەستبەكاربوونی ڕەفتارو حەرامێتی دەستبەكاربوون پێش زانین)، تا ئەوە لە دڵ و هۆش و بیری موسوڵماناندا بە تەواویی بچەسپێت، تا پێوەی پابەندبن و لە دەستپێكی هەر كار و بارێكیاندا ڕەچاوی بكەن، بۆ ئەوەی هیچ گوفتار یان كردارێك دەرنەبڕن، تا بەڵگەیان دەبێت،هیچ گوفتارو كردارێكیش لە كەس وەرنەگرن تا بەڵگەی شەرعی نەبێت.

---

(١) ئیبنوماجە/٢٢٤ شێخی ئەلبانی رحمە اللە لە (صحیح ابن ماجە)دا بە سەحیحی داناوە.
(٢) القرافي: (الفروق) (١٤٨/٢-١٤٩) چاپی دار المعرفة.

پابەندبوون بەم ڕێسایەوە، خێری زۆر گەورەی موسوڵمانانی تێدایە (إِنْ شَاءَ اللَّه)،چونکە ڕێگرە لە بیدعەچی و گومڕا و خەڵکی نامەسئوول کە لە خۆیانەوە بێ هەبوونی بەڵگە و زانستی شەرعی قسە لەسەر دینەکە دەکەن.. خواش پشت و پەنا بێت.. آمین.

کە ئەم ڕێسایەت بۆ ڕوون دەبێتەوە، ئینجا دەزانیت موسوڵمانانی ئەم زەمانە چەند ئیهمال و کەمتەرخەمن.

ئەمە هۆی سەرەکی ئەو گەڕەلاوژێیانەیە، کە هەر کەس لای خۆیەوە بە نەزانی -بەبێ هەبوونی بەڵگە و زانستی شەرعی- دەکەوێتە گوفتارو کردارنواندن و نیشاندان و هاندان بێگوێدانە حەڵاڵێتی و حەرامێتی، تەنانەت دەبینیت کابرایەك موسوڵمانە و ساڵەهایە کاسبی دەکات، کەچی نەیپرسیووە: ئایا خودی کاسبیەکەی حەڵاڵە، یان حەرامە؟!

ئەم کەمتەرخەمیە وەنەبێت، هەر درم و پەتای ناو عەوام بێت، ئەمە لە ناو ئەهلی زانستی شەرعیشدا هەیە.

دەبیستیت فەتوا دەردەکات، یان کتێبێکی شەرعی! دادەنێت و ڕێ بە دەیان ڕێنەدراو دەدات، دەیان شت حەڵاڵدەکات، یان دەیان حەڵاڵ حەرامدەکات! بێئەوەی توێژینەوەبکات، بێئەوەی بەڵگەی شەرعی بهێنێتەوە، بێئەوەی خۆی شیاوی ئەو ئاستەبووبێت!!

هەندێك لەو هەڕەشە سەختانەمان هێنایەوە کە لەسەر ئەو کەسانەیە کە قسە بە ناوی خواوە بە دەم (شەرعەوە) دەکەن، بێ زانست قسەدەکەن، بێ زانین دەستبەکار دەبن، ئەم جۆرە کەسانە هۆکاری گومڕایی خەڵکین.

خوای گەورە بە هەڕەشەوە دەفەرموێت: ﴿أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ ۝٤ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ۝٥﴾ المطففين: ٤ — ٥.

واتە: چما ئەمـانە گومـانی ئەوە نابـەن، کـە ڕۆژێکـی دژوارو سـەخت دێـت، ئەوانی تێدا زیندووده کرێنەوە؟

هەروەها: ﴿ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾ ﴾ الزخرف [١٩]

واتە: شـاهیدیی دانه کـەیان تۆمارده کـەین و دوایـش لێیاندەپرسـینەوە ..چـما ئەگەر سەرەتای ئیلغاکردنەوەی ئەم ڕێسایانە نەبوایە ئەو هەموو گۆڕین و لادان و ئینحرافانەی لە دینەکانی پێشوودا ڕوویدا، دروستدەبوو؟!

ئەگەر ئەم دەرگایە ئاوا نەخرایەتە سەرپشت دین وای لێدەهات؟

دەرگـای ڕاو بۆچـوون دەربـڕین بەبێبەڵگـەی شـەرعی، دەم لـەدین کوتـان بێزانین.. لە شوێنێکی تردا (إِنْ شَاءَ اللَّه) وەکو بەڵگەیـەك بـۆ ڕاسـتی قسـەکانم باسی هەڵەی هەندێ لە نووسەرەکان دەکەم کە لەم لایەنەوە بەهەڵەدا چوون.

بەم بۆنەشەوە ئامۆژگاری براکانم لە داعی و ئاڕاستەوانان دەکـەم، هـەروەها فێرخوازانی زانستی شەرعی کە ئەم مەسەلەیە لـە نـاو خەڵکیـدا بڵاوبکەنـەوەو بایەخی تەواوی پێبدەن.

واتە: فەرزێتی هەبوونی زانستی شەرعی پـێش دەسـتبەکاربوونی گوفتـارو کردارو حەرامێتی دەستبەکاربوونی گوفتارو کردار پێش بەدەستهێنانی زانستی شەرعی و هەبوونی بەڵگە.

بڵاوکرنەوەی ئەمە(إِنْ شَاءَ اللَّه) دەبێتە مایەی بڵاوکردنـەوەی سـەر لـەنوێی زانستی شەرعی لە نێو موسـوڵمانانـدا، ئەمـەش بـوارێکی خێرخـوازیی و بـەرەو بەهەشتچوونە (إِنْ شَاءَ اللَّه).

(بیرخستنەوەیەک):

شەرع تا ڕۆژی قیامەت بەرژەوەندییەکانی مرۆڤی ڕەچاو کردووە:

شەرع بەرژەوەندی خەڵکی تا قیامەت بەردەوام دەهێنێتە دی، ئەوە بزانە کە ڕێسای: (فەرزێتی زانین پێش گوفتارو کردار) لەسەر هەموو کۆمەڵ و دەستە و دەوڵەتێك دەچەسپێت، هەروەکو کە لەسەر تاك تاکیان دەچەسپێت.

لەمەش دڵنیابە کە ئەمە مانای وایە: کە شەریعەتی ئیسلام بەردەوام وەڵامی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی لە ئەحکامدا تا قیامەت دەداتەوە، تاك تاك بن یان کۆمەڵگەو دەوڵەت.

هەموو بەرژەوەندییەکان -چ دنیایی بێت چ قیامەتی- دەهێنێتە دی. ئەگەر ئاوا گشتگیریی هەموو کات و شوێنێك نەبوایە ئەو ڕێسایە هەڵدەوەشایەوە کە دەفەرموێ: (زانین پێش گوفتارو کردار فەرزە).

زانینی حوکمی شەرعی لە هەموو کارو ڕەفتارێکدا ئەوە دەسەلمێنێت کە شەریعەتی ئیسلام شیاوی هەموو کات و شوێنێکە.

بەڵگە لەسەر شیاوێتی شەرع بۆ هێنانەدی بەرژەوەندی خەڵکی لە هەموو کات و شوێنێك زۆرە، لەوانە:

١- ئایەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا ٥٩﴾ النساء: ٥٩.

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتانهێناوە !گوێڕایەڵی خوای گەورەو گوێڕایەڵی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و سەرپەرشتیارانی خۆتان بکەن -کە لە خۆتانن- لە هەر شتێکیشدا ناکۆکی کەوتەنێوانتان بگەڕێنەوە بۆ لای خواو

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، ئەگەر ڕاستدەکەن و باوەڕتان بەخواو بەڕۆژی دوایی هێناوە، خۆ ئەوەتان باشترە، ئەمە باشترین هەڵوێستە.

ئیبنولقەییم دەفەرموێ: (کە خوای گەورە دەفەرموێ: (فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ) ئەگەر لە شتێکدا ناکۆکبوون، شتێك نەزانراوە (نکرە)یە و لە ڕستەی مەرجدا (فَإِن) ئەگەر هاتووە، کەوابوو هەر هەموو شتێك دەگرێتەوە، کە موسوڵمان لە ناوخۆیاندا لەگەڵ غەیرەدا لەسەری ناکۆکدەبن، لە هەموو باس و حوکمێکی وردو درشتی دینەکەدا، ئاشکراو پەنهان.

ئەگەر قورئان و سوننەت بەس نەبوونایە بۆ چارەسەری کێشەو یەکلاییکردنەوەی داوەریی، نەیدەفەرموو: بگەڕێنەوە بۆ لای خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) (کە گەڕانەوەیە بۆ قورئان و سوننەت)، شتێکی ئەستەمە خوای گەورە فەرمان بدات: کە بۆ چارەسەری کێشەو یەکلاکردنەوەی کێشەی موسوڵمانان بگەڕێنەوە بۆ لایەك کە چارەسەری لا نەبێت.

خاڵێکی تر ئەوەیە: کە زانایان لەمەدا ڕاجوێ نین کە گەڕانەوە بۆ لای خوای گەورە گەڕانەوەیە بۆ ئەحکامی قورئانی پیرۆز، گەڕانەوەش بۆ لای پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گەڕانەوەیە بۆ سیرە و سوننەتی جەنابی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دوای کۆچی دوای کردنی خۆی.[1]

هەروەها ئیبنولقەییم -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەربارەی گشتگیری و شیاوێتی شەریعەت بۆ هێنانەدیی بەرژەوەندییەکانی خەڵکی تا ڕۆژی دوایی دەفەرموێ: ((ئەم بنەمایە گرنگترین و بەسوودترین بنەماکانی ئیسلامە، کە یەك ڕێسا دەچەسپێنێت، کە پەیامی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گشتگیری هەموو لایەنێکی پێداویستی خەڵکییەو شیاوی هێنانەدیی هەموو

(١) أعلام الموقعين (٤٩/١).

بەرژەوەندییـە بەردەوامەکانیانـە.. هـەرچی شـتێك خـەڵکی موحتـاجی بـن -لـە بوارەکـانی زانسـت و زانیـاری و دیـد و هەڵوێسـت و گوفتـارو کـردار- لـە شەریعەتەکەی خوادا دەستیاندەکەوێت، چونکە خوای گەورە نەیهێشتووە عەبدە موسوڵمانەکانی موحتاجی هیچ کـەس و لایـەن و بەرنامەیـەك بکـات، ئاتـاجێتی ئەوان تەنها لەوەدایە: کە کێ فێریان بکات؟

کێ ئەحکامەکانیان بۆ ڕوونبکاتەوە؟.. پـەیامی خـوای گـەورە دوو سـیفەتی گشتێتی لەخۆدەگرێت کە هەر بە گشتێتی دەمێنێتەوە و تایبەت ناکرێت: گشتیە بۆ هەموو خەڵکی، کە بۆیان هاتووە، لەوەدا گشتیە کە هەموو لایەن و بـوارێکی پێداویستیەکانیان دەگرێتەوە و شیاوی هەموو تەفسیلاتێکیانە)).

لە دید و هەڵوێست، لە دین و دینداریی، لە ئوصولْ و لقەکانی ئەحکامەکاندا ئەمە -کە شەرع پەیامێکی گشتگیری شـیاوە- ئەوە دەسـەلمێت: کە موسـوڵمانان پێویسـتیان بـە غـەیری ئـەم بەرنامەیـەی شـەرع نییـە، باوەڕهێنـانی تـەواوو دامەزراوو پتەو ئەوەیە کە لەوە دڵنیابن کە شەرع ئەم دوو سـیفەتە گشـتێتیەی لە خۆگرتووەو مەحاڵە تایبەتبکرێن.. کەسـێك نییـە لـە هـیچ کـات و شـوێنێکدا موکەلـلەف (باڵغ و ژیر بێت) و ئەحکامی شەرع نەیگرێتەوە. لایەنێکی ژیانیش نییە کە ئاڕاستەی حەق و ڕەوا بووبێت و لە شەرعدا دەستی نەکەوێت..

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کۆچی دوایی کرد، کـە هـیچ شـتێك نەمابوو بۆ ئوممەتەکەی باس نەکردبێت، تەنانەت باسی باڵنـدەکانی ئاسمانیشـی بۆکردبوون، هەموو ڕەفتارێکی فێرکردن ،تەنانەت دەسـتبەئاوگەیاندن و چـۆنێتی نووستن و سەرجێی و هەستان و دانیشتن، خـواردن و خواردنـەوە و سـواریی و پیادەڕۆشـتن، سـەفەرو مانـەوەو بێـدەنگی و قسـەکردن و گۆشـەگیریی و تێکەڵاویی، بارودۆخی دەوڵەمەندیی و هەژاریی و لەشساغیی و نەخۆشی، هەر هـەموو ئەحکـامی ژیـان و مـردن، بـاسی عـەرشی خـوای گـەورە و کورسـی و

فریشـــتەو جنۆکـــەو بەهەشـــت و دۆزەخ و حاڵەتـــەکانی ڕۆژی قیامـــەت و ڕووداوەکانی، بە شێوەیەك کە وەکو لەبەرچاو بێت و ببینرێت.

خوای گەورەی پێناساندن، تا بزانن ئەو پەرستراویانە، تاك و پاك، بە دەسەڵات و توانا، زاناو دانا، دەتووت لە خزمەتیدان و دەیبینن، تەماشای دەکەن و لەگـەڵی دەدەوێن.. پێغەمبەرانی پێناساندن، شـارەزای نـاوو شـوێن و سـیفاتی ئوممـەتی کردن، کە چیان لێ بەسەر هات و چۆن ژیان و مردن، هەر وەکو ئەوەی ئەمان لـە ناویاندا بووین و ڕزگار بووبن!

ڕێبـازی خێـرو شـەڕی پێناسـاندن، وردو درشـتی بـۆ شـیکردنەوە. وەکـو پێغەمبەرانی پێشوو -سەلامی خوایان لێبێت- و زیاتر دید و هەڵوێسـتی حـەق و حەقخوازی پێناساندن و هانیدان بیگرنەبەر..

بـاسی مـەرگ و حاڵـەتی سـەرەمەرگ و گیانکێشـان و بـەرزەخ و ژیـانی ناوگۆڕی بۆ کردن کە دەشێت شوێنی بەختـەوەیـی یـان دەردەسـەریی عەبدەکـە بێت، دەشێت خۆشی و ناخۆشی ڕۆح و جەستە بێت، هیچ پێغەمبەرێکی پێشوو -سـەلامی خوایـان لێبێـت- بـەو تەفسـیلاتە ئەوانـەیان بـۆ قەومـەکانی خۆیـان باسنەکردووە...

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ)، یـەك خواپەرسـتیی (التوحیـد)ی پێناســاندن، بــۆی پێناســەکردن، بــۆی ڕاڤــەکردن و بەڵگــەی خواناســییی و پێغەمبــەرێتی و بەڵگــەی زیندووبوونــەوەی خستەبەردەســتیان، بــە بەڵگــە لەبەرچاویان هەموو گومانی کوفر و کافرانی ڕەواندەوەو گومڕایانی وادەرخست کە کەس لە دوای خۆی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێویستی بە بەڵگەی تر نـەبێت، مەگەر کەسێك پەیام و بەڵگەکانی هێشتا پێنەگەیشتبێت..

ئینجـا ئاشـتیی و بانگـەوازو جیهـادی فێرکـردن، تەفسـیلاتی جـەنگ و ڕوووبەڕووبوونەوە، پلان و پیلانی دوژمنـان و هۆکـاری سـەرکەوتن و بـەزین،

مەرجی سەرکەوتن کامانەن کە هەر کاتێك گیرانەبەر سەرکەوتنەکە مسۆگەر دەکەن و شایانی و سزای شکست نابن..

هەروەها دوژمنی سەرەکی تاك و کۆی خۆیانی پێناساندن کە: ئیبلیسە، وەسوەسەو شێوازی فریودان و چەواشەکارێتیەکەی چۆن دنەدەدات و، دەبێتە مایەی گومڕایی و لەڕێ لادان، هەروەها فێریکردن: چۆن خۆی لێدەپارێزن و بەسەریدا زاڵدەبن، هەر هەمووی بە تەفسیلاتێك کە کەس پێویستی بە زیادە زانیاری تر نابێت دەربارەی.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نەفسی ـ خۆیانی ناساند، جۆرو سیفاتی نەفس و فاکوفیکی، پێچاوپێچیەکانی دەروونیان، نەخۆشیەکانی ناخیان.. ئینجا ڕەسەنێتی ڕەوشتیان و چۆنێتی هەڵسوکەوتی ژیانیان، کە هەر کەس و کۆمەڵێك پێوەی پابەندبێتەوە ژیانی دونیایی بە جوانترین شێوە دەچێتە سەر..

بە شێوەیەکی گشتیی، هەرچی خێری دنیا و قیامەتە بۆ ئوممەتەکەی ڕوونکردەوە و خوای گەورەش وایکرد کە ئوممەتەکەی پێویستی بە هیچ و بە کەس نەبێت، هەموو پێداویستیەکانی خۆیان بەخۆیان چارەسەر بێت.

ئیتر چۆن دەشێت کەسانێك شەریعەتی تەواوگشتگیری ئەم ئیسلامە -کە هاوشێوەی لە دنیادا نەهاتووە- بە نوقسان دادەنێن و پێیانوایە: کە پێویستی بە ئەحکامی ترە، تا تەواوی بکات یان بە (قیاس) و (حەقیقەت) و (معقول)اتی تری دەرەکی هەیە؟!

هەر کەسێك گومانی وای هەبێت ئەوە پێی وایە: کە خەڵکی پێویستیان بە پێغەمبەرێکی تر هەیە!

هۆکاری ئەم گومانە، نەزانین و سادە تێگەیشتنی خاوەن گومانەکەیە لە ڕێبازی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە یاوەرانی بەڕێزی لەسەر

گۆشکران و دڵنیابوون ئەویان بەسەو دەستبەرداری هەموو دیدو هەڵوێستێکی تری غەیرەبوون، ئاواش دڵان و وڵاتانیان فەتحکرد .. لە هەموو کات و شوێنێکدا دەیان فەرموو: ئەوە پەیامی پێغەمبەرەکەی خوا بوو (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ ئێمەو پەیامی ئێمەشە بۆ ئێوە..

سەیدنا عومەر -خوا لێی ڕازی بێت -لە سەردەمی خۆیدا نەیدەهێشت هەموو خەڵکی، هەموو کاتیان بە فەرموودەوە خەریك بکەن،نەبادا قورئان فەرامۆشبکەن..

جا ئەگەر سەیدنا عومەر، ئائەمەی ببینیایە کە ئاوا خەڵکی لەبەر ڕاو بۆچوونی خۆیان هەم مەشغوڵن و هەم بەخڵتەو پڵتەی بیروهۆشی خۆیانەوە ئەوەندە خەریکن، بێ کاتن، ناپەڕژێنە سەر قورئان و فەرموودە)![1] خوا بمانپارێزێ.

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾﴾ العنكبوت: ٥١

واتە: مەگەر ئەوەندەیان بەس نییە کە ئێمە کتێبێکمان بۆ ناردوونەتە خوارەوە، کە بەسەریاندا دەخوێندرێتەوەو هەستپێدەکەن و دەستەوستانیش وەستاون لە بەرامبەریدا، ئەمە هەمووی ڕەحمەت و بەخشندەیی و بەزەیی خوای پەروەردگارو بیرخەرەوەی کەسانێکە کە باوەڕبهێنن..

هەروەها: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾﴾ النحل: ٨٩.

---

(١) ئیبنولقەییم –رحمەالله- (کە لە ساڵی ٧٥١ ك. کۆچی دوایی کردووە) ئەمەی لە زەمانی خۆیدا باسکردووە..! جا ئەگەر لە زەمانی ئێستای ئێمەو لە کوردستاندا بوایە چی دەفەرموو؟!

واتە: قورئانمان بۆ ناردوونەتە خوارەوە کە ڕوونکەرەوەی هەموو شتێکی تێدایەو ڕێنمایی و بەزەیی و ڕەحمەت و مژدەیە بۆ موسوڵمانان: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَتۡكُم مَّوۡعِظَةٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَشِفَآءٞ لِّمَا فِي ٱلصُّدُورِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ٥٧﴾ يونس: ٥٧.

واتە: هۆ خەڵکینە، ئامۆژگاریەکتان لە خوای خاوەنتانەوە بۆ هاتووە کە چارەسەری لاسەنگییەکانی ناختانی تێدایەو ڕێنمایی و ڕەحمەتە بۆ باوەڕپێهێنەرانی) ..کۆتایی قسەکانی ئیبنولقەیمە رەحمەتی خوای لێبێت.(١)

لەمەی ڕابورد بۆت ڕوونبۆوە :کە زانین ،فەرزە پێش گوفتارو کردار بکەوێت، واتە: زانینی حوکمی شەرع لە هەموو دیدو هەڵوێست و ڕەفتار (گوفتارو کردارێکدا) پێش دەستپێکردنە، ئەوەشت بۆ ڕوونبۆوە: کە پەیامی ئەم دینە گشتگیرەو وەڵامی هەموو حوکمێکی خەڵکی دەداتەوە، کە ڕۆژانە هەتا ڕۆژی دوایی پێویستیان پێیەتی، دەتوانن بۆ هەموو لایەنێکی ژیانیان حوکمێکی شەرع وەربگرن.

غەیری ئەمەش لە موسوڵمانان قبوڵ ناکرێت، چونکە نەپێغەمبەرێکی تر دوای محمد المصطفى (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دێت و نەیاساو ڕێسایەکیش بۆی هەیە جێی شەرع بگرێتەوە.

مادام زانین پێش دەستبەکاربوون فەرزە، ئایا موسوڵمانان دەبێت هەموو زانستە شەرعیەکان بزانێت؟

ئایا دەبێت هەموو ئەحکامەکانیان بزانێت؟

یان دەشێت هەندێك لە ئەحکامەکان فێرببێت، کە زەروورین؟

---

(١) إعلام الموقعين (٣٧٥/٤- ٣٧٧).

ئەگـەر لەسـەر موسـوڵمان فـەرزە هەنـدێك ئـەحكام فێرببێـت، ئایـا ئەو بڕەزانستییەی شەرع چەندە کە فەرزە فێری ببێت؟

وەڵامی ئەمە وا لەباسی داهاتوودایە (إِنْ شَاءَ اللَّه).

باسی سێیەم

پێناسەی ئەو زانستیە شەرعییەی، کە فێربوونی فەرزی عەینە

ئەو زانستیە شەرعییەی کە فێربوونی لەسەر موسوڵمانان فەرزی عەینە مادام موکەللەفن (باڵغ و ژیر)بێت ئەوەیە: کە ئەو فەرزانەی پێ جێبەجێ دەکرێت کە لەسەری فەرز بوون.

ئەمە پێناسەی ئەو زانستیەیە کە فێربوونی فەرزی عەینە لەسەر موسوڵمانی باڵغ و ژیر، کە ئیمامی نەوەوی -رەحمەتی خوای لێبێت- کردوییێتی، پێشتریش لە بەندی یەکەمدا هێنامانەوە کە دەفەرموێ: (ئەو زانستیە شەرعییە فێر بوونی فەرزی عەینە بریتییە لە: زانینی ئەو ئەحکامانەی کە فەرزەکانی سەر موکەللەف بەبێ ئەوان جیبەجێ ناکرێت).[١]

ئەم پێناسەیەم لە نێوان پێناسەکانی تری شەرعناساندا هەڵبژارد، کە لای زۆرینە پەسەندترە پێناسەی زانایانی تر بۆ ئەو زانستیەی فەرزی عەینە زۆر جوانن، لەوانە هەندێکیان لە بەندی یەکەمدا هێنابووەوە.

- پێناسەی ئیمامی شافیعی -رەحمەتی خوای لێبێت- بۆ فەرزی عەین: زانستی شەرعی ئەوە بوو: کە (زانستیەکی گشتیە، ناشێت کەسێکی باڵغ و ژیر نەیزانێت.. وەکو: پێنج فەرزەکەی نوێژ، وەکو ڕۆژو گرتنی مانگی ڕەمەزان بۆ خواو حەجی ماڵی خوا لەسەر هەموو کەسێك توانای هەبوو، هەروەها فەرزی

(١) النووي: المجموع (٢٤/١).

زەکات لەسەر سەروەت و سامانی موسوڵمانان ئینجا ئەوانەی لێیان حەرامکراوە: زینا، قەتڵ، دزین، شەراب نۆشین و هەرچی لـەم شـێوە ڕەفتارانـەن، کـە خـوای گەورە تەکلیفی لە عەبدەکانی خۆی کردووە کە دەبێ فێر ببن، بـزانن، تـا ڕاسـت ئەنجامی بدەن و لە سامانیان دەریبکەن و ڕەفتار و ڕەوشتیان لە حەرامکراوەکان بگرنەوە).[١]

- پێناسەی عبدالله کوڕی موبارەك -ڕەحمەتی خوای لێبێت- کـە دەیفـەرموو: (فەرزی عەین لە زانستی شەرعیدا ئەوەیە: کـە نابێـت هـیچ کـەس نـەیزانێت)، هەروەها دەفەرموێ: فێربوون فەرزە لەو کاتەدا کە مەسەلەیەکی بۆ دێتە پێش و نازانێت حوکمی شەرع دەربارەی چییە، لێرەوە فەرزە لەسەری بپرسێت و فێـری ببێت).

هەروەها دەستبەکاری هیچ شتێك نەبێت پێش ئەوەی حوکمـە شـەرعییەکەی فێر نەبوو بێت، پرسیاری دەربارەی بکات و کەلامەکـەی فێـر بێـت، ئەمـە ئـەو فەرزەیە لە زانستی شەرعی کە دەبێ هەموو کەسێك فێر بێت).[٢]

- ئیمامی مالیك -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەیفەرموو: (فەرزی عەینی زانستی شەرعی ئەوەیە: کە لە سپێدەی بەیانییەوە تا ئێوارە پێویستە بە زانینی، هەروەها لە کاتی ئێـوارەوە تـا سـپێدەی بـەیانیت چ ئـەحکامێکت پێویسـت بـوو فـەرزە لەسەری فێری ببیت، هیچ زانستێکی تر وە فەرزە بۆشی).[٣]

- ئیمامـی ئەحمـەدیش -ڕەحمـەتی خـوای لێبێـت- لـە پێناسـەیدا لـە وەڵامـی پرسیارێکدا: کە چ زانستێك لەسەر موسوڵمانان فەرزە؟

(١) الرسالة: لاپەڕە (٣٥٧)..
(٢) خەتیبی بەغدادیی هەموو ئەمەی نەقڵ کردووە لە (الفقیه والمتفقه. ب-١ ل-٤٥).
(٣) الفقیه والمتفقه: (٤٦/١).

فەرمووی: (هەرچی شتێك كـە فـەرزە دینیـەكانی سەرشـانی پـێ جێبـەجێ دەبێتو وەكو: نوێژ و ڕۆژو و زەكات و دروشمەكانی تری ئیسـلام، كـە حەتمـەن فەرزە لەسەری فێر ببێت).[1]

- ئیمامی ئیبنوتەیمیە -رەحمـەتی خـوای لێبێـت- دەفـەرموێ: (ئـەوەی فـەرزە لەسەر یەك یەكی موسوڵمانان ئەوەیە: كە خوای گەورە فەرزی كردووە لەسـەری و ،ئەوەش كە بەرهەڵەستی كردووە لێی).[2]

دەبینیت پێناسەكەی نەوەوی -رەحمەتی خوای لێبێت- لە پێناسـەی هـەموان گشتگیرترە، بۆیە ئەومان هـەڵبژارد، ئـەم زانسـتە فـەرزەش، لـە كەسـێكەوە بـۆ كەسێكی تر دەگۆڕێت، كە دواتر(إِنْ شَاءَ اللَّه) لە بەشەكانی فەرزی عەین باسی دەكەین.

(١) هەمان سەرچاوە: (٤٦/١).

(٢) مجموع الفتاوى (٢٨ -٨٠).

باسی چوارەم

بەڵگە لەسەر فەرزێتی وەرگرتنی

(ئەو زانستییە شەرعییەی کە فەرزی عەینە)

بەڵگە لەسەر فەرزێتی فێربوونی ئەو زانستانەی، کە فەرزی عەینن:

لە باسی دووەمدا (فەرزبوونی زانین پێش ڕەفتار) هەندێك بەڵگەمان لەسەر فەرزێتی وەرگرتنی ئەو زانستە شەرعیانە هێنایەوە لەسەر موسوڵمان فەرزن فێریان ببێت، کە لە قورئان و سوننەت و کۆڕا (ئیجماع)ی ئوممەتەوە وەرگیراون، وەکو ئایەتی: (لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ)الحجرات/١و (فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ)النحل/٤٣. و بەڵگەکانی تر ،کە هەموویان تەئکیدیان لەسەر فەرزێتی زانین پێش ڕەفتار کردەوە.

لێرەدا جگە لەوانەی لەوێ باسمانکردوون، هەندێك بەڵگەی تر دەهێنینەوە کە ئەمانیش فەرزێتی (زانین پێش ڕەفتار) دەسەلمێنن، هەروەها زەرورەتی فێرکردنی خەڵکی..

فەرموودەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە دەفەرموێ: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ).[١]

---

(١) نوسەری بەڕیز نوسیوێتی: (ئیبنوماجە لە ئەنەسەوە خوا لێی ڕازی بێت گێڕاوێتیەوە لە زۆر ڕێگاوە بە زەعیفی ڕیوایەت کراوە، سیوطی دەفەرمووێ: بە کۆی ڕێگاکان دەچێتە پلەی صەحیح) بەڵام ئێمە لە پەراوێزی ژمارە (٢)دا نوسیمان: ئیبنوماجە/٢٢٤ شێخی ئەلبانی رحمە اللە لە (صحيح ابن ماجه)دا بە سەحیحی داناوە.

واتە: فێربوونی زانست لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزە.

٢- فەرموودەی (ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ فَعَلِّمُوهُمْ...).[١]

واتە: بگەڕێنەوە ناو کەس و کارتان و فێریان بکەن.

هەموو ڕیوایەتەکە لە زۆر شوێندا، (بوخاری) هێناویێتییەوە وەکو: (کتاب الآذان و كتاب الجهادو كتاب الأدب و كتاب أخبار الآحاد)..ئەمەش یەکێکیانە: (عَنْ مَالِك بْنِ الْحُوَيْرِث قَالَ قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ شَبَبَةٌ فَلَبِثْنَا عِنْدَهُ نَحْوًا مِنْ عِشْرِينَ لَيْلَةً وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَحِيمًا فَقَالَ لَوْ رَجَعْتُمْ إِلَى بِلَادِكُمْ فَعَلَّمْتُمُوهُمْ مُرُوهُمْ فَلْيُصَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا وَصَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا وَإِذَا حَضَرَتْ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ)[٢] .

واتە: مالیکی کوڕی حوەیریث -خوا لێی رازی بێت- دەفەرموێ: هاتینە خزمەت پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەموومان گەنج بووین، نزیکەی بیست شەوێک لە خزمەتییدا ماینەوە، پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) زۆر بە بەزەیی و دڵنەرمبوو، پێی فەرمووین: ئەگەر گەڕانەوە ناوچەکانی خۆتان فەرمانیان پێبدەن: با نوێژەکانیان بکەن، نوێژی فلانی لە فلانکاتدا بکەن و نوێژی فلانی تر لە فلان کاتیتردابکەن، کە کاتی نوێژەکە هات ،با یەکێکتان بانگەکە بدات و ئەوەتان کە گەورەترتانە با ئیمامەتییەکەتان بۆ بکات.

---

(١) بوخاری(٦٨٥) لە ریوایەتێکی تریدا (٦٣١) دەفەرموێ: (ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ فَعَلِّمُوهُمْ وَمُرُوهُمْ) ئەمەش دەقی هەموویەتی: (عَنْ مَالِك بْنِ الْحُوَيْرِث قَالَ أَتَيْنَا النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم وَنَحْنُ شَبَبَةٌ مُتَقَارِبُونَ، فَأَقَمْنَا عِنْدَهُ عِشْرِينَ لَيْلَةً، فَظَنَّ أَنَّا اشْتَقْنَا أَهْلَنَا، وَسَأَلَنَا عَمَّنْ تَرَكْنَا فِي أَهْلِنَا، فَأَخْبَرْنَاهُ، وَكَانَ رَفِيقًا رَحِيمًا فَقَالَ ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ فَعَلِّمُوهُمْ وَمُرُوهُمْ، وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي، وَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ، ثُمَّ لِيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ). لای موسلیمیش (٦٧٤)ە.

(٢)

لە ریوایەتێکی تردا دەفەرموێ: (ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ فَعَلِّمُوهُمْ وَمُرُوهُمْ) .

واتە: بگەڕێنەوە ناو کەسوکاری خۆتان و لە ناویاندا بمێننەوە، تا فێریان بکەن و فەرمانیان پێبدەن.

٣- پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە وەفدەکەی (عەبدولقەیس)ی فەرموو: (احْفَظُوهُ وَأَخْبِرُوهُ مَنْ وَرَاءَكُمْ) .

واتە: باسی ئیمانەکە لەبەربکەن و ئەوانەی پشت خۆشتان (کە لە ناویاندا دەژین) فێربکەن، پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمانیپێدان: کە ئەوەی جەنابی فێری کردوون ،با لەبەری بکەن و بە قەومەکەی خۆیانی رابگەیێنن.

بوخاری –رحمەالله- لە: (كتاب العلم/ باب ٢٥)دا :(باب تحريض النبي صلى الله عليه وسلم وفد عبد القيس على أن يحفظوا الإيمان والعِلمَ ويخبروا مَنْ وراءهم) مالیکی کوڕی حوەیریث فەرمووی: پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێی فەرمووین: (ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ فَعَلِّمُوهُمْ).

پاشان (بوخاری) بە سەنەدەوە لە ئیبنوعەباسەوە -خوا لێیان ڕازی بێت - دەگێڕێتەوە: (إِنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ أَتَوُا النَّبِيَّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فَقَالَ " مَنِ الْوَفْدُ ـ أَوْ مَنِ الْقَوْمُ ". قَالُوا رَبِيعَةُ. فَقَالَ " مَرْحَبًا بِالْقَوْمِ ـ أَوْ بِالْوَفْدِ ـ غَيْرَ خَزَايَا وَلاَ نَدَامَى ". قَالُوا إِنَّا نَأْتِيكَ مِنْ شُقَّةٍ بَعِيدَةٍ، وَبَيْنَنَا وَبَيْنَكَ هَذَا الْحَىُّ مِنْ كُفَّارِ مُضَرَ، وَلاَ نَسْتَطِيعُ أَنْ نَأْتِيَكَ إِلاَّ فِي شَهْرِ حَرَامٍ فَمُرْنَا بِأَمْرٍ نُخْبِرْ بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا، نَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ. فَأَمَرَهُمْ بِأَرْبَعٍ، وَنَهَاهُمْ عَنْ أَرْبَعٍ أَمَرَهُمْ بِالإِيمَانِ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَحْدَهُ. قَالَ " هَلْ تَدْرُونَ مَا الإِيمَانُ بِاللَّهِ وَحْدَهُ ". قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ " شَهَادَةُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ محمدا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامُ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ، وَصَوْمُ رَمَضَانَ،

وَتُعْطُوا الْخُمُسَ مِنَ الْمَغْنَم ". وَنَهَاهُمْ عَنِ الدُّبَّاءِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُزَفَّتِ. قَالَ شُعْبَةُ رُبَّمَا قَالَ النَّقِيرِ، وَرُبَّمَا قَالَ الْمُقَيَّرِ. قَالَ "احْفَظُوهُ وَأَخْبِرُوهُ مَنْ وَرَاءَكُمْ").[١] .

واتە: وەفدێکی هۆزی عبدولقەیس هاتنە خزمەتی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: وەفدی کێن؟

ئێوە کێن؟

وتیان: لە ڕەبیعەین.

فەرمووی: بەخێرهاتن، وەفدێکی بەڕێزن، پێشوازی کردنیان شوورەیی نییە و دیداریان پەشیمانی لە دوا نییە.

وتیان: ئێمە لە شوێنێکی دوورەوە دێینە خزمەتت، لە نێوان ناوچەی ئێمە و ئێوەدا کافرەکانی هۆزی (مُضَرَ) هەن، کە دوژمنایەتیمان لەگەڵیاندا هەیە، بۆیە ناتوانین بێینە خزمەتت، مەگەر لە مانگێکی حەرامدا[٢].

جا لەبەر ئەوە فەرمانێکمان پێبدە، تا ئێمەش بەو کەسانەی بگەێنینەوە، کە بەجێمان هێشتوون، بەڵکو ئەمە دەبێتە مایەی چوونەبەهەشتمان.

ئیتر فەرمانی بە چوارشت پێکردن و بەرهەڵەستی چوارشتی لێکردن: فەرمانیپێدان باوەڕبە تاکوتەنهایی خوابهێنن، فەرمووی: ئێوە دەزانن باوەڕهێنان بەتاکوتەنهایی خوای گەورە چییە؟

وتیان: خواو پێغەمبەری خوا دەزانن.

---

(١) بوخاری (٨٧).

(٢) ئەو چوار مانگە بوو کە عەرەبەکانی زەمانی جاهیلیەت شەڕی ناوخۆیی خۆیانیان تێدا دەوەستاند کە بریتی بوو لە: (ذو القعدة ذوالحجة موحەڕڕەم (کە بە دوای یەکدادێن) لەگەڵ مانگی ڕەجەب).

ئینجا فەرمووی شایەتمان هێنان (أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ وَأَشْـهَدُ أَنَّ محمــدا رَسُولُ اللَّـهِ) وە نــوێژکردن و زەکاتـدان و گرتنــی ڕۆژوی ڕەمــەزان و بەخشــینی پێنجیەکی دەسکەوتی غەزاکانتانە کە بیدەنە بەئیتولمال.

ڕێی بەکارهێنانی هەندێ شتی لێکردن لەوانە: (الدُّبَّاءِ) و (الْحَنْتَمِ) و (الْمُزَفَّتِ) کە هەرسێکی وەکو گۆزەو کیتەڵەو جامبوون، عـەرەب بە گشـتی بـۆ شـەراب بەکاریان دەهێنان، ڕێی ئەمانەی لێگرتن تـاڕێی شـەراب دروستکردنیشـیان لـێ بگرێت.

ئیبنوحەجەر -ڕەحمەتی خوای لێبێـت- دەفـەرموێ: (پاشـان ڕێیـدان بەسرکـە کردنی ئاو (الإنتباذ)[1] لەگەڵ حەرامکردنی شەرابدا).[2]

بەم فەرموودانــە ،ڕیوایەتەکـەی: (ئەنـەس) و (مـالیکی کـوڕی حـوەیرەث) وەفدی عبدولقـەیس دەردەکـەوێت، کـە فێربـوونی زانسـتی شـەرعی، فـەرمانی پێغەمبەری خوا بووە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ)،فەرزبووەو هـەموو موسـوڵمانانی گرتۆتەوە.

بەڵام دەبێـت ئـەم بەڵگانــە لەگــەڵ بەڵگــەکانی تـردا ڕیزبکـرێن و حـوکمی کۆتاییان لێوەربگیرێت، چونکە بۆ نموونـە: لـە فەرموودەکـەی ئەنەسـدا (طَلَـبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ).[3]

---

(١) عەرەبەکان لەو سەردەمەدا ئاوی سوێریان زۆرتر دەستکەوت بۆیە خورما یان مێوژیان تێ دەکرد تا کەمێك تامەکەی بگۆڕێت، بەڵام کـە زۆر دەمایـەوە وەکـو سرکـەی ترێـی لێـدەهات، پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بۆ زەحمەتنەکردنی ئەرکیان ڕێـی بەمـەدا بـەو مەرجـەی نەهێڵن ببێت بەشەراب.

(٢) فتح الباری (١٣٥/١).

(٣) ئیبنوماجە لە ئەنەسـەوە خـوا لێـی ڕازی بێـت گێڕاوێتیـەوە لـە زۆر ڕێگـاوە بـە زەعیفـی ڕیوایەت کراوە، سیوطی دەفەرمووێ: بە کۆی ڕێگاکان دەچێتە پلـەی صـەحیح. لە پەڕاوێـزی ←

وشەی (العلم) تێیدا ناوی توخمە و ئەلف و لامی پێوەیە، کە گشتێتی دەگرێتەوە.

واتە هەموو زانستیەك هەیە دەگرێتەوە، ئەگەر بووترێت: (ئەلف و لامەکەی (ألف ولام العهدية)یە، واتە پێشتر زانراوە، کە چییە) وانییە، پێشتر هیچ نەزانراوە، مەگەر ئەوەی کە یەکسەر هۆش بۆی دەچێت، کە (عیلمی شەرعییە).. بەڵام ناشێت ئەم فەرزێتیە هەموو زانستێك بگرێتەوە، تەنانەت هەموو زانستە شەرعییەکانیش.

بۆیە دەبێت لەگەڵ بەڵگەکانی تردا دابنرێت، کە لە باسی دووەمدا (فەرزێتی زانین بێ گوفتاروکردار) هێنامانەوە وەکو ئایەتی: ﴿إِنِّيٓ أَعُوذُ بِكَ أَنۡ أَسۡـَٔلَكَ مَا لَيۡسَ لِي بِهِۦ عِلۡمٞۖ﴾ هود: ٤٧ .

وەکو ئیمامی (قوڕافی) ئیستیدلالی پێکرد، یان فەرموودەی: (مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ).[1] .

ئەم بەڵگانە و کۆڕا (ئیجماع)ـەکەی، کە (قوڕافی) نەقڵیکرد، هەموو ئەوە دەیسەلمێنێ: کە ئەوەی کە فەرزی عەینەو دەبێ هەموو موسوڵمانێك فێری ببێت و بیزانێت ئەوەیە: کە فەرزەکانی سەرشانی خۆی پێئەدا دەکات، ئەمەش ئەو لەفزی (عیلمە گشتییە) تایبەت دەکات بە فەرزێتی ئەو بڕە زانستە، کە بۆ بەجێهێنانی فەرزەکانی پێویستە.

ژمارە (٢)دا ووتمان: (ئیبنوماجە/٢٢٤ شێخی ئەلبانی رحمە الله لە (صحیح ابن ماجە)دا بە سەحیحی داناوە.).

(١) بوخاری (٢٦٩٧)، موسلیم (١٧١٨).

هەروەها ئەو ئایەتەش تایبەتی دەکاتەوە ،کە دەفەرموێ: ﴿ ۞ وَمَا كَانَ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ لِيَنفِرُواْ كَآفَّةٗۚ فَلَوۡلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرۡقَةٖ مِّنۡهُمۡ طَآئِفَةٞ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوۡمَهُمۡ إِذَا رَجَعُوٓاْ إِلَيۡهِمۡ لَعَلَّهُمۡ يَحۡذَرُونَ ١٢٢ ﴾ التوبة: ١٢٢.

فەرموودەکە فەرمان بە هەموو موسوڵمانان دەدات، کە زانست فێربن، ئایەتەکەش فەرمان بە هەندێك لە موسوڵمانان دەدات: کە زانست فێربن و تێیدا شارەزا ببن..

کەوابوو: فەرموودەکە فەرزی عەین باس دەکات و، ئایەتەکەش فەرزی کیفایە، وەکو شەرعناسان و زانایان ڕوونیان کردەوە، کە لە بەندی ڕابردوودا هێنامانەوە..

باسی پێنجەم

بەشەکانی ئەو زانستییە شەرعییەی کە فەرزی عەینە

زانستی فەرزی عەین -بە پێی دووبارەبوونەوەی پێویستی پێـی- لـە وتـن و کارپێکردندا دەبێت بە دوو بەشەوە:

١- ئەوەی کە دەبێـت لـە سـەرەتاوە موسـوڵمان فێـری ببێـت، تـاکو بتوانێـت فەرزەکانی سەرشانی جێبەجێبکات، کە زۆر دووپات دەبنەوە، هـەروەها زانینـی ئەحکامی ئەو کەسابەتەی، کە دەیکات و پێویستی بە زانینی حوکمی شـەرعییە دەربارەی، وەکو سەوداوامامەڵەی کڕین و فرۆشتن.

ئەم بەشەش دەبێت بە دوو لق:

<u>أ- ئـەو زانسـتیە شـەرعییەی فـەرزی عەینـە و گشـتییە</u>: کـە هـەمـوو موسوڵمانێکی موکەلـلەف (باڵغ و ژیر) دەگرێتەوە لە هەموو کات و شوێنێکدا.

<u>ب- ئـەو زانسـتیە شـەرعییەی فـەرزی عەینـەو تایبەتـە</u>: کـە هەنـدێك لـە موکەلـلەفەکان دەگرێتەوە، نەك هەموویان، ئەویش لە کەسێکەوە بـۆ کەسـێکی تر دەگۆڕێت، بە پێی فەرزەکانی سەرشانیان..

٢- ئەمەی کە لە کاتی ڕوودانیدا، یان نزیك لە ڕوودانیدا ،دەبێـت موسـوڵمان فێرببێت، کە دەگمەنن، وەکو عادەت دووپات نابنەوە.

ئەمانە پێیان دەووترێت: (نەوازل)، کە دەشێت ناوی بنێین (زانستی حـوکمی نەوازل)، ئەمیش بە پێی تواناو جـۆرو بەڵاو موسـیبەت و کێشـەی کەسـەکان دەگۆڕێت.

کەوابوو: ئەو زانستەی ،کە فەرزی عەینە سێ بەشە:

١- زانستی شەرعی فەرزی عەینی گشتی.

٢-زانستی شەرعی فەرزی عەینی تایبەت.

٣- زانستی حوکمی نەوازل.

لە بەندی یەکەمدا ئاماژەمان بەم سێ بەشە دابوو، بەڵام لێرەدا زیاتر ڕوونیان دەکەینەوە(إِنْ شَاءَ اللَّه).

بڕگەی یەکەم: زانستی شەرعی (فەرزی عەینی گشتی):

فێربوونی ئەم بەشەی زانستی شەرعی لەسەر هەموو موسوڵمانێك -لە هەموو کات و شوێنکدا- فەرزە،کە هەموو موسوڵمانانی هەموو نەوەیەك لە ئەحکامی ئەم زانستەدا بەرامبەری وەك یەکن: کە بریتیە لە: شایەتمان: (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللهُ محمداً رَسُولُ الله) و نوێژکردن و زەکاتدان و ڕۆژوگرتن و حەجکردن بۆ هەر کەسێك لە توانایدا هەبێت.

بەدیهێنانی ڕوکنی شایەتمانەکە، هەر بە وتنی نابێت، بەڵکو دەبێت حەتمەن واتاشی بزانێت، هەروەها مەرجەکانی، بۆ ئەوەی نەکەوێتە ئەو ئیعتیقاد و ڕەفتارانەوە کە پێچەوانەی شایەتمانن.

ئەبو حامیدی غەزالی -رەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (ئەگەر پیاوێکی ژیر گەیشتە باڵغبوون: بەخەون بینین یان بە گەیشتنی بە تەمەنی ساڵی بلوغ[١]

(١) زانایان بەگشتی دەفەرموون (١٥ ساڵیە).

هەر ئەو ڕۆژە دەبێت، شـایەتمان و ماناکـەی فێربکرێـت، واتـە: (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ محمـداً رَسُولُ الله).[1]

زانینی واتای شایەتمانەکە بە گشـتی ئەوەیـە بزانیـت: کـە (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ): نەفیکردن (لَا إِلَهَ) و سەلماندن (إِلاَّ الله)یە..

نەفیکردنی خوایەتی غەیری خوای پـەروەردگار، بـە وەلکـردنی پەرسـتنیان و بەسەلماندنی پەرستنی خـوای تـاك و تـەنهاو، بە شـێوەیەکی خواویسـتانەو بـێ هاوبەشدانان، وەکو: نوێژبۆکردنی، لێپاڕانەوەی و نەزرو قوربانی و بۆسـەربڕین و لێترسان و ئومێدپێبوون و داوەریی بردنەلای..

هەر کەسێك هەر شتێك لەم پەرستنانە و، غەیری ئەمانە بـۆ غـەیری خـوای گەورە ئەنجامبدات، ئەوە بە کردەوە پێچەوانەی شایەتمانەکەی بۆتـەوەو، واتـای شایەتمانەکەی پووچەڵکردۆتەوەو پێشیـ کافردەبێـت، چونکـە بـە پێـی نـەفی و سەلماندنی (لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ) ڕەفتاری نەکردووە.

حەقیقەتی خواپەرستی بریتییە لە: زەلیلیی و ملکەچبوون بۆ خـوای گـەورە، ئەویش بەوە دەسەلمێت: کە هەموو هەست و نەست و ختوورەیەکی دڵ و بـزاوت و سرەوتی موسوڵمان، تەنها لەبەر خاتری خوای گەورە بێت.

هەروەها پابەندبوونی سەرڕاسـتانە بـە فەرمانـەکانی خـوای گـەورەوە، لـە هەموو ڕەفتارێکدا، خوای گەورە بە پێغەمبەرەکەی خۆی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: ﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ ۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾﴾ الأنعام: ١٦٢ – ١٦٣.

واتە: نوێژو خواپەرستیم و ژیان و مردنم بۆ خوای پـەروەردگاری جیهانیـانەو

(١) إحياء علوم الدين (٢٥/١).

کـه بـه هـیچ شـێوەیەك و لـە هـیچ بوارێکـدا هاوبـەشی نییـە، مـن ئـا بەمـە فەرمانمپێکراوە، بەتەئکید من خۆشم یەکەمین موسوڵمانم.

ئەمە خواپەرستیی و عەبدایەتی ڕاستەقینەیە.. لەم ڕوانگەوەیە، کە هەنـدێ زانا وا پێناسەی پەرستنیی کردووە کە بریتیە لە: جیبەجێکردنی ئەو فەرمانانـەی خـوای پـەروەردگار لەسـەر زمـانی پێغەمبـەرانی ڕوونکردۆتەوە،پاشـان خـوای گەورە پێچەوانەکارێتی فەرمانەکانی خۆی پلەپلەکردووە.

خراپترین و سـەختترین و دژوارترینیـان ئەوەیـە: کـە حەقیقـەتی خوایـەتیی خوای گەورە ئیلغادەکاتـەوەو، پێچەوانـەی تـەواوی (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللهُ)کەیـە، کـە بریتیە لە: هەموو ڕەفتارێکی کوفرین لـە ئیعتیقـادو ڕەفتـار (گوفتـارو کـردار)، لەوانەی شەرع بە کوفرینی ناساندوون و، فەرموویەتی: هەر کەسێك ئـەنجامی بدات و پێی کافردەبێت.

دوای ئەمانە گوناحە گەورەکان دێن، کە کوفرین نین و لەخانەی (فسق)دان. پاشان گوناحی گچکە دێت..

شـایەتیدانی و بڕیـاری (محمــد رَسُـولُ اللـه) بـە ڕاسـت و ڕاسـتگۆزانینی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە هـەرچی شـتێکدا، کـە فەرموویـەتی، گوێڕایەڵیکردنی هەموو فەرمانەکانێتی، بڕیاردانە، کە تەنها جەنابی (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێشەوایەو ڕەوایە شوێنی بکەوین.

لە ڕێی ئەم زاتە بەڕێزەوە، موسوڵمان دەزانێـت چـۆن خواپەرسـتیی بکـات، داخوازییەکانی (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ) لەسـەری چییـە.. موسـوڵمان وا خـوای گـەورە دەپەرسـتێ، کـە پێغەمبـەری خـوا (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) ڕوونیکردۆتـەوەو چۆنێتییەکەی باس فەرمووە، نەك بـە عـەقڵ و ژیریـی خواپەرسـتیی داتاشـین، ژیریی خۆ بێت، یان ژیریی و هەواو هەوەسی کەسانی تر.

لەم ڕوانگەیەوە خوای گەورە دەفـەرموێ: ﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾﴾ آل عمران: ٣١

واتە: بفەرموو: ئەگەر ڕاستدەکەن و خواتان خۆشدەوێت، دەی سا شوێن مـن بکەونو تا خوای گەورە خۆشیبوێن و لە گوناحەکانتان خۆشـبێت، خـوای گـەورە لێخۆش بوو بە بەزەییە.

- ئەمە مەرجەکانی ڕاست و دروستی (لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ) کە بریتییە لە:

* زانین (العلم): کە پێچەوانەی نەزانینە، واتە زانینی مانای ئەم شـاهیدیدانە، بەو شێوەیەی لە سەروتر ڕوونکرایەوە.

* دڵنیایی (الیقین): کە پێچەوانەی گومان و دوودڵییە.

* خواویستی و نیازپـاکیی (الإخـلاص): کـە پێچەوانـەی هاوبەشـدانانە بـۆ خوای تاك و پاك.

* ڕاستگۆیی (الصدق): کە پێچەوانەی درۆو درۆزنێتیە.

* خۆشەویستیی (المحبة): کە پێچەوانەی بوغزاندن و ڕقلێبوونەوەیە.

* خـۆ تەسـلیمکردن (الإستسـلام): کـە پێچەوانـەی وەل (تـەرك) کـردن و گوێپێنەدانە.

* قبوڵکردن (القبول): کە پێچەوانەی ڕەفزکردن و ڕەتکردنەوەیە.

* کـافر بـوون بـە هـەرچی شـتێك،کە لـە جیـاتی خـوای گـەورە دەپەرسترێت(الکفر بالطاغوت): واتە شوێن نەکەوتن و بەناڕەوادانانی.

ئـەم مەرجانـە لەگـەڵ ڕاسـت و دروسـتی باوەڕهێنانـدان، بـە هـۆی ئـەم مەرجانەوە، کـارو کـردەوەی عەبـد وەردەگیرێـت و لـە ڕۆژی دواییـدا پاداشـت دەدرێتەوە.

ئەمما لە ئەحكامی دونیاییدا -كە حوكمی ڕواڵەتی مرۆڤ دەكات- پەیوەندی بە ناخی كەسەكانەوە نییەو، كەس بۆی نییە باوەڕی خەڵكی تاقیكاتەوە داخۆ ئەم مەرجانەی تێدایە، یاخود نا، بە تایبەتی ڕەفتارەكانی دڵ، كە غەیری خوای گەورە ئاگای لێینییە.

ئەوەی داوا لە مرۆڤ كراوە لە دنیادا بڕیاردان و تەسلیم بوونەو هەر كەسێك شایەتمانی هێناو ڕەفتارێكی كوفرینی نەنواند -كە شایەتمانەكەی ئیلغابكاتەوە- ئەوە موسوڵمانە.

ئەمما دڵنیایی و خواویستیی و ڕاستگۆیی خۆشەویستی ئەمانە كرداری دڵن، خواپەرستی دڵن، كەس ناگاتە ئەوەی بزانێت، كە دڵی خەڵكی چی و چەندی لەمانە تێدایە؟

تەنانەت ئەگەر نیشانەشی لێدەركەوت.. تەنها خوای گەورە ئاگادارو چاودێری ئەوەیەو لە ڕۆژی دوایدا موحاسەبەی دەكات لەسەریی، هەروەكو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: (فَإِذَا قَالُوهَا مَنَعُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلاَّ بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى)متفق عليه.[١]

واتە: ئەگەر شایەتمانیان هێنا، ئیتر خوێن و سامانیانم لێ حەڕام دەكەن، مەگەر بە پێی ماف و ئەركی ئیسلام (شتێكیان بكەوێتە سەر)،لێپرسینەوەشیان لای خوای گەورەیە.

خاڵێك: زانینی واتای گشتی شایەتمان، مەرجی حكومدانی ڕواڵەتی موسوڵمانبوون نییە، بەڵكو مەرجی ڕاستی و دروستی باوەڕهێنانە لە ناخی كابرادا..

(١) بوخاری (٢٧٨٦)، موسلیم (٢١٣٠).

مەبەست لێرەدا دوو خاڵە:

أ- زانینی مانای شایەتمان مەرجی قبوڵکردنی موسوڵمانبوونەکەی کابرا نییە.. (کە شایەتمانی هێنا بە موسوڵمان حسێبە)، بۆیە، ئەگەر کەسێك ویستی موسوڵمانببێت، کە شایەتمانی هێنا، ئیتر کەس بۆی نییە تاقیبکاتەوە، کە بزانێت واتاکانی شایەتمان دەزانێت، یان نا؟

یان ئەگەر کابرایەك زاهیرەن موسوڵمانبوو، ناشێت پێی بووترێت: شایەتمان بهێنە، یان تاقیبکرێتەوە، تا بزانرێت چەند لە ماناکانی شایەتمان تێگەیشتووە، چونکە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) موسوڵمانبوونی هەموو ئەو کەسانەی وەردەگرت، کە موسوڵمان دەبوون، بێئەوەی تاقییانبکاتەوە.

دوای زانینی موسوڵمانبوونیان، ئەحکامە زەرووریە سەرەتاییەکانی فێردەکردن، کە فەرزبوو لەسەریان، لەبەر ئەمەشبوو، کە بە (ئوسامەی کوڕی زەیدی) فەرمووـ خوا لێی ڕازی بێت-: (أَقَتَلْتَهُ بَعْدَ مَا قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ).[١] متفق علیه.

واتە: کوشتت دوای ئەوەی وتیشی (لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ)؟!

شایەتمانهێنانەکەی کردە مایەی پاراستنی گیانی، کە دەبێتە بەڵگەی موسوڵمانبوون و قبوڵکردنی ،لە ریزی ئوممەتە موسوڵمانەکەدا.

---

(١) مُتَّفَقٌ عَلَيْه. دەقی هەموو ریوایەتەکە: (حَدَّثَنَا أَبُو ظِبْيَانَ، قَالَ سَمِعْتُ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ، يُحَدِّثُ قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم إِلَى الْحُرَقَةِ مِنْ جُهَيْنَةَ فَصَبَّحْنَا الْقَوْمَ فَهَزَمْنَاهُمْ وَلَحِقْتُ أَنَا وَرَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ رَجُلاً مِنْهُمْ فَلَمَّا غَشَيْنَاهُ قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ . فَكَفَّ عَنْهُ الأَنْصَارِيُّ وَطَعَنْتُهُ بِرُمْحِي حَتَّى قَتَلْتُهُ . قَالَ فَلَمَّا قَدِمْنَا بَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم فَقَالَ لِي " يَا أُسَامَةُ أَقَتَلْتَهُ بَعْدَ مَا قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ " . قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّمَا كَانَ مُتَعَوِّذًا . قَالَ فَقَالَ " أَقَتَلْتَهُ بَعْدَ مَا قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ " . قَالَ فَمَازَالَ يُكَرِّرُهَا عَلَىَّ حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَسْلَمْتُ قَبْلَ ذَلِكَ الْيَوْمِ).

ئـەو ڕیوایەتانـەی، کـە دەربـارەی تاقیکردنـەوەو پرسـیارلێکردنی هەنـدێك هـاتووە، حاڵـەتی کـەم و دەگمـەنن و نـاکرێنە ڕێسـای سـەرەکی و نیشـانەی قبوڵکردنی ئیسلامەتی کەس.

خۆ هەزاران کەس موسوڵمانبوون وو نەشسەلمێنراوە،کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) موسوڵمانبوونیانی تاقیکردبێتەوە.

دەشێت، یان لەوانەیە لە هەندێك حاڵەتـدا فـەرزبێت، موسـوڵمانێتی هەنـدێ کەس تاقی بکرێتەوە، ئەویش لەبەر هۆی تایبەتی، وەکو: پرسیاری پێغەمبـەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە کەنیزەکەکە[1]..

ئەم تاقیکردنەوە و پرسیارکردنەی پێغەمبەری خـوا (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) لەبەر ئەوە بوو: کە ئازادکردنی کۆیلەیەکی موسوڵمان مەرجی کەفـارەتەکی ئەو یاوەرە بەڕێزەبوو، چونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ﴾ النساء: ٩٢ .

(١) مەبەسـتی نوسـەر ریـوایەتەکەی معـاویەی کـوڕی حەکەمە -خـوا لێـی رازی بێـت- کە دەفەرمـوێ: لەسـەرم بـوو کە کـۆیلەیەک ئـازاد بـکەم، منـیش کەنیـزەکێکم هێنـایە خـزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسـلم و عەرزم کـرد ،کە دەبـێ کـۆیلەیەکی موسـوڵمان ئـازاد بکەم، ئێستا ئەمەم هێناوەو دەمەوێت ئازادی بکەم .

پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم لە کەنیزەکەکەی پرسی: (أَيْنَ اللَّهُ ؟ قَالَتْ فِي السَّمَاءِ، قَالَ: مَنْ أَنَا؟ قَالَتْ: أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ. قَالَ :أَعْتِقْهَا فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ) موسلیم(٥٣٧).

پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە کەنیزەکەکەی پرسی: (أین الله)؟ خـوا لـە کوێیـە؟ ئافرەتەکە ئاماژەی بۆ ئاسمان کرد، پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فـەرمووی: (مـن أنـا)؟ من کێم؟

وتی :جەنابت پێغەمبەری خوایت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ئیـتر فـەرمووی: ئـازادی بـکە، ئەو موسوڵمانە.

ئازاد کردنی کۆیلەیەکی موسوڵمان و زانینی موسوڵمانێتی کەنیزەکەکە بۆ ئەمە بوو: یان دەشێت قازی شایەتمان بە شاهیدەکان بهێنێت، تا دڵنیابێت موسوڵمانن و جێمتمانەن و شاهیدیدانیان لێقبوڵدەکرێت. ئەمەش لەسەر قازی فەرزە..

هەر ئەم تەفسیرەش بۆ تاقیکردنەوەی موسوڵمانێتی ئافرەتە موهاجیرەکانی مەککە دانرا، کاتێک کۆچیان بۆ مەدینە دەکرد، کە خوای گەورە فەرمووی: تاقییان بکەنەوە: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا جَآءَكُمُ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ مُهَٰجِرَٰتٖ فَٱمۡتَحِنُوهُنَّ﴾ الممتحنة: ١٠ ئەمەش پێی دەووترێت: (ڕوونکردنەوەی شەرعی)..

ئەمما ئەو کەسەی دەیەوێت موسوڵمان ببێت، یان ئەو کەسەی زاهیری موسوڵمانبوونە کە لە شەرعدا پێی دەووترێت: (حاڵ نەزانراو: مستور الحال) ئەمانە تاقیکردنەوەی موسوڵمانێتیان لەسەر نییە، تا بزانرێت چەند لە مانای شایەتمان گەیشتوون، تا لە دنیادا موسوڵمانێتیەکەیان قبوڵ بێت.

هەر کەسێك بڵێت: دەبێت تاقی بکرێنەوە بیدعەچییە، ئەمە ئەو بیدعەیەیە، کە پێی دەووترێت: (ڕوونکردنەوەی بیدعەچیانە)، مەرجی زانینی مانای شایەتمان -کە بیدعەیە- وەکو ئەو مەرجە بیدعە کۆنەیە ،کە لە سەردەمانێکدا (ئەهلی کەلام) دەیانووت: دەبێ بەڵگە هزرییەکان بزانێت، کە لەسەر باوەڕهێنانە، تا شایەتمانەکەی لێ قبوڵ بکرێت.

نا، وانییە، ئەمە دیدو هەڵوێستێکی بێبەڵگەیەو بیدعەیە.. مەرجێکی باتڵە وەکو ئیبنوحەجەر -رەحمەتی خوای لێبێت - دەفەرموێ: غەزالی فەرموویەتی: ((کۆمەڵێکی زۆر زێدەڕۆییان کردو هەموو عەوامی موسوڵمانانیان بە کافردانا، چونکە دەیانووت: کەسێك عەقیدەکە بەو بەڵگانەی (ئەوان دایان ڕشتبوو) وەرنەگرێت کافرە! ئیتر ئەو ڕەحمەتە بەرفراوانەی خوای گەورەیان ئاوا بەرتەسك کردۆتەوە و، بەهەشتەکەی خوایان بۆ کۆمەڵە کەسێکی ئەهلی کەلام

کردبووەوەو، دەرگاکانیان لەسەر موسوڵمانانیتر داخستبوو!!.

(ئەبو موزەففەری کوڕی سەمعان)یش بە تەفسیل بۆچوونیانی ڕەتکردۆتەوە،لە زۆرینەی پێشەوایانی فەتواشەوە هێناویێتیەوە، کە فەرموویانە: ناشێت داوا لە عەوام بکرێت: بنەماکانی عەقیدە بە بەڵگەکانیانەوە وەربگرێت، چونکە ئەوە بۆ ئەوان لە فێربوونی لقە ئەحکامی شەرع قورسترە)).

دواتر ئیبنوحەجەر -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەگاتە ئەوە ،کە دەفەرمویّ: (هەندێك لە زانایان فەرموویانە: ئەمەی لە هەموو کەس داواکراوە، بە ڕاست زانینێکی سەرڕاستانەی بێگومان و بێ دوودڵییە، کە: خوای گەورە هەیەو پێغەمبەرانی (عَلَيهِم الصَّلاةُ وَ السَّلَام) ناردوون و باوەڕیان پێدەهێنرێت و ئەوەش بە ڕاست دەزانرێت، کە فەرموویانە.

ئیتر ئەوە بە هەر شێوەیەك دەرببڕرێت و بسەلمێت، یان بە هەر ڕێگایەك بیگاتێ -تەقلیدیش بێت- مادام شلۆق نەبێت، هەر جائیزەو موسوڵمانبوونە..

قورطبی- ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: ئەمە ئەوەیە، کە پێشەوایانی فەتوا لە سەرین، پێش ئەوانیش پێشەوایانی سەلەف.

هەندێك زانا بۆ سەلماندنی ئەم قبووڵبوونەی باوەڕ، ئەسڵی باوەڕی سروشتیان کردووە بە بەڵگە کە (خەڵك ئیماندارانە لە دایکدەبێت) هەروەها بەڵگەیان ئەوەیە: کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و پاشان یاوەرانیی ئەو ئەعرابە کەللەوشکانەیان بە موسوڵمان دادەنا، کە هەر ئاوا زاهیرییان موسوڵمانێتی لێدەخوێندرایەوە، کە پێشتر هەموو بتپەرستبوون، هەر ئەوەندەی شایەتمانیان دەهێناو بە ئیسلامەکەوە پابەنددەبوون بە موسوڵمان هەژماردەکران بێئەوەی ناچاربکرێن بەڵگەکان بزانن).[١]

---

(١) فتح الباری (١٣/٣٤٩-٣٥٣).

(نەوەوی)ش -ڕەحمەتی خوای لێبێت- هەر بۆچوونێکی ئاوای لە شەرحی سەحیحی موسلیمدا کردووە.[1] ئیبنوحەجەر لە شەرحی فەرموودەی ژمارە (٢٠-٢٥)یشدا، هەر ئەمەی تەئکید کردۆتەوە.

ب- زانینی واتای شایەتمان، لە حەقیقەتدا مەرجی ڕاست و دروستی شایەتمانە، واتە : حەقیقەتی ئەو ئیسلامەی، کە خوای گەورە لە عەبدەکانی داواکردووەو، لە قیامەتدا بە سوود دەبێت بۆ نوێژەکەی.

لەبەر ئەم حاڵە جەوهەرییەیە، کە غەزالیش لەو قسەیەی سەرەوەیدا فەرمووی: لەسەر کابرا فەرزە، کە ئەگەر گەیشتە باڵغبوون، لە مانای شایەتمان تێبگات. فەرزە بە چەند هۆکارێك:

١- وەکو ڕێسای: (مَا لاَ يَتِمُّ الْوَاجِبُ إِلاَّ بِهِ فَهُوَ وَاجِبٌ)، هەرچی شتێك فەرز بەو نەبێت تەواونابێت، فەرزە.

فەرزە لەسەر موسوڵمان ،کە شایەتمانی هێنا بزانێت، کە شایەتمان یەکخواناسییە لە خوایەتیدا (توحيد الأولوهية)و توخن نەکەوتنی شیرکەو بڕیاردانی گوێڕایەڵیی و شوێنکەوتنی تەواوی پێغەمبەری خوایە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، چونکە ئەم فەرزە حەقیقەتەکەی شایەتمانە، نەك هەر وتنی بە لەفز.. بەڵگەی فەرزبوونی ئەم مانا پوخت و کورتەی شایەتمان:

أ- ئایەتی ﴿وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِي كُلِّ أُمَّةٖ رَّسُولًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱجۡتَنِبُواْ ٱلطَّٰغُوتَ﴾ النحل: ٣٦.

واتە: بۆ هەموو گەلێك پێغەمبەرێکمان بۆ ناردوون، کە خواپەرستن و

---

(١) صحيح مسلم شرح النووي (١/٢١٠-٢١١).

توخنی طاغوت[١] مەکەون..

لە ڕاستیدا ئەمە تەفسیری بڕیاری (لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّهُ)کەیـە، بۆیـە زانینـی ئـەم زانسـتەش فـەرزە، تـا موسـوڵمان بزانێـت: وتنـی شـایەتمانەکە، چـی لەسـەر فەرزدەکات.

ب- پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (فَـإِنَّ حَـقَّ اللَّـهِ عَـلَى الْعِبَادِ أَنْ يَعْبُدُوهُ وَلاَ يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ[٢].

واتە: مافی خوای گـەورە لەسـەر بەنـدەکانی (ئەوەی کە فـەرزە لەسـەریان ئەنجامیبدەن) ئەوەیـە: کـە بیپەرسـتن و بـە هـیچ جۆرێـك -لـە هـیچ شـتێکدا- هاوبەشی بۆ دانەنێن.. ئەمەش هەر تەفسیر و لێکدانەوەی (لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ)کەیە.

ج - شایەتمان و بڕیاردان: (اَلشَّهَادَةُ و اَلإِقْرَارُ)ە، لـە زمانەوانیـدا کاتێـك پێـی دەووترێت: شاهیدییدان/ بڕیاردان، کە بزانێت شاهێدی لەسەرچی داوە.

لە زاراوەی شەرعیشدا بە هەمان شێوەیە،چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِلَّا مَن شَهِدَ بِٱلۡحَقِّ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ ٨٦﴾ الزخرف [٨٦]

واتە: مەگەر ئەو کەسانەی بە زانینەوە شاهیدیەکەیان دابێت.

کەوابوو: حەتمەن دەبێت بزانێت ،شاهێدی لەسەردراوەکە چییەو چی لەسەر شاهیدیدانەکە دەوەستێت.

---

(١) طاغوت: شەیتان و بت و خوای ساختەو ئەو کەسەیە ،کە بە پەرسـتنی رازیـیە، هەروەهـا کەسێکە، یان کـۆمەڵە کەسـێکە کـە مـافی خوایـەتی لـە پەرسـتن و داوەری و یاسـادانانیان درابێتێ.. هەر لەم کتێبەدا دواتر پێناسەی ئیبنولقەیم -رحمه الله- بۆ (طاغووت) دەهێنینەوە. ان شاء الله.

(٢) بوخاری (٧٣٧٣)، موسلیم (٣٠).

هەندێك بەڵگەی تر لەسەر فەرزبوونی زانینی مانای شایەتمان:

١- ئایەتی: ﴿هَٰذَا بَلَٰغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا۟ بِهِۦ وَلِيَعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٥٢﴾﴾ إبراهيم: ٥٢.

واتە: ئەمە ئەو ئاگادارکردنەوەیە،. کە بۆ خەڵکی هاتووە، تا پێی ئاگاداربکرێنەوە و هۆشدارییان پێبدرێتێ، تا بزانن، تەنها یەك خوا هەیە ،کەشایانی خوایەتی بێت..

٢- پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (مَنْ مَاتَ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ).[1] .

واتە: هەر کەسێك بمرێت زانیبێتی، کە هیچ خوایەك نییە شایانی خوایەتی بێتو جگە لە خوای گەورە دەچێتە بەهەشتەوە.

کەوابوو: بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە زانینی واتای شایەتمان هۆکاری چوونە بەهەشتە، دیارە هەر کەسێك شایەتمانی هێنا، کە واتای گشتی و پوختی دەزانێ ئەو سوودەی لە قیامەتدا لێدەکات.

کەوابوو: زانینی مانای شایەتمان، کلیلی کردەوەکانە کە شایەتمان دەیانخوازێت..

٣- ئەو نەوە عەرەبەی، کە پێغەمبەری خوایان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ هات، شارەزای زمانی عەرەبی و ڕەوانبێژیی و لێزانین بوون، قسەو شیعری ئەوان

(١) موسلیم لە سەیدنا عوسمانەوە خوا لێی ڕازی بێت.

بەڵگەی ڕاستی ڕێزمان و صەرف و مانای زمانی عەرەبییە! وەکو لە هەموو کتێبی پێشەوایانی زمانەوانییدا دیارە.

ئەم عەرەبانە مانای شایەتمانەکەیان دەزانی، دەیانزانی، کە: (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ) مانای یەکخواپەرستییە لە خوایەتیدا (توحید الألوهیة)، دەیانزانی بڕیارە لەسەر ئەوەی، تەنهاوتەنها خوای گەورە شایانی ئەو خوایەتییە -بە هەموو سیفەتێکی خوایەتیی- بۆیە کاتێك پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ) داوای شایەتمانهێنانی لێکردن، سەرسامبوون بەوەی چۆن دەشێت باوەڕ بە یەکخوا بهێنن؟!

قورئانی پیرۆز ئەم سەرسامبوونەیان ئاوا نەقڵدەکات: ﴿أَجَعَلَ ٱلۡأٓلِهَةَ إِلَٰهٗا وَٰحِدًاۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيۡءٌ عُجَابٞ ۝٥﴾ ص: ٥.

واتە:چما هەموو خواکانی بە یەکخوا گۆڕیوەتەوە؟! ئەمە شتێکی سەیرە.!

لەوە تێدەگەیشتن کە شایەتمان بڕیاری داماڵینی هەموو سیفەتێکی خوایەتیە لە غەیری خوای گەورە و سەلماندن و چەسپاندنێتی تەنها بۆخوای گەورە..

ئێ باشە ئەوان بەو کافرێتیی و لەسەر کافرێتییەی خۆیانەوە لەوە حاڵی بووبوون، ئەدی ئەو کەسانەی لێیان موسوڵمان بووە چۆن؟

ئەمانە بەڵگەن لەسەر ئەوەی کەزانینی واتای شایەتمان فەرزە، تا بزانێت داخوازییەکانی ئەو شایەتمانە جێبەجێبکات، نەبادا بکەوێتە پێچەوانەکاریی و دژە هەڵوێستییەوە بەرامبەریی، ئەمەش تەئکیدە لەوەی کە لە سەرەتاوە دەمانوت: (زانین فەرزە پێش دەستبەکاربوونی گوفتارو کردار).

ئەمە هەمووی حەقیقەتی شایەتمانەکەیە بەو شێوەیەی ،کە لە لای خوای گەورە سوودی دەبێت.

ئەمما لە ئەحکامی دنیاییدا، ئەوە هەر کەسێك شایەتمانی هێنا موسولمانەو ئەگەر ئیعتیقادو ڕەفتاری کوفرینی نەبوو، هەر بە موسولمان دەمێنێتەوە، حساباتی ڕۆژی دوایشی لای خوای پەروەردگارێتی.

لێرەوە دەمەوێ زۆر بەجددی جەخت لە موسلمانان بکەمەوە، کە فەرزە واتای شایەتمانەکەیان بزانن، فەرزە موسولمانان بە گشتی فێربکەنەوە،[1] بە تایبەتی لەم زەمانەدا کە پشێوی و ئالۆزی تێکچڕژانی دیدو بۆچوونە زۆرەکان، وایکردووە لە زۆربەی وڵاتانی موسولمانان، (شیرك) وا تەشەنەی کردووە ،کە لەگەڵ (توحید)دا تێکەڵبووە! تەنانەت داماوی واهەیە لە نەزانیی و بێهزریی خۆیدا ،(شیرك)ەکە بە (توحید) دەزانێت!!

شیرك واتە: هاوبەشدانان بۆخوا، ئەمەش زۆر شێوازو جۆری هەیە، هەیە لە دیدو تێڕوانین (التصور)دایەو، هەیە لە (پەرستن)دایەو، هەیە لە (یاساو ڕێسا دارِشتن)دایە، دژوارترینیان ئەم بوارانەیە:

١- شیرك لە یاسا دارِشتندا:

یاساو ڕێسادارِشتن، مافی تایبەتی خوای کردگارو کارزانەو، کەس بۆی نییە بەرنامەو دەستوورو یاسا لە خۆیەوە دابڕێژێت.

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَا يُشۡرِكُ فِي حُكۡمِهِۦٓ أَحَدٗا ٢٦﴾ الكهف: ٢٦ .

واتە: کەس لە حوکم دەرکردنییدا ناکات بە هاوبەشی خۆی.

(١) بە یارمەتی خوای گەورە ئێستا بەشی شایەتمانی کتێبی (ألإسلام) ی سەعید حەووا -رحمە الله -کراوە بە کوردی، ئێستا چاپی جیاوازی لە بەردەست موسولماناندایە والحمدلله. خوێندنی زەروورییە والله أعلم.

بۆیە هەر کەسێك یاساو ڕێساو بەرنامەی کۆمەڵکاریی و ئیدارەو ئاڕاستەی خەڵکی، بە پێچەوانەی دینی خواوە دەربکات ئەوە خۆی وەك خـوا ناسـاندووەو بۆتە هاوبەشی خوای گەورە، لە مافی یاسادارِشتندا بۆ خەڵکی.

خوای گەورە ئەمە قبوڵناکات و بەسەرسوڕمانەوە بـە عەرەبـە جاهیلیـەکانی دەفەرموو: ﴿أَمۡ لَهُمۡ شُرَكَٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمۡ يَأۡذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ﴾ الشورى: ٢١.

واتە: یان ئەوان هاوبەشیان بۆ خوای گەورە داناوە، تا بەرنامەو یاسای ژیانیان بۆ دابڕێژن لەوەی، کە خوای گەورە مۆڵەتی پێنەداوە؟!..

چونکە یەکێك لە مانا سەرەکییەکەی (دین)، سستمی ژیانی کۆمەڵگەیە، بـۆ بزاوتی کۆمەڵکاریی و ئیدارەی دەوڵەتیی دادەنرێت و حـەق بێـت، یـان ناحـەق، هەر پێی دەووترێت: (دین).

خوای گەورە دینی کافرەکانیشـی هەر ناونـاوە: دیـن ،کە دەفەرمـووێ: (لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ) الكافرون/٦ .

واتە: ئێوە لەسەر دینی خۆتانن و، منیش لەسەر دینی خۆمم..

لە جۆرو شێوازو چۆنێتی ئەم شیرکی یاسایە لـەم سـەردەمەدا ئەوەیـە: کـە کەسانێك ئەم مافی یاساو ڕێسادارِشتنە، بـۆ خۆیـان دەپچـڕن و زەوتـی دەکـەن، ئینجا دەکەونە یاساو ڕێسادارِشتن، بە پێی دیدو ئارەزوو و بەرژەوەندی خۆیـان، یان بە پێی دیدو ئارەزوو و بەرژەوەندی خەڵکانێکی تر..[١]

پسـپۆڕانی یاساناسـیی و ئەنـدامانی پەرلـەمان و سـەرۆکی دەوڵـەت و حکومەتەکان (کە مافی یاسادارِشتنیان داوەتە خۆیان و مومارەسەی دەکەن)، لە

---

(١) ئیبنولقەییم: (إعلام الموقعين١/٥٠). لە باسی (الحكم بغير ما انزل اللـه)دا ئـەم مەسـەلەیە دوورو درێژ باسکراوە.

ڕاستیدا خۆیان لە مەنزیلەی خوایەتییدا داناوە!

بۆیە بەرنامەو یاساو ڕێسادادەڕێژن، عەوامی موسوڵمانانیش لـە غەفڵـەت و بێئاگایی و ساویلکەیی خۆیانداو، لە نەزانین و نەناسینەوەی (تەوحید و شیرك)دا بەشداری دانانی ئەم خوابەشـەریانە دەکـەن، بـە بەشـداریکرنیان لـە ڕاپرسـی و هەڵبژاردنی سەرۆکەکاندا..

ئەمەش هەمووی پێچەوانەی بڕیاری (لَا إلَـهَ إلاَّ اللهُ)یـە، خـەڵکێکی عـەوام بەنەزاینی خۆی دەکەوێتە ناو ئەم شیرکەوە، چونکـە واتـای تـەواوی (لَا إلَـهَ إلاَّ اللهُ)کە نازانێت.

هەیانە، ئەگەر ماناکەی بۆ ڕوون بکرێتەوە، ئیحتیاتێك بـۆ دینـداری خـۆی دەکات،ئەمە گرنگی ڕوونکردنەوەو زانین و فێرکردنی موسوڵمانان دەگەیێنێت، لە واتای شایەتمانەکە.

<u>٢-شیرك لە داوەریدا:</u> بەوەی کێشەی نێوان لایەنە ناکۆکەکان ببرێتە لای غەیری شەریعەتی خواو، بە یاساو ڕاو بڕیاری تر یەکلایی بکرێتەوە، خودی دەستوورو یاسا بن، یان داڕیژەرو هەڵسوڕێنەرانیان..

ئەمەش یەکێکە لەو کێشە بەربڵاوەی ناو موسوڵمانان، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾﴾ النساء: ٦٠.

واتە: مەگەر نابینیت ئەوانەی، کە لاف و گـەزافی ئـەوە لێـدەدەن گوایـە: باوەڕیان بەوە هێناوە کە بۆ تۆ هاتۆتەخوارەوە، هـەروەها بـەوەش کـە پـێش تـۆ هاتۆتـەخوارەوە، کـەچی دەیانـەوێت داوەری خۆیـان -بـۆ یـەکلایی کردنـەوەی کێشەکانی نێوانیان- ببەنە لای طاغوتـان!! لـە کاتێکـدا بـە تەئکیـد فـەرمانیان

پێدرابوو: کە شوێن طاغوت نەکەون و لێی دوورەپەرێزبن، بەڵام ئـەوە شـەیتانە کە دەخوازێت بیانخاتە ناو گومڕاییەکی زۆر ئاڵۆزەوە..

ئینولقەییم -رەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (خوای گـەورە ئـەوە ڕوون دەکاتەوە: کە هەر کەسێك داوەرێتیی خۆی بباتە لای طـاغوت، کـە بـە غـەیری شەریعەتەکەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) داوەریـی دەکـات، ئـەوە ئەو طاغوتەی بە حاکم داناوە..

لـە پێناسـەی (طاغوت)یشـدا دەفـەرموێ: بریتیـە لـە: شـکاندنی سـنووری عەبدایەتی بە خوادانان، یان دانانی پەرستراو یان شوێنکەوتوو، یـان گـەورەیـی مل بۆکەچکراو..

طاغوتی هەموو کۆمەڵێك بریتیە لەو کەسـەی، کە داوەریـی دەبەنـەوە لای، کەبە غەیری حوکمی خوای گەورە و پێغەمبەرەکـەی (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) داوەرییان دەکات، یا لە جیاتی خوای گەورە دەیپەرستن، یان ملکەچانـە شـوێنی دەکەون و گوێڕایەڵی فەرمان و بەرهەڵەستیەکانی دەبن، لە ڕەفتارێکدا کە نابێت بۆ غەیری خوای گەورە بکرێت.

ئەمانـە طاغوتـانی جیهـانن، ئەگـەر ورد سـەرنج بـدەیت لـە خۆیـان و لـەو خەڵکەی بە دەوریاندا دێن و دەچن، ئـەوەت بـۆ ڕوون دەبێتـەوە: کـە زۆرینـەی زۆریان وازیان لە خواپەرستیی هێنـاوەو، ڕوویـان کردۆتـە پەرسـتنی طـاغوت، وازیان لە داوەریی بردنـە لای خـواو پێغەمبەرەکـەی (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) هێناوەو، داوەریی خۆیان بردۆتە لای ئەو طاغوتانە، لە گوێڕایـەڵیی و ملکـەچیی فەرمانەکانی خوای گەورەو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پەڕیونەتەوە بۆ گوێڕایەڵیی و ملکەچیی و شوێنکەوتنی ئەو طاغوتانە.

٣- شیرك لە پەرستنی مەرقەدەکان:

مەرقەدەکان و ئەوانەی تێیاندا نێژراوون ،کە لە جیاتی هانا و هاوارکردن لـە خوای گـەورەو دوعـاو لێپاڕانـەوەی، لـە نیشـتەجێی مەرقـەدەکان دەپاڕێنـەوەو

داوای یارمەتییان لێدەکەن، داوایـان لێدەکـەن: بەهانایانـەوە بـێن و مەبەسـتیان جێبەجێبکەن و مورادیان حاصڵ بکەن!

تەواف بە دەوری گۆڕیاندا دەکەن، قوربانیان بۆ سەردەبڕن، نـەزریان بـۆ لـە خۆدەگرن.. ئەمانەش هەر هەمووی شیرکی گەورەن، کە ئێستا لەناو موسوڵماناندا وا تەشەنەی کردووە، ئەوەندە ئاسایی بووە، کە قسەکردن لەسەریی وەکو لەدیـن لادانە!!

خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿يُولِجُ ٱلَّيۡلَ فِي ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِي ٱلَّيۡلِ وَسَخَّرَ ٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَۖ كُلّٞ يَجۡرِي لِأَجَلٖ مُّسَمّٗىۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمۡ لَهُ ٱلۡمُلۡكُۚ وَٱلَّذِينَ تَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ مَا يَمۡلِكُونَ مِن قِطۡمِيرٍ ١٣ إِن تَدۡعُوهُمۡ لَا يَسۡمَعُواْ دُعَآءَكُمۡ وَلَوۡ سَمِعُواْ مَا ٱسۡتَجَابُواْ لَكُمۡۖ وَيَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ يَكۡفُرُونَ بِشِرۡكِكُمۡۚ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثۡلُ خَبِيرٖ ١٤﴾ فاطر: ١٣ – ١٤.

واتە: ئا ئەوەیە خوای پەروەردگارو بـە تواناتـان کـە هـەموو خـاوەنێتی هـی ئەوە، دەسـەڵات هـی ئـەوە، ئەوانـەی ئێـوە هاواریـان لێدەکـەن و دەخـوازن بـە هاناتانـەوە بـێن، نـاتوانن ئـەو پـەردە تەنکـەی نـاو خورماییـەك (کـە لـە نێـوان ناوکەکەو گۆشتی خورماکەدایە) دروسـتبکەن، کـە هاواریـان بـۆ دەبـەن داوای یارمـــەتییان لێدەکـــەن، ناتانبیســـتن، بشیانبیســـتایە هەر نەیانـــدەتوانی وەڵامتانبدەنەوە، چونکە خۆیان بێدەسەڵات و ناتوانان، ئێ کـە نـەتوانن ببیسـتن چۆن دەتوانن بە هاناتانەوە بێن؟!

لە قیامەتیشدا دەیانبیننەوە کە هاواریان لێهەڵدەستێ و لێتان تەبەڕادەبـن و ڕەفتارەکەتان –کە هاوبەشدانان بوو بۆ خوای گەورە- دەناسێنن و ڕایدەگەێنن کە نــە پێتــان ڕازیــن و نەڕەفتارەکانیشــتان لامــان قبووڵــە! پــەی بــەم ڕەفتــارو سەرئەنجامە ببەن.

کەسیش وەکو خوای گەورە ڕاستیتان بۆ ڕوون ناکاتەوە، کەسیش وەکو - شارەزا و پسپۆڕ- ئاگاردارتان ناکاتەوە.. (خبیر): شارەزای ناخە..

زانینی واتای: (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ محمداً رَسُولُ اللـه) لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزە، تا ئاگای لە خۆبێت و نەکەوێتە شیرکەوە.

گرنگترین کتێبێك لەم بوارەدا یارمەتیدەرت بێت، کتێبی: (فتح المجید شرح کتاب التوحید)ە کە شێخ عبدالرحمانی کوڕی حەسەنی کوڕی شێخولئیسلام محمد بن عبدالوهابە- ڕەحمەتی خوای لێبێت-.. ئەمە یەکێکە لەو کتێبانەی ئامۆژگاری هەموو موسوڵمانێك دەکەم بیخوێنێتەوەو شارەزای بێت، چونکە زۆر بە جوانی واتای: (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ)ی ڕوونکردۆتەوە، زۆر لە پێچەوانەکانیشی- بەیانکردووە، لەوانەی، کە خەڵکانێکی زۆر لە موسوڵمانان پێوەی موبتەلان..

٢- زانینی شەش ڕوکنەکەی باوەڕ:

کە بریتییە لە: باوەڕ بوون بە خوای گەورە، بە فریشتە، بە کتێبە ئاسمانییەکان، بە نێرراوانی، بە ڕۆژی دوایی، بە خێر و شەڕی قەدەر.

ئەمانە ئەو شەش ڕوکنەن کە لە فەرموودەکەی (جوبرەئیل)دا هاتووە، لەگەڵ زانینی ئەم ڕوکنانەدا زانینی چەند شتێکی تریش گرنگە:

أ- باوەڕ گوفتارو کردارەو زیادو کەمدەکات: گوفتاری دڵ و زمان و کردەوەی دڵ و جەستە.

گوفتاری دڵ: بریتیە لە ناسینی خوای گەورەو بەڕاستگۆ زانینی دڵنیایانە (یەقین) کە دەبێتە پاڵنەری تەسلیم بوون و گوێڕایەڵیی و ملکەچیی دەرەکیی (زاهیریی).

گوفتاری زمانیش: شایەتمان هێنانەکەیە... کرداری دڵ: خواپەرستییەکانێتی،وەکو: خواویستیی و نیازپاکیی (الإخلاص) و لە خواترسان و خۆشەویستیی و ڕازیبوون و تەسلیم بوون.. دواتر باسیان دەکەین.

کرداری جەستەش: ئەنجامدانی هەموو فەرزەکان و دوورکەوتنەوەیە لە هەموو بەرهەڵەستییەکی شەرعیی... باوەڕ زیادو کەمدەکات.. بە خواپەرستییەکان زیاددەکات و بە گوناح و تاوانیش کەمدەکات تا دەگاتە ئەوەی هیچی لێنامێنێتەوە.

ب- دوای کۆچی دوایی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئوممەتەکەی کە دابڕابوو بۆ زۆر کۆمەڵ و دەستە و پێڕی جوداو دوورلەیەك، دیدو بۆچوونی عەقائیدی و ڕێبازو هەڵوێستیان لە مەنهەجی باوەڕداران دوورکەوتەوە، بوون بەو پێڕو تاقمانەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئاماژەی پێدابوون کە هەموویان دۆزەخین، جگە لەوەیان کە لەسەر ڕێبازەکەی جەنابی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەمێنێتەوەو ناگۆڕێت، چونکە لە سەر ڕێبازی (دیدو هەڵوێست)ی یاوەرە بەڕێزەکانی جەنابیانن.

ئەمانە پێیان وترا :(ئەهلی سوننەت و جەماعەت) کۆمەڵ و دەستەو پێڕەکانیتر هەر جارەو بیدعەیەکی عەقائیدی یان پەرستن یان مەنهەجییان دەهێناو بڵاویاندەکردەوە، کە پێچەوانەی قورئان و سوننەت و ڕێبازی یاوەرانبوو..

لەبەر زۆربوونی ئەم دیدو هەڵوێستە پێچەوانانە لە کۆن و نوێدا لە ڕیزی ئەو زانینەی کە شایەتمانەکە دەیخوازێت زانینی ئەم دەستە و...... لادەرانە خۆیان و مەنهەج و هەڵوێستیان موسوڵمان لێیان بە حەزەربێت و بە نەزانین نەکەوێتە نێوانیانەوە.

بە تایبەت لەو وڵاتانەدا کە ئەم دیدو هەڵوێستە مەوزوعیانەی تێیدا بڵاوبۆتەوە.. ئەم وریاکردنەوەو هۆشداریانەش لەسەر موسوڵمانە بە ئاگاکان فەرزە .

زانینی جیاوازی ڕێبازو دیدو بۆچوون و مەنهەجە جیاوازەکان لەوەدایە کە

زانــین و فێربــوون و شــارەزابوون لــە عەقیــدە و مەنهــەجی ئــەهلی ســوننە و جەماعەت زۆر گرنگ و پێویستە بۆ ناسینەوەی حەق و باتڵ..

٣- زانینی بەشەکانی یەکخواپەرستیی (توحید):

تەوحید هەر باوەڕهێنانەکەیە بە خوای گــەورە کــە یەکــەمین ڕوکنــی شــەش ڕوکنەکەی باوەڕە:

أ- پەروەردگارێتیی (الربوبیة): بریتیە لە خوابەیەکناسین لە زانین و چەسپاندندا یان (تەوحیدی زانستی) واتە: باوەڕکردن بەوەی کە خوای گەورە تاك و بێوێنەیە لە زاتی خۆی و کردار و سیفاتیدا و هاوبەش و وێنە و هاوتای نییــە: ﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝٣ وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ ۝٤﴾ الإخلاص: ٣ – ٤ .

نە کەسی لێبووە و نە لەکەس بووەو نە هاوتاشی هەیە.

هەروەها باوەڕهێنانە بەوەی کە خوای گەورە لە ســەرووی ئاســمانەکانەوەیە، لەسەر عەرشە، لە مەخلوقەکانی جودایە، بە زانست و توانای پەیپێبردن و بیستن و بینین وەل مەخلوقەکانیدایە، لەگــەڵ بــاوەڕ بــوون بــەوەی کــە: (لَـيْسَ كَمِثْلِـهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ) هیچ جۆرە نموونەو شێوەیەکی ئەو نییە، ئــەو بیســەر بینەرە..

هەروەها بــاوەڕبوون بــەوەی کــە تــەنها خــوای گــەورە خــاوەن و کردگــار و ڕۆزیــدەرە، ســوودبەخش و زیانــدەرە، زیندووکــەرەوەو مرێنــەرە، شــەریعەت و حوکمی خۆی (بەرنامە و دەستوور)ی بۆ هــەموو مەخلوقــەکانی دانــاوەو کــەس بۆی نییە هیچ مافێك بۆ خۆی بپات، هــیچ شــتێك (هەســت و نەســت و بــزاوت و سرەوتێك) لەم گەردوونەدا بە بێزانین و ویست و تواناو مۆڵــەتی ئــەو نابێــت، چ ئەوەی پێی خۆشە، چ ئەوەی پێی ناخۆشەو دەیبوغزێنێت..

هــەروەها دڵنیــابوون لــەوەی کــە خــوای گــەورە بەســەر هــەموو شــتێکدا زاڵەو بەتوانایە، بەرامبەر هیچ شتێك دەستەوستان (بێتوانا) نابێت..

هەندێك لە نووسەران، تەوحیدی ناوو سیفاتیش دەخەنــە بازنــەی ئــەم جــۆرە تەوحیدەی پەروەردگارێتیەوە، هەندێکی تریشیان دەیکاتە بەشــێکی ســەربەخۆ، چونکە بەلایەوە تەوحیدی زات و کردار پەروەردگارێتین..

دابەشکردنەکە هەر چۆنێك بێت، گرنگ ئەوەیــە تەوحیــدی نــاوو ســیفاتەکە بێتە لێکۆڵینەوەو خوێندنی تیۆریانــەو هــەر بایــەخ بــە ڕاوبۆچــوون و پێناســە و جیدالــە کــۆن و نوێکــانی ئــەم بــوارە بــدات، گرنــگ پەیوەســتکردنەوەیەتی بــە هەڵوێستی ڕۆژانەی موسوڵمانەکەوە.. تا لــە کاروبــاری ڕۆژانەیــدا لــە هەســتی شاراوەو دەربڕاویدا هەست بە خوای گەورەو مەزنێتیی و چاودێریی بکات..

زانینی سیفاتی وەلدابوون (معية الله) وای لێبکات زیــاتر شــەرمبکات لــە خوای گەورەو، ڕووی نەیەت هەندێك ڕەفتار بنوێنێت لە کات و شوێنی وادا کــە خوای گەورە پێی ڕازی نییە، ئەو کاتە بــە پێچەوانــەوە هەوڵــدەدات لــە کــات و شوێنێکدا ڕەفتاری پەسەند بنوێنێت کە خوای گەورە پێیخۆشــبێت.. یــان زانینــی سیفاتی بیستنی خوای گەورە.

کابرای موسوڵمان وا لێدەکات خۆی لە قسەو باسێکدا بگرێتەوە کە دەزانێت خوای گەورە دەیبیستێت و موحاسەبەی دەکات لەسەریی، بۆیــە قســەی بــاش و پەسەندی شەرعیانە دەکات، هەروەها سیفاتی توانای خوای گەورە وایلێــدەکات پشت بە خوای گەورە ببەستێ (توکل)ی زیاتربێت، متمانەی بــە توانــاو بــەڵێنی خوای گەورە زیاتربێت و لەگەڵیدا ڕەفتاربکات..

هەروەها هەریەکە لە سیفات و ناوەکانی خوای گەورە، تا هەســتدەکات کــە هــەرچی لــەم بوونەوەرەدایــە لــە خــەلقکراو بــزاوت و سرەوت و لــە فــەرمان و

بەرهەڵەست هەموو شوێنەوارو ناوو سیفاتی خـوای گـەورە داواکارییـەکانێتی. ئاوا ئەستەم دەبێت ناوو سیفاتی خوای گەورە پـەکبخرێت.. شـارەزابوون لەمـەو ڕەفتاری دیندارانە لەگەڵییدا لە گەورەترین و باڵاترین و مەزنترین زانستین وەك (ئیبنولقەیم) رەحمەتی خوای لێبێت لە هەموو کتێبەکانیدا تەئکیدی لێدەکاتەوە.

<u>ب- خوایـەتی (الألوهیـة):</u> کـە یەکخواپەرسـتییە لـە خواپەرسـتیی و خوامەبەستبوون و ڕووتێکردن، کە پێشی دەووترێـت: تەوحیـدی ویسـت و داوا (التوحید الأرادي الطلبي).

واتە: پەرستنی خوای گەورە بە تاك و تەنهایی ئەو، بە تایبـەتکردنی هـەموو پەرستنێك بەوەوە، وەك لە مانای شایەتمان -بڕگـەی (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ)دا- باسـمان کرد. لەمەوە دەردەکەوێت: کە تەوحیدی پەروەردگارێتی (زانین)ـەو تەوحیـدی خوایەتی (کردار)ە، چونکە تەوحیدی خوایەتی ئاسەواری پەروەردگارێتێکەیـەو لە ڕەفتار (کردارو گوفتار) لە عەبدەەکانیدا دەردەکەوێت.

حەتمەن هەردووکی دەبێت پێکەوە وەربگیرێت، تا تەوحیـدو باوەڕهێنانەکـە بە پێی مەرجەکانیان بن و ڕاست و دروست بناسرێن.. باوەڕهێنانی کەسێك تەنها بە تەوحیدی پەروەردگارێتی نایخاتە ڕیـزی موسـوڵمانانەوە، خـۆ ئـەو کافرانـەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەرامبەریان دەجەنگاو خوێن و سـامانی بە حەڵاڵ ناساندبوون ئیعترافیان بە پەروەردگارێتی خوای گەورە کردبوو.

لەوە دڵنیابوون کە خوای گەورە کردگارو هەڵسوڕێنەری ژیان و گەردوونـەو هەر ئەو زیان و سوودی بەدەستە.

وەك خوای گەورە لە باسیاندا دەفەرمویێت: ﴿قُلۡ مَن يَرۡزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ أَمَّن يَمۡلِكُ ٱلسَّمۡعَ وَٱلۡأَبۡصَٰرَ وَمَن يُخۡرِجُ ٱلۡحَيَّ مِنَ ٱلۡمَيِّتِ وَيُخۡرِجُ ٱلۡمَيِّتَ مِنَ ٱلۡحَيِّ وَمَن يُدَبِّرُ ٱلۡأَمۡرَۚ فَسَيَقُولُونَ ٱللَّهُۚ فَقُلۡ أَفَلَا تَتَّقُونَ ٣١﴾ یونس: ٣١

واتە: لێیان بپرسە داخۆ کێ لە ئاسمان و زەوییەوە ڕۆزییان دەدات؟ یان کێ بیستن و دیتنیانی بە دەستە؟ کێ زیندوو لە مردوو و مردوو لە زیندوو دەردەهێنێت؟ (پێك دەهێنێت یان دروست دەکات)؟ کێ کاروبارەکانی ژیان و گەردوون دەبات بەڕێوە؟

بۆ هەمووی هەر دەڵێن: خوای گەورەیە! بفەرموو: دەی سا بۆچی دینداریيەکی ڕاست و پاك و تەقواکارانە ناکەن؟! ئەم باوەڕو بڕیارو ئیعترافکردنەیان نە لە بازنەی کوفر دەریهێنان و نەخستنیە بازنەی باوەڕەوە نە بە موسوڵمانان حسێب کران، چونکە لە تەوحیدی خوایەتییدا هاوبەشیان بۆ خوای گەورە دادەنا؛ لە هاوارو هانابۆبردن و دوعاو پاڕانەوەو قوربانی و نەزربۆکردن و یاسادارشتن و حوکم و داوەرییبردنە لای غەیری دینەکەی خوای گەورە..

لەبەر ئەمەیە کە یەکەمین بانگەوازی پێغەمبەران سەلامی خوایان لێ بێت بۆ قەومەکانی خۆیان بانگهێشتکردنیانبوو بۆ خواپەرستیی، بەو شێوەیەی کە خوای گەورە دەیەوێت، کە دەبێ ئەمان بە بێ شەریکبۆدانان بۆی ئەنجامبدەن، کە تەوحیدی خوای گەورەیە.

وەك خوای گەورە دەفەرمویێت: ﴿وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِي كُلِّ أُمَّةٖ رَّسُولًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱجۡتَنِبُواْ ٱلطَّٰغُوتَۖ فَمِنۡهُم مَّنۡ هَدَى ٱللَّهُ وَمِنۡهُم مَّنۡ حَقَّتۡ عَلَيۡهِ ٱلضَّلَٰلَةُۚ فَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُكَذِّبِينَ ٣٦﴾ النحل: ٣٦

واتە: بـۆ هـەموو گـەلێك پێغەمبـەرێکمان نـارد کـە خواپپەرسـتن و تـوخنی

طاغوت نەکەون.. پێغەمبەری خواش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) کـە موعـازی بـۆ یەمەن نارد، جەختی ئەوەی لێکردەوە کە فەرمووی: (إِنَّكَ تَقْدَمُ عَلَى قَوْمٍ مِنْ أَهْـلِ الْكِتَابِ فَلْيَكُنْ أَوَّلَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَى أَنْ يُوَحِّدُوا اللَّهَ تَعَالَى...).[١].

واتە: تۆ دەچیتە ناو قەومێکەوە کە خاوەنی پەیامی ئاسمانین (مەسیحیبوون) با یەکـەمین شـت کـە بۆیـان بانگهێشـتدەکەیت ئـەوە بێـت کـە خـوای گـەورە بەیەکبناسن و بیپەرستن..

لە ڕیوایەتێکی تردا ڕوونیدەکاتەوە کە مەبەستەکەی: تەوحیدی خوایەتی و پەرستنەو وەك دەفەرموێت: (إِنَّـكَ تَقْـدَمُ عَـلَى قَـوْمٍ أَهْـلِ كِتَـابٍ فَلْـيَكُنْ أَوَّلَ مَـا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ عِبَادَةُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ).[٢]

واتە: با یەکەمین شتێك کـە بانگهێشـتیان دەکـەیت بـۆی پەرسـتنی خـوای گەورە بێت، یان:(فَإِذَا جِئْتَهُمْ فَادْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ محمـدا رَسُولُ اللَّهِ).[٣]

واتە: کە چوویتە لایان بانگیان کە با شایەتمان بهێنن، با بڕیاربـدەن کـە هـیچ خوایەك شایانی خوایەتی نییە جگە لە خوای گەورەو محمـدیش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نێرراوی خوایە..

هەموو ئەمانە بەڵگەن لەسەر ئەوەی کـە خوابەیەکناسـین یەکـەمین فـەرزە لەسەر عەبـد، کـە داخڵبـوونی ئیسـلامەکەیە. هـیچ خواپەرسـتنێك بـە بـێ ئـەم خوابەیەکناسینە قبوڵنابێت. بۆیە پێغەمبـەری خـوا (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) بـە موعـازی فـەرموو کـە -دوای قبـوڵکردنی ئـەم ڕوکنـە و شـایەتمان هێنانیـان-

---

(١) بوخاری (٧٣٧٢).

(٢) بوخاری (١٤٥٨).

(٣) بوخاری (٤٣٤٧).

فەرزەکانی تریان فێرکە، کە ڕوکنەکانی تری ئیسلامن فەرمووی: (فَلْيَكُنْ أَوَّلَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَى أَنْ يُوَحِّدُوا اللَّهَ تَعَالَى فَإِذَا عَرَفُوا ذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي يَوْمِهِمْ وَلَيْلَتِهِمْ، فَإِذَا صَلُّوا فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ زَكَاةً فِي أَمْوَالِهِمْ تُؤْخَذُ مِنْ غَنِيِّهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فَقِيرِهِمْ، فَإِذَا أَقَرُّوا بِذَلِكَ فَخُذْ مِنْهُمْ وَتَوَقَّ كَرَائِمَ أَمْوَالِ النَّاسِ) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.[1] .

واتە: با یەکەمین شتێك کە بانگهێشتیان دەکەن بۆ ئەوە بێت کە خوای گەورە بەیەکبناسن و بیپەرستن، کە ئەوەیان زانی پێیانبڵێ کە خوای گەورە لە شەوو ڕۆژیاندا پێنج نوێژی لەسەر فەرزکردوون، کە نوێژەکەشیان کرد پێیانبڵێ کە خوای گەورە زەکاتێکی سامانەکانیانی لەسەر فەرزکردوون (بڕێك لە سامانیان) لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێت و دەدرێتەوە بە هەژارەکانیان. ئەگەر ئەمەیان قبوڵ کرد ئیتر توخنی سامانە بەنرخەکانی خەڵك نەکەویت..

کەوابوو: لەسەر هەموو بەندەیەکی خوای گەورە فەرزە هەردوو بەشەکەی یەکخواپەرستیی (تەوحید) بزانێت، چونکە باوەڕهێنانەکەی بەبێزانینی ئەو تەوحیدە قبوڵنابێت، ئەمەش یەکەمین فەرزی سەرشانی موسوڵمانە، کە دەبێت دەربارەی دینەکەی بزانێت و کاری پێبکات..

٤- زانینی ئەوانەی پێچەوانەی ئیسلامن:

واتە: زانینی ئیعتیقادو گوفتارو ڕەفتاری کوفرین، کە موسوڵمانی پێ کافردەبێت، زانینی ئەمەش لەسەر موسوڵمان فەرزە چونکە:

- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ النحل: ٣٦

---

(١) لەفزی بوخارییە (٧٣٧٢).

واتە: لە ناو هەموو گەلێکدا پێغەمبەرێکمان لێهەڵبژاردوون و پەیامی خوامان پێداناردوون: کە خوا بپەرستن و توخنی طاغوت نەکەون..

کەوابوو: زانین و ناسینی طاغوت فەرزە تا موسوڵمان -بە زانین و چاوکراوەییەوە- بزانێت چۆن خۆی لێ بەدوردەگرێت، مادام باوەڕی موسوڵمان قبوڵنابێت تا خۆی لە طاغوتان دوورەپەرێز نەگرێت.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤۡمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسۡتَمۡسَكَ بِٱلۡعُرۡوَةِ ٱلۡوُثۡقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَا﴾ البقرة: ٢٥٦

واتە: هەر کەسێك کوفرانە بە طاغوت بکات (باوەڕی پێی نەهێنێت و شوێنی نەکەوێت و لە هەمان کاتدا باوەڕ بەخوای گەورە بهێنێت، بە ڕاستی ئەوە دەستی بە دینەکەی خواوە گرتووە، کە بە هیچ شێوەیەك دەستلێبەردانی نییە.. کوفرانەکردنی بە طاغوت خستۆتە پێش باوەڕهێنان بەخوای گەورەوە، چونکە باوەڕەکە بەبێکوفرانە بەطاغوتەکە قبوڵنابێت، کوفرانە بە طاغوت هەر ئەو نەفیکردنەیە، کە (لا إله)ی شایەتمانەکە (لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ) دەیگرێتەوە..

طاغوت: لە ڕووی زمانەوانییەوە لە کرداری (طغى)وە هاتووەو واتە: لە سنوردەرچوون[1] لە زارەوەشدا بریتیە لە هەموو لە سنوردەرچوونێك، بەوەی کەسێک خۆبو یا هیتر بکاتە پەرستراو، خۆی یا هیتر بکاتە شوێنکەوتووی گوێڕایەڵی غەیری خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و بە مەزنـدانان و ملکەچییان بۆ دەرببڕیت.

(١) خوای گەورە دەفەرمووێ: (إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ) الحاقة/١١، کە ئاوی لافاوەکەی (سەیدنا نوح) لە سنووردەرچوو، لە توانای ڕاوەستانیدا نەما (لای مرۆڤەکان) ئێوەمان بە کەشتیەکە قوتار کرد.

ڕۆشنتر بڵێین: طاغوت: بریتیە لە: هەرچی شتێك كە موسوڵمان لە باوەڕەوە بەرەو كوفر دەبات،كوفریش سەرچاوەی -لە سنوردەرچوونە- پێشتریش پێناسەی (ئیبنولقەیم)مان بۆ زاراوەی (طاغوت) هێنایەوە..

ئیبنوحەجەر -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (طەبەری لە پێناسەی طاغوتدا دەفەرموێ: ڕاستر لای من ئەوەیە: كە هەر كەسێك سنووری خوای گەورەی بەزاند طاغوتە، بەوەی لە جیاتی خوابپەرسترێت، چ بەزۆر وابكات بیپەرستن، یان ناچاریان بكات گوێڕایەڵێتی بكەن، جا مرۆڤ بێت یان شەیتان، خەڵك بۆ ئەو طاغوتییە دابنێن یان ئاژەڵ و بێگیان).[1]

زۆر لە زانایان دەفەرموون: طاغوت لە ئەسڵدا شەیتانە، كە كافربوون بۆ خەڵكی دەڕازێنێتەوەو بۆیان جوان دەكات، تا فریویان بدات پێی.

وەكو خوای گەورە لە باسیدا دەفەرموێ: ﴿قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغۡوَيۡتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَأُغۡوِيَنَّهُمۡ أَجۡمَعِينَ ٣٩ إِلَّا عِبَادَكَ مِنۡهُمُ ٱلۡمُخۡلَصِينَ ٤٠﴾ الحجر: ٣٩ – ٤٠.

واتە: ئیبلیس وتی: خوایە مادام گومڕاتكردم، شەرتبێت دەبێ ژیانی دنیایان وا لا جوانكەم و سەرزەوییان بۆ بڕازێنمەوە تا هەر هەموویان گومڕا دەكەم، مەگەر بەندە زۆر خواویستەكان.

یەكەمین وەسێتی (لوقمان)یش بۆ كوڕەكەی -وەكو خوای گەورە بۆمان دەگێڕێتەوە- ئەوە بوو ،كە هاوبەش بۆ خوا بڕیارنەدات، فەرمووی: ﴿وَإِذۡ قَالَ لُقۡمَٰنُ لِٱبۡنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ ١٣﴾ لقمان: ١٣

واتە: لوقمان، كە ئامۆژگاری كوڕەكەی كرد ،پێی فەرموو: كوڕی خۆم قەت

(١) فتح الباری (٤٤٨/١١) لە شەرحی فەرموودەی (٦٥٧٣)دا.

هاوبەش بۆ خوای گەورە دانەنێیت، هاوبەشدانان بۆ خوای گەورە ستەمێکی زۆر گەورەیە.. لە هەر شوێنێک زاراوەی شیرك بە گشتی بێت، مانای کوفر دەدات.

کەوابوو: زانینی کوفرو بوارەکانی و هەرچی شتێك، کە موسوڵمان پێی کافردەبێت، یان هۆی کافرێتی کافرە -کە پێچەوانەی ئیسلامە- فەرزە موسوڵمان بیزانێت.

ئەمەش بوارو جۆرو شێوازی زۆرە لە ژمارەنایات، بە ناوبانگترینیان ئەو بازنە سەرەکییەکانەن کە شێخولئیسلام محمدی کوڕی عبدالوهاب- ڕەحمەتی خوای لێبێت- لە کتێبەکانی ئیبنوتەیمییەوە -ڕەحمەتی خوای لێبێت- کۆیکردۆتەوە، هەروەها ئەو جۆر و شێوازانەی شەرعناسان لە بەشی (أبواب الردة)ی کتێبە فیقهیەکانیاندا باسیان لێوەکردووە..

٥- زانینی فەرزی خواپەرستییەکانی دڵ:

خواپەرستییەکانی دڵ زۆرکەس لێیان بێئاگایە، هەرچەندە فەرزن و زۆریان لە بنچینەی باوەڕن،لەوانە:

<u>أ- خواویستی و نییەت پاکی</u>: خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُواْ ٱلزَّكَوٰةَۚ وَذَٰلِكَ دِينُ ٱلۡقَيِّمَةِ ٥﴾ البينة: ٥.

واتە: هەر فەرمانی ئەوەیان پێدرابوو کە سەرڕاستانە بە نییەتێکی پاکەوە خواپەرستن و دینداریێتی خواویستانە بکەن. فەرزە لەسەر موسوڵمان کە بزانێت خواویستی و نییەتپاکی و بۆخواساغبوونەوە فەرزە لەسەری و مەرجی قبوڵبوونی باوەڕە لای خوای گەورە.

لەوانەیە لە دنیادا کردار -وەکو نوێژ و زەکات و ئەوانیتر- بە پێی ئەحکامی شەرع ڕاست ئەنجامبدرێت، بەڵام لای خوای گەورە قبووڵنەبووبن و پاداشتیان

بەهەدەرچووبێت، چونکە مەرجی خواویستیەکەی تێدا نەبووە.. خواویستی و نییەتپاکی بریتیە لەوەی، کارەکە خالیسەن لەبەرخاتری خوا کرابێت و بەس.. ئەمەش کاری دڵە. واتە:(عمل القلب)ـە.

ب- لەخواترسان: خوای گەورە دەربارەی دەفەرموێ: ﴿أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۝١٣﴾ التوبة: ١٣.

واتە: خوای گەورە شایانترە لێی بترسن، ئەگەر ڕاست دەکەن و موسوڵمانن.

ج- خۆشەویستی خوای گەورە: خوای گەورە دەربارەی دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ﴾ البقرة: ١٦٥.

واتە: بەڵام ئەو کەسانەی کە باوەڕیان هێناوە، خوایان زۆرتر خۆشدەوێت.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْه وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فيه، وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَان ؛ أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ، أَحَبَّ إِلَيْه ممَّا سوَاهُمَا، وَأَنْ يُحبَّ الْمَرْءَ لَا يُحبُّهُ إِلَّا للَّه، وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ في الْكُفْر كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ في النَّار) مُتَّفَقٌ عَلَيْه[1] .

واتە: سێ ڕەفتار هەیە لە هەر کەسێکدا هەبێت شیرینی باوەڕ دەچێژێت: خواو پێغەمبەری خوای (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە هەموو شتێکیتر زیاتر خۆشبووێت.

کە کەسێکی خۆشویست، لەبەرخاتری خوای گەورە خۆشیبووێت، گەڕانەوەی بۆ کوفر ئەوەندە پێناخۆشبێت -دوای ئەوەی خوای گەورە قورتاری کردووە لێی- وەکو ئەوەی کە فڕێیبدەنە ناو ئاگرەوە.

---

(١) بوخاری (١٦)، موسلیم (٤٣).

خۆشویستنی خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕەفتارێك نییە هەروابووترێت و بەقسە بێتەدی، نا، خۆشەویستی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) حەقیقەتێکی هەیە، کە دەبێ لە خواپەرستییی و لە دڵ و ناخدا چەسپابێت، دەبێ بووبێتە هێزی پاڵنەری ڕەفتاری دەرێ، کە بەو ئاراستە بڕوات، کە خوای خۆشەویست بۆی دیاریکردووە، ئەو هەڵوێستە بگرێتە بەر کە خوای گەورە پێیخۆشەو لەو ڕێبازو هەڵوێستانە دوورکەوێتەوە کە خوای گەورە پێیناخۆشەو نایەوێت، ئەوانە ئەنجام بدات کە خوا فەرمانیپێکردووەو ئەوانە وەل (تەرك) بکات کە خوا فەرمانیپێداوە کەنەیانکات..

قازی عیاض دەفەرموێ: (مەگەر ئەوەندە بەس نییە بۆ فەرزێتی خۆشەویستی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ قُلْ إِن كَانَ ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَٰنُكُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَٰلٌ ٱقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَٰرَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَٰكِنُ تَرْضَوْنَهَآ أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَجِهَادٍ فِى سَبِيلِهِۦ فَتَرَبَّصُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِىَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٤﴾ ﴾ التوبة: ٢٤

واتە: پێیان بفەرموو: ئەگەر باوك و باپیرو ئەولادو نەوەکان و براو خوشکان و هاوسەرو کەسوکارو خزم و عەشرەت و سامانی پاشەکەوتکراوو بازرگانی و کاسبییەکانتان کە دەترسن بکەوێت و نوشووستی بهێنێت (زەرەر یان ئیفلاسی تێدا بکەن)، هەروەها خانووو کۆشك و تەلارەکانتان کە زۆرلێیانڕازین و دڵتانپێیانەوەیە- ئەگەر ئا ئەمانە لاتان خۆشەویسترن وەك لە خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی و جیهادی ڕێی ئەو، دەی سا چاوەڕێبن، تا فەرمانی گەورەتان بە سەردابێت، خۆ خوای گەورە هیدایەتی کەسانی لادەرو خراپەکار نادات..).

دوای ئەمە قازی عیاض دەفەرموێ: (ئەم هاندان و هۆشدان و ڕێینیشاندان و هەنجەت و هەڕەشەو پابەندکردنە بەسە بۆ فەرزبوونی خۆشەویستی خواو

پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، بەسە بۆ زانینی دژواریێتی و کاریگەریی هەموو هەڵوێستێك لەمە، کە ئەو سزا سەختە (هەڕەشەی خوایی)یەی بە دوادا بێت: (فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّـهُ بِأَمْرِهِ)! دەبێت لە بەرامبەردا خاوەن خۆشەویستی خواو و پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و جیهادەکە، چ پاداشتێکی زۆرو جۆری بۆ دانرابێت؟! خوای گەورە هەرچی کابرا هەیەتی لە کەسو کاری نزیك و دوورو موڵك و سامانی خستۆتە یەکلاو خۆشەویستی خواو پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خستۆتە بەرامبەری ، ئینجا هەڕەشەدەکات و دەفەرموێت:

دە هەڵبژێرن و بزانن هەر کەسێك خۆشەویستی ئەو شتانەی هەڵبژارد، چ چارەنووسێکی دژواری تووشدێنم؟! (فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّـهُ بِأَمْرِهِ) هەر لە هەڵبژاردنەکەیدا حوکمی فاسقی لە دنیادا دابەسەریاندا و پێیفەرموون: ئەوی ئەوبەر هەڵدەبژێرێت فاسقە، گومڕایەو ڕێنمایی خوای گەورەی لە دەستچووە:

(وَاللَّـهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ).[1]

قازی عیاض- ڕەحمەتی خوای لێبێت- لە دوای ئەمە فەسڵێکیتر دادەڕێژێت لەسەر نیشانەکانی خۆشەویستی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ) بە ناوی:(فصل في علاقه محبة (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)) کە تێیدا دەفەرموێ: (ئەوە بزانە، کە هەر کەسێك هەر شتێکی خۆشویست لای لە هەموو شتێکیتر شیرینتردەبێت، هەرگیز ڕەفتارێکی وا نانوێنێت خۆشەویستەکەی لەدەستبچێت -هەرچی شتێك بێت -دەنا ڕاستناکات و وا خۆشناوێت و هەر لافوگەزافی خۆشەویستی لێدەدا..

ئەوی لە خۆشەویستی پێغەمبەری خوادا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕاستگۆیە نیشانەی خۆشەویستیەکەی پێوە دیاردەبێت.

---

(١) کتێبی (الشفاء/ل٥٦٣) چاپی عیسى الحلبي.

یەکـەم شـت: ئیقتیـداکردنێتی پێـی و کـارکردنێتی بـە سـوننەتەکانی و هەڵگرتنەوەی گوفتارو ڕەفتارەکانی و ڕاپەڕانـدنی فـەرمان و تـوخن نەکـەوتنی بەرهەڵەستیەکانی و خۆ ڕاهێنانێتی لەسەر ڕەفتارو ڕەوشتی و وەك ئەوکردنـەوە لە کاتی هەبوونیی و نەبوونییدا، لە سسـتی و لـە چالاکییـدا، لـە لەشسـاغیی و نەخۆشییدا..

لە هەموو ڕەفتارێکدا هەوڵـدەدات وەك جـەنابی (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) بکاتەوە.. ئاوا بەرخۆشەویستی خوای گـەورەش دەکـەوێت، وەك خـوای گـەورە دەفەرموێ: ﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾﴾ آل عمران: ٣١

واتە: ئەگەر ڕاستدەکەن و خوای گەورەتان خۆشدەوێت دەی سا شـوێن مـن کەون تا خۆشیبوێن.

پێشتردانانی سوننەتەکانی ئەو فەزڵدانانێتی بەسەر حەزو ئارەزووەکانی خۆیدا، بەڵگەی خۆشویستنێتی. خوای گەورە دەفـەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾ الحشر: ٩

واتە: ئەو کەسانەی کە پێشتر باوەڕیـان هێنـابوو (مەبەسـت لـە پشـتیوانانی مەدینەیە کە هەموو شتێکی خۆیان بـۆ پێشـوازی موهاجیرەکـان ئامـادەکردبوو) ماڵ و حاڵیان کردە مەئوای برایانی موسوڵمان کۆچەریان، لە دڵـەوە حەزیانـدەکرد موهاجیرەکان لەخۆبگرن و (لە خۆشویستنیاندا)، سەروەت و سـامان و جێگایـان لەگەڵدا بەش بکەن، هیچ گرێ و گۆڵێکیش لە دڵیاندا بەرامـبەر ئـەم هەڵوێسـتە درووست نەبوو.. ئەوانیان لە پێشترادەنا وەك لە خۆیان، ئەگەرچی هەژاریشیان بەسەر خۆیاندا بهێنایا..

لە نیشانەی تری خۆشەویستی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەوەیە کە لە پێناوی ڕەزامەندی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گوێ بە ڕەزامەندی خەڵکنادات. (یان بڵێین ڕەزامەندی خوای گەورە بۆ ڕازیبوونی خەڵکی نادۆڕێنێت)..

هەروەها بوغزاندنی هەر کەسێك کە خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەیبوغزێنن، دوژمنایەتی ئەو کەسە دەکات کە دوژمنداریێتی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەکات.

هەڵوێستی سازش و نەرمونیانێتی بەرامبەر دوژمنانی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نانوێنێتو چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿لَّا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ يُوَآدُّونَ مَنْ حَآدَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ﴾ المجادلة: ٢٢

واتە: کەسانێك نابینیت باوەڕیان بەخواو ڕۆژی دوایی هەبێت لەملاوەش ئەوانەیان خۆشبووێت کە دوژمنایەتی دینی خواو پێغەمبەرەکەی دەکەن.

یاوەرانی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەبەر خاتری خوا خۆشەویستانی خۆیان کوشت.. باوك ئەولادی خۆی لەبەر ڕازیکردنی خوای گەورە و سەرخستنی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەکوشت..[1]

مەبەست لە نەقڵکردنی بۆچوونەکانی قازی عیاض -ڕەحمەتی خوای لێبێت- ئەوەیە کە ڕوون ببێتەوە کە ئەگەرچی خۆشەویستی لە کرداری دڵەو فەرزە، بەڵام لە کردەوەکانی جەستەدا دەردەکەوێتەوە،وەکو ئەویان کە لە دڵدایە و فەرزە، نواندن و بەرجەستەکردنی ئەم خۆشەویستیە لە ڕەفتاریشدا (لە گوفتاروکردار)دا هەر فەرزە..

---

(١) هەمان سەرچاوە (٥٧٦/٢-٥٧١).

ئەوەی دەربارەی خۆشەویستییە، دەربارەی کردەوەکانی تری دڵیشە، کە خواپەرستیین، وەکو: ڕازییبوون و تەسلیمبوون.. هەر بە هەمان شێوەن..

د- ترس و ئومێد: چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱدۡعُوهُ خَوۡفٗا وَطَمَعًا﴾ الأعراف: ٥٦.

واتە: بە ترس و ئومێدەوە داوا لە خوا دەکەن.

ە- پشتبەخوابەستن: وەك دەفەرموێ: ﴿وَعَلَى ٱللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ١٦٠﴾ آل عمران: ١٦٠.

واتە: با موسوڵمانان پشتبەخوابەستن.

و- ئارامگرتن لەسەر گوێڕایەڵیی و لەسەرنەکردنی گوناح و لەسەر ناڕەحەتییەکان: خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسۡتَعِينُواْ بِٱلصَّبۡرِ وَٱلصَّلَوٰةِ﴾ البقرة: ١٥٣.

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە !یارمەتی خۆتان (شەحنبوونەوەی باوەڕو وورەو چالاکیتان) لە ئارامگری و نوێژەکانەوە وەربگرن و پێیان بەهێزبین..

شێخی ئیمام عیززەدینی کوڕی عبدالسلام -رەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (کردەوەکانی دڵ زۆرن لەوانە: بردنی گومانی باش بە خوای گەورەو خەمخواردن بۆ ئەو خواپەرستییانەی لە دەستچوون، خۆشحاڵبوون بە فەزڵ و چاکەی خوای گەورە، حەزکردن لە باوەڕو باوەڕداریی و گوێڕایەڵ و حەزنەکردن لە کوفرو فیسق و تاوان، خۆشویستن لەبەرخاتری خواو بوغزاندن هەر لەبەرخاتری خوا، وەکو خۆشویستنی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) و بوغزاندنی کافرو ملهووڕو خراپەکاران.

سەبرگرتن لەسەر ناڕەحەتیەکان و پابەندیی و گوێڕایەڵیی و خراپەنەکردن و

خۆگرتنــەوە لێیــان، زەلیلبــوون و ملکــەچیی و گوێڕایــەڵیی خــوای گـــــەورە و یادکردنی و لەبیرنەکردنی.

هەروەها خۆزگەخواستن بــەپیاوچاکان و چاکــەکانیان، بــە خێرەومەنــدان و خێرو خێراتیان، بە دیندارانی سەرڕاست و تەقواکارییان.

ئەمانە هەموو لە کردەوەی دڵن، هەروەها خۆگرتنەوەو وەلکردنی هەر شـتێك کە پێچەوانەی پیاوچاکیی و خێرومەندیی و تەقواکارییە.. هەروەها شەیدابوونی دیداری خوای گەورە. خۆشویستنی موسـوڵمانان و ئەوی بـۆ خـۆی پێخۆشـە بـۆ ئەوانیشی پێخۆشبێت، ئەوی بۆ خۆی پێناخۆشە بۆ ئەوانیشی پێناخۆشبێت.

هــەروەها خــۆڕاگرتن لەســەر داخوازییــەکانی شــەیتان و هەوڵــدانی بــۆ ڕاکێشانی بۆ سەرپێچیی و تاوان.. کردنەوەی یادی مردن و وەستانی لە حـزوری خوای گەورە.

خۆشـحاڵبوون بــە چووســتیی خواپەرســتیی و خەفــەتخواردن لــە سســتیی خواپەرستیی، چونکە موسوڵمان وەکو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) دەفــەرموێ: موســوڵمان دڵخۆشــە بــە چاکەکارییەکــەی و خەفەتــدەخوات بــە خراپەکردنی..

هەروەها باوەڕهێنان بە هەموو ئەوەی کە پێغەمبەری خـوا (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ) لە خوای گەورەوە بە موسوڵمانانی ڕاگەیاندووە، یان ئاڕاستەکانی جەنابی خۆی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چ ئەوەی ڕوویداوە چ ئەوانەی نادیاری داهاتوون - هەروەها ئامۆژگاریکردنی هەموو موسوڵمانێك.

هۆشدانە هەڕەشەی خوای گــەورەو ترســاندنەکانی، هــەر کاتێــك نەفســیش ویستی بەرەو گوناح ڕایکێشێت، وا خوا بپەرستێت هــەروەکو کــە دەیبینێــت تــا

خواپەرستییەکانی بە باشترین شێوە ئەنجامبدات، با بزانێت کە خوای گەورە دەیبینێت و ئاگای لە هەست و نەستێتی.. ئا ئەمەیە ئیحسان..).[1] هتد باسکراوەکانی تری رەحمەتی خوای لێبێت..

ئەمانە نموونەی خواپەرستییە فەرزەکانی دڵن، کە دڵ و ڕەوشتی موسوڵمانی پێگۆشدەبێت و لەسەر خواناسیی ڕادێت.

کردەوەکانی دڵ سەرچاوەی کاریگەری کردەوەکانی جەستەن، پاڵنەریانن، بۆیە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (أَلا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلا وَهِيَ الْقَلْبُ) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ[2].

واتە: پارەوە گۆشتێك وا لە ناو جەستەدا، ئەگەر ئەو چاك بێت، هەموو جەستە چاك دەبێت، ئەگەر ئەو خراپبێت هەموو جەستە خراپدەبێت، ئەو پارەوە دڵە، دڵ..

٦- زانینی ئەحکامی پاکژییی:

چونکە مەرجی ڕاست و دروستی نوێژەکانە، لەو ئەحکامانەی پاکژییی، کە فەرزە بزانرێت:

أ- زانینی سیفەتی ئەو ئاوەی پاکژییی پێدێتەدیی.

ب- زانینی پیسیی و جۆرەکانی و چۆنێتی لادانی.

ج- زانینی چۆنێتی تاراتگرتن.

---

(١) عزالدين بن عبدالسلام: قواعد الأحكام في مصالح الأنام (١٨٩/١) دار الكتب العلمية.

(٢) بوخاری (٥٢)، موسلیم (١٥٩٩).

د- زانینی غوسڵە فـەرزەکان، وەکـو: لەشپیسـیی (لـەش گرانیـی) و حـەیزو نیفاس.

ە- زانینـی سـوننەتە سروشـتیەکان، وەکـو: خەتەنـەکردن و ڕیـش دانـان و بەرکردن و ئەوانی تر.

و- زانینی چۆنێتی دەستنوێژ: مەرجەکانی، فەرزەکانی، سوننەتەکانی، بە چـی دەشکێت.

ز- زانینی ئەحکامی تەیەمموم:کەی جائیزە و چۆنێتی و.. هتد.

٧- لەبەرکردنی سورەتی فاتیحە:

چونکـە ڕوکنـی نـوێژە، باشـتریش وایـە چەنـد سـورەتێکیش لـە سـورەتە کورتەکان لەبەر بکات، هەروەها سوننەتە ئەحکامی تەجوید بزانێت، تـا بـەباشی قورئان بخوێنێت.

٨- زانینی ئەحکامی نوێژ:

لە دوای شایەتمان، نوێژەکان تەئکیدلێکراوترین فـەرزن، یەکـەمین شـتێکە کە عەبد لە قیامەتدا موحاسەبە دەکرێت لەسەریی ، ڕوکنـی دووەمـی ئیسـلامە، هەر کەسێك بە ئەنقەست نەیکات کـافرە،[1] ئیعـتراف بـە فـەرزێتی بکـات یـان نەکات، ئەمە بەڵگەی قورئان و سوننەت و کۆڕای یاوەرانی زیاتر لەسەرە، وەکو (ئیبولقەییم) لە سەرەتای کتێبی (الصلاة)کەیدا باسیکردووە.. لـەو ئەحکامانـەی کە فەرزە لە باسی نوێژدا موسوڵمان بیزانێت:

---

(١) دیارە ئەمە باسێکی ڕاجێی کـۆنی نێـوان شەرعناسـانە، ڕای جمهـوری شەرعناسـان، ڕای جمهـوری پێشـەوایان ئەبوحەنیفـەو مالیـك و شـافیعی: کافرنـەبوونێتی، ئەگـەر نکـوڵی لـە فەرزبوونی نەکرد.. دەکرێت بگەڕێیتەوە سـەر (ئەحکامـەکانی نوێژ/کرێکـار (٥٣٩/١) چـاپی یەکەم/نوسینگەی تەفسیر.

أ- زانینی مەرجەکانی فێربوونی: کە بریتییە لە:ژیریی، باڵغبوون،لەگەڵ ئەمەش، نوێژی منداڵی نەفام دروستە، فەرمانی پێدەدرێت بیکات.

ب- زانینی مەرجەکانی ڕاستی و دروستی: وەکو: دەستنوێژ، ڕووکردنە قیبلە، عەورەت داپۆشین، هاتنی کاتی، و نییەت.

ج- زانینی چۆنێتی نوێژ: ڕوکن و فەرز و سوننەتەکانی.

د- زانینی سوجدەی سەهو: هۆیەکانی، بۆچی باشە و چۆنێتی بردن.

ه- زانینی ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەنەوە، هەروەها ئەوانەی کردنیان باش نییە (مەکروهن)..

لەگەڵ فەرزێتی زانینی ئەمانەدا، پێویستە نوێژە سوننەتەکانیش بزانێت، ئەوەی تەئکیدی لێکراوە،وەکو: نوێژو دووڕکاتی سپێدە، پێش فەرزی بەیانی، ئینجا هاوڕێی فەرزەکان (الرواتب)، چونکە بەردەوام وەلکردن و نەکردنیان هۆیە بۆ لەکەدارکردنی جێمتمانەیی (عەدالەت)ی موسوڵمان..

هەروەها بۆ پڕکردنەوەی نوقسانی فەرزەکان پێویستە وەکو لە فەرموودەی صەحیحدا هاتووە، کە نوقسانی نوێژی فەرز بە نوێژی سوننەت پڕدەکرێتەوە.

و- زانینی ئەحکامی نوێژی جەماعەت و هەینی و دوو جەژنەکە..

٩- زانینی ئەحکامی جەنازە:

ئەگەر چی زانینی ئەحکامی جەنازە فەرزی کیفایەیە، بەڵام لەبەر ئەوەی لە هەندێك حاڵەت دەبێتە فەرزی عەین، خوێندنی زەروورییە، دووکەس ڕێبواری سەفەرێکن لە چۆڵەوانیدان و یەکێکیان مرد، ئەوی تریان کە ئەحکامی جەنازە نەزانێت، چی لێدەکات و چۆن ڕەفتار دەکات؟

بۆیە فێربوونی ئەحکامی جەنازە، کە زەروورەتە فەرزە، لە ئەحکامەکانیشی: شوشتنی مردوو، کفنکردن، نوێژ لەسەرکردن، ناشتنی (بەگۆڕسپاردنی).

١٠- زانینی ئەحكامی زەكات:

كە یەكێكە لە پێنج ڕوكنەكەی ئیسلام، فەرزە لەسەر هەموو موسوڵمانێك هەندێك ئەحكامی گشتی زەكات بزانێت، وەكو مەرجەكانی فەرزبوونی، بۆ ئەوەی ئەگەر لەسەری فەرزبوو، بزانێت چۆن ئەحكامی تری فێردەبێت و دەیچەسپێنێت.

مەرجەكانی فەرزبوونی زەكات لەو زانینانەن كە فەرزن لەسەر موسوڵمان فێرببێت. بەڵام باقی ڕوكنەكانیتر دەچنە خانەی (زانستی شەرعی فەرزی عەینی تایبەت) چونكە كە سامان زۆردەبێت فەرز دەبێت لەسەریی تەفسیلاتی ئەحكامی زەكات فێرببێت، ئەمەش تایبەتە بەوكەسەو هاوئاستی ئابووریان..

<u>أ- مەرجەكانی فەرزبوونی زەكات بریتیە لە</u>: موسوڵمانێتی، سەربەستی، هەبوونی نیصاب، (ئاستی یەكەمی دەوڵەمەندی بە دیدی ئیسلام) خاوەنێتی تەواوی نیصابەكە، تێپەڕبوونی ساڵ بەسەر تەواوبوونی نیصابەكەیدا.

سامانی پەیداكراو لە زەوی (دۆزراوەی ژێر زەوی و چاندن و.. هتد) تێپەڕبوونی ساڵ مەرج نییە زانینی ئەوە كە زەكات لە سامانی منداڵیشدا هەیەو دەبێ دەركرێت.

هەروەها سامانی شێت، چونكە باڵغبوون و ژیرێتی مەرجی فەرزبوونی زەكات نین. وەكو جمهووری پێشەوایان دەفەرموون، بەڵام ئیمامی ئەبو حەنیفە لای وایە زەكات لە سامانیاندا نییە..

<u>ب- زانینی سامانی زەكات</u>: لە چ جۆرە موڵك و سامانێك زەكات دەدرێت؟

لە ئاژەڵی لەوەڕگای دەرەوەی ماڵ و سامانی زەوی، هەنگوین، پارە، كەلوپەلی بازرگانیی، زانینی بڕی زەكاتی هەر جۆرێكیان فەرزە لەسەر هەموو موسوڵمانێك.

ج - زانینی زەکات پێدراوان و زەکات پێنەدراوان.

د- زانینی مەرجەکانی فەرزبوونی سەرفترە و بڕ و کاتی دەرکردنی..

١١- زانینی ئەحکامی ڕۆژوو:

ئەمیش لە ڕوکنەکانی ئیسلامە کە خوای گەورە فەرزی کردووە، جا هەر کەسێك ئەم فەرزە بیگرێتەوە (وەکو ڕۆژووی ڕەمەزان کە ساڵانە دێتەوە سەریی) فەرزە لەسەری ئەحکامە سەرەکییەکانی بزانێت وەکو:

أ- مەرجەکانی فەرزبوونی: ڕۆژوو لەسەر هەموو موسوڵمانێکی باڵغ و ژیرو بەتوانا، نێرو مێ سەربەست و کۆیلە فەرزە..

ب- مەرجەکانی ڕاستی و دروستیی: موسوڵمانبوون، باڵغیی، ژیریی ، هەبوونی نییەت، پاکیی لەحەیزو نیفاس.

ج- گرتنی ڕۆژوو: خۆگرتنەوە لە شکێنەرەکانی (خواردن، خواردنەوە، جیماع) لە سپێدەوە تا خۆرئاوابوون.

د- حەرامێتی ڕۆژوو: بۆ حەیزدار و زەیستان کە فەرزە نەیگرن و دوای ڕەمەزان بیگرنەوە.

ە- زانینی بەتاڵکەرەوەکانی ڕۆژو و ئەوانەی گرتنەوەو کەفارەتیان دەوێت و ئەوانەی هەر کەفارەتیان دەوێت و بەس.

و- زانینی مۆڵەتی نەگرتنی ڕۆژوو بۆ نەخۆش و پیری بێهێزو موسافیر بە مەرجی خۆی و ئەو کەسانەش کە دەبێ بیگرنەوەو ئەو کەسانەش کە بەڕۆژوو نابن و لە جیاتی ئەو کەفارەت دەدەن.

ز- سوننەتەکانی ڕەمەزان وەکو: تەراویح و ئیعتیکاف و زۆرخوێندنی قورئان و خێرو خێرات و چاکەکاریی زیاتر..

١٢- زانینی ئەحکامی حەج:

کە ڕوکنی پێنجەمی ئیسلامە، فـەرزە لەسـەر موسـڵمان ئـەوە بزانێـت، کـە خوای گەورە حەجی لەسەرفەرزکردووە، لە تەمەنیدا جارێك، لەبەر ئەمـە فـەرزە لەسەریی ئەمانە بزانێت:

أ- مەرجەکانی فەرزبوونی: کە بریتیە لە: موسـوڵمانێتی، ژیریـی ، بـاڵغبوون، سەربەستی تەواو، توانا، دەشێت منداڵ و کۆیلەش حـەج بکـەن و پاداشتیشـیان بۆ دەنووسرێت، بەڵام فەرزەکەی تەمەنیان بەوە لەسەر لاناچێـت، منداڵەکـە کـە بـاڵغ بـوو، کۆیلەکـەش کـە ئـازادبوو، حەجەکـەیان لەسـەرفەرزە بیکـەن. لـە فەرزبوونی عومرەدا ڕاجوێی هەیە.

ب- هەبوونی توانا: بۆ گەیشتنە ماڵی خواو جێبەجێکردنی ڕوکنەکانی حەج و گەڕانەوە بۆ ماڵی خۆی بێکێشە و گرفتی ڕێ.

سیفەتی توانایی لە کەسێکەوە بـۆ کەسـێکی تـر دەگۆڕێـت، ئـەوی لەسـەر دوورنشین فەرزە، مەرج نییە لەسەر کەسی نزیك نشین فەرزبێت، ئەوی لەسەر ئافرەت فەرزە لەسەر پیاو فەرزنییە.

بە گشتی حەج خواپەرستییەکی جەستەیی و داراییە، توانایی پەیوەنـدی بـە توانایی جەستەو توانایی داراییەکەشەوە هەیە.. هەروەها ئەمانی ڕێگاکەی، هەر کەسێك جەستەی لە توانایدا هەبوو بچێتە حـەج و پـارەی سـەفەرەکەی هـەبوو، مەسروفی زیاتر لە پێداویسـتیە سـەرەکییەکانی هـەبوو، وەکـو: هـەبوونی مـاڵ (خانوو) سواریی و خزمەتکارو مەسروفی خێزان و منداڵ..

ئەمە توانای حەجی هەیەو لەسەری فەرزە بیکات.. باشتر وایـە موسـوڵمان - هەر کە تواناکـەی بـۆ دەسـتەبەربوو- زوو حـەج بکـات.. بـۆ ژنـیش مەرجـە هاوسەری یان مەحرەمی خۆی لەگەڵدابێت، هەر کەسێك پارەی هـەبوو بەڵام بـە جەستەی ناتوانا بـوو دەشـێت کەسـێك بکاتـە وەکـیلی خـۆی و حەجەکـەی بـۆ بکات..

ج- هەر کەسێك حەجی لەسەر فەرزبوو زانینی ئەحکامەکانیشی- لەسەر فەرزدەبێت، ئەو بڕە زانستەی لەسەر فەرزدەبێت بە جۆری فەرزی عەینی گشتیە. ئەمما ئەو کەسەی نیازی چوونەحەجەکەی هەیە زانستی شەرعی فەرزی عەینی تایبەتی لەسەر فەرزدەبێت، بۆیە لەسەر ئەمیان فەرزە ئەحکامی حەج و فەرزو سوننەتەکانی بزانێت، هەروەها چی بەتاڵیدەکاتەوە و کەفارەت لەسەر چییە..

د- هەروەها ئەحکامی قوربانیکردنی لەسەرفەرزە ،چونکە مەزهەبەکان لە فەرزبوونیدا ڕاجوێن..

١٣- زانینی ئەحکامی جیهاد:

واتە: کوشتاری کافران،کە لەسەر موسوڵمان فەرزە بزانێت، کە خوای گەورە جیهادی لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزکردووە، وەکو دەفەرموێ: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُوا۟ شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰٓ أَن تُحِبُّوا۟ شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾﴾ البقرة [٢١٦]

واتە: خوای گەورە کوشتاری لەسەر فەرزکردن، هەرچەندە پێشتان ناخۆشە، بەڵام دەشێت شتێکتان پێناخۆشبێت و خێریشی بۆتان تێدابێت، هەر وەکو کە لەوانەیە شتێکتان پێخۆشبێت، بەڵام بۆتان خراپبێ. خوای گەورە دەزانێ، ئێوە خۆتان نازانن..

جیهاد لە فەرزی کیفایەکانە، کە ئەگەر کۆمەڵە موسوڵمانێك پێیهەستان و بۆ هێنانەدیی مەبەستی جیهادەکە بەسبوون، پاداشتیان مسۆگەرەو گوناحەکەشیان لە ئەستۆی موسوڵمانانی تردا لابردووە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ:

﴿ لَّا يَسْتَوِي ٱلْقَٰعِدُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُوْلِي ٱلضَّرَرِ وَٱلْمُجَٰهِدُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَٰهِدِينَ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى ٱلْقَٰعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَٰهِدِينَ عَلَى ٱلْقَٰعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ ﴾ النساء [٩٥]

واتە: خوای گەورە ئەو موجاهیدانەی کە بە گیان و ماڵ لە پێناوخوادا جیهاد دەکەن پێی چاکترن و فەزڵیان دەدات بەسەر دانیشتووەکاندا، پلەیەك لەوان بە باشتریان دادەنێ، بەڵێنی جوانی بە هەردوولاشیانداوە، بەڵام موجاهیدەکانی بە پاداشتێکی گەورە و مەزن بەسەر دانیشتوانەکاندا داوە..

فێربوونی ئەحکامی جیهاد لە زانستی شەرعی فەرزی عەینی تایبەتە.. بەڵام لەبەر ئەوەی لەبەر چەند حاڵەتێك جیهاد دەبێتە فەرزی عەین لەسەر هەموو موسوڵمانێکە ئەحکامە گشتیەکانی بزانێت، لەبەر ئەمەشە لێرەدا خستمە ڕیزی زانستی شەرعی فەرزی عەینی گشتی..

جیهاد لە سێ حاڵەتدا دەبێتە فەرزی عەین، کە دەبێت هەموو موسوڵمانێك تێیدا بەشدار بێت:

أ- ئەگەر ئیمام (خەلیفە) فەرمانی بە کەسێك، یان بە کۆمەڵە خەڵکێکی موسوڵماندا کە بچنە جیهاد، جیهادەکەیان لەسەر فەرزدەبێت، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ ٱنفِرُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱثَّاقَلْتُمْ إِلَى ٱلْأَرْضِ﴾ التوبة: ٣٨

واتە: ئەوە بۆچی کە پێتاندەوترێت: لە پێناوی خوادا ڕاپەڕن، جیهادبکەن، خۆبەزەوییەوە قایمدەکەن و خۆتان قورس دەکەن؟!

پێغەمبەری خواش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.[1]

واتە: ئەگەر داوای جیهاد لەهەموتان کرا ڕاپەڕن و دەستی بدەنێ.. لە هەمان

(١) بوخاری (٢٦٧٠)، موسلیم (١٣٥٣).

ڕوانگەوە: ئەگەر ئەمیری کۆمەڵێکی موجاهید یان حزبێکی جیهادی داوای لە یەکێك لە شوێنکەوتوانی کرد، کە بەیعەتی لەسەر گوێڕایەڵیی و ملکەچیی و جیهاد فی سبیل الله پێدا بوو، بچێتە جیهاد (یان چالاکییەکی جیهادی ئەنجام بدات) فەرزە لەسەریی فەرمانەکەی راپەڕێنێت....

ب- جیهاد لەسەر ئەو کەسە فەرزە، ئەگەر بۆ جیهادی فەرزی کیفایە چووبووە بەرەی ، کاتێك سوپای موسوڵمانان و سوپای کافران ڕووبەڕووی یەکتریی دەبنەوە، مانەوەی ئەمیش لەبەرەی جیهادو خۆڕاگرتنی فەرزە لەسەریی و حەرامە بەرەی جەنگ جێبهێڵێت، لەوێ فەرزە خۆڕاگرانە بمێنێتەوە. چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ زَحۡفٗا فَلَا تُوَلُّوهُمُ ٱلۡأَدۡبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَن يُوَلِّهِمۡ يَوۡمَئِذٖ دُبُرَهُۥٓ إِلَّا مُتَحَرِّفٗا لِّقِتَالٍ أَوۡ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٖ فَقَدۡ بَآءَ بِغَضَبٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَمَأۡوَىٰهُ جَهَنَّمُۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمَصِيرُ ﴿١٦﴾﴾ الأنفال: ١٥ - ١٦

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتانهێناوە!، ئەگەر تووشتانبوو بەتووشی سوپای کافرانەوە -با وەکو لێشاویش بن-[(١)] لەبەریان هەڵنەیەن و پشتیان تێنەکەن، هەر کەسێك لەو ڕۆژەدا پشتیان تێبکات ئەوە بەر غەزەبی خوا دەکەوێت و جێپەنای دۆزەخ و چارەنووسی زۆر خراپدەبێت، مەگەر کەسێك بەرەی جەنگی لە دوژمن گۆڕی بێت یان خۆی بگەێنێتە کۆمەڵە موسوڵمانێکی تر لە گۆشەیەکی تری بەرەکەی جیهادەوە، ئەمە بەر ئەو سزایە ناکەوێت.

ج- ئەگەر دوژمن ناوچەیەکی وڵاتی موسوڵمانانی داگیرکرد، جیهاد لەسەر دانیشتوانی ناوچەکە دەبێتە فەرزی عەین، هەر بەو بەڵگانەی ڕابورد

(١) لە ئەسڵدا (زحف) بزاوتی زارۆکە کە لەسەر سمتی (پێش هەستان و دارەدارەکردنی) واتە: قوونەخشکێ.. واتە: ئەگەر دە ئەوەندە زۆر بوون وەکو خشان دەهاتنە سەرتان لەبەریان نابێت هەڵبێن..

(سووورەتی ئەنفال/ ئایەتەکانی ٤٥،١٦،١٥) چونکە داگیرکردنەکە یەعنی هەبوونی دووڕیزی لەشکرو بەرەی بەرامبەر. ئیتر کافران و موسوڵمانان لە ڕووبەڕوو بوونەوەی یەکتریدادەبن. ئەوی هەر لەم جۆرە جیهادو فەرزەیە جەنگ و شۆڕشی دژی حاکمە مورتەددەکانیشە کە بەسەر وڵاتی موسوڵماناندا سەپێنراون و بە یاسای کوفر حوکم دەکەن، ئەوانیش دوژمنی ئیسلامن و کافری دەسەڵاتداری شەڕانین و جیهادکردن دژیان لەسەر هەموو موسوڵمانێکی ئەو وڵاتانە فەرزی عەینە.

ئەگەر لە توانایاندا نەبوو جیهادەکەی دژبکەن ئەوکاتە خۆ ئامادەکردن لەسەریان فەرز دەبێت، وەکو خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا ٱسۡتَطَعۡتُم مِّن قُوَّةٖ﴾ الأنفال: ٦٠

واتە: ئەوەی لە تواناتاندا هەیە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی کافرەکانی -لە هێزی جەنگ- ئامادە بکەن..

لەم سێ حاڵەتەدا جیهاد دەبێتە فەرزی عەین..

جیهاد خواپەرستیەکە لە خواپەرستییەکانی ئیسلام، خوای گەورە بەبێ خواویستیی و نییەتپاکیی لە کەسی وەرناگرێت. فەرزە بۆ سەرخستنی دینەکەی خوا لە پێناوی خوادا بجەنگێت، تا سەروەری شەرع بەسەر هەموو لایەکدا باڵادەستدەبێت و هیچ بەربەستێك لەڕێی بڵاوکردنەوەی دینەکەدا نامێنێت، یا کافرانیش لالوتبن و پێینارەحەتبن.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ[1] .

(١) بوخاری (٧٠٢٠)، موسلیم (١٩٠٤).

واتە: هەر کەسێك بۆ ئەوە بجەنگێت، تا وشەی خوا (دینەکەی) باڵادەستبێت، ئەوە لە پێناوی خوادایە..

- مەرجەکانی فەرزبوونی جیهاد بریتیە لە: (موسوڵمانێتیی، باڵغبوون، ژیریی، نێرینەیی، سەربەستیی، هەبوونی توانای دارایی کە بۆ جیهادەکە پێویستە، جەستەی ساغ، مۆڵەتی دایك وباوکە موسوڵمانەکەی، مۆڵەتی خاوەن قەرز بۆ قەرزدار).

هەموو ئەمانە مەرجی جیهادکردنن، ئەگەر فەرزی کیفایەبوو، ئەگەر بووبەفەرزی عەین، مەرجەکانی کەمدەبنەوە بۆ: (موسڵمانێتیی، باڵغبوو، ژیریی، نێرینەیی، جەستەی ساغ)، ئەوکات مۆڵەتی دایك وباوك و خاوەن قەرز مەرج نامێنن، هەروەکو لە فەرزە عەینەکانی تریشدا هەیە..

جیهادی فەرزی عەین لەسەر کۆیلەو نەداریش هەر فەرزە، بەڵام لەسەر ژن، نا.. هەرچەندە هەندێك لە شەرعناسان دەفەرموون: بە لێکچواندن (قیاس) بە فەرزەکانی تر لەسەر ژنانیش فەرزە جیهادبکەن، مادام بۆتە فەرزی عەین. بەڵام وا نازانم وابێت. دەشێت خۆبەخشانە بەشداری جیهاد بن. بەڵام فەرز نییە لەسەریان.. ئەم باسە بە دوورو درێژتر لە کتێبی (العمدة في أعداد العدة)دا هەیە.

١٤- فێربوونی فەرز و ئادابە عەینییەکان: لەوانە:

أ- جوان ڕەفتارکردن لەگەڵ دایك وباوك، ئەگەر کافریش بن، گوێڕایەڵیکردنیان لە غەیری گوناح و تاواندا، چونکە خوای گەورە یەکخواپەرستی بۆ خۆیی و گوێڕایەڵیی دایك وباوك پێکەوە هێناوە! لە زۆر ئایەتدا وا ڕیزبەندی کردووە. وەکو: ﴿۞ وَٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا۟ بِهِۦ شَيْـًٔا ۖ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَـٰنًا﴾ النساء: ٣٦

واتە: خوای گەورە بپەرستن، هیچ جۆرە هاوبەشێکی بۆ دامەنێن و لەگەڵ دایك وباوکدا جوان ڕەفتاربکەن.. ئەوی لە ڕیزی ئەمەشە خزمایەتی و ڕاگرتنی پەیوەندی کەسوکارە...

ب- سەرپەرشتی و بەخەمەوە بوونی ماڵ و منداڵ و مەسروفکێشان و فێرکردنی دینەکەیان و هاندانیان لەسەر گوێڕایەڵی و جێبەجێکردنی فەرمانەکانی خوای گەورە.

ج- ڕەچاوکردنی مافی دراوسێیەتی، ئەویش فەرزە.

د- ڕێزگرتن لە میوان.

ە- زانینی مافی موسوڵمان و ئەداکردنی ئەو فەرزانەی لەم بوارەدا لەسەریەتی وەکو وەڵامدانەوەی سڵاوو سەردانی نەخۆش و شوێنکەوتنی جەنازە و یارمەتیدانی موحتاج و بەهاناوە چوونی لێقەوماو و ئامۆژگاریکردنی.

و- گوێڕایەڵی کاربەدەستی موسوڵمان -کە موسوڵمانن- لە غەیری گوناح و تاواندا، هەروەها ڕێزگرتنیان و ڕێزگرتنی زانایان و پیاوچاکان و خێرەوەمەندان..

ز- وەرگرتنی مۆڵەتی سەردان و چوونەمیوانیی و دیدەنیی و لە چاوگرتنەوە و گوێنەگرتن لە حەرامکراوەکان.

ح - خواردنی حەڵاڵ و دوورە پەرێزیی لە حەرام.

گ- فەرزێتی ڕاستگۆیی و دەستپاکیی و هێنانەدیی بەڵێن و پاراستنی پەیمان و گرێبەست و ڕێکەوتن.

ی- فەرمان بەچاکە و بەرهەڵەستی لەخراپە، بە تایبەتی ئەگەربوو بە فەرزی عەین.

ك- پۆشینی پۆشاکی باڵاپۆش بۆ ئافرەتی موسوڵمان، هەروەها نیقاب و داپۆشینی دەموچاوو[1] خۆگرتنەوە لە تێکەڵاوی نامەحرەم.

---

(١) ئەمەش باسێکی ڕاجوێیە، شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی دوای ئەوەی کتێبی (جلباب المرأة المسلمة)ی بڵاوبۆوە کە نیقاب بە فەرز ناناسێنێت، شیوخەکانی عەرەبستان ڕەددیان لێدایەوەو ←

ل- فەرزە لەسەر ئافرەتی موسوڵمان گوێڕایەڵی مێردەکەی -لە غەیری گوناح و تاواندا- بکات و مافەکانی ڕەچاوبکات.

ئەمانە فەرزن، زۆر ئاداب و ڕەفتاریتر هەن، کە سوننەتن و پەسەندترە موسوڵمان بیانزانێت، وەکو: ئادابی خواردنەوەو ئادابی ئامۆژگاریی و هاوڕێیەتیی و تێکەڵاویی خەڵکی و خوێندنی زیکرەکان و ڕەوشتە پەسەندەکان.

<u>١٥- زانینی حەرامەکان:</u> پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێك ئەو حەرامانە بزانێت چین، کە خوای گەورە لێی قەدەغەکردووەو هەڕەشەی لە بکەرەکەی کردووە، تا خۆیانی لێبپارێزن.. لەوانە:

<u>أ- گوناحەکانی دڵ:</u> لەوانە: کوفری ناخی دڵ -کە لە گوفتارو کرداریدا دەرناکەوێت- ئەمە هەر دووڕوویی گەورەیە.

هەروەها لە گوناحەکانی دڵ: باوەڕبوونی بە هەبوونی هاوبەش بۆ خوای گەورە، نکوڵیکردنی لەزیندووبوونەوە، بوغزاندنی دینەکەو رقبوونەوە لە ئەحکامی شەرع، یان پەسەندکردن و حەزکردن لە دید و هەڵوێستی کافران..

دیسان لە گوناحەکانی دڵ: خۆبەگەورە زانین و حەسوودی (بەغیلیبردن) و ڕیابازیی و حەزلەگوناحکردن و خۆشحاڵبوون بەکردنی، هەروەها خۆشویستنی ستەمکاران و پیاوخراپان، ئینجا گومانبردنی خراپ بە موسوڵمان و دڵڕەقبوون کە

تەنانەت یەکێکیان لەسەری نوسیبوو: (الشيخ الألباني يدعو الى السفور) ئیتر وا دیارە ئەم حەملەیە شێخی رەحمەتی زیاتر هاندا بە دوای هەموو بەڵگەکانی ئەواندا بچێتەوەو توێژینەوە بۆ دەق و سەنەدەکانیان بکات، بۆیە کتێبێکی لەسەر (بێ بەڵگەیی نیقاب پۆشین) دانا بەم ناوە دوورودرێژەوە: (الرد المفحم على من خالف العلماء وتشدد وتعصب وألزم المرأة أن تستر وجهها وكفيها وأوجب ولم يقنع بقولهم إنه سنة ومستحب) کە دەفەرمووێ فەرزێتی نیقاب هیچ بەڵگەیەکی صەحیح و حەسەنی لەسەر نییە.. ئێمەش پێمان فەرزنییە.

ڕێ لە چاکەکاریی دەگرێت، هەروەها ڕق و تووڕە بوون بە ناهەق.

ب- گوناحە گەورەکان کە سزایان لەسەرە، بریتین لە: لە دین هەڵگەڕانەوە (بە گوفتار یان کردار یان ئیعتیقاد لەو مەرجەی لە ڕێی شەرعییەوە بسەلمێت) هەروەها قەتڵ (کوشتنی کەسێکی تر بە ناحەق)، زینا، تۆمەتبارکردنی زینا، نێربازیی، شەرابنۆشین، جەردەیی و ڕێگریی.

ج- گوناحەکانی زمان: وەکو: درۆکرن و غەیبەت و دوو زمانیی و شایەتی درۆو تۆمەتبارکردنی نامووس و جنێوو تانە دان و گاڵتەپێکردن و سووکایەتیکردن بە موسوڵمان و دەربڕینی خۆشحاڵیی بە کێشەکانی، شیوەن و شەپۆڕو واوەیلا لەسەر مردووە.

د- گوناحەکانی چاو: وەکو: نەزەر (تەماشاکردنی ئافرەتی نامەحرەم و مێردمنداڵی بێ موو)، چوونە دیتنی شانۆو مەلهاو سینەماو تەلەفزوێن و هاوشێوەیان، یان تەماشاکردنی ستەمکاران و بینینی هەڵوێستی زوڵمکردنیان.

ه- گوناحەکانی بیستن: وەکو بیستنی گۆرانی و مۆسیقاو قسەی خراپ و جاسوسیکردن.

و- گوناحەکانی عەورەت: وەکو: زیناو نێربازیی، خۆلێخشاندنی ئافرەتان لە یەکتریی و خۆ ڕەحەتکردن و وەلکردنی خەتەنەکردنی نێرینە.

ز- گوناحەکانی خواردن و خواردنەوە: وەکو: خواردنی گۆشتی حەرام و مردارەوە بوو، خواردنی گۆشتی گوێدرێژو دڕندەو باڵندەی گۆشت خۆر،خواردنی خوێن و گۆشتی بەرازو شەراب و جگەرە کێشان..

ح- حەرامەکانی سامان: لەوانە دزیی، زەوتکردن، ماشینەوە، سوو، بەرتیل، قومار، خواردنی سامانی خەڵك و نکوڵیکردنی، خواردنی ماڵی هەتیوو، خواردنی ئەمانەت، غەشکردن لە کڕین و فرۆشتن و گرێبەست، حەشاردانی سامان بە ئومێدی گرانبوونی، زێدەڕەویی و گوێنەدان بە پارەو بە فیڕۆدانی هەوانتەو

سەرفکردنی پارە لە حەرامەکاندا و بازرگانیکردن بە شتی حەرامەوە...

هەر سامانێك لە ڕێی حەرامەوە پەیداکرابێت، خواردن و بەکارهێنانەوەشی حەرامە، ئەوانەی حەرامخۆرن، با بزانن کە ئاگری دۆزەخ گەدەیان دەئاخنێتەوە ! خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَٰلَ ٱلْيَتَٰمَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾﴾ النساء: ١٠

واتە: ئەو کەسانەی (کە سامانی هەتیو/حەرام) دەخۆن ئەوانە حەتمەن دەبێ لە ئاگری دۆزەخ قوت بدەن و بیخۆن، هەر دەشچنە دۆزەخەکەوە.

هەروەها حەرامکراوەکانی سامان کە پێشتر باسمانکرد.

لە خانەی سامانی حەرام دا: کرێ و حەقدەست و مەعاش و هەر پارە و سامانێکی تر کە لە کاری حەرامدا دەستدەکەوێت، هەر حەرامە، دیسان ئەو سامانە زەوتکراوەی لە دەوڵەمەند بە ناوی سۆشیالیستیەوە وەردەگیرێت -گوایە دەدرێتەوە بە هەژاران بۆ هێنانەدیی دادی کۆمەڵایەتی- هەر حەرامە، جا زەویوزار بێت یان خانوو و کۆمپانیاو کارگە، یان پارە و سامان بێت (وەکو دەڵێن: المنقولة وغير المنقولة) هەر هەمووی حەرامە و غەسپ و زەوتکردنە و چەندین ساڵیشی بەسەردا تێپەڕببێت، هەر حەڵاڵ نابێت.

هەر کەسێك سامانی حەرامی پەیداکرد، دەبێت تۆبەی لێبکات، لە مەرجی تۆبەش گێڕانەوەی سامانەکەیە بۆ خاوەنەکەی، ئەگەر زەحمەتبوو یان بێ خاوەنبوو (وەکو کرێی حەرام) قوتار بوون لێی ئەوەیە بکرێتە خێر.. وەکو ئیبنوتەیمییە و ئیبنوالقەیم بە تەفسیل لە زۆر لە کتێبەکانیاندا باسیان لێوە کردووە.

<u>گ- گوناحەکانی پۆشاك و شکڵ</u>: وەکو دانەپۆشینی عەورەت یان پۆشاکی تەنك و تەسك کە عەورەت لێوەی دیاردەبێت، هەروەها پۆشاکی تەنك یان سفووریی، پۆشاك درێژکردنەوە بۆبنپێ، پۆشینی ئاوریشم و زێڕ/ ئاڵتوون) بۆ

پیاو، خۆ چواندنی پیاو بەژن و ژن بەپیاو، خۆ چواندن بە کافران، ڕیش تاشین، مووهەڵکێشان، قژی سەناعی و..

ی- گوناحی ڕەفتار لەگەڵ خەڵکی: وەکو: ڕەنجاندنی دایك وباوك، پساندنی سیلەی ڕەحم (پەیوەندی خزمایەتی)، دەستدرێژی کردنەسەرخوێن و سامان و ناموسی خەڵکی، فەزحکردنی موسوڵمانان و بێدەنگ نەبوون لە عەیب و عاریان و دانەپۆشینی، ئازاردانی دراوسێ، فێڵبازیی و هەڵخەڵەتاندن و فریودان و غەشکردن، یارمەتیدانی ستەمکار، یاخیبوون و شۆڕشکردن دژی کاربەدەستی موسوڵمان بە ناهەق، مانەوە بە تەنها لەگەڵ نامەحرەم، سەفەری ئافرەت بە بێ مەحرەم..

ك- گوناحی جەنازە و سەر قەبران: وەکو: شیوەن و زاری لەسەر مردووەکە، کۆبوونەوەی پرسە بەو شێوە بیدعەیەی دەکرێت، دروستکردنی گومەزو دیوار لەسەرگۆڕ، گەچکاریی و مۆم و چرا داگیرساندن لەسەریی، دانیشتن لەسەریی، نوێژکردن لایەوە،

- حەرامێتی جادووگەریی و فاڵگرتنەوە و شێوەیان: حەرامێتی چوونە لایان، حەرامێتی بە ڕاست و ڕاستگۆ زانینیان، ئەوی لەم خانەشدایە خوێندنەوەی بورجەکان و (خوێندنەوەی ئەمڕۆت)! وەکو لە ڕۆژنامەکاندا هەیە..

- حەرامێتی کێشانی وێنەی گیانلەبەران و هەڵواسینی وێنە، هەروەها پەیکەرداتاشین و دانانی.

- حەرامێتی داوەریی بردنە لای یاسای کوفر و حاکمی کافران: چونکە داوەریی بردنە لای طاغوتان، هەروەها حەرامێتی بەشداربوونی هەڵبژاردنی پەرلەمان و بەخۆپاڵاوتن، یان دەنگدان، یان یارمەتیدان، حەرامێتیی خزمەتی سەربازیی لە سوپای حاکمە طاغوتەکاندا ،هەروەها پۆلیسێتی بۆ کردنیان..

ئەوانە گرنگترین گوناحن، کە دەبێ موسوڵمان بیانزانێت، تا خۆییان

لێبپارێزێت، چونکە موسولڵمانانێکی زۆر پێوەی موبتەلابوون، زۆرینەیان لە گوناحە گەورەکان (الكبائر)ن و هەڕەشەیان لەسەرە، بۆیە پێویستە موسولڵمان خۆیان لێ بەدووربگرێت، ئەگەر کەوتیشە ناویانەوە، زوو تۆبەی لێبکات.

- زانینی فەرزی تۆبەکردن: فەرزە لەسەر هەموو موسوڵمانێك ئەوە بزانێت، کە تۆبەکردن لە هەموو تاوان و گوناح و سەرپێچیەکی خوای گەورە فەرزە (فەرزە کە بزانیت فەرزە)، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ تُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ تَوۡبَةً نَّصُوحًا﴾ التحريم: ٨.

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! بە ڕاستیی و پاکیی پەشیمانبوونەوە بۆ خوا دەربڕن (تۆبەی سەرڕاستانە بکەن).

هەروەها: ﴿وَتُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ٣١﴾ النور: ٣١.

واتە: هەر هەموتان بگەڕێنەوە لای خوا (تۆبە بکەن) ئەی موسوڵمانینە، بەڵکو سەرفرازبن، هەروەها: ﴿وَأَنِ ٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِ﴾ هود: ٣.

واتە: داوای لێخۆشبوون لە خوای پەروەردگارتان بکەن، پاشان پەشیمان بنەوە (تۆبە بکەن) هەروەها: ﴿وَمَن لَّمۡ يَتُبۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ١١﴾ الحجرات: ١١.

واتە: هەر کەسێك تۆبە نەکات بە تەئکید ئەوانە ستەمکارن.

ئەمەش هەندێك بەڵگە لەسەر فەرزێتیی تۆبەکردن:

دەریاوانی زانست: (سەفارینی حەنبەلی) -ڕەحمەتی خوای لێبێت- (١١٨٨ی کۆچی کۆچی دواییکردووە) دەفەرموێ: (ئەوەی کە زانایان لەسەری کۆن) ئەوەیە: کە تۆبەکردن یەکسەر لە دوای گوناحەکە فەرزە، ناشێت دوابخرێت،

گوناحەکە بچووك بێت، یان گەورە، ئەمە لە مەسەلە سەرەکیی و گرنگەکانی ئیسلامە، کە جەختی زۆری لێکراوەتەوە).[١]

ئەما مەرجەکانی ڕاست و دروستی تەوبەکردن، کە قبوڵبوونی لەسەر ڕاوەستاوە ئەمانەیە:

<u>أ- وازهێنان لە گوناحەکە</u>: چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَمْ يُصِرُّوا۟ عَلَىٰ مَا فَعَلُوا۟ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾﴾ آل عمران: ١٣٥

واتە: سوورنەبوون لەسەر ئەو گوناحانەی دەیانکرد..

<u>ب- لە کردنی پەشیمان ببێتەوە</u>: خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَتُصْبِحُوا۟ عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَـٰدِمِينَ ﴿٦﴾﴾ الحجرات: ٦ .

واتە: دوای لەوە پەشیمان دەبنەوە کە کردوتانە.

هەروەها ﴿لَا يَزَالُ بُنْيَـٰنُهُمُ ٱلَّذِى بَنَوْا۟ رِيبَةً فِى قُلُوبِهِمْ إِلَّآ أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ﴾ التوبة: ١١٠.

واتە: لەسەر ڕوخاندنی مزگەوتی (ضرار)ە، کە دووڕووەکان درووستیانکردو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە فەرمانی خوای گەورە ڕووخاندی، ئینجا دووڕووەکان خەفەتێکی زۆریان لێخوارد، بۆیە دەربارەیان دەفەرموێ: هێشتا ئەو بینایەی بۆ گومان و دوودڵیی و فیتنەیی دروستیانکردبوو، جێی خەم و پەژارەیانە، مەگەر تۆبە بکەن.. هەندێك لە ئەهلی تەفسیر وەکو (قورطبی) دەفەرموێ: (تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ) واتە: پەشیمان بوونەوە..

ئیبنولقەییم ر-ەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (پەشیمان بوونەوە، تۆبەکردن بە بێ ئەو نابێت، چونکە ئەو کەسەی لەسەر ڕەفتارە خراپەکەی

---

(١) سەفارینی: کتێبی (لوامع الأنوار البهية) چاپی المكتب الإسلامي١٤١١ك. (٣٧٢/١)

پەشیمان نابێتەوە مانای وایە، هێشتا پێی ڕازییەو سوورە لەسەریی، لە مەسنەدی ئیمام ئەحمەددا هاتووە: (الندم التوبة) واتە :پەشیمانبوونەوە تۆبەکردنە).(١)

ج- هەندێك لە زانایان فەرموویانە: داوای لێخۆشبوونی بە زمان (بە وتنی) مەرجە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: (وَأَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ) هود/٣ .

واتە: داوای لێخۆشبوون لە خوای پەروەردگارتان بکەن، پاشان پەشیمان ببنەوە هەروەها: ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُواْ فَٰحِشَةً أَوۡ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ ذَكَرُواْ ٱللَّهَ فَٱسۡتَغۡفَرُواْ لِذُنُوبِهِمۡ وَمَن يَغۡفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمۡ يُصِرُّواْ عَلَىٰ مَا فَعَلُواْ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ ١٣٥﴾ آل عمران: ١٣٥.

واتە: ئەوانەی کە ئەگەر گوناحێکی خراپیان کرد (فاحیشە گشتییە بەڵام زیاتر بۆتە وەسفی) یان ستەمیان لە نەفسی- خۆیان کردن خێرا خوایان بیر دەکەوێتەوە داوای لێخۆشبوونی گوناحەکەیان دەکەن، جا کێ لە گوناح خۆش دەبێت غەیری خوای گەورە؟! ئەوانیش ئەمە دەزانن بۆیە سوور نابن لەسەر تاوان و گوناحەکەی کە کردوویانە..

د- ویست و ئیرادەی بەهێزبکات و بڕیاربدات: بە هیچ کلۆجێك نەگەڕێتەوە سەرگوناحەکە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَن تَابَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا فَإِنَّهُۥ يَتُوبُ إِلَى ٱللَّهِ مَتَابٗا ٧١﴾ الفرقان: ٧١

واتە: هەر کەسێك تۆبەی کردبێت و کردەوەی چاکەی ئەنجامدابێت، ئەوە بەڕاستی ڕووی لە خوا کردۆتەوە و لێیوەرگیراوە..

---

(١) مدارج السالكين (٢٠٢/١). فەرموودەکەش کە ئیبنولقەییم و نوسەری بەڕێز هیچیان لەسەر نەفەرمووە، ئیبنوماجە (٤٢٥٢) هێناوێتیەوەو شێخی ئەلبانی –رحمەاللە- لە (صحيح سنن ابن ماجە/٩٨٠٢)دا دەفەرموێ: سەحیحە.

هـ- دەبێ تۆبەکە لە کاتی وەرگرتنی تۆبەدابێت ،نەك لـە کـاتی لـە دەسـتچوودا، واتە تا ساتی غەرغەرەی مەرگ.

خوای گـەورە دەفـەرموێ:﴿وَلَيۡسَتِ ٱلتَّوۡبَةُ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلۡمَوۡتُ قَالَ إِنِّي تُبۡتُ ٱلۡـَٰٔنَ﴾ النساء: ١٨.

واتە: تۆبەکردن بۆ ئەو کەسانە نییە کە خەریکی خراپەکارین و کە ئەجەلیان هات، لە ساتە وەختی مەرگدا دەڵێن: ئێستا حازرم تۆبەبکەم!!

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ).[1]

واتـە: خـوای گەورە تۆبـەی بەندەکـەی قبوڵـدەکات، ئەگـەر نەگەیشـتبێتە غەرغەرەی گیانکێشان (سەرەمەرگ)..

و- دانەوە و پاراستنی ماف:

گوناحی عەبد دوو بەشە:

یەکەم: ئـەو گوناحانـەی مـافی خـوای گـەورەن و گوناحکـار سـنووری شکاندووە، ئەمیش دوو جۆرە:

١- ئەوانەی هەر تۆبەکردن دەخوازن، وەکو :شەراب نۆشین.

٢- ئەوانەی تۆبەو گێڕانەوەی مافەکە دەخوازن،وەکو: بەئەنقەست شـکاندنی ڕۆژوو، زەکات نەدان، کەفارەت نەدان، نەهێنانەدیی نەزرەکەی وهیتر..

---

(١) ترمذی (٣٨٤٧) دەفەرموێ: (حەسەنە) ئیبنوماجە (٤٢٥٣)، ئەحـمەد (٦١٦٠)، ئیبنوحیببـان (٦٢٨). هەموویان لە ئیبنو عومەرەوە -خوا لێی ڕازی بێـت-. ئەلبـانی –رحمەالـلە- لە (صـحیح سنن الترمذي/١٩٠٣)دا دەفەرموێ: حەسەنە.

ئەمە تۆبەکردنیشی دەوێت و ئەداکردنەوەی فەرزەکەش.

ڕۆژووە دەیگرێتەوە، زەکاتە دەیدات، نەزرە دەیکات و هەروەها..

دووەم: ئـەو گوناحانـەی مـافی خـەڵکیان تێـدابووە،وەکو: مـافی پاراسـتنی ناموس و کەسایەتیی، یان جەستەیی، یان سامان.

هەر کەسێك بەزوڵم قسەی لەسەر ناموسی کەسێك کردبێـت، دەبـێ تۆبـەی لەسەربکات و گەردنی خۆشی لە خاوەنەکەی ئازادبکات .

هەر کەسێك سامانی کەسێکی بـەڕێگای حـەرام کەوتۆتـەلا، دەبـێ تۆبـەی لێبکات و سامانەکەی وەکو خۆی بۆ بگێڕێتـەوە، یـان بـۆی ببژێرێتـەوە، ئەگـەر نەیتوانی بۆی دەکات بەخێر.

ئەگــەر زیــانی بەجەســتەی گەیانــدبوو ،دەبــێ تۆبــەبکات و حەقەکــەی لێوەربگرێتــەوە، جـا بـە لێدانەوەیـەتی، یـــان قەرەبووکردنـەوەی برینـداریی و شکاویی و ئەوانە.

هەندێك لە زانایان -وەکو: نـەوەوی -ڕەحمەتـی خـوای لێبێـت- مەرجـەکانی تۆبەکردنیان کردووە بە چوار، یەکێکی وەکو: ئیبنوحەجەری هەیتەمی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- لە کتێبەکەیـدا (الزواجـر) فەرموویـەتی: مـەرجی تۆبـەکردن (١٠ دەن).. بە ڕای هەموان ئەو شەش مەرجەبوون، کە لە سەرەوە هێنامنەوە.. هەندێك لە زانایان دەفەرموون: دواخستنی تەوبەکردنیش، تەوبەیەکی تـر دەخوازێـت بـە هەر حاڵ.

ئەمە گرنگترین خاڵی زانستی شەرعی فـەرزی عـەینی گشـتی بـوون ،کـە هەموو موسوڵمانێك فەرزە بیانزانێت.

- فەرزە لەسەری، ئەرکانی ئیسلام و ئەرکانی باوەڕ و مانای یەکخواپەرستیی (توحیـد) و، واتـای شـیرك و کـوفر بزانێـت، تـا باوەڕەکـەی ڕاسـت و دروسـت

دامەزرێنێت و نەکەوێتە ڕەفتارێکەوە، پێچەوانەی باوەڕەکەی بێت.

- فەرزە لەسەری، ئەحکامی پاکژییی و نوێژو زەکات و ڕۆژوو حەج و جیهاد فێربێت، تا خواپەرستییەکەی قبوڵ بێت.

- فەرزە لەسەری فەرزەکان و ئادابە شەرعییەکان و حەڵاڵ و حەرام فێربێت، تا سەوداو مامەڵەی درووست بێت.

- مەرج نییە بەڵگەکان بە دوورودرێژیی فێربێت، بەڵکو حوکمی شەرعی هەر فەرزێك بزانێت بەسە، واتە :بزانێت کە حوکمی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەو باسەدا ئاوایە، با تەفسیلاتیش نەزانێت.. ئەمە لە باسی (تەقلیدگەریی)دا، زیاتر ڕوونم کردۆتەوە، والحمد لله.

بەڵگەی هەموو ئەمانەی باسمکردن، لە شوێنی خۆیاندا لە کتێبە فقهییەکاندا هەن، هەروەها لەسەرچاوەی تری زانستی شەرعی، کە دواتر هەندێك کتێب دەناسێنین، تا خوێنەر سوودیان لێوەربگرێت(إِنْ شَاءَ اللَّه).

هەموو موسوڵمانێك دەبێ ئەوە بزانێت، کە فێربوونی ئەوەی باسمانکرد فەرزە لەسەریی، گەیاندنیشی بە ژن و منداڵەکانی فەرزە، هەروەها بە هەر کەسێکیتر کە ئەم لێی بەرپرسبێت.

بەرپرسێتیی زانایان و بەتوانایانە،کە ئەم زانست و بیر و هۆشە بڵاو بکەنەوە، بەرپرسێتیی کاربەدەستی موسوڵمانانیشە، کە بواری فێربوونی زانستی شەرعی بڕەخسێنن و، خەڵکی بۆهاندەن و یارمەتی داراییان بدەن، تا بۆ وەرگرتن و گەیاندنەوەی لێببڕێن.

دواتریش لە بەندی سەربەخۆدا باسی (چۆنێتی وەرگرتنی زانستی شەرعی) دەکەین، لەگەڵ دیاریکردنی بەرپرسێتی هەر پۆلێك لە کاربەدەستان و زانایان و عەوام خۆشیان، لە وەرگرتن و گەیانەوەیدا.(إِنْ شَاءَ اللَّه).

(بیرخستنەوەیەک):

بینیم (ئەبوعبداللەی کوڕی بەططە) - رحمه الله- -کە ساڵی (٣٨٧ ك)کۆچی دوایی کردووەو، یەکێکە لە پێشەوایانی ئەهلی سوننەت و جەماعەت، (ئیبنوتەیمییە) لە زۆر جێگای (مجموع الفتاوی)ی خۆیدا، زۆر بۆچوونی ئەوی وەرگرتووە- لە کتێبی (الإبانة عن شريعة الفرقة الناجية)یەکەدا، پوختەیەکی ئەحکامی باوەڕی لە (زەحجاکی کوڕی موزاحیم) وەرگرتووە -ڕەحمەتی خوای لێبێت -کە لە گەورە و ناودارانی تابیعین بووە لە (خۆراسان) (ساڵی ١٠٥ ك) کۆچی دوایی کردووە- کە دەشێت بە (بە کورتەی زانستی شەرعی فەرزی عەینی گشتی) دابنرێت، بە باشمزانی بۆ سوودی برا موسوڵمانەکانم، لێرەدا نەقڵی بکەمەوە:

(ئەبو عبدالله ی کوڕی بەططە) -ڕەحمەتی خوای لێبێت- بە سەنەدەوە لە (الضحاك بن مزاحم) -ڕەحمەتی خوای لێبێت- و گێڕاوێتییەوە :کە فەرموویەتی: (ئەوی کە هەقەو عەبد دەستی پێبکات، سوپاس و ستایشی خوای گەورەیە، بۆیە دەڵێم: سوپاس و ستایشی خوای گەورە دەکەین لەسەر ڕێنماییکردنمان بۆ ئیسلام و، یارمەتیدانمان بۆ وەرگرتنی قورئان.

الحمدلله، کە نیعمەتی خۆی بەسەرماندا بە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕژاندو و بەودا دینەکەی نارد، کە باوەڕە، باوەڕیش هەر ئیسلامە، دین و ئیمان و ئیسلام هەر ئەو بەرنامەیە، کە خوای گەورە بە پێغەمبەران و نێردراوانی خۆیدا بۆ خەڵکی دەنارد، وەك دەفەرموێ:﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِيٓ إِلَيۡهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدُونِ ٢٥﴾ الأنبياء: ٢٥

واتە:پێش تۆ هەر پێغەمبەرێکمان ناردبێت، حەتمەن ئەوەمان بە وەحی بۆ ناردووە کە هیچ خوایەك نییە شایانی خوایەتی بێت جگە لە من، دەی سا بمپەرستن.

دین و ئیمان و ئیسلام: باوەڕهێنانـە بـە خـوای گـەورە و بـە ڕۆژی دوایـی و فریشـــتە و کتێبـــە ئاســـمانییەکان و بە پێغەمبـــەران، (تـــەصـــدیق کـــردن) بـــە ڕاستگۆزانین و بڕیـاردان بـە حـەقێتی و ڕەوایـەتی هـەرچی شـتێك لای خـوای گەورەوە هاتووە.

دین و ئیمان و ئیسلام: تەسلیمبوونە بە قەزاوقەدەرو حـوکم و بڕیـاری، ئەمـە باوەڕە، هەر کەسێك ئاوا باوەڕی هێنابێت، ئەوە ئیمانی بە تـەواوی هێنـاوە، هـەر کەسێك ئاوا موسوڵمان بووبێت، گیان و سامانی حەرامەو ئەو مافانەی هەیە، کە هەر یەك لەو موسوڵمانانە هەیانە، بەڵام پاداشت و ڕێزی پێنادرێت، تا ئـەم بـاوەڕە بـەکردەوە نیشـان نەداتـەوە، ئـەو کاتـە پاداشـت لەسـەر بـاوەڕو کردارەکـانی دەدرێتەوە.

سـەلماندن و چەسـپاندن و کـارپێکردنی بـاوەڕ: بریتیـە لـە: گوێڕایـەڵیی و ملکەچیی دەربڕین بۆ فەرمانەکانی خوای گەورە، بە جێبەجێکردنی فـەرزەکان و دوورکەوتنەوە لە حەرامکراوەکان و، ئیقتیدابەپیاوچاکان و نوێژکردن و زەکاتدان و ڕۆژووگرتنی ڕەمەزان و حەجی ماڵی خوا بـۆ هـەر کەسـێك ،لـە توانایدایـە و چوونەنوێژی جومعەو جەماعەت و کردنی جیهاد لە ڕێی خوای گەورە دا.

هەروەهـا غوسـڵ دەرکـردن لـە جەنابـەت (لـەش پیسـیی) و پـاکژییی و دەستنوێژگرتن بۆ نوێژکردن و پاکڕاگرتنی جێ نوێژ..

سەلماندن و چەسپاندن و کارپێکردنی باوەڕ: بریتیە لە چاکـەخوازیی لەگـەڵ دایك وباوك و سیلەی ڕەحم و پەیوەندی خزمایەتیی، کە خوای گەورە فەرمانی بە پەیوەستکردنیداوەو لە شیرازەپسانی تووڕەبووە، هەروەها تێکەڵاویی بە ڕەوشتی پارسەنگەوەو چاکەکاریی و دڵسۆزیی لەگـەڵ خزمـان و زانینـی مـافی هـەموو خاوەن مافێك لە دایك وباوك و ئەولادەوە بۆ خزمـان و هـەتیوو، ئینجـا هـەژارو ڕێبوارو موحتاج و قەرزارو کۆیلەی مەکاتب (کە لە ڕەنجدایە خۆی بکڕێتـەوە) بۆ دراوسێ و هاوڕێ و کەنیزەك، بۆ فـەرمان بەچاکـەو بەرهەڵەسـتی لەخراپـەو

خۆشویستن لەبەرخاتری خواو خۆش نەویسـتن و بوغزانـدن، هـەر لەبـەرخاتری خواو دۆستایەتی دیندارانی خواویست و خواناس و دژایـەتی دوژمنـانی خـواو، حوکم و داوەریکردن بەوەی، خـوای گـەورە ناردوویێتیـە خـوارەوەو گوێڕایـەڵیی کاربەدەسـتانی موسـوڵمانمان -کـە لـە خۆیانـە- تووڕەبـوون لەبـەرخاتری خـوا، ڕازیبوون هەر لەبەرخاتری ئەوو پەیمان بردنەسەر.

ڕاستگۆیی، نەزر بەجێهێنان، سەرڕاستی لە بەڵێندان و پاراستنی ئەمانەت و ڕاسپاردە، پاراسـتنی نهێنـی و سـامان و گەیاندنـەوەی ڕاسـپاردەی خـەڵکی بـە سەلامەتیی و نووسینی قەرزو دانەوەی خێرایی بە شاهیدی دادپەروەران.

بەیعەتـدان و شـاهێدیگرتن لەسـەریی و ڕازیبـوون بـە بـوون بـە شـاهیدو شاهیدییدان بە شێوەی ڕەوایی خۆی لە پێناوی چەسپاندنی ڕەوایەتیدا، با لەسەر نەفسی خۆی و دایك وباوك و خزمانیشی بێت

ڕەچاوکردنی پارسـەنگی تەرازووکێشـان و سەرڕاسـتی پێـوان.. یـادکردنی خوای گەورە لە هەموو حاڵەتێکدا.. پارسەنگی گیانی خـەڵك و چاوگرتنـەوە لـە نەزەری حەرام.

داوێنپاکیی و خۆگرتنەوە لە هەر چییەك کە حەرامە لە جەستە.. خـۆگرتن لـە کـاتی تووڕەبوونـداو ڕەفتـاری چـاك بەرامبەرخراپـەو ئـارامگرتن لەسـەربەڵاو موسیبەت و میانڕەوێتی لە تووڕەبوون و ڕازی بوونیـدا، ڕۆیشـتنی لەسـەرخۆو هێدیانەو زووتۆبـەکردن و داوای لێبـوردن لـە خـوای گـەورەو ناسـینی حـەق و حەقناسان و زانینی دادو دادپەروەران و ناسینیان.

زانینـی سـتەم و ناسـینی سـتەمکاران، پاراسـتنی سنووری خـوای گـەورەو گێڕانەوەی ڕاجوێی و ناکۆکیی بۆ لای شەرعناسان، تا بزانرێت هەرچی بەڵگـەی قورئان و فەرموودەی لە پشتبوو حەقەو گومانی تێدانییە، هەرچی شتێك کێشەو ناکۆکیی تێدابوو، بیگەڕێننەوە بۆ بەرپرسانی موسوڵمان و زانایـان، کـە دەزانـن حوکمی پەسەندو شیاوی لێوەوەرگرن.

وەلکردنی هەرچی شتێك جێیگومانە، بۆ شتێك کە لێی دڵنیایە، نەچێتە ماڵان تا مۆڵەتی چوونەژوورەوە وەردەگرێت و سەڵاو لە نیشتەجێیانی دەکات، پێش ئەوەی کەسی لێ ببینێت، یان قسەی کەسی گوێ لێببێت، ئەگەر مۆڵەتیاندا دەچێتە ژوورەوە و ئەگەرنا، نا.

ئەگەر کەسی تێدانەدی، هەر نابێت بە بێ مۆڵەت بچێتەناوی، ئەگەر پێیوترا بگەڕێرەوە گەڕانەوە جوانترەو بۆ پاڵفتەی دەروونەکان بەسوودە.. ئەمما ئەو شوێنانەی چۆڵن و کەسی لێناژی، ئەگەر لادانی ڕێبوار لێی سوودی هەبوو بۆ خۆی یان خەڵکیتر دەچێتە ناوی و سوودی لێدەکات، چونکە وەرگرتنی مۆڵەتی کەسی ناوێت.

خزمەتکارو کەنیزەك و بەردەستانی ناوماڵ -مادام بچووك بن و باڵغ نەبووبن- لە سێ کاتدا دەچنەژوورو جێی خاوەن حاڵەکانیان -دوای مۆڵەت وەرگرتنیان-: پێش سپێدەی بەیانی کاتی قەیلولەو ناوەڕاستی ڕۆژ کە خاوەن ماڵ لە حەوانەوەدایە لای ماڵ و منداڵی خۆی، هەروەها دوای نوێژی عیشا کە خاوەن ماڵ و منداڵەکانی دەچن بۆ نووستن.

کە زارۆکیش گەورەبوو ئیتر مۆڵەت وەرگرتنی لە هەموو کاتێکدا لە شەووڕۆژدا لەسەرە، کە لە سەر زارۆك فەرز بێت لەسەروی ئەوەوە فەرزترە.

دووربوون لە قەتڵ کە خوا حەرامی کردووە، مەگەر بەحەق، دووربوون لە خواردنی ماڵ و سامانی خەڵك بە ناحەق، لە سەودا و مامەڵەی بازرگانی و کاسبی هاوبەشدا، لە ماڵی تێکەڵی هەموویان بخۆن، ئەمەیان ڕەوایە مادام لە سەرەتاوە ڕازیبووبن پێی. دووربوون لە خواردنی ماڵی هەتیوو بەناحەق. دوورکەوتنەوە لە شەڕاب نۆشین و خواردن و خواردنەوەی حەرامیتر، دووربوون لە سوو (ڕیبا) لە حەرامی ئاشکرا.

دووربوون لە قومارو بەرتیل، لە زەوتکردنی ماڵی خەڵکی. دووربوون لە

زوڵم و دەگەلێدانی کەسایەتی خەڵك و پەیداکردنی پارەی ناڕەوا.

دووربــوون لــە ئیســڕاف و زێــدەڕەوی و مــەسرەفی بێجــێ، دووربــوون لــە سووککێشان و کورتپێوان، دووربوون لە بەیعەت هەڵوەشاندنەوەو لادانی ئــیمام (خەلیفە).

دووربــوون لــە غەدروغــەش و ســوێندو شــاهیدی درۆ، لــە درۆو دەلەســە و فشەکەریێتی، لەبوختان و دووزمانیی و غەیبەت و جاسوسیکردن، لە جنێــودان و تۆمەتی نــا ئــەخلاقی، لــە تانەوتەشــەرو ناووناتۆرەلێنــان، لــە بــەدگومانی و لــە گاڵتەپێکردن و سوکایەتیپێکردن.

دوورکەوتنەوە لە سووربوون لەســەر گونــاح و بەســادە گرتنــی. خۆڕاهێنــان لەســـــەرحەق و لەســـــەرکردنەوەی و دوورکەوتنــــەوە لــــە زوڵــــم و ســــتەم. لــــە کەمتەرخەیمی و ئیهمالکردن.

دوورکەوتنەوە لە شانازیی و لوتبەرزیی و هــەواوفیزو خۆبەگەورەنیشــاندان، دوورکەوتنەوە لە قسەی خراپ و گاڵتەوگەپ،دووربوون لە بەخۆسەرسامبوون! دوورکەوتنەوە لە پیسیی و پیسایی و خۆخاوێنڕاگرتن.

ئەمە سیفەتی دینی خواو دینداریێتیە، ئەمە ئیمان و ئیمانــداریێتییە، کــە خــوای گەورە داوای بڕیاردانی لەسەرکردووە، ئەمــە ڕێــی شــەرعە و حــەرام و حەڵاڵــی تێداڕوونە، فەرزو سووننەت و نەفلی تێدائاشکرایە.

هەرچی شتێك بــۆ مــرۆڤ بەســوودە تێیداچەســپێنراوە،ئەمــە بــواری خــاوەن هزروبیرمەندو ژیرەکانە، لەسەروی هەموو زانایەکیشەوە زانــایتر هەیــە، کلــیلی دەرگای هەموو ئەم ڕەفتارانە تەقوایە.. دەی سا لەخوابترسن و دەست بەدینەکەوە بگرن و هێزو تواناش هی خوان و خوا دەیبەخشێت.

خـــوای گـــەورە ئێمـــەش و ئێـــوەش ســـەرکەوتووبکات لـــە پابەنـــدبوون و دینداریێتیدا، تا دەگەینە ڕەزامەندی خوای گەورە أللهم آمین..).

لێرەدا شەرحەکەی زەححاکی کوڕی موزاحم تەواو بوو.

ئەبوعبداللەی کوڕی بەططە دەفەرموێ: (برایانی خۆم! ئائەمانە ئـەحکامی باوەڕهێنان و لق و چڵەکانێتی، ئەمانە ڕەفتارو ڕەوشـتی ئـەم باوەڕدارانەیـە کـە حەقیقەتی باوەڕ لە ناخیاندا ڕواو دیدیان پێـی ڕۆشـنبووەو نیشـانەکانی تـەقواو دینداریی ڕەسەن لە سیمایاندا درەوشایەوە..

هەر موسوڵمانێك باوەڕی ئـاوا بچەسـپێت و بـەو ئەحکامانـە گەشـەبکات و زانستیەکانی شەرع شارەزابێت و خواناسیی لە ناخیدا ببێتە سـەرچاوەی تـین و گەڕ، ڕەوشـتی دامـەزراوترو کەسـایەتی پارسـەنگتردەبێت، گوفتـارو کـرداری یەکـدەبن، کـە دەدوێ، ئایـەتی قورئـان و فـەرموودەی لەسـەر زمانـەو هـەرچی دەیڵێت ژیریی و هزری دامەزراو لایەنگرێتی دەکات، لایـەنگرێتی هـزرو ژیـرو هــزروان و بیرمەنــدانیش گرنگــە، چونکــە خــوای گــەورە پلــەی ژیریــی بەرزڕاگرتووەو بەڵگەکانی زاڵکردووە.

بە پێچەوانەشەوە، تا باوەڕ لەقبێت، یان کزوکڵۆڵ و داماوتر دەبێت، ڕەوشـتی لاسەنگ و گوفتارو کرداری لێکجوداو دوورو قسـەی بێجـێ و هەلەقوبەلـەقی زۆرتر دەبێت.

نە هزرو نە هزرەوانێك نابینیـت لایـەنگری بکـات، خـوای گـەورە ئێمـەش و ئێوەش بـە ڕەزامەنـدیی و خۆشـنودیی خـۆی و سـەرفرازیی دونیـا و قیامـەتمان شادکات و ڕێنماییمان بکات و لە هەموو بەڵایەك لاماندا.. أللهم آمین).[١]

ئەمە پوختەیەکی ئەو زانستیە شەرعیە بوو، کە فەرزی عـەینی گشـتیە کـە (زەحاکی کوڕی مـوزاحیم) -رەحمەتـی خـوای لێبێـت- ڕوونیکـردەوە، کـە لـە

---

(١) كتاب (الإبانة عن شريعة الفرقة الناجية) لأبی عبدالله بـن بطـة، (٢/٦٥٠ -٦٥٣) چـاپی دار الراية/ ١٤٠٩ك.

سەرەتای سەدەی دووەمی کۆچیدا کۆچی دوایی کردووە، کـە دیـارە گشـتگیری ڕوکنەکانی ئیمان و ڕوکنەکانی ئیسلام و فەرزو ئادابە گشتیەکان و حەرامکراوە سەرەکییەکان و کۆمەڵێك لە دابونەریت و ڕەوشتە بەرزەکانیشن.

ئێستا دەچینە سەر بەشی دووەمی زانستیە شەرعییەکان، کە فەرزی عەینن بەڵام تایبەتە:

بڕگەی دووەم: ئەو زانستیە شەرعییەی، کە فەرزی عەینی تایبەتە:

ئەمە زانینی ئەو ئەحکامە شەرعیانەیە کە لەسەر هەندێك کەس لە هەندێك حاڵەتیاندا فەرزدەبێت.

بـۆ نموونـە: زەکـات و حـەج کـە لەسـەر کەسـێکی دەوڵەمەنـدو بـەتوانا فەرزدەبێت، فێربوونی ئەحکامی زەکات و مەرجەکانی لەسەر ئەو فەرز دەبێت، نەك لەسەر کەسانێك کە نەدارن.

یـــەکێك دەیـــەوێت هاوســـەرگیری بکـــات فـــەرزە لەســـەری ئەحکامـــە شەرعییەکانی تایبەت بە نیکاح و ژیانی هاوسەریی فێرببێت، کەسێك دەیەوێت بکەوێتـەبازاڕەوە بۆکەسـابەتی کـڕین و فرۆشـتن، ئەمـە فێربـوونی ئـەحکامی (سەودا و مامەڵە)ی لەسەر فەرزدەبێت، چونکە فێربوون و زانین پێش گوفتارو کردارە..

نموونەی ئەمە کە لە ڕوونکردنەوەیەکی (ئیبنوحەزم)دا -رەحمەتی خـوای لێبێت-:

خـوای گـەورە کـە زەکـاتی لەسـەر هـەموو سـاماندارێك فـەرزکرد، ئینجـا فێربوونی ئەحکامی زەکاتی لەسەر فـەرزکرد، سـامانەکەش هـی هـەر کەسـێك بێت، پیاو و ژن، سەربەست و کۆیلە، زەکاتی لێدەکەوێت.

کەوابـوو: فێربـوونی ئەحکـامی زەکـات فەرزە لەسـەر خـاوەن سـامانەکە،

کەسێك کە سامانی نییە فێربوونی ئەحکامی زەکاتی لەسەرفەرزنییە. هەر کەسێك حەجی لەسەرفەرزبوو، فێربوونی ئەحکامی حەج و عومرەی لەسەر فەرزدەبێت، بەڵام ئەو کەسەی نە سامانی هەیەو نە لەشی ساغ بێگومان فێربوونی ئەحکامی حەج و عومرەی لەسەر فەرزنییە..

بەهەمان شێوە فەرزە لەسەر سەرلەشکرو فەرماندە سەربازییەکان ئەحکامی جیهادو بەشکردنی دەستکەوت (غەنیمەت و فەی) فێربن و بیانزانن..

لەسەر ئەمیرو والی و کاربەدەستانی دەوڵەت و قازی داوەرەکانیش، فەرزە ئەحکامی داوەریی و سزا شەرعییەکان فێربن و بیانزانن ،ئەمە لە سەر خەڵکی تر فەرزنییە..

هەروەها زانین و ئەحکامی کڕین و فرۆشتن لەسەر بازرگان و کاسبکارانی بازاڕ، فەرزە. فەرزە بزانن چی حەڵاڵە و چی حەرامە.. ئەمە لەسەر خەڵکانی تری غەیری پۆلی ئەوان فەرز نییە).[1]

ئەم فێربوون و زانینەفەرزە، ئەو کەسانەش دەگرێتەوە کە لە ناو خەڵکانێکی بیدعەچی و کۆمەڵە گومڕاکانی وەکو: (شیعە و خەواریج و قادیانی و بەهائی و سۆفی) و هاوشێوەیاندا دەژین، فێربوون و زانینی ئەحکامی باوەڕو شوێنکەوتنی ڕێبازی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و سەلەف، لەسەریی فەرزدەبێت ، تا بتوانێت خۆی لە گومانی ئەمانە بپارێزێت.

ئەوەی لەسەر ئەم کەسە فەرزە بیزانێت، لەسەر کەسانیتر -کە لەو جۆرە کۆمەڵگایانەدا ناژین- فەرزنییە. مەبەستەکەی (ئەبوحامیدی غەززالی)ش -ڕەحمەتی خوای لێبێت- ئەمە بوو کە فەرمووی: (ئەمما ئیعتیقادو کردەوەکانی دڵ، ئەوە بە گوێرەی ختوورەکانی دڵ فەرزدەبن، ئەگەر ختوورەیەکی دەربارەی

---

(١) ئیبنوحەزم: کتێبی: (الأحکام ١٢٢/٥).

واتایەکی شایەتمان بەدڵداهات یان کەوتە گومان و ڕاڕاییەکەوە دەربارەی ئەو کاتە زانینی بەڵگەی لابردن و ڕەواندنەوەی ئەو ختوورەو گومانەی لەسەرفەرزدەبێت، دەبێت بەڵگەو هەنجەتی ئەهلی حەق فێرببێت، تا بتوانێت ئەو گومانانە بڕەوێنێتەوە.

ئەگەر گومانی وای لا دروستنەبوو مرد، پێشئەوەی بەڵگەی شەرعی ئەوە بزانێت کە فەرمایشتی خوای گەورە ئەزەلییە و دروستکراو نییە و خوای گەورە لە قیامەتدا دەبینرێت و هیچ سیفەتێکی خوای گەورە دروستکراونییە، ئەوە بە موسوڵمانێتی مردووە.

ئەمەش کۆڕا (ئیجماع)ی زانایانی لەسەرە -ئەم ختوورە و گومان و ڕاڕایانە جاری وا هەیە سەرشێتیە و لەخۆیەوە بۆی دروستدەبێت، جاری واش هەیە بەهۆی دەوروبەریەوە، بە هۆی ئەو کۆمەڵ و دەستە و تاقمە دیدجیاوازانەوە بۆی دروستدەبن کە لە وڵاتەکەیدا هەن.

ئەگەر لە ناوچەیەکی وادا دەژیا کە خەڵکی بە کەلام (وەکو فەلسەفەو مەنطق) و بیدعەوە خەریکبوون و لە ناویاندا تەشەنەیکردبوو ئەوە لە سەرەتای باڵغبوونییەوە حەقی بۆباسدەکرێت و بەڵگەکانی فێردەکرێت.

ئەگەر گومانێکیشی لادروستبووبوو، لابردنی فەرزە، هەرچەندە لەوانەیە ئاسان نەبێت، چونکە لە دڵیدایە و دەرناکەوێت، ئەمە فەرزە، هەروەکو کە فێربوونی ئەحکامی کڕین و فرۆشتن لەسەر ئەو بازرگانە فەرزە کە لە وڵاتەکەیدا مامەڵە بەسوو (ڕیبا) دەکەن و ئەمیش لە بازاڕی ئەواندا کاسبی دەکات.. ئەمە دەبێت ئەحکامی سووخۆریی بزانێت.

ئەمە ئەو زانستیە شەرعییەیە کە فێربوونی فەرزی عەینە. مانای وایە فەرزە

بزانێت چۆن فەرزەکانی سەرشانی جێبەجێ دەکات، هەر کەسێك ئەو زانستیە شەرعییەی کە فەرزی ئەو کات و حاڵەتە فێربوو زانی، ئەوە ئەو زانستە فەرزەی زانیووە کە فەرزی عەین بووە لەسەری فێری ببێت).[1]

غەزالی -رەحمەتی خوای لێبێت- کە دەفەرموێ: فەرمایشتی خوا ئەزەلی (قەدیم)ـە. ئەمە باسێکی تەفسیلی دەخوازێت کەوا لە کتێبی (لوامع الأنوار)ی سەفارینییدا[2] رەحمەتی خوای لێبێت.

بەم شێوەیە کە هەر کەسێك دەستیدایە ئیشێك یان ویستی ڕەفتارێك (گوفتار یان کردار) ێك بنوێنێت، یان هەڵوێستێك بگرێتەبەر، پێویستە پرسیاری شەرعی بۆبکات، تا بزانێت حوکمی شەرع لەو بزاوتە یان لەو سرەوتەیدا چییە؟ بپرسێت ئایا جائیزە یان نا؟ کەسێك دەیەوێت بچێتە بەرەیەکی جەنگەوە، یەکێکی تر دەیەوێ جۆرە کاسبیەك بکات، یەکێکی تر دەیەوێ لە دائیرەیەکدا دابمەزرێت، هەروەها پێویستە لەسەری پێش دەستپێکی حوکمی شەرع دەربارەی بزانێت.

ئینجا دێینە سەر بەشی سێیەم لە فەرزی عەینی زانستە شەرعییەکان کە زانینی ئەحکامی (نەوازل)ـە إِنْ شَاءَ اللَّه.

---

(١) ئیمامی غەززالی: کتێبی: (إحياء علوم الدين ٢٦/١).

(٢) سەفارینی: (الوامع الأنوار البهية) چاپی المكتب الإسلامی (١٤١ك (٢٧/١ و ١١٢ و١٣٠).

بڕگەی سێیەم: زانینی ئەحکامی ڕووداوە واقیعییەکان (نەوازل):

زانستە شەرعییەکان کە فەرزی عەینن، بە هەردوو جۆری: گشتی و تایبەتییەوە بریتین لە: زانینی حوکمی شەرعی کاروباری ڕۆژانەی موسوڵمان، کە ژیانی خۆی و دەوروبەری پێوەی بەندە، ئەنجا ئەوە دێتەپێش کە دەگمەنەو جارجار، یان لەناکاو ڕوودەدات.

فێربوونی حوکمی ئەمە لەسەرەتاوە فەرزنییە، بەڵکو کە ڕوویدا ،یان لە هەر کەسێک قەوما، یان هاتەپێشی و بۆی دروستبوو، ئەوساتە فەرزە لەسەریی فێری حوکمە شەرعییەکەی ببێت، تا پێوەی پابەندببێت و هەڵوێستێك دەربارەی بگرێتەبەر، کە خوای گەورە پێی ڕازیی بێت و پاداشتی لەسەر وەردبگرێتەوە.. نەبادا بێ زانین بکەوێتە ڕەفتار (گوفتار یان کردار)ێکەوە ،کە فەرزبوو پێش ڕەفتارەکەی فێریببێت.

ئەم بەشە زانینە ئەوەیە: کە (نەوەوی) - رەحمەتی خوای لێبێت- ئاماژەی پێداوە کە فەرموویەتی: (پاشان ئەو زانینەی لەسەریێتی ئەوەیە کە جێبەجێکردنی فەرزێکی لەسەروەستاوە، ئەمما ئەوەی دەگمەنەو کەم ڕوودەدات، ئەوە لەگەڵ ڕوودانیدا زانینی حوکمەکەشی فەرز دەبێت).[1]

کەوابوو: ڕووداو (نەوازل) ئەوەیە: کە نەوەوی فەرمووی: (دەگمەنەو کەم ڕوودەدات)، هەروەها دەفەرموێ: (ئەگەر ڕووداوێکی لێڕوودا، یان شتێکی بۆ هاتەپێش، فەرزە لەسەریی پرسیاری شەرع بکات (واتە لە شەرع بپرسێت -لە شەرعزانان تا بزانێت حوکمی شەرع لەوەدا چییە)، ئەگەر لە ناوچەکەی خۆیدانەبوو، دەبێت بڕوات بۆ ئەو ناوچەیەی شەرعناسی شیاوی لێیە، تا لێی

(١) المجموع(٢٥/١).

بپرسێت و وەڵامەکەی بزانێت، با دووریش بێت، خۆ سەدان و هەزاران کەس لـە سەلەف بۆ زانینی وەڵامی یەك پرسیار ڕێی شەوو ڕۆژیان دەبڕی).[(١)]

(خەطیبـــی بەغـــدادی) و (ئیبنوعبدولبـــەڕ) - ڕەحەمـــەتی خوایـــان لێبێـــت- هــەردووکیان لــە (عبداللــە ی کــوڕی موبــارەك)ەوە- ڕەحمەتــی خــوای لێبێــت- گێڕایانەوە کە: (فەرزە لەسەر هەر کەسێك مەسەلەیەکی هاتەپێش ئەوەندە بۆی بپرسێت تا دەزانێت ئەحکامی شەرع دەربارەی چییە).[(٢)]

(ئەبو حامیدی غەزال)یش دەربارەی حوکمی ڕووداو (نــەوازل) دەفــەرموێ: (هەموو موسوڵمانێك لە کاروباری شەووڕۆژیدا، لـە خواپەرسـتیی و ڕەفتاریـدا هەندێك هەڵوێستی پێشدێت کە پرسیارکردن دەربـارەی حـوکمی شـەرع تێیـدا، فەرزە.

هەروەها هەر شتێك کەوای بۆدەچوو ،کە لەوانەیە لێی ڕووبـدات یـان بـۆی پێشبێت، فەرزە خێرا حوکمە شەرعییەکەی فێربێت).[(٣)]

یەکێك لە گەورەترین و دژوارترین ڕووداوی دەگمەن و پێشهات کە هاتۆتـە ڕێی موسوڵمانان لە هەموو وڵاتەکانیاندا: لادانی سەروەریی شەرع و حوکمڕانی دینەکەیە و گۆڕینێتی بە سەروەریی یاساو حوکمی کوفرو بێدینی.

لەبـەر ئـەوە فـەرزە لەسـەر یەك یەکی موسـوڵمانانی سـەردەم نێـرو مێیـان،

---

(١) هەمان سەرچاوە (٥٤/١) لە ئـادابی (فێرکـار و فێرخـواز)دا بـە دوور و درێـژی باسـکراوە والحمد لله.

(٢) خەتیبی بەغدادی: کتێبی: (الفقيه والمتفقه ٤٥/١)، ئیبنوعەبـدولبەڕ: کتێبـی: (جـامع بيـان العلم ١٠/١).

(٣) إحياء علوم الدين(٢٧/١).

حوکمی شەرعی ئەم (نازلە)یە بزانن،چونکە چەندین فەرزی تری لەسەر دەوەستێت.

دیسان لەو نەوازلانە ئەوەیە: بانگهێشتی دیموکراسیی و دامەزراندنی حیزبایەتی و پەرلەمانی یاسادارشتن و لق و چڵەکانی تری ئەم (سیستمە) نامۆیەیە، وەکو پاڵاوتن و هەڵبژاردن.. هەموو ئەمانە شیرکی گەورەن و ناشێت موسوڵمانان بەشداریان تێدا بکات، بەڵکو دەبێ هۆشداریی بداتە موسوڵمانان کە توخنی نەکەون.

بەمەش کۆتایی بەم بەش و بەندە دەهێنین کە دەربارەی ئەو زانستە شەرعیانەبوو، کە فەرزی عەینن و لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزن.

روونکردنەوەی ئەمە بەو مەبەستەبووکە موسوڵمان بزانێت کە بۆی نییە (بێزانین ڕەفتار ئەنجامبدات).

دەبێ لەوە دڵنیابێت کە هیچ شتێك لە دنیادا نییە بڕگەو حوکمێکی شەرعی لەسەر نەبێت،چونکە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ النحل: ٨٩.

واتە: کتێبکمان بۆ ناردوونەتە خوارە کە هەموو شتێکی تێدا ڕوونکراوەتەوە..

چونکە هەرچی شتێك هەیە، یەکێکە لە :فەرز، سوننەت، ڕێدراو، نەشیاو، حەرام. بە هەبوونی دەقی قورئان یان سوننەت یان بە لێوەرگرتنی شەرعناسان لێیان، روونکراوەتەوە.

بەندی سێیەم

ئەو زانستیە شەرعیانەی، کە فەرزی کیفایەن

ئەم بەندە بە حەوت (باس) دەخەینە ڕوو إِنْ شَاءَ اللَّه

- باسی یەکەم: پێناسەی زانستی شەرعی فەرزی کیفایە.
- باسی دووەم: بەڵگەی فەرزبوونی.
- باسی سێیەم: چۆن وەردەگیرێت؟
- باسی چوارەم: سیفاتی فەرزی کیفایە.
- باسی پێنجەم: پاراستنی زانستی شەرعی فەرزە لەسەر کۆی ئەو موسوڵمانانەی بۆ فەرزی کیفایە، لێبڕاون.
- باسی شەشەم: کەی دەشێت موسوڵمان بەزانستی کیفایەوە خەریک بێت ؟
- باسی حەوتەم:کەی زانستی فەرزی کیفایە دەبێت بە فەرزی عەین؟

باسی یەکەم

پێناسەی زانستی فەرزی کیفایە

فەرزی کیفایە لە زانستیدا ،ئەو زانستیانەیە کە بەسەرجەمی موسوڵمانان دەبێت فێری ببن و بشیانپارێزن، ئەگەر کۆمەڵێکیان -بەوڕادەو ئەندازەو چەندێتییەی، کە بۆ هەموان بەسبن- فێربوون و زانیان، گوناحی نەزانینی لەسەر خەڵکەکەیتر لادەچێت و پاداشت و پیاوەتیەکەش بۆ فێرخوازانی دەمێنێتەوە.

ئەگەر کەس فێری نەبوو نەیزانی یان ئەوانەی فێربووبوون کەمبوون، بەقەدەر ژمارەی پێویستی ئوممەت نەبوون، هەموویان گوناحباردەبن و تاوانی کەمتەرخەمییان دەکەوێتە ئەستۆ..

ئەم زانستیەش بە تەنها زانستی شەرع نییە، بەڵکو هەموو زانستێکە کە موسوڵمانان پێویستیان پێیەتی، ئەمما ئەو زانستیە شەرعەییەی کە موسوڵمانان -بۆ پیادەکردنی حوکمی دینەکە- پێویستیان پێیەتی، بەتەئکید دوای شایەتمانەکە پێش هەموو شتێکیترە.

وەکو فێربوونی قورئانەوانی و فەرموودەوانی و زانستیەکانی شەرع (فقە)و ئوصوڵ و کۆڕا (ئیجماع) و ڕاجوێیی و بنەماکانی عەقیدە و زمان و ڕێزمان و زمانی عەرەبی..

کە دەڵێین: (بەوڕادەو ئەندازەو چۆنێتیە کە بۆ هەموان بەسبن) واتە: هەموو کاروبارێکی پاراستنی زانستیەکان بگرنەوە.

بۆ نموونە: فێرکردن و ئامۆژگاریی و فەتوادان و داوەریی و حیسبە،[1] بەو چەندێتییەی، کە ئوممەت لێیزیادبێت و کەمنەبێت، بە ڕادەیەکی وابێت، نەوەی ئێستا بتوانێت لە نەوەی پێشووی وەربگرێت و بیگەیێنێتەوە بە نەوەی نوێ..

خاڵێکی بەسوود: (شاطبی) - ڕەحمەتی خوای لێبێت -دەربارەی فەرزی کیفایە دەفەرموێ:

(زانایانی ئوصوڵ دەفەرموون: فەرزی کیفایە فەرزێکە لەسەر هەموانە، بەڵام ئەگەر هەندێکیان پێیهەستان، فەرزێتییەکە لەسەر شانی ئەوانیتر نامێنێت).

(شاطبی) لەگەڵ ئەمەشدا کە ئەم بۆچوونە لە زانایانی ئوصوڵەوە نەقڵدەکات بەڵام بۆچوونی خۆی دەخاتەپێشچاو، کە پێیوایە: فەرزی کیفایە وەکو حاکمێتی ئیمام (خەلیفە) و پێشنوێژی ئیمامی مزگەوتە، لەسەر هەموو کەسێك فەرزنابێت، تەنها لەسەر ئەوانە فەرزدەبێت کە شیاوی ئەو ئەرکەن، چونکە شتێکی نەشیاوە کەسێك (قل و فل)[2] لێکجودا نەکاتەوە ،تەکلیفی شتێکی لێبکرێت، کە لە توانایدانەبێت و نەشتوانێت هیچ بەرژەوەندییەك بۆ ئوممەت بهێنێتە دیی.

ئەمە نەك شیاونییە بەڵکو عەبەسێتیە، چونکە وەك بەرژەوەندیی پێ نایەتەدیی، زیانیشی لە ئوممەت پێدوورناخرێتەوە.

کەوابوو: لە هەردوولاوە باتڵە.. بۆ چەسپاندنی ئەمەش بڕوانە پێغەمبەری

---

(١) حیسبە: وەزیفەیەکی ڕەسمی حکومەتی ئیسلامیە، کە لەم زەمانەدا سەرجەم کاروباری (چاودێری کڕین و فرۆشتن و ڕەفتارو ڕەوشت و ناکۆکی پێش دادگا و ڕێنیشاندەرێتی نەشارەزا و.. زۆریتر) دەگرێتەوە وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

(٢) تەرجومە بۆ وشەکەی شاطبی: (من لا یبدئ فیها ولا یعید) کە واتای (ئەلفێکی لێ نازانێت)، بەڵام لە ناو فەقێ و مەلای کورددا (قل و فل) بۆتە پەندی پێشینانیان.

خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چی بە(ئەبوذەڕ) فەرموو: (يَا أَبَا ذَرٍّ إِنِّي أَرَاكَ ضَعِيفًا وَإِنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي لاَ تَأَمَّرَنَّ عَلَى اثْنَيْنِ وَلاَ تَوَلَّيَنَّ عَلَى مَالِ يَتِيمٍ) .

واتە: بە زەعیف (نەشیاو) دەتبینم، ئەمەشم بۆ تۆ پێخۆشترە وەک لە خۆم.. نەئەمیرێتی دوو کەس بکەو نەسەرپەرشتی سامانی هەتیوبکە.

خۆ هەردوو کارەکە فەرزی کیفایەن، لەگەڵ ئەمەشدا هۆشدارییی دایە ،کە توخنیان نەکەوێت.. ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە ئەو دوو پلەو بەرپرسیارێتیە گشتینین و بۆ هەمووکەسێك ناشێن. وەکو: (لاَ تَسْأَلِ الإِمَارَةَ)[1] کەیە.

واتە: داوای بەرپرسێتیی مەکە..

کەوابوو: ئەمیرێتیی تایبەتە بە شیاوانی، نەك بە هەموو کەس.

دوای ئەم بۆچوونەی خۆی، هاتۆتەوە سەر بۆچوونی زانایانی ئوصوڵ و، بەردەوام لایەنگرێتی کردوون.

دەفەرموێ: (بەڵام لەوانەشە ئەمەش ڕاستبێت کە بووترێت: فەرزەکە ڕووی لە هەموانە، بەو سیفەتەی کە جائیزە بۆ هەموویان، چونکە جێبەجێکردنی ئەو فەرزە بەرژەوەندی هەموانی تێدایە.

لە هەموویان داواکراوە، کە ئەو کەلێنە پڕبکەنەوە، هەر کەسێك توانای کاربەدەستێتی و هەڵگرتنی ئەو بەرپرسیارێتییەی هەبوو، بۆشی شیاوبوو، داوالێکراوە بیهێنێتەدیی، تەنانەت ئەگەر شیاویتر نەبوو ئەم دەبێت ناچاربکرێت وەریبگرێت.

(١) بوخاری (٦٧٢٧)، موسلیم (١٦٥٢). ئەمە بەشێکە لەم فەرمودەیە: (حَدَّثَنَا الْحَسَنُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَن، بْنُ سَمُرَةَ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْه وَسَلَّمَ يَا عَبْدَ الرَّحْمَن بْنَ سَمُرَةَ لاَ تَسْأَلِ الإِمَارَةَ فَإِنَّكَ إِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَة وُكِلْتَ إِلَيْهَا وَإِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ غَيْرِ مَسْأَلَة أُعِنْتَ عَلَيْهَا وَإِذَا حَلَفْتَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَيْتَ غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَكَفِّرْ عَنْ يَمِينِكَ وَائْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ).

کەوابوو: بۆ داواکردنی فـەرز داوا لـە بـە تواناکـان دەکرێـت، ناتواناکـانیش دەبێت -بۆ هەڵگرتنی ئەم بەرپرسیارێتیە- بـە تواناکـان پێشـخەن، لـە ڕوانگـەی ڕێسا ئوصولییەکەوە ،کە دەفەرموێ: (مَا لَا يَتِمُّ الْوَاجِبُ إِلَّا بِهِ فَهُوَ وَاجِبٌ) .

واتە: (هەرچی شتێك -فەرزێك بەو نەبێت تەواو نەکرێت- وەرگرتنی فەرزە). بەم شێوەیە ڕاجوێی چارەسەردەکرێت و هەنجەتی ڕاجوێی نامێنێت..)[1]

ئەمە کە ئایا فەرزی کیفایە لەسەرەتادا لەسەر هەموان فـەرزە، یـان لەسـەر شیاوەکانیان؟

ئەمە مەسـەلەیەکی ڕاجـوێی نێـوان زانایـانی ئوصـوڵە.. (ئامـەدی) و (ئیبنولحاجب) بۆچوونی یەکەمیان پێپەسەندە و(ڕازی)ش لە (المحصـول)دا ڕاو بۆچـوونی دووەمـی پـێ پەسـەندە کـە ڕاو بۆچـوونی (موعتەزیلـە)یـەو لێـرەدا پەسەندکراوی (شاطبی)شە[2]..

بەڵام (شاطبی) -ڕەحمەتی خـوای لێبێـت- بۆچـوونێکی (سـازاندن)ی بـاشی هێناوەتەوە، کـە دەفـەرموێ: (لەسـەر شـیاوان فـەرزە دەسـتی بـدەنێ و لەسـەر نەشـیاوانیش (هـەموان) فـەرزە شـیاوان پێشـخەن و یارمەتیـدەریان بن،ئـاوا بەرپرسێتی هەموان دەسەلمێنێت و هەموانیش جێبەجێی دەکەن)..[3]

(١) ئیمامی شاطبي: کتێبی: (الموافقات ١٧٦/١ -١٧٩). چاپی دار المعرفة.
(٢) ئیسنەویی: کتێبی: (التمهيد) چاپی مؤسسة الرسالة /١٤٠١ ک. لاپەڕە (٧٥).
(٣) وەکو حاڵەتی ئیمامی ئیبنوتەیمییە و ئوممەت و دەوڵەتی سەردەمی خۆی.. ئەو فەرزانـەی سوڵتانی شام (دەوڵەت) نەیدەکرد وەکو: جیهاد و مەشـق و جێبـەجێکردنی هەنـدێك ئـەحکام و کارە دەستەجەمعیەکانی ئوممەت و دەوڵەت، ئەو و قوتابیەکانی پێی هەڵدەستان، خەڵکەکە و سوڵتانیش داوایان لێدەکرد ببێتە سوڵتان (حاکم)، بەڵام دەیفەرموو: نایکەم چونکە مـن پیـاوی ئوممەتم، نەك پیاوی دەوڵەت. مـادام خـۆی شـیاوبوو و بۆشـی شـیاوبوو فـەرزەکان جێبـەجێ بکـات، دەیکـرد، خەڵکـە نەشـیاوەکەش پێیـان ڕاسـت و چـاکبوو ئەو پێشـڕەوێتیان بکـات و ←

باسی دووەم

بەڵگەی فەرزبوونی فەرزی کیفایە

١- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَا كَانَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا۟ كَآفَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُوا۟ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾﴾ التوبة: ١٢٢

واتە: نەدەکرا هەر هەموو موسوڵمانان تێکڕا بەجارێك بۆجیهاد بچوونایە، هەردەبوو لە هەر کۆمەڵێك کەسانێکیان بۆ زانستی شەرعی لێبڕانایا، تا بە تەواوی لە دینەکە تێدەگەیشتن، بۆ ئەوەی کە گەڕانەوە ناو کەسوکاری خۆیان فێریان بکەن و هۆشدارییان بدەنێ، کە چی حەرامە و دەبێ خۆلەچی بەدووربگرن؟..

لە بەندی یەکەمدا باسمانکرد: ئەوە لەم ئایەتە دەفامرێتەوە کە فێربوون و وەرگرتنی زانستی شەرعی شارەزابوون تێیاندا فەرزی کیفایەیە، چونکە خوای گەورە لەسەر دەستەیەك لە موسوڵمانان فەرزی کردووە نەك لەسەر هەموویان.. ئایەتەکە خەڵکی کردووە بە دوو پۆل:

<u>أ- شەرعناسی شارەزا</u>: کە خوای گەورە فەرمانی پێداون کەس و کاریان تێگەیێنن لە دین: (وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ.)

ئامادەشبوون هاوکاری بکەن.

<u>ب- عەوام و نەزان</u>: کە خوای گەورە فەرمانی پێداون: دینەکە فێربن و ئەو هۆشدارییە بە هەندوەربگرن، کە شەرعناسەکان دەیاندەنێ.

ئیمامی شافیعی -رەحمەتی خوای لێبێت -وەکو لە (الرسالة)کەیەوە لە بەندی یەکەمدا لێمانەوە وەرگرت- دەفەرموێ: (ئایەتەکە بۆ ئەوە بەسە کە شارەزابوون لە زانستی شەرعیدا ئەرکی هەموویان نییە، بەڵکو لەسەر هەندێکیان فەرزە).[1]

بۆچوونی (ئیبنوعبدولبەڕ)یشمان -رەحمەتی خوای لێبێت- هێنایەوە، کە لە (سوفیانی کوڕی عویەینە)وە -رەحمەتی خوای لێبێت- نەقڵیکرد، کە فەرمووی فێربوونی زانستی شەرعی و جیهادکردن لەسەر موسوڵمانان -وەکو کۆمەڵکارییان- فەرزە، کە هەندێکیان پێیانهەستان، لەبری ئەوانیش دەکەوێت و فەرزەکە لەسەر کەسیان نامێنێت)، پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: (فَلَوۡلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرۡقَةٖ مِّنۡهُمۡ طَآئِفَةٞ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوۡمَهُمۡ إِذَا رَجَعُوٓاْ إِلَيۡهِمۡ).[2]

(ئیبوعبدولبەڕ) هەر لەوێدا دوای باسکردنی ئەو زانستیە شەرعییەی کە فێربوونی فەرزی عەینە، دەفەرموێ: (پاشان باقی زانستەکانیترو فێربوون و شارەزابوون و فێرکردنی خەڵکی و فەتوا بۆدانیان پێی لە حوکمی کاروباری دین و دنیایاندا فەرزی کیفایەیە، کە لەسەر هەموویانە.

بەڵام ئەگەر کەسێکیان، یان کەسانێکیان پێیهەستان فەرزێتییەکە لەسەر هەموان لادەچێت، زانایان لەم بۆچوونەدا ڕاجوێ نین.

بەڵگەی هەمووشیان هەر ئەو ئایەتەیە: ﴿فَلَوۡلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرۡقَةٖ مِّنۡهُمۡ طَآئِفَةٞ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوۡمَهُمۡ إِذَا رَجَعُوٓاْ إِلَيۡهِمۡ لَعَلَّهُمۡ يَحۡذَرُونَ ١٢٢﴾ فەرزی

---

(١) الرسالة (٣٦٦).

(٢) جامع بيان العلم، (١٠/١).

فێربوونەکە هەموویانی نەگرتۆتەوە، بەڵکو ئەو کۆمەڵە خەڵکەی بۆ فێربـوون و شارەزابوون و گەیاندنەوەی لێبڕاون.

الطَّائِفَةُ: لە زمانی عەرەبیدا یەك كەس و بەرەوژوورە..[١]

ئەهلی تەفسیر لە باس و سیفاتی ئەم (طائفه)دا ڕاجوێ بوون، کە بۆ فێربوون و گەیاندنەوەی زانستە شـەرعییەکە لێـدەبڕێن، ئایـا لـە موجاهیـدەکانن یـان لـە دانیشتوانەکانن؟

ئبینولقـەییم -ڕەحمەتـی خـوای لێبێـت- پوختـەی بۆچـوونی هـەموانی ئـاوا هێناوەتـەوە: (خـوای پـەروەردگار خواپەرسـتیی و ڕاپەڕانـدنی فەرمانەکـەی لێکـردوون بـە دوو جـۆرەوە: یەکـەمیان: جیهادبەرپاکردنەکەیـە، دووەمیشـیان: لێبڕانە بۆ زانستی شەرعی و شارەزابوون تێیدا.

چونکـە پاراسـتن و پیـادەکردنی دینەکـە بـەم دوانەیـە، کـە بریتیـە لـە: ئەمیرەکان و زاناکان (الأمراء والعلماء).

واتە: ئەهلی جیهـادو ئـەهلی زانسـتی شـەرعی، ئـەهلی جیهـاد بـەرگری لـە دانیشـــتوان دەکـــەن، دانیشـــتوانەکانیش زانســـتە شـــەرعییەکان فێـــردەبن و دەیگەێننەوە، کە موجاهیدەکان دەگەڕێنەوە ناو کەس و کاریـان، شەرعناسـەکان هەموو ئەوانەیان فێردەکەن کە بـەهۆی مەشـغوڵبوونیان بـە جیهادەکـەوە بۆیـان نەخوێنـدراوەو شـارەزاینەبوون، چونکـە ئەوانـەی نەچوونـە جیهادەکـە (لەبـەر وەرگرتنی زانستەکە) لـە خزمـەت پێغەمبـەری خـوادا بـوون (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ)و ئاگایان لە فەرمانەکانی بووە..

(١) جامع بيان العلم(١١/١).

لێرەوە زانایان دەربارەی ئایەتەکە دوو بۆچوونیان هەیە:

یەکێکیان: دەی سا با لە هەر کۆمەڵێك لە موجاهیدان یەکێکیان فێری بەڵگەکان و چۆنێتی جیهادەکە ببێت تا کە گەڕایەوە ناو دانیشتووەکان و هۆشدارییان بدەنێ و ئینزاریان کەن (کە ئەحکامی جیداەکەو چۆنیەتی بەرپاکردن و موماڕەسەکردنی) ئاوایە.

ئەمەش بۆچوونی: (شافیعی) و کۆمەڵێك لە ئەهلی تەفسیر کە دەفەرموون چونکە فەرموودەی (ئاحاد)یش کە یەك کەس دەیگێڕێتەوە حوکمی شەرعی پێدەچەسپێت.

دووەمیان: با لە هەموو کۆمەڵێك کە چوونەتە جیهاد یەکێکیان بۆ فێربوونی زانستی شەرعی و شارەزابوون بگەڕێتەوە، تا کە موجاهیدەکان گەڕانەوە ناو کەسوکاریان ئەم زاناو شارەزایەی زانستی شەرعی بتوانێت ئەو بەڵگانەیان پێبگەێنێت کە خۆیان لەبەر خەریکبوونیان بە جیهادەوە نەپەرژاونە تە سەر وەرگرتن، ئاوا موجاهیدەکانیش ئاگایان لەو ئەحکامە شەرعیانە دەبێت کە بە وەحی بۆ پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هاتوونەتەخوارەوە لەکاتی لێرەنەبوونی ئەواندا..

ئەمە بۆچوونی زۆرینەی ئەهلی تەفسیرو شەرعناسانە، ئەمەشیان ڕاستترە، چونکە (فَلَوْلَا نَفَرَ) بانگەوازی ڕابوونە بۆ جیهادکردن.

وەکو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی:(وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا).

واتە: ئەگەر هاوارتان لێکرا بۆ جیهاد، ڕابن و ڕاپەڕن و بە دەنگییەوە بچن.[١]

---

(١) اعلام الموقعين(٢/٢٣٣).

مانای ئایەتەکە بە پێی هەر بۆچونێکیان بێت کە ئایا لێبڕاوەکە بۆ زانستی شەرعی و شارەزا بوون تێیدا، -کە زانینی تەفسیلات وردەکاری زانستیەکانە- لە موجاهیدەکان دەبێت یان لە دانیشتوانەکان، هەر ئەوە دەگەێنێت کە فەرزە لەسەر هەندێك موسوڵمان -نەك هەموویان- بۆ زانست لێبڕێن.. ئەمەش فەرزی کیفایەتێتی..

٢- ئایەتی: ﴿وَلۡتَكُن مِّنكُمۡ أُمَّةٞ يَدۡعُونَ إِلَى ٱلۡخَيۡرِ وَيَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ١٠٤﴾ آل عمران: ١٠٤

واتە: با لە ناو خۆتاندا کۆمەڵێکتان بۆ بانگەوازی خواویستیی لێبڕێن، با خەڵکی بۆ ئەم خێرە (دینەکە) بانگبکەن فەرمان بەچاکەبکەن و بەرهەڵستی لەخراپەبکەن، بە ڕاستی چالاکوانانی ئەم کۆمەڵە، سەرفرازن.

ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە بڵاوکردنەوەی بانگەوازو فەرمانکردن بەچاکە و بەرهەڵەستیکردن لەخراپە -کە قاڵ و قوڵبوونەوە لە ئەحکامەکانیاندا زۆر زانستی شەرعی دەخوازن- فەرزی کیفایەیە.

بە بۆچوونی ئەو زانایانەی فەرموویانە (مِّن) لە ئایەتەکەدا بۆ (التبعيض/ جیاکردنەوەی هەندێك لە هەموو)ە، کەوا دیارە ئەمە پەسەندتربێت.

کەوابوو: خوای گەورە فەرزەکەی لەسەر هەندێك لە موسوڵمانان پێویستکردووە.

٣- ئایەتی: ﴿فَسۡـَٔلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلذِّكۡرِ إِن كُنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ ٤٣﴾ النحل: ٤٣، ﴿فَسۡـَٔلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلذِّكۡرِ إِن كُنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ ٧﴾ الأنبياء: ٧ .

واتە: ئەگەر نەتاندەزانی پرسیار لە قورئانەوانان بکەن.

لە ئاماژەی ئایەتەکەدا دیارە کەکۆمەڵێك لە ئوممەت توانای وەڵامدانەوەو فێرکردنی زانستی شەرعییان هەیە.

ئایەتەکەش بە دەق دەفەرموێ: نەزان پرسیاربکات. هەروەها طائیفەیەك لـە ئوممەتەکـە بـۆ وەرگرتنـی زانسـتی شـەرعی لێبـڕاون تـا فێربـوون و توانـای وەڵامدانەوەی پرسیاریان هەیە..

ئایەتەکـە موسـوڵمانانی کـردووە بـە دوو بەشـەوە: شـارەزایانی شـەرع کـە فێردەکەن، و فێرخوازانی شەرع کەدەپرسن.

٤- ئایەتی: ﴿وَإِذَا جَآءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ ٱلْأَمْنِ أَوِ ٱلْخَوْفِ أَذَاعُوا۟ بِهِۦ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ ۗ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ لَٱتَّبَعْتُمُ ٱلشَّيْطَٰنَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾﴾ النساء: ٨٣.

واتە: کـە قسـە و قسـەڵۆکێك لـە جـەنگی واتـە وات و ئیـدیعایەی دوژمـن دەبیستن -چ دەربارەی ئەمان بێت چ ترس - لەکەمتەرخـەمی و پێنەگەیشـتنیاندا یەکسەر بڵاویدەکەنەوە، ئەگەر بیانگەڕاندایەوە بۆ پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) و بـۆ سەرپەرشـتیاری کاروبـاری موسـوڵمانان حەتمـەن ئـەوان دەیـانزانی شـیکار بـۆ هەواڵەکە بـکەن و ئـەحکامی گونجـاوی بـۆ هەڵوێسـت وەرگرتن لێـوەربگرن.. ئەگـەر فـەزڵی خـوای گـەورە نەبوایـە -کـە ئاگاداریتـان دەکات- بە بەزەیی و ڕەحمەت یارمەتیتاندەدات کەمێکتاننـەبێت هـەموو شـوێن شەیتان دەکەوتن !

ئەم ئایەتەش وەکو ئایەتی پێشوو -بە ئاماژە- مانای ئەوە دەبەخشێت کە لـە ناو موسوڵماناندا کۆمەڵێکیان هەن کە زانستیان هەیەو پەی بە دەق و واقیعەکـە دەبەن و توانایان هەیە ئەحکامی شەرعی گونجاو دەربـارەی ڕووداو واقیعـەکان لەسەرچاوەکانیانەوە وەربگرن. (واتە توانای ئیجتیهادکردنیان هەیە).

ئەمانە دەتوانن لە حاڵەتی نەوازلدا -وەکو کاتی ترس و کاتی ئەمان- حوکمی شەرع دەرکەن.. دیسان ئایەتەکە وەکـو ئایەتـەکانیتر موسـوڵمانانی کـردووە بـە

دووبەشەوە: یەکێکیان: زاناکانن کە شارەزای دەقە واقیعەکەن و ئەحکامی شەرعی دەردەکەن. پۆلی دووەم خەڵکە نەزانەکەیە کە پرسیارەکات و چاوەڕێی فەتوای زانایانە.

ئەم چوار بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە گەیاندنی بانگەوازی خوایی و فێرکردنی نەزان و فەتوادان بۆ فەتواخوازان فەرزە لەسەر هەندێك موسوڵمان -نەك هەموویان- ئەمەش ئەوە دەگەیێنێت: کە شارەزایی و قاڵوقوڵبوونەوە لە زانستە شەرعییەکاندا ،فەرزی سەرشانی هەندێك لە موسوڵمانانە نەك هەموویان. کەوابوو: فەرزی کیفایەیە..

باسی سێیەم

فەرزی کیفایە چۆن وەردەگیرێت و دەگەیێنرێتەوە؟

وەرگـرتن و گەیاندنـەوەی فـەرزی کیفایـە بـە دوو ڕێگایـە: چـۆنێتی و چەندێتی:

١- چۆنێتی: ئەمە پەیوەندی بە (سیفەتی زانسـتی فـەرزی کیفایـە)وە هەیـە، ئەمە بەوە دێتـەدیی کـە جێبـەجێکارانی ئـەم فـەرزە هـەر هـەموو زانسـتیەکی شەرعی بە تەفسیلاتیەوە کە دەربارەی ئیسلام فێردەبن.

(جۆرەکـانی ئەم زانسـتییە شـەرعییانە لە باسـی دواتـر: باسـی چـوارەم: باسدەکەین إِنْ شَاءَ اللَّه) هەروەها لە (باسی پێنجەم)دا ئـەوە ڕووندەکەینـەوە کـە شـتێکی نامومکینـە تـەنها کەسـێك بتوانێـت هـەموو زانسـتە شـەرعییەکان و وردەکارییەکانیان بەتەنها فێرببێت و لە هەموویاندا شارەزایی پەیدابکات! ئەمـە ئەرك و بەرپرسێتی و فەرزی سەرشانی کۆمەڵە شارەزاکەیە..

٢- چەندێتی: ئەمەش پەیوەندی بە ژمارەی (بەسێتی) ئەو کەسانەوە هەیە، کە فەرزی کیفایەکە جێبەجێ دەکەن. کە بە دوو شێوە دێتەدیی:

أ- دەبـێ بـە نـاو هـەموو ئوممـەتی ئیسـلامیدا -لـە هـەموو سـەردەمانێکدا- ژمارەیەکی تەواو زانا و شەرعناس هـەبن، بەسـبن بـۆ هێنانـە دیـی بەرپرسـێتی ئـەرکی ئاڕاسـتەی موسـوڵمانان، لـە ڕووی ئـەحکامی شـەرعییەوە، بەسـبن بـۆ فێرکردن و ئامۆژگاریی و فەتوادان و داوەریی و حیسبە، ئەگەر ژمارەی ئەو زانا و شەرعناسانە بە قەدەر پێویستنەبوو، ئوممەت هەمووی گوناحباردەبێت.

ب- لە هەموو گوند و شارۆچکەیەکی بچووکدا کە بەقەدەر مەسافەی نوێژ کورتکردنەوە لێك دوورنەبن،[1] دەبێ بە ژمارەی (بەس) زانا و شەرعناسی لێبێت کە شیاوی ڕێژەی خەڵکەکەبن و فریای فێرکردن و فەتوادان و ئامۆژگاریان بکەون..

هەندێك لە زانایان فەرموویانە: هەر شوێنێك (گوند و شارۆچکە) زانایەکی شەرعزانی تێدانەبێت نیشتەجێبوون لێی حەرامە! بەڵگەی فەرزێتی هەبوونی زانایەکی شەرعزان لە هەموو گوندو شارۆچکەیەکدا ئایەتی نەفیرەکەیە کە دەفەرموێ: ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ﴾ خوای گەورە لەسەر هەموو گوند و ناوچەیەکی سەربەخۆ -کە کۆمەڵە موسوڵمانی جودان- فەرزکردووە کەسێك یان کەسانێکیان بۆ فێربوون و گەیاندنەوەی زانستی شەرعی لێببڕێن، تا دوای شارەزابوونیان بتوانن خەڵکەکەیان لە حەرام و حەلاڵ تێگەیێنن.

(ئیبنوحەزم)- ڕەحمەتی خوای لێبێت- لەم بارەیەوە دەفەرموێ: (لەسەر هەموو کۆمەڵێك کە لە گوندێکدا بن یان لە شارێکدا یان لە ناوچەیەکی (وەکو هەواری زستان و کوێستان) یان دەوارنشین یان قەلانشین بن، فەرزە کە کەسێکیان یان چەند کەسێکیان بۆ فێربوونی ئەحکامی دیانەتی ئیسلام - لەسەرەتایەوە، تا کۆتایی- لێببڕێن.

دەبێ هەموو قورئان فێر بن، هەموو ئەوەی سوننەتەو صەحیحە لەسەرەتایەوە، تا کۆتایی بنووسنەوە، سەروبۆر بۆ دەقەکانی بکەن و بزانن چۆن دەخوێندرێتەوە.

---

(١) کەمتر لە (٨٣) کیلۆمەتر.

هەروەها كۆڕای موسوڵمانان، له چیدا ڕاكۆكن و له چیدا ڕاجوێن، ئینجا بكەونه فێركردنەوەی خەڵكی و تێگەیاندنیان له ئیسلام، له قورئان و فەرمووده و كۆڕا (ئیجماع) به پێی زۆرو كەمی دانیشتوانه‌كه دەبێت، ژمارەی كەسی لێبڕاو بۆ شەرعیش زیاد بكات، چونكه ئایەته‌كه وا دەخوازێت:﴿وَمَا كَانَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُواْ كَآفَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓاْ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾﴾ التوبة: ١٢٢ .

ئەوەنـدەی زەرووریيـه فێريـان دەكاتـەوە، بـه شـێوەيەك كەلـه سـەر فـەتوا خوازەكانيشـی قـورس نـەكات ئەگـەر بـەو چەنـدێتی و چۆنێتيـه فێربـوون و گەياندنيانەوە فەرزی فێربوون لەسەر هەموويان لادەچێت.

ئەگەر له ناوچەكەی خۆياندا كەسيان نەبوو دينەكەيان فێركات و ئـەحكامی شەرعييان بۆ ڕوونبكاتەوە، ڕۆيشتنيان لەو شوێنه بـۆ شـوێنێكی تـر كـه زانـا و شەرعناسی لێيه، فەرزه، دووريش بێت، هەر دەبێ بڕۆنه لای ئەگەرچی له وڵاتی چينيش بێت).[(١)]

(ئەبو حاميدی غەزالی)- ڕەحمەتـی خـوای لێبێـت- دەفـەرموێ: (فـەرزه لـه هەموو مزگەوتێك و له هەموو گەڕەكێكدا شەرعناسـێك هـەبێت تـا دينەكـه بـه خەڵكەكه بگەێنێت و ئەحكامەكانيان بـۆ ڕوون بكاتـەوە.. هـەروەها لـه هـەموو گوندێكدا).[(٢)]

---

(١) كتێبی: (الإحكام في أصول الأحكام ١٢٣/٥). ئيبنوحەزم- رحمه الله- كه ئەمـەی فـەرمووه خۆی له ئەندەلوس - ئیسـپانيا و پورتوغـالی ئـەمڕۆ بـووه! كەچـی خـەڵكی زەمـانەكەی ئـێمه هەموو زانسته شەرعييەكەی بۆ خراوەتـه سـەر سـی دی، به ده يـۆرۆی نايكرێـت! ئەگـەر بـه دياريش بدات پێی، گوێی لێناگرێت! پێشی خۆشه كه پێی دەڵێن مەلا فڵان!!

(٢) إحياء علوم الدين(٣٧٠/٢).

(نـەوەوی) ڕەحمـەتی دەفـەرموێت: (ئەگـەر ناوچەیـەك مـوفتی لێنـەبوو، هەندێك لە زانایان فەرموویانە: نیشتەجێبوون لێی حەرامە، ڕاست ئەوەیە: ئەگەر توانیـان بچنـە شـوێنێك كـە مـوفتی لێبێـت -بـۆ وەرگرتنـی وەڵام و پرسـیاری شەرعییان- حەرام نییە هەر لەو شوێنەی خۆیاندا بمێننەوە.

ئەگــەر موفتیەكــە لــە شــوێنێكی دووری كــەمتر لــە مەســافەی كورتكردنەوەی نوێژ فەتوایدا و گەیشتەوە بەمان، فەرزی كیفایەكەشیان لەسەر نامێنێت).. تا دەگاتە (فێركردنی قوتابیـان و فـەتوادان بـۆ فـەتواخوازان فـەرزی كیفایە، ئەگەر كەس نەبوو پێیهەستێت جگە لە یەككـەس، لەسـەر ئـەو كەسـە فەرز دەبێت).[1]

(نەوەوی) كە دەفەرموێت: (كەمتر لە مەسافەی كورتكردنەوەی نوێژ) لەبـەر ئەوەیە كە ئەو مەسافەیە بە بـێ نـاڕەحەتی دەبڕێـت، ئەگـەرچی شەرعناسـان لـە دیاریكردنی ئەو مەسافەدا ڕاجوێن، كە ئێرە شوێنی تـاوتێكردنی بۆچوونـەكانیان نییە..

(١) المجموع (٢٧/١).

باسی چوارەم

سیفەتی فەرزی کیفایی زانستی شەرعی

مەبەست لە فەرزی کیفایەی زانستی شەرعی: زانین و ڕوونکردنەوەی ئەو زانستە شەرعیانەیە کە لەسەر ئوممەت بە گشتی فەرزە، ئەمە ئەو زانستیانەیە کە کادیرانی کۆمەڵگە موسوڵمانەکە (لە شەرعناسان و موفتی و قازی و موحتەسیب و هاوشێوەیان) شیاوو لێهاتووکراون، کەوەزیفەی ئاڕاستەکردنی پارسەنگانەو ڕاگرتنی کۆمەڵگەکەیان لەسەرشانە، هەریەکەیان لە بواری خۆیەوە ئەرکی سەرشانی جێبەجێدەکات، بەڵام بەسەرجەمی ئەرکەکانیان کەشتی کۆمەڵگەکەیان لەنگەر دەگرێت.

ئەمە چۆنێتیەکەی بڕگەی ڕابردووە کە بۆ جێبەجێکردنی فەرزی کیفایە فەرزە بگیرێتە بەر..

لە بەندی یەکەمی ئەم کتێبەدا: بۆچوون و باسی چۆنێتی جێبەجێکردنی فەرزی کیفایەمان لە دیدی هەندێك زانا هێنایەوە، لەوانە: (غەزالی و نەوەوی) -ڕەحمەتی خوایان لێبێت- :

١- غەزالی دەفەرموێ: ئەم زانستییە شەرعییە (فەرزی کیفایەکان) هەندێکیان هەیە بناغەیین، هەندێکیان لقن و، هەندێکی تریش پێشەکی و ئەوانیتر تەواوکەرن.

یەکەم: بناغەییەکان: ئەمانە چوارن: قورئان، سوننەت، کۆڕا (ئیجماع)ی ئوممەت، ڕەفتاری یاوەران.

دووەم: لقەکان: ئەوانەی لە بناغەکەیانەوە هاتوون، ئەمانیش دوو پۆلن:

پـۆلی یەکـەمیان: ئـەوی پـەیوەنـدی بـە بەرژەوەنـدی دنیـاوە هەیـە، کـە شەرعناسیی (فیقهـ)ە.

پۆلی دووەم: پەیوەندی بە ڕۆژی دواییەوە هەیە، وەکو زانستی حاڵـەتی دڵ و ڕەوشتەپەسەندو ناپەسەندەکان.

سێیەم: پێشـەکییـەکـان: ئەوانـەی وەکـو ئـامێری سـازدانی زانسـتیەکانی پێشوون، وەکو زمان و ڕێزمان.

چوارەم: تەواوکەرەکان: کە زانستیەکانی قورئان و زانستیەکانی فـەرموودە و ئوصوڵی فیقهن.

ئـەم زانسـتیە شـەرعیانە هـەموویان پەسـەندەکانن، هەمووشـیان فـەرزی کیفایەن) بە کورتکراوەیی.(١)

٢- لە بەندی یەکەمدا پێناسە و چۆنێتی نەوەویشـان نـەقڵکرد کـە دەربـارەی فـەرزی کیفایـە فـەرمووی: (وەکـو لەبـەرکردنی قورئـان و فـەرموودەو زانینـی زانستەکانیان و ئوصوڵ و شەرعناسـیی و ڕێزمـان و زمـان و صـەرف و زانینـی گێڕەوەرەکان و کۆڕا و ڕاجوێی...).(٢)

٣- (ئەبومحمـــدئیبنوحەزم) - ڕەحمەتـــی خـــوای لێبێـــت- لـــە کتێبـــی: (الإحكام)ـەکەیدا/ بەندی سی و یەکەم: سیفەتی ئەو موفتییەی کـە بـۆی هەیـە فەتوابدات و ئەو ئیجتیهادکردنەی کە لەسەر ئەهلی ئیسلام فەرزە)، دەفەرموێ:

(ئەمما لێبڕاوانی خوێندنی زانسـتی شـەرعی و تێگەیشـتن لـە دینەکـە -کـە فەرزی فێربوونیان لە جیاتی ئوممەتەکە خستۆتە سەرشانی خۆیان- کە شـیاوی

---

(١) إحياء علوم الدين،(١/٢٧-٢٨). لە بەندی یەکەمدا بە دوورو درێژیی باسکراوە.

(٢) المجموع (١/٢٦).

فێرکردنـەوەو فـەتوادان و ئامۆژگـاری کەسـوکاری خۆیـان بـوون، کـە شـیاوی داوەرێتیی نێوان خەڵکەکە بـوون، ئیـتر بـە گـوێرەی توانـای خۆیـان فێربـوونی زانســتە شــەرعییەکانیتر (فــەرزە کیفایــەکان)یان لەســەر فــەرزدەبێت. وەکـو: ئەحکامی قورئان و فەرموودەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) پلـە و ئاستی چۆنێتی گێڕانەوە و سیفەتی گێڕەرەوەکان و زانینی سەنەدو صـەحیح لـە مورسەل و زەعیف..

ئەمانە لەسەر ئەو شارەزایانەی شـیاوی فێربوونـەوەی زانسـتەکانی شـەرع بوون، فەرزن.

لەمەش باشتر ئەوەیە: ڕاکۆیی و ڕاجوێی زانایان و شەرعناسان شارەزا بێت، تا بزانێت ئەمیان بۆچی وایفەرمووە و ئەویان ڕای وایە؟

بۆچوونەجیاوازەکان چۆن دەناسێنێت و چۆن دەتوانێت یـەکێکیان پەسـەندتر بناسێنێت، دیسان فەرزە لەسەریی شێوازو چۆنێتی بەڵگەسەلماندن فێرببێـت، تـا بتوانێت حەق و باتڵ لێك هەڵاوێرێت و پەی بەوە ببات کەلە دیـاردە و ڕواڵـەتی زاهیریانەدا پێچەوانەی یەکترن.. هەموو ئەم زانستیانەش لە قورئانـدا ئاماژەیـان پێکراوە.

خوای گەورە دەفەرموێ: (لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ...... تا شارەزای دینەکەبن)، واتە: شارەزایی لە قورئان و سوننەت کە ئەسڵی دینەکەیە.

هەروەها دەفەرموێ: (إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُـوا ....ئەگـەر لادەرو گوناحکارێـك هـەواڵی بۆهێنـان، بە دوویـدا بچـنەوەو توێژینـەوەی تێدابکـەن و یەکسەر وەریمەگرن..).

ئەمەش ئاماژەیە بۆ ناسینەوەی خراپەکاران و فاسـقان و جوێکردنـەوەیان لـە تەقواکار و دیندارانی سەرڕاست.

*** زانینی کۆڕا (ئیجماع):**

هەندێك وایان زانیووە، کە بەم ئایەتە فەرزبووە کە دەفەرموێ: (أَطِيعُوا اللَّـهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ).

واتە: گوێڕایەڵی خوای گەورەو گوێڕایەڵی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ) و سەرپەرشتیارانی خۆتان بکەن، کە لە خۆتانن.

چونکە ئایەتەکە فێربوون و وەرگرتنی ئەوە فەرزدەکات کە سەرپەرشتیارانی ئێمە لەسەری ڕێکدەکەون، لە ئەسڵیشدا ئێمە لە ژێر فەرمانی خوای گەورەداین، کە دەبێ گوێڕایەڵێتی ئەو سەرپەرشتیارانە بکەن.

کەوابوو: ئەوەی ئەوان لەسەری کۆدەبن، ئێمە پابەنددەکات پێیەوە، مادام ڕاکۆن، کە ڕاجوێ بوون پابەندییەکەمان لەسەر لادەچێت.

*** زانینی ڕاجوێ (الإختلاف):**

زانینی ئەوەی ئەوان لەسەری ڕاجوێبوون و دیدو بۆچوونی هەر یەکەیان و زانینی گێڕانەوەی کێشەکە بۆ قورئان و سوننەت تا ناوکۆیان بکات.

ئەمەش فەرمانی خوای گەورەیە: (فَـإِن تَنَـازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَـرُدُّوهُ إِلَى اللَّـهِ وَالرَّسُولِ).

واتە: ئەگەر لە شتێکدا ڕاجوێ و ناکۆکبوون، بۆ چارەسەر بگەڕێنەوە لای خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)..

ئەمەش گەڕانەوەمانی بۆ قورئان و سوننەت لەسەرمان فەرزکردووە، تا لەسەر ڕاجوێی و ناکۆکی بەردەوام نەبین وو زووبگەینە چارەسەری قورئان و فەرموودە.

ئێمە وامان نەدەزانی کە زانا و شەرعناسان لە ناوخۆیاندا ڕاجوێن، واماندەزانی ئەوەی پێیاندەڵێن: ڕایان لەسەریی کۆیەو پێویستە وەرییگرین و

کاری پێبکەین، بێئەوەی بیبەینەوە سەر بەڵگەی قورئان و سوننەت!

بەڵام ئێستا کە زانیومانە ڕاجوێن، کە زانیومانە بۆچی ناکۆکن، دەبێ بگەڕێینەوە سەر قورئان و سوننەت، نەك هەر لەسەر ڕاجوێی و ناکۆکیەکانی ئەوان بڕۆین و گوناحبار بین. بەوە گوناحبار دەبین کە نەگەڕاوینەوە سەر قورئان و سوننەت، بەوەش گوناحبار دەبین کە کەوتوینەتە ڕاجوێی و ناکۆکیی، بەوەش گوناحباردەبین کە شوێن بۆچوونی بێبەڵگە کەوتووین، کە فەرمانمان پێدرابوو شوێنی نەکەوین..

(ئەبو محمد) دەڵێ:[١] (ئەمەش هەڵەیە چونکە خوای گەورە فەرمانی بە ئێمە داوە کە گوێڕایەڵی بۆ سەرپەرشتیارانی خۆمان دەربڕین، لەو ئەحکامانەدا کە لە پێغەمبەری خواوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ ئێمەیان هێناوە، ئەمما بۆچوونی خۆیان ببێت بە ئەحکامی شەرع بە بێ بەڵگەی قورئان و سوننەت

ئەمە کاری کردن نییە. بۆ کەس جائیز نییە وابکات، نە بۆ زانا و نە بۆ نەزان، زانا ناتوانێت و بۆی نییە کەسێك بە بۆچوونی خۆیەوە پابەند بکات کە لە قورئان و سوننەت و کۆڕا (ئیجماع)ـەوە نەیهێناوە..

خوای گەورە توندترین شێوازی هەڕەشەی لە پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کردووە، کە نابێت لە خۆیەوە قسە بکات و بە ناوی خواوە شت بفەرموێت ئیتر خەڵکی تر چۆن؟! دەفەرموێ: ﴿وَلَوۡ تَقَوَّلَ عَلَيۡنَا بَعۡضَ ٱلۡأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾

(١) ئەوە هەر(ئیمام ئیبنوحەزم) - رحمه الله- خۆیەتی وا دەفەرمووێ (ئەبو محمد دەڵێ) چونکە کونییەی خۆی ئەبو محمدەو عادەتی زانایانیش وابووە، کەنەڵێن: (منیش دەڵێم) چونکە ئیبلیس دەیووت: (من)، ئادەم دەیفەرموو (ئێمە) دەشفەرموون :وتی (واتە: بەکرداری ڕابردوو) کە دیارە لەو کاتەی ئێمە دەیبیستین یان دەیخوێنینەوە بووە بە رابوردوو.

﴿لَأَخَذۡنَا مِنۡهُ بِٱلۡيَمِينِ ۝٤٥ ثُمَّ لَقَطَعۡنَا مِنۡهُ ٱلۡوَتِينَ ۝٤٦ فَمَا مِنكُم مِّنۡ أَحَدٍ عَنۡهُ حَٰجِزِينَ ۝٤٧﴾ الحاقة: ٤٤ – ٤٧.

واتە: ئەگەر قسەیەك بە ناومانەوە بكات بە دەستی ڕاستی (كە هێما و جێی ڕێزێتی) ڕایدەكێشێتە لاوە و بڕبڕەی پشتی دەشكێنن، نە ئێوە و نە كەسی تریش ناتوانێت ببێتە بەربەستی ئەو سزایەمان..

لە فەرموودەی صەحیحیشدا هاتووە: كە هەر كەسێك بە ناوی خواوە شتێك بڵێ، ئەوە درۆی بە ناوی خواوە كردووە و ئەگەر بە ناوی خواشەوە نەیكردبێت، هیچ نییە سیفەتی فەتواو حوكمی شەرعی و ئاڕاستەی دینی وەرناگرێت.. بەڵام زانینی ڕاجوێی نێوان زانایان زانستییەكی زیادەیە و بەسوودە..

(سەعیدی كوڕی جوبەیر) - ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: شارەزاترین كەس زاناترینە بە ڕاجوێی زانایان.. بە ڕاستی ڕاستی فەرمووە، چونكە زانستییەكی زیادەیە.. هەروەها زانینی هۆكار و پاڵنەری بۆچوونەكە و لە كوێوە هێناوێتی ئەمەش بەسوودە..

* **زانینی چۆنێتی بەڵگەی سەلماندن:**

چونكە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿قُلۡ هَاتُواْ بُرۡهَٰنَكُمۡ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ۝٦٤﴾ النمل: ٦٤.

واتە:بفەرموو: دەی ئەگەر ڕاستدەكەن بەڵگەكانتان بهێنن و ڕاستی بسەلمێنن.

-هەروەها: ﴿۞ مَا نَنسَخۡ مِنۡ ءَايَةٍ أَوۡ نُنسِهَا نَأۡتِ بِخَيۡرٖ مِّنۡهَآ أَوۡ مِثۡلِهَآ﴾ البقرة: ١٠٦

واتە: حوكمی هەر ئایەتێك بە حوكمێكی تر بگۆڕین یان لێیبگەڕێین وەكو خۆی بمێنێتەوە، حوكمێتر دێنینەشوێنی، كە بۆ خەڵكەكە بەسوودترە (چ بۆ دنیایان چ بۆ ڕۆژی دواییان) یان بەرابەری دەبێت.

كەوابوو: خوای گەورە لێرەدا زانینی حوكمی پێشوو (گۆڕاوەكە) و حوكمی

نوێ (گۆڕەرەکەی) شەرعی لەسەر فەرزکردووین..

زانستی تو: وتمان: خوای گەورە ئەوەی فەرزکردووە کە بۆ شارەزابوون لەدینەکە هەموو زانستیەکیتر کە پێویستکات دەبێ وەربگیرێت و فێری ببین، مادام لە تێگەیشتنی فەرمایشتی خواو فەرموودەی پێغەمبەرەکەیدا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) یارمەتیماندەدات .

وەك دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوۡمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمۡ﴾ إبراهيم: ٤ .

واتە: هەر پێغەمبەرێکمان ناردبێت هەر بە زمانی قەومەکەی خۆی بووە تا بتوانێت دینەکەیان بۆ ڕوونبکاتەوە..

کەواتە: فێربوونی زمانی عەرەبیش بۆ شەرعناس فەرزە، تا بە باشی لە فەرمایشتی خواو فەرموودەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تێبگات.

ئەمەش زانین و تێگەیشتنی ڕێزمانی عەرەبی و صەرف و مانای وشەکانی ڕێزمانی عەرەبی دەخوازێت، کە عەرەبەکانی ئەو سەردەمە قسەیان پێکردووەو قورئانیش لەسەر زمانی ئەوان و بەو وشانەی ئەوان هاتۆتەخوارێ.

نەزانینی ڕێزمان و صەرف کاریگەری لەسەر جۆری حوکمی شەرعی هەیە، نەزانینی وردەکاری مانای وشەکان کاریگەری لەسەر ڕەسەنێتی لێلادانی ماناکەی هەیە، نەزانینی سەرو بۆر (ضەمە و فەتحە و کەسرە.. هتد) کاریگەری لەسەر هەموو ماناو لەفزێك هەیە.

ئەو کەسەی شارەزای ئەم زمانە بەو لق و چڵ و وردەکاریانەیەوە نەبووبێت، چۆن بۆی جائیزە فەتوا بدات؟!

ئەمە فەتوا بە نەزانی دەدات! خوای گەورەش ئەو ڕێگایەی بەستووە کە فەرموویەتی: ﴿وَلَا تَقۡفُ مَا لَيۡسَ لَكَ بِهِۦ عِلۡمٌ﴾ الإسراء: ٣٦ .

واتە: ئەوەی کە نایزانیت نە حوکمی پێدەرکە نە کاری پێبکە.

یان ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِي ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ﴾ الحج: ٣

واتە: خەڵکانێك هەن بە بێ هەبوونی زانست و زانیاری دەکەونە جیدال و موناقەشەی دینی!!

هەروەها: ﴿إِذۡ تَلَقَّوۡنَهُۥ بِأَلۡسِنَتِكُمۡ وَتَقُولُونَ بِأَفۡوَاهِكُم مَّا لَيۡسَ لَكُم بِهِۦ عِلۡمٞ وَتَحۡسَبُونَهُۥ هَيِّنٗا وَهُوَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمٞ ۝١٥﴾ النور: ١٥

واتە: هەروا قسە بەسەر زارتاندا دێت و بێهەبوونی زانست و زانیاری هەر لە خۆتانەوە قسەدەکەن، وادەزانن ئەمە لای خوای گەورە سادەیەو ئاساییە! بەڵام ئەوە لای خوای گەورە زۆرگەورەو دژوارە..

یان: ﴿هَٰٓأَنتُمۡ هَٰٓؤُلَآءِ حَٰجَجۡتُمۡ فِيمَا لَكُم بِهِۦ عِلۡمٞ﴾ آل عمران: ٦٦ .

واتە: ئەوەتا وا ئێوە بەو زانست و زانینەی هەتانە، دەکەونە بەڵگەهێنانەوە و سەلماندن، بەڵام بۆچی بەڵگە لەسەر شتانێک دێننەوە کە نایزانن؟!

زانیاریتان دەربارەیان نییەو هەر لەخۆوە موناقەشە ی دەکەن؟!

*** سیرە: هەروەها لەسەر شەرعناسان و شارەزایانی دین فەرزە سیرەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باش بزانن، تاپەی بەوە ببەن کە کام حوکم پێش کام حوکمە؟**

چ ڕووداوێك پێش ڕووداوەکانی ترە؟

فەرمان و بەرهەڵەستیەکانی یەکەمین جار کامانەن و ئەوانەی دوایین کامانەن؟

هەروەها جەنگ و ئاشتی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چۆن بووە؟

جیهادی لەگەڵ کێ بووە بۆچی ڕایگەیانـدووە و ڕێکـەوتنی ئاشـتی لەگـەڵ کێ و بۆچی کردووە؟

دەبێ لەمانە شارەزابێت، تا بزانێت جەنگ و ئاشـتی لـە ئـەحکامی شـەرعدا چۆنە بەرامبەر بەکێیەو بۆچی؟

خوێنی کێ حەڵاڵە و خوێنی کێ حەرامە؟

ئەو ئەحکامانە چین کە لەسەر وردەکارییەکانی هەردووکیانن؟!

هەر کەسێك ئاوا شـارەزابێت و لـە فەتوادانیـدا خـاوەن وەرع و تـەقوابێت، سووربێت لەسەر پاراستنی دینەکـەو حـەقبێژو خـاوەن هەڵوێسـتی حـەقخوازی بێت، فەتوادانی بۆ حەڵاڵە، ئەگەر وا نەبوو لێـی حـە ڕامـەو نـابێ فـەتوای دوو کەس بدات، یان داوەرییان بکات.

ئیمام (خەلیفە)ش لێی حەرامە کەسی وا تەعین بکات بە دەسەڵاتدار (والـی و قـازی یـان مـوفتی)، لـە خـەڵکیش حەرامـە داوای فـەتوای لێبکـەن، چونکـە شارەزایی لەو زانستە شەرعیانەدانییە کە باسمان کرد.

پاراســتنی دیــن و دیندارییەکــەی خۆشــی باشــنەگرتووەو ســوورنەبووە لەســەریی، کـەوابوو: گوناحکـارەو فاسـقە،مادام نـەیوێراوە فـەرمان بەچاکـەو بەرهەڵەستی لەخراپە بکات،کە فەرمانکردن بەچاکە و بەرهەڵستی لەخراپـە دوو فەرزە لەسەر خەڵکی.

کەسی وا ئەهلی فێرکاری دین و فەتوادان نییە.. خوای گەورە دەفەرموێ:

﴿وَلۡتَكُن مِّنكُمۡ أُمَّةٞ يَدۡعُونَ إِلَى ٱلۡخَيۡرِ وَيَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ١٠٤﴾ آل عمران: ١٠٤

واتە: با لە ناو خۆتاندا کۆمـەڵێکتان بـۆ بانگـەوازی خواویسـتی لێبـڕێن، بـا

خەڵکی بۆ ئەم خێرە (دینەکە) بانگبکەن: فەرمان بەچاکەبکەن و بەرهەڵستی لەخراپەبکەن، بە ڕاستی چالاکوانانی ئەم کۆمەڵە سەرفرازن..

ئەمەش بە پلەی سەرەکی ئاڕاستەی زانایان و شەرعناسان کراوە کە چاکەو خراپە دەناسنەوەو دەبێت سووربن لەسەر ئەم فەرمانکردنە بەچاکەو بەرهەڵەستیکردنە لەخراپە..

چونکە ناشێت کەسێك نەزانێت چاکە چییەو فەرمان بەخەڵکی بکات بیکەن، یان نەزانێت خراپە چییەو لەخۆوە بەرهەڵەستی خەڵکی بکات کە نابێت بیکەن، ئەو کەسە کە (مَعْرُوفِ و مُنكَرِ) لێك جویٚ دەکاتەوە، دەتوانێت نکوڵی لەخراپە کاریی بکات..

ئەگەر لەگەڵ ئەم سیفەتانەدا کە باسمان کردن خاوەن هێزی ڕاپەڕاندن بوو، خاوەن هزری سیاسی هەبوو، دەشێت ببێتە قازی و ئەمیرو کاربەدەست.. ئەگەر ئەو سیفەتانەی تێدا نەبوو، ناشێت.. پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرمویٚ: (الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ)[١] .

واتە: موسوڵمانی بەهێز لای خوای گەورە خۆشەویسترە (پەسەندترە) وەك لەموسوڵمانی لاوازو بێهێز..

هەروەها دەفەرمویٚ: (يَا أَبَا ذَرٍّ إِنِّي أَرَاكَ ضَعِيفًا وَإِنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي لاَ تَأَمَّرَنَّ عَلَى اثْنَيْنِ وَلاَ تَوَلَّيَنَّ مَالَ يَتِيمٍ).[٢] .

واتە: ئەی ئەبوذەر! تۆ کەسێکی لاوازیت، (کاتێک کە داوایکرد بکرێتە بەرپرسی کارێک) ئەوەی بۆ خۆمم پێم خۆشە بۆ تۆشم پێخۆشە، قەد مەبە بە ئەمیری دووکەس و، مەشبە بە سەرپەرشتیاری ماڵ و سامانی هەتیو..

(١) موسلیم (٢٦٦٤).

(٢) موسلیم (١٨٢٦).

دیارە خۆ (ئەبوزەڕ) - خوا لێی ڕازی بێت- شیاوی فەتوادان بوو، بەڵام شیاوی داوەرێتیی، یان کاربەدەستیی نەبوو.

پێناسەی کورتی زانستیە شەرعییەکان بریتییە لە: زانینی ئەحکامەکانی شەریعەت لە قورئان و لە فەرموودەی نێردراوەکەی خوادا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە لە غەیری جەنابییەوە شەرع وەرناگیرێت.

زانینی ئەحکامی قورئانیش، شارەزایی دەخوازێت لە زانستی لابەرو لادراو (الناسخ والمنسوخ) واتە حوکمی پێشوو لەگەڵ حوکمی نوێی هەمان مەسەلە..

زانینی ئەحکامیش لە سوننەتی پێغەمبەری خواوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەمان شێوەی زانینی (ناسخ و مەنسوخی فەرموودە) دەخوازێت.

هەروەها ئەو ڕیوایەتەی صەحیحەو ئەوی نەسەلمێنراوە صەحیح بێت.. دوای زانینی ئەم ئەحکامانەی قورئان و سوننەت، شارەزایی کۆڕا (ئیجماع) دێت، کە بزانێت شەرعناسان لەسەرچی یەکران و لەچیدا ڕاجوێن.

ئینجا چۆنێتی گێڕانەوەی ڕاجوێیی بۆ قورئان و سوننەت، تا چارەسەری ناکۆکییەکانی لێوە وەربگیرێت..

هەرکەسێك شارەزایی قووڵی بەو شێوەیەی باسمانکرد لە باسێکی دینەکەدا پەیداکرد، بۆی جائیزە فەتوای تێدابدات، نەزانینی باسەکانیتر نابێتە بەربەستی فەتوادان لە باسێکدا کە دەیزانێت و شارەزایەتی.

هەموو کەسێك جگە لە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە تەئکید هەندێ باس و بابەتی شەریعەتی لا شاراوەیە کە لە لای کەسانیتر دەستدەکەون.

ئەگەر ڕێ بەکەس نەدرایە فەتوابدات، تا شارەزایی تەواوی هەموو زانستیە شەرعیەکان دەبێت، ئەوکاتە لە غەیری پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کەس نەیدەتوانی فەتوا بدات.

ئەمە قسەی موسـولڵمان نییـە، چونکـە ئیلغاکردنـەوەی دینەکەیـە، بۆیـە هـەر کەسێك وا بڵێ، پێی کافردەبێت.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) یاوەرانی خۆی دەنارده ناوچەکـان تـا ئیسلامیان فێربکەن و ئەحکامی شەرعیان تێبگـەیێنن، خـۆ هیچیـان -خـوا لێیـان ڕازی بێت- هەموو زانسته شەرعیەکانیان نەدەزانی، چونکه زۆرجار دەبـوو کـه ئایەتێك دەهاتەخوارەوەو زۆریان لەوێ نەدەبوون.

کەوابوو: هەر کەسێك شارەزایی له زانسته شەرعییەکاندا تەنها له یـەکیان، یان لەبابەتێکدا هەبوو، بۆی هەیه لەو باس و بابەتەدا که دەزانێ فـەتوا بـدات و داوەریی بەوە بکات که فێربووە.[١]

٤ – (ئەبو عومەری کوڕی عەبدولبەڕ) - ڕەحمەتی خوای لێبێت- له باسی ئەو زانستیانەی فەرزی کیفایەیه دەفەرموێ: فێربـوونی زانسـتی شـەرعی چەنـدین پلەو ئاسته، ناشێت پێش فێربوون له ئاستێکەوە بچیته زانستی ئاستێکی تر.

ئەوە ئامۆژگاریی سەلەفە، هەر کەسێکیش له ڕەفتارو ڕێسـای ئـەوان لایـدا گومانی تێدا نییـە ،کـە گومڕادەبێـت، هـەر کەسـێك بیەوێـت بە ئیجتیهـادکردن بەسەریاندا بازدا، گومانی تێدانییە لاڕێدەکەوێت.

یەکەمین زانستی فێربوونی قورئان: لەبەرکردنێتی بە تێگەیشـتنەوە، لەگـەڵ زانینی ئەو زانستیانەی یارمەتیدەری تێگەیشتنی قورئانن.

ناڵێم: لەبەرکردنی قورئان فەرزە، بەڵام بۆ کەسێك شـارەزابوونی بخوازێـت، حەتمەن باشترە لەبەری بکات، یان لانیکەم ئەوانەی پێویستی پێیانە.

---

(١) ئیبنوحەزم: (الإحكام في أصول الأحكام ١٢٤/٥-١٢٨)

(عبدالوارثی کوڕی سوفیان) فەرمووی: (قاسمی کوڕی ئەسبوغ)پێی وتین: (ئەحمەدی کوڕی زوهەیر) پێی وتوون: کە (سەعیدی کوڕی سولەیمان) پێی وتن: کە (ئەبوعبدالله مەیموون)[1] لە (زەححاك)ەوە بۆی گێڕاونەتەوە، کە ئایەتی: ﴿ كُونُواْ رَبَّٰنِيِّـۧنَ بِمَا كُنتُمۡ تُعَلِّمُونَ ٱلۡكِتَٰبَ ﴾ آل عمران [٧٩]

واتە: لەبەرئەوەی ئێوە پەیامی خوا دەگەیێننەوەو خەڵکی فێردەکەن، تا خواویستی سەرڕاستبن..

(زەححاك) دەیفەرموو: لەسەر هەموو موسوڵمانێك کە خەڵکی فێری قورئانەوانی دەکات، فەرزە شارەزایی ئەحکامەکانیش بێت، هەر کەسێك پێش باڵغبوون قورئان لەبەربکات و دواتر بۆ فێربوونی لێببڕێت و بۆ وەرگرتنی ئەحکامەکانی و تێگەیشتینی زمانی عەرەبی، ئەمە زۆر یارمەتیدەری دەبێت لە حاڵیبوونی هەموو مەبەستە قورئانییەکان و لەسوننەتی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)..

ئینجا دوای ئەوە دەبێ (ناسخ و منسوخ) بخوێنێت و بزانێت شەرعناسان لەسەرچییدا ڕاکۆن و لەچییدا ڕاجوێن.. ئەمە ئاسانە بۆ کەسێك خوا بۆی ئاسان بکات.

دواتر زانستیەکانی فەرمووده بخوێنێت و سەحیحەکانی لێك جودابکاتەوە - بەمە زیاتر لە ئەحکامەکانی قورئان تێدەگات و هەستدەکات قورئان دەروازەی زانستیەکانی خۆی لە بەردەمدا بۆ واڵادەکات، چونکە لە سیرەی پێغەمبەری خوادا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) زۆر ئەحکامی (ناسخ و مەنسوخ)ی هەیە.

---

(١) مەیمون، ناوی ئەو زانایەیە. وشەکە عەرەبییە، بە مانای: خۆشی و شادی دێت. وەکو دەووترێت: (سفر میمون: واتە: گەشتێکی خۆش)..

جا با هەر کەسێك دەخوازێت فەرموودەوانیی بخوێنێت، بەرچاوی خۆی ڕۆشنبکات بەو ڕێساو بنەماو پێناسەی فەرموودەوانانی جێمتمانەی گەورەی ئوممەت، کە خوای گەورە کردنی بە عەمباری زانست و ئەمیندارانی ڕێبازی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)..

ئەوەی کە زیاتر یارمەتیدەری فێرخوازی فەرموودەیە ئەوەیە: کە باسمان کرد و وتمان: بایەخدانی فێربوونی زمانی عەرەبی و تەفسیلاتیماناو ڕستەو دارشتنی ڕێزمانی و پێکهاتەی وشە (صەرف) و ڕەوانبێژیی (بلاغە)یە بۆ زانینی مەجازو حەقیقەتی مەبەست.

ئینجا بۆ جیاکردنەوەی لەفزی گشتی و لەفزی تایبەت.. هەرکەسێك شارەزایی لەمانە پەیدابکات گرنگە - دەشێت لە شوێنێکدا بڵێ، بەس بەڵام بەس بوون دەوڵەمەندبوون نییە.

دەشێت هەوڵی فێربوونی زانستی زیاتر بدات یان هەر لەمانەی باسکران قاڵوقووڵ ببێتەوە.

(عومەری کوڕی خطاب) - خوا لێی ڕازی بێت- نامەی بۆ هەموو هەرێمەکان دەنارد کە بایەخ بە سوننەت بدەن و خەڵکی فێری سوننەت و زانستی میرات بکەن.

بایەخیش بە زمان و ڕێزمان وا بدەن هەر وەکو کە بایەخ بە فێرکردنی قورئانەکە دەدەن.. پێشتریش باسی هەڵوێستی سەلەفمان کرد..

فەرزە لەسەر فێرخوازی فەرموودە یاوەران بناسێت، کە دینەکەیان لە پێغەمبەری خواوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گەیاندووە، زەروورییە شارەزای مێژووی ژیانیان ببێت و فەزڵ و گەورەیی و پلەی جیاوازیان و حاڵ و وەصفی ئەو کەسانەش بزانێت، کە دینەکە لە یاوەرانەوە فێربوون و گەیاندوویانەتەوە.

ژیانی ئەمانیش بە تەفسیلاتی خوێندن و مامۆستاو جێمتمانەیی

نوسینەکانیان زەروریە، بۆ زانینی جێمتمانە (ثقـة)کان و جوداکردنەوەیان لە راویەلاوازەکان.

ئەمەش ئاسانە بۆ کەسێك خوای گەورە بۆی ئاسانبکات و خۆشی هەوڵی جیدی بۆ بدات.

هەر کەسێك بە تەنها پێشەوایەکی گرت و زانستیەکان لای ئەو فێربوو، فەرموودەکانی لێوە وەرگرت و لەوەوە مەبەستەکانیانی زانی و شارەزای فەتوادان بوو، ئەوە پشکێکی باشی زانستی شەرعی بەرکەوتووەو چاکە، بەڵام ئەگەر هەوڵی زیاتر بدات چاکترە..

خۆ بەسبوون دەوڵەمەندیی نییە، هەر کەسێك ویستی ڕاکۆیی و ڕاجوێیی یاوەران بزانێت و شارەزایی فەرموودەو شەرعناسی ببێت و، خۆی شایانی پێشەوایەتی شەرع بکات، با (ئیمامی مالیك) بگرێت.

ئێمەش وا فەرمانمان پێدرا، ئەگەر کەسێك بیەوێت زیاتر لە زانستیەکانی لای حیجازییەکان بزانێت و شارەزایان ببێت خوا ڕێنماییدەکات، با بڕوات دیدوبۆچوونی شەرعناسانی عێراقیش بخوێنێت، دوایی شارەزای بەراوردکردنی بۆچوونەکان و چۆنییەتی ئیستیدلالکردن دەبێت.

فێردەبێت کە بۆچی لە هەندێك مەسەلەدا فەرموودەیان وەرنەگرتووەو بە ڕەئی فەتوایان داوە -چۆن و بۆچ لە هەندێ ئەحکامدا ڕاجوێ بوون- هەر کەسێك توانای بەسەر ئەمەدا بشکێت و شارەزایی تێدا پەیدابکات و بگاتە بنەماو ڕێسای تێگەیشتنی ئەوانیش لە قورئان و سوننەت، بێئەوەی سەری لێ بشێوێت و ماندوو ببێت، بە تەئکید ئەمە پلەی زۆری پەیژەی زانستی دەبڕێت و دەریاوانی شەرع دەبێت.

ئەمەش خەڵاتی نییەتی پاك و سەبرگرتن و خۆگرییە لەسەر نارەحەتیی و برسێتیی و نەبوونی فەقێییەتی.[1]

ئەمەش ئاستی ئەو زانستیە شەرعییەیە، کە فەرزی کیفایەیە.

(١) ئیبنوعەبدولبەڕ: جامع بيان العلم ١٦٦/٢-١٦٩. بە کورتی.

باسی پێنجەم

پاراستنی زانستیە شەرعییەکان لەسەر کۆی لێبڕاوانی

فێرخوازیی شەرع فەرزە

پاراستنی کۆی زانستیەکانی شەرع لەسەر کۆی ئەو کەسانە فەرزە ،کە بۆ زانستی شەرعی لێبڕاون، بۆ فێربوون و شارەزابوون و گەیاندنەوەی.. لەسەر ئەمان بەدەستەجەمعی فەرزە نەك لەسەر تاکتاکیان..

ئەم باسە پەیوەندی بەباسی ڕابردووەوە هەیە، دوای ڕوونکردنەوەی سیفەتی وەسفی فەرزی کیفایە لەزانستە شەرعییەکاندا کە کۆمەڵێك زانستین، کەسانێك وادەزانن وەرگرتنی فەرزی کیفایە نابێت لەیەك زانستیاندابێت، بەڵکو دەبێت لە هەموویاندا شارەزاییان پەیدابکات..

ئەمە وانییە، چونکە جیاوازی هەیە لە نێوان ئەوەی کە فەرزە لەسەر کۆی ئوممەت پێکەوە دەستەجەمعی هەموو زانستیە شەرعییەکان وەربگرن و بە فەرزیی عەین و فەرزی کیفایەوە بپارێزن.

ئەمە لەسەر تاکی موسوڵمان نییە، چونکە وەکو زانیمان تاکی موسوڵمان زانستە شەرعییە گشتیەکانی فەرزی عەینە لەسەریی، هەروەها (زانستە شەرعیە فەرزە عەینە تایبەتەکان)یش لەسەر هەندێك کەس فەرزە..

ئەمما فەرزی کیفایە بۆیە پێی دەووترێت: کیفایە ،کە ئەگەر کەسانێك جێبەجێیانکرد و بەسبوون، فەرزەکە لەسەر هەموان لادەچێت..

بڕگەی یەکەم: ئەوەی لەسەر کۆی ئوممەت فەرزە پاراستنی هەموو زانستیە شەرعیەکانە:

بە درێژای مێژووی ئوممەتی ئیسلام ئەم فەرزە جێبەجێکراوە، لەهەموو نەوەکاندا زانای دەریاوانی زانستی هەبووە لە زانستی قیرائاتدا کە خوێندنی جۆراوجۆری قورئانەو تا ئەم سەردەمە کە زانای پسپۆڕی قیرائات دەم بەدەم و بە نووسین ئەم زانستیەیان هێناوە.(١)

ئەمانە خۆ مەشغوڵی فەرموودەوانی نەبوون.. زانا دەریاوانە پسپۆڕەکانی فەرموودەوانی بەهەردوو بەشیەوە :(روایە) و (دراية) بە بەزانستی قیرائاتەوە خەریك نەبوون، زمانەوانە پسپۆڕەکان لە هەموو بواری ڕێزمان و صەرف و وشەو ڕەوانبێژیی و.. هتد، مەشغوڵی هەندێ زانستیتر هەر نەبوون.. دەبینیت پێشەوا گەورەکانی ئوممەت لەسەر مەزهەب و هاوئاستانیان لە شەرعناسییەکەدا دەریاوانی دەگمەنن.

بەڵام شارەزای زۆر لەو زانستانە نەبوون کە بۆ ئیجتیهادکردنیان پێویستبووە، لەو زانستیانە خۆنەگەیشتوونەتە پسۆڕی تایبەتیەکانی ئەو زانستیانە.. بەڵام بە سەرجەمی زانین و ڕەنجی هەموو زانایانی ئیسلام هەموو

---

(١) ئێستا لە زانکۆکانی: (ئەزهەرو مەدینەو فاس لە مەغریب و بەهاوەلپور لە پاکستان و حەیدەر ئابادی دکن لە هیندستان)و دەیان وڵات و شوێنی تر بەشی قیرائات لە کۆلێجەکانی قورئاندا هەیە.

لە شاری(فاس) لە زانکۆی (القرويين) کۆلێجێك هەیە ،تایبەت بەزاراوەی قورئانە بە ناوی (كلية المصطلحات).

زانستیە شەرعیەکان نەوە بەنەوە پارێزراون.. خوای گەورەش دەفـەرموێ: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ۝٩﴾ الحجر: ٩

واتـە: ئێمـە خۆمـان قورئانمـان ناردۆتـە خـوارەوەو خۆشـمان دەیپـارێزین.. پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفـەرموێ: (لاَ تَـزَالُ طَائِفَـةٌ مِـنْ أُمَّتِـي قَائِمَةً بِأَمْرِ اللَّهِ).(١) .

واتە: کۆمەڵێك لە ئوممەتەکـەم هـەر بـەردەوام لەسـەر پیـادەکردنی دینەکـە دەمێننەوە..

ئیمامی ئیبنوتەیمییە - رەحمەتـی خـوای لێبێـت- دەفـەرموێ: (لەبـەر ئەوەی دەبێت ئوممەت بە کۆی هـەموان (دەسـتەجەمعی) هـەموو زانسـتی قورئانەکـە بپارێزن، هەموو سوننەت و پەسەندو مەدحکراوەکانیش، ئەگەرچی ئەوە لەسـەر یەك یەکـی ئوممـەت فەرزنییـە، بۆیـە لەسـەر کـۆی ئوممـەت فـەرزە هـەموو زانسـتیەکان فێربێـت و بیپارێزێـت و بیگەیێنێتـەوە کـە لەسـەر تاکتاکـەکانی فەرزنییە).(٢)

هەروەها دەفەرموێ: (لەسەر ئوممەت بە گشتی هەموو ئەو زانسـتیە فـەرزە کە لە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێنـاوێتی، بەشـێوەیەك کـە هـیچ مەسەلەیەك لەوەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناوێتی بزر نەبێت، ئەمەش وا لە قورئان و سوننەتدا، لەمە زیاتر فەرزی کیفایەیە ئەگـەر کەسـانێك

(١) موسلیم (٣٥٥٥).
(٢) مجموع الفتاوى (١٧٥/٢٥).

فێربوون و گەیاندیانەوە فەرزێتی لەسەر ئەوانیتر لادەچێت).[1]

کەوابوو: ئەو کەسەی خەریکی فێربوونی زانستی کیفایەیە فەرزنییە لەسەری هەموو زانستیەکانی فێرببێت.

بڕگەی دووەم: ئەو زانستییە شەرعییانەی فەرزی کیفایەن و لەسەر هەندێك دەبنە فەرزی عەین:

وەکو: موفتی و قازی و موحتەسیب و زانای فێرکار، فەرزە لەسەر هەریەکەیان ئەو زانستیانە فێربێت، کە بۆ پیشەکەی پێویستە بەپێی ڕێسای (مَا لَا يَتِمُ الْوَاجِبُ إِلَّا بِهِ فَهُوَ وَاجِبْ).

واتە: ئەوی - فەرز بەو نەبێت تەواو نابێت- فەرزە.

شێخولئیسلام ئیبنوتەیمیە -رەحمەتی خوای لێبێت- لەم بارەوە دەفەرموێ: (کەسێك نەڵێ: ئەگەر کەسێك هەموو فەرموودەیەك نەزانێت موجتەهید نییە، چونکە ئەگەر ئەوە لەسەر موجتەهید بکرێتبەمەرج، کە دەبێ هەموو فەرموودەیەکی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بزانێت، هەرچی فەرموویەتی و کردوویێتی لەوەی ئەحکامی شەرعی لێوەوەردەگیرێت، جاخۆ هەموو ئوممەت موجتەهیدێکی دەستناکەوێت، چونکە کەسێکی وا لە ئوممەتدا نییە،ئەوەی کە داواکراوە لە موجتەهید: زانینی زۆرینەی ئەو زانستیەیە کە کەمینەکەی لای شاراوە بێت نەك زۆرینەکەی).[2]

کەوابوو: ئەوی بۆ فێربوونی زانستیەکان -کە فەرزی کیفایەن- لێبڕاوە فەرز

---

(١) هەمان (٣/٣٢٨-٣٢٩).

(٢) مجموع الفتاوى (٢٠/٢٣٩).

نییە لەسەریی هەموو زانستیەکانی تری شەرع بزانێت، یان بخوێنێت، بەڵکو ئەوەیانی لەسەرفەرزە کە فەرزە سەرەکییەکەی پسپۆڕی خۆی پێی جێبەجێدەکات.

ئەمە بۆ موجتەهیدە گەورەکانیش وایە، لەسەریان فەرز نییە هەموو زانستیەك بزانن.. بەڵام سەرجەمی زانایانی ئوممەت بە کۆمەڵ -وەکو: شەرعناسان و فەرموودەوانان و ئامۆژگاران زمانەوانان و قورئانەوانان و ئەوانە- ئەوەیان لەسەر فەرزە کە هەموو زانستەفەرزێکی کیفایە بزانن.

ئەمەش مەبەستی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە ئاماژەی بە کۆمەڵێك لە ئوممەتەکەی دەکات، کە دینەکە بە بەردەوامی پیادە دەکەن، کە دەفەرموێ: (لاَ تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي قَائِمَةً بِأَمْرِ اللَّهِ).[1]

---

(١) موسلیم (٣٥٥٥).

باسی شەشەم

کەی دەشێت بە فەرزی کیفایەوە خەریك بیت؟

هەموو موسوڵمانێک بۆی هەیەخەریکی فێربوونی زانستی فەرزی کیفایە ببێت بە دوو مەرج:

مەرجی یەکەم: خەریک نەبێت بە فەرزی کیفایەکەوە بە شێوەیەك کە فەرزە زانستی عەینی لە دەستبچێت، یان فێربوونی سستبکات، یان دوابخات، چونکە کۆڕا (ئیجماع)ی ئوممەت لەسەر ئەوەیە :کە فەرزی عەین لە پێشترە وەك لە فەرزی کیفایە.

خەطیبی بەغدادی، بە سەنەدی پەیوەستەوە لە ئیمامی مالیکەوە -رەحمەتی خوایان لێبێت - دەگێڕێتەوە: کە فەرموویەتی: (فێربوونی زانستی بە تەئکید شتێکی جوان و چاکە بڵاوکردنەوەشی بە تەئکید کارێکی جوان و چاکە ئەگەر نییەتی پاکی خواویستی لەگەڵدابوو، بەڵام جارێ تەماشابکە بزانە -لە کاتی سپێدەتەوە تا خەوتنانت- چیت لەسەر فەرزە، ئەویان پێشبخە).[1]

مەرجی دووەم: خەریك نەبیت بە فەرزێکی کیفایەوەو وازلەفەرزێکی کیفایەیتر بهێنیت، کەلەو لەپێشترە،گرنگترو کاریگەرترە (بۆ خۆی و دەوروپشتی).

(١) خەتیبی بەغدادی: الفقه المتفقه (٤٦/١)، هەروەها غەززالی لە (إحياء علوم الدين ٧٩/١) نەقڵی کردووە.

ئەمەش هەندێك بۆچوون لەسەر ئەو ڕەفتارە:

علامەی قوڕافی مالیکی -ڕەحمەتی خـوای لێبێـت- لەمبارەیـەوە دەفـەرموێ: (مەسەلەی ئەولەوییەتدان بە فەرزێکی کیفایەو دواخستنی فـەرزێکیتر لەسـەر ڕێسای تەرجیحدان (پەسەندترکردن) دەوەستێت.

بزانرێت خوای پەروەردگار بایەخی زۆری بە کامیانداوەو کامیانی لەپێشـتر ڕیزبەندکردووە.

بۆ نموونە: لـە مافناسـییدا، ئـەو مافانـە پێشـتردەخرێن کـە سـنوورو بـوارو جێبـەجێکردنیان تەسـککراوەتەوە، وەك لـەوەی سـنووری بـەرفراوان و بـواری تەواویان لەبەردەمدا هەیە، تابزانرێت کە پارسەنگکرنەوەی مافـەکان جێبایـەخی شەرعە..

بۆ نموونە: ئەوەی کە ئێستا پێویستەو کاتی زۆری نەماوە پەلەی لێدەکرێت و پێشتردەخرێت، وەك لەوەی کاتی بە دەمەوە ماوە، هەروەك کـە فـەرزی عـەین پێش فەرزی کیفایە دەخرێت، چونکە لـە هـەموو موکەلـلەفێك داواکـراوە،بەڵام کیفایەکە داواکراوە لە هەندێك موسوڵمان..

ئەو فەرزە کیفایەی بەرژەوەندی زۆرتر دێنێتەدیی پـێش ئـەو فـەرزە کیفایـە دەخرێت کە دەگمەن و بەرژەوەندییەکی کەمتر دەهێنێتەدیی.. یـان ئـەوە پێشـتر دەخرێت کە لە خەمیـدان لـە دەسـت بچێـت وەك لـە زانسـتیەکی تـر کـە زیـاتر لەبەردەستدایە، بادواییینەکەشیان گرنگترو باڵاتریش بێت..).[١]

(ئەبو حامیدی غەزال) یش -ڕەحمەتی خوای لێبێت- لـە باسـی (موناقەشـەی فیقهیدا) کە لە زانستیە فەرزە کیفایەکانەو بایەخ بـە ڕاجـوێی و پەسـەندکردنی بۆچوونێك دەدات.

(١) الفروق (٢٠٣/٢).

(غەزالی) لە مەرجی خوێندنیدا دەفەرموێ:

یەکەم: نابێت کەسێك پێوەی مەشغوڵبێت کە هێشتا لە خوێندنی زانستیە شەرعییەکان کە فەرزی عەین نەبووبێتەوە، هەرکەسێك هێشتا فەرزە عەینەکان فێرنەبووبێت، ئەم فەرزە کیفایە بخوێنێت، بە هەنجەتی ئەوەی دەیەوێت: حەق ڕوون بێتەوە! ئەوە درۆدەکات..

ئەوە وەکو کەسێکە کە لە نوێژە فەرزەکەی گەڕێت تادەچێت، چونکە خەریکی پۆشاك دوورینەو دەڵێت: مەبەستم داپۆشینی عەورەتی ئەو کەسانەیە کە پۆشاکیان نییەو خەممە بە ڕوتی نوێژ بکەن!)..

ئینجا دەفەرموێ: (هەر ئەوەندە بەس نییە کە کابرا خەریکی فێربوونی زانستی کیفایەیە، بەڵکو دەبێ کات و مەرج و ئەولەویەتی فەرزەکان ڕەچاوبکات.

دووەم: وا نەزانێت فەرزی کیفایە لە موناقەشەی فیقهی گرنگترە.. ئەگەر لەوە دڵنیا بێت، کە یەکێکیان لەوی تریان گرنگترە (گرنگ و گرنگتری لە بەردەستدابوو) بەڵام خۆی بە گرنگترەکەیانەوە خەریك نەکرد، گوناحبار دەبێت..

ئەوە وەکو ئەو کەسە وایە: کە کۆمەڵێك خەڵکی تینوو دەبینێت واکەوتوون و لەوانەیە لە تینواندا بمرن، خەڵکی وەلی کردوون و ناچن بە دەنگیانەوە، لە کاتێکدا دەتوانێت فریایان بکەوێت و زیندوویانبکاتەوە بەوەی ئاویان بگەێنێتێ، کەچی خۆی مشغوڵکردووە بە کەڵەشاخ گرتنەوەو (الحجامة)!

دەشڵێ: ئاخر کەڵەشاخگرتن فەرزی کیفایەیەو نابێت ناوچەکە خاڵی بێت لە نەزانینی، دەنا هەموو دانیشتوانەکە گوناحباردەبن! کە پێشی دەڵێن: ئاخر لە شارەکەدا چەندین کەس هەیە کەڵەشاخ دەگرن و لە ئەحکامەکانی دەزانن، دەڵێ: هەبوونیان کەڵەشاخگرتنەکە لە فەرزێتی کیفایە دەرناهێنێت! حاڵی ئا ئەمە کە

کۆمەڵێ موسوڵمانی تینوو کە وان لە سەرەمەرگدا بۆ کەڵەشاخگرتن و فێرکردنی وازلێدەهێنێت! وەکو ئەو کەسەیە: کە مەشغوڵی زانستی موناقەشەکردنە، لەو لاشەوە چەندین فەرزی کیفایەی گرنگ ئیهمالکراوە..).[1]

(غەزالی) لە شوێنی تری ئەو کتێبەیدا باسی ئەم ڕیزبەندیی و مەرجی وەرگرتنی زانستی فەرزی کیفایە دەکاتەوە، باسی زانست بڵاوکردنەوە دەکات، دەفەرموێ: (فەرزە لەسەر هەموو موسوڵمانێك لە خۆیەوە دەست بەچاکسازیی بکات، خۆ لەسەر فەرزەکان ڕاییهێنێت و لەحەرامکراوەکان دوورەپەرێزبێت.

پاشان ئەندامانی خێزان فێربکات دوای ئەوان دراوسێکانی، ئینجا خەڵکی گەڕەك و پاشان شارو وڵاتەکەی.. تا دەگاتە ئەوپەڕی جیهان ،ئەگەر کەسی نزیك ئەم فەرزەی جێبەجێکرد لەسەر دوورە دەست نامێنێت..

ئەمە لە پێشترە بیکات.. ئەگەر فەرزێکی عەین بخاتە پێشی، یان فەرزێکی تری کیفایە کە لەمیان گرنگتر بێت).[2]

ئیبنوالقەییم -ڕەحمەتی خوای لێبێت- ئەویش لەسەر ئەم پاش و پێشخستنەی فەرزە زانستیە کیفایەکانی دواوە دەفەرموێ: کەسێك خواپەرستییەك وازلێبێنێت بۆ خواپەرستییەکیتر کە یەکەمیان گرنگترەو لە پێشترە، دەبێت ئەوە بزانرێت: کە ئەمە چەواشەکاریی شەیتانە ،کە دەیەوێت موسوڵمانان بە چاکەوە مەشغوڵ بکات تا چاکتری لە دەست بدات، بە پەسەندەوە خەریکی دەکات تا هۆشی لە پەسەندتر نەمێنێت و لە دەستی بچێت بۆ ئەوەی خێرە زۆرەکەی لە دەست بچێت.

لە باسی تۆبەکردنیشدا باس لە ئاست و پلەکانی توانای شەیتان دەکات لە

(١) إحياء علوم الدين (٥٦/١).

(٢) هەمان سەرچاوە (٣٧١/٢).

ژێردەستەکردنی موسوڵمانانندا، دەفەرموێ: (نیگای چوار: لەوە وردبێتەوەو بزانێت کە کێ فەرمانی گوناحکردنی پێدەدات؟

کێ بۆی جوان دەکات؟

کێ هانیدەدات؟

بە تەئکید شەیتانە، کە لە پشتییەوەیە، بۆیـە بەسـوودە ئەمـەی لـەبیربێت و لێی غافڵ نەبێت، ئەگەر بەردەوام هۆشی لەمە بێت و شەیتان بە دوژمنـی خـۆی بزانێ و بە قسەی نەکات و خۆی لێبپارێزێت، حەتمەن ئاگاداری خـۆی دەبێـت و لێی بەحەزەر دەبێت، نەبادا لە قۆناغێکـدا زەفـەری پێببـات و تووشـی گونـاحی بکات..

شەیتان بە حەوت قۆناغ لەگەڵ مرۆڤێکدا خەریك دەبێت بـەو ئومێـدەی بـە تەواوەتی لە خشتەی بەرێت و وەکو خۆی لێبکات.. هەر قۆناغێکیش لە قۆناغی دواتری قورسترە لەسەر موسوڵمان.

شەیتان کۆڵ لە هیچ قۆناغێک نادات، هیوای بە سەرکەوتنی هەر دەمێنێـت. بەڵام کە لە موسوڵمانەکە بێهیوا دەبێت و دەزانێت بۆی ناچێتە قۆناغی سـەروتر، بە ناچاری لە قۆناغەکەی خواروودا زیاترپێوەی مەشغوڵ دەبێت).

ئینجا ئیبنولقەییم قۆناغەکان باسدەکات، کە من بەکورتی نەقڵی دەکەم:

<u>- قۆناغی یەکـەم</u>: قۆنـاغی کـافربوون و بێـدینیی و باوەڕنەبوونـە بـە خـوای گەورەو بەدین و دینداریی. ئەگەر شەیتان مرۆڤی گەیاندە ئەم قۆناغە ئەوە دیارە ئامانجی پێکاوە، ئەگـەر موسـوڵمانەکە نەیهێشـت شـەیتان زەفـەری پـێ ببـات، شەیتان بۆ قۆناغێکی نزمتری هان دەدات، کە ئاستیتری گومڕاییە.

<u>- قۆناغی دووەم</u>: قۆناغی بیری گومڕایی و لاڕێبوون و بیرگۆڕین.

واتە: گۆڕینی ئەحکامی دین، نەك گۆڕینی دینەکەی خۆی.

- قۆنــاغی ســێیەم: قۆنــاغی گوناحەگــەورەکان، بــەوەی فــەرزەکانی پــێ لەدەستبدات و گوناحە گەورەکان بکات.

- قۆناغی چوارەم: زۆر مومارەســەکردنی گوناحــە بچووکــەکان، تــا لەســەری کەڵەکەی دەکات و دەیباتەوە بۆ گوناحی گەورە.

- قۆنــاغی پێنجــەم: قۆنــاغی مەشــغوڵکردنی بــە ڕێپێدراوەکانــەوە بــۆ ئەوەی فەرزو سوننەت و خێرو چاکە گەورەکانی لە دەستبدات.. وەکو ڕەنجدانی زۆری لــە کاســبیکردن و پەیــداکردنی خــۆراك و خواردنــەوەو زۆرنووســتن و کــات بەزایەدان و ئەوانە..

- قۆناغی شەشــەم: قۆنــاغی دانــانی کــاری پەســەند لــە پــێش پەســەندتر لــە خواپەرستیی و کارەچاکەکاندا، کارە پەسەندەکانی لا جوان دەکات، لای شــیرین دەکات، پێوەی خەریك دەکات، سوودو پاداشــتەکانی دەخاتــەوە پێشــچاوی، بــۆ ئەوەی لانەکات بە لای پەسەندترەوەو نەیپەرژێتە سەریان، کە سوودو پاداشــتی ئەوانیتر زیاترن..

دیارە شەیتان کە هەستدەکات دەرەقەتــی ئــەم موســوڵمانە نایــات و دەزانێــت موسوڵمانەکە سوورە لەســەر پاداشــت، دەیــەوێ بــە کــارێکی پاداشــت کەمــەوە خەریکی بکات، مەشغوڵی دەکات، تا نەچێتە سەر کارە سەرەکیە گرنگەکان کە ڕەفتاری هیممەتبەرزان و کەسایەتییە مەزنەکانن.

دەڵێــت: باخــەریك بێــت بەچاکــەوە نــەك بەچــاکترەوە، بــە پەســەندەوە نــەك بەپەسەندترەوە، بەوەی خۆی حەزی لێیەتی، نەك بەوەی خەڵك پێویستێتی.

بەڵام کوا خەڵکی ئەم قۆناغە؟

چەندن؟

لە هەموو جیهاندا چەندن؟

شەیتان زەفـەری بـە زۆرینـەی مـرۆڤ بـردووەو لـە قۆناغـەکانی یەکەمـدا بەزاندوونی.. ئەوی بە زانین و شارەزایی و زانستیە شەرعیەکان و خواویستی و تەقواکاریی خۆی بەهێزکردووەو ماوەتەوەو خـۆی نـەداوە بەدەسـتیەوە، چونکـە شارەزایی بەرەکانی ڕووبەڕووبوونەوەکە بووە، دوژمنی ناسیووە، لە فـاکوفیکی شارەزابووە وچونکە خۆی بە خواناسـیی و ئاڕاسـتەی قۆناغەکـە ڕاگرتـووە، بـە ئومێدی ڕەزامەندی خوای گەورەوە لە جیهادێکی بێ ئەماندایەز

دەزانێت بە قەدەر ماندووبوون و ڕەنج و ئازار پاداشت وەردەگرێـت و پلـەی لای خــوای گەورە بەرزدەبێتــەوە، دەزانێــت چ جــۆرە کارێــك بکــات، چ خواپەرستییەك لە پێشە، کامیان پلەی بەرزترە، کامیان گرنگترە کامیان شـەیتان پێی نارەحەتە، کامیان لوتکەیە ئەو دەگرێتەبەر..

چونکــە دەزانێــت لــە خواپەرســتیی و ڕەنجــدان و وێــردو رەفتــارو رەوشتەکانیشدا بەرزو بەرزتر هەیە، بۆیە خۆی بۆ سەری سەرەوە دەکوتێت.

لەویردەکاندا (سید الإستغفار) دەخوێنێت: (اَللَّهُـمَّ اَنْـتَ رَبِّـیْ لَا اِلَـهَ اِلَّآ اَنْـتَ خَلَقْتَنِـیْ وَ اَنَـا عَبْـدُکَ وَ عَلَـی عَهْـدِکَ وَ وَعْـدِکَ مَااسْـتَطَعْتُ اَعُـوْذُ بِـکَ مِـنْ شَرِّ مَاصَنَعْتَ اَبُوْأُ لَکَ بِنِعْمَتِکَ عَلَیَّ وَ اَبُوْأُ بِذَنْبِیْ فَغْفِرْ لِیْ فَاِنَّهُ لَا یَغْفِرُ الـذُّ نُـوْبَ اِلَّا اَنْتَ)[١]..

لە بانگەوازدا حەقبێژیی چاونەترسە، لە ڕەنجداندا جیهادیە، چونکـە لوتکـەی ئیسلامەتییەکەیەو تەنها خوانـاس و ئـازاو بـە هیممەتـەکان دەیگـەنێ، چـونکە لوتکەیە: (وَذُرْوَةُ سَنَامِهِ الْجِهَادُ)[٢].. ئەو کەسـە لـەم قۆنـاغی ململانـێ و شـەڕە

---

(١) بوخاری (٦٣٠٦).

(٢) ترمـذی (٢٦١٦)، ئیبنومـاجە (٣٩٧٣)، ئەحـمەد (٢٣١/٥) ئەلبـانی رحمەالـلە لە (إرواء ←

شەیتانییەدا دەیباتەوهو کە دیدو زەینی بەنووری خوا ڕۆشنە، کە دڵی بە خواویستی پاراوە، کە شارەزای دینی خوایەو سەرڕاستانە دینداریێتی پێدەکات..

ئەمانە ئەوانەن کە لەسەرڕێ مانەوەو مافی هەموو کەسێکیشیان وەکو خۆیداوە، ئەگەر لەم قۆناغەدا شکستی بە شەیتان هێنا، شەیتانیش هەستدەکات کە قۆناغ بە قۆناغ دۆڕاندوێتی و لە بەزینی تەئکیددایە، دەزانێت کە ئیتر موسوڵمانە خواناس و وورپاکەی بەرامبەری لەبەرەی پێغەمبەران (عَلَيهِمُ السَّلَام) و ڕاستگۆو پیاوچاکان و شەهیدانەوە بەرەنگاری دەبێتەوە.

بۆیە ئینجا هەرچی لە دەستخۆی و نەوەو زوڕییەت و شوێنکەوتووی جنۆکەو مرۆڤدێت دەڵێت: بیکەن.. ئەمەش شەڕی بێ ئەمن و ئەمانی قۆناغی حەوتەمە کە ئەگەر کەس هەبوایە لێی قوتاربوایە، پێغەمبەرانی مەعسومی خوا دەبوون (سەلامی خوایان لێبێت).

<u>- قۆناغی حەوتەم</u>: قۆناغی خرۆشانی شەیتان و نەوە شەیتانیزمەکانی جنۆکەو مرۆڤ (جن و ئینس)ـ بەرامبەریی. بواری هیچ موساوەمەیەك نەماوەو جەولەی کۆتاییە..

ئیمامی ئیبنوالقەییم -رەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (قۆناغی حەوتەم قۆناغی بەگەڕخستنی هەموو وزەی شەیتان خۆی و توانای نەوەو شوێنکەوتووەکانێتی، هەموویان لەسەر جۆرەها ئازارو ژان و کێشە هاندەدات کە هەریەك لای خۆیەوە بۆ موسوڵمانەکەی دروستدەکەن..

هەر هەموو دەدەنە بەرتیرو ڕمی خۆیان.. ئازاری ڕۆح و دەروون و جەستەی بۆ دەکەنە کاری ڕۆژانە، بە دەست و دەم و دڵ دژی دەست و دەم و دڵی دەبن.

الغليل/٤١٣)دا دەفەرموێ: سەحیحە.

ئیتر بە پێی ئاست و پلەی خێرخوازیی و دینداریی ئەم کەسە، ئەوانیش پێوەی خەریك دەبن، تاپلەی بالاتر بێت شەیتان و شوێنکەوتووەکانی زیاتر دژایەتی دەکەن.

سەربازی شاراوەو ئاشکرای خۆی دەکات بە گژیدا، هەموو حیزبەکەی خۆی تێبەردەدات.. بۆیە دەبینیت گەلۆرو سەرسەریی و ناکەسبەچەی لاکۆلانان دەکەونە سەر ئازاردانی پیاوچاکان و دەمپاك و خێرخوازانی ناسراوو نەناسراوی خۆیان..

ئەمە دنەی شەیتانە، هاندانی ئەوە، چەپڵەلێدان و ئافەرینی ئەوە وا ئەو خەڵکە گێڕو هێڕو ناحاڵییە وادەزانن دژایەتی ئەم پیاوچاکە، چاکەیە زۆر بە جیددی بۆی لێدەبڕێن، بەڵام لەبەرەی بەرامبەریشەوە کابرای ئیماندارو بەجەرگ لە دیدی ڕوونی خواناسییەوە دەزانێت ئەمە جیهادە..

بۆیە دەبێت بۆ خواو بە پێی ئەحکامی شەرعی خوا بکرێت، دەبێ لەبەر خاتری خوا خۆڕابگرێت، لەسەر پابەندی دینداریتیەکەی مەحکەم خۆڕابگرێت، سوور بێت لەسەر دیدو هەڵوێستی.. لەسەر ڕێبازی بانگەوازە خواییەکەی.. چونکە دەزانێت ئەوە مەیدانی (موراغەمەیە) واتە: لوتشکاندن!

کوا هەموو موسوڵمانێك هەست بەمە دەکات، کوا هەموو کەسێك دەگاتە ئەم مەیدانە، ئەمە خەواصی ئەهلی ئیمان پەی پێدەبات.

خوای گەورە لوتشکاندنی کافرەکانی بەمومارەسەی ئەم دوو خواپەرستییەی موسوڵمان باس فەرمووە:

<u>یەکەم بە هیجرەت</u>: کۆچکردن لەبەرخاتری خوا، دەربازبوونە لە دەستکافران و خۆگەیاندنە مەئوای موجاهیدانە. ﴿ * وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ يَجِدْ فِي ٱلْأَرْضِ مُرَٰغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ﴾ النساء [١٠٠]

واتە: هەرکەسێك لەبەر خاتری خوای گەورە هیجرەت بکات، خوای گەورە لوتی دووژمنی پێشوەڕدەکات و بژێوییی و ڕۆزیی بەرفراوانیشی دەخاتەبەردەست.

خوای گەورە ئەو موجاهیدە ترساوە ڕاکردووەی ناونـاوە لوتشکێن و ورەبەزێنی دوژمنانی خوا.. خوای گەورە پێیخۆشە ئەم موسولّمانە لاوازو بێدەسەڵاتە (لە زاهیریدا) کە لە ناخیدا خواویست و بە ئارام و ویست بەهێزە، لوتی دوژمنانی خوا بشکێنێت و ڕقیانهەستێنێت.

دووەم: بەجیهادکردن: کە هەموو ساتی جیهادەکەو هەموو بزاوت و سرەوتێکی موجاهیدەکە مایە ی ترس و خەم ڕقهەستانی دوژمنانی خوایە.. ورد سەرنجدە!

- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾﴾ التوبة: ١٢٠

واتە: ئەوە لەبەر ئەوەی کە هەرشتێکیان تووش دێت (تووشی موجاهیدەکان) لە تینوێتیی لە ماندوویێتیی، لە نەخۆشیی و نـاڕەحەتیی، لەبەرخاتری خوای گەورەو لەپێناوئەودا، یان کە دەچنە هەر جێگایەك کە دوژمن ناڕەحەت بکات و ڕقی هەستێنێت،هەر زەربەیەك لە دوژمن بدەن، هەر هەموویان بە (عَمَلٌ صَالِحٌ) بەکردەوەی چاکە بۆ دەنووسرێت.. خوای گەورە پاداشتی پیاوچاك و خێرەومەندان زایە ناکات.

- خوای گەورە نموونەی پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و یاوەرانی چواندووە بە چاندنێك گەشەو نەش ونمای تەواوی کردووەو هاتۆتە بەردەست، خاوەنی دڵخۆشە پێی و دوژمنیش خەریکە بتەقێت... بڕوانە ئەم ئایەتە: ﴿ذَٰلِكَ

﴿مَثَلُهُمۡ فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِۚ وَمَثَلُهُمۡ فِي ٱلۡإِنجِيلِ كَزَرۡعٍ أَخۡرَجَ شَطۡـَٔهُۥ فَـَٔازَرَهُۥ فَٱسۡتَغۡلَظَ فَٱسۡتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِۦ يُعۡجِبُ ٱلزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ ٱلۡكُفَّارَ﴾ الفتح: ٢٩

واتە: نموونەیان کە لە تەورات و ئینجیلدا هێنراوەتەوە وەکو کشتوکاڵێکە کە گەیشتۆتەبەر، لەسەرپێی خۆی وەستاوەو توندوتۆڵ و بێباك، جوتیارەکـان پێـی سەرسامن و کافرەکـانیش پێـی تـووڕەن و ڕقیـان پێـی هەسـتاوە.. ڕقهەسـتانی دوژمن و خەفـەتخواردنی بـە بـرەوی چـالاکی موسـوڵمانان مەبەسـتێکی خـوای گەورەشە، داخوازییەکییەتی، ئەمە بەرهەمی ڕەنجـی عەبـدو بەرەکەتـی خـوای گەورەیە.

پێغەمبـەری خـواش (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) لـە باسـی نـوێژو سـووجدەی سەهوودا دەفەرموێ: مایە ی لوتشکاندنی شەیتانە! دەفەرموێ: (إِنْ كَانَتْ صَلاَتُهُ تَامَّةً كَانَتَا تُرْغِمَانِ أَنْفَ الشَّيْطَانِ).

واتە: ئەگـەر نوێژەکـەی تـەواوبوو بەدروسـتیی کـردی، ئـەوە لوتشـکاندنی شەیتانە.

لە ڕیوایەتێکی تردا: (وَكَانَتِ السَّجْدَتَانِ رَغْمَ أَنْفِ الشَّيْطَانِ).(١).

واتە: دوو سووجدەکەی سەهوو، کە لە زیادە دەیبات لوتشـکاندنی شـەیتانی تێدایە..

کەوابوو: هەرکەسێك خواپەرسـتیی کـردە مـایەی نـاڕەحەتکردنی دوژمنـانی خـواو تـووڕەکردن و ڕق هەسـتانیان لێـی، کـارێکی گەورەی کـردووە کە لـە

(١) موسلیم (٥٧١) چونکە شەیتان ویستوویێتی نوێژەکەی بە نوقسانی بکات، لـە بەرامبـەردا دوو سـوجدەی زیـادەی تێکـەوتووە کەبووەتـە مایـە ی لوتشـکاندنی شـەیتان. نیـل الأوطـار (٥٤١/١).

(صــددیقین) دەوەشــێتەوە، چونکــە بەقــەدەر ئەمەنــدەی خــوای خۆشــدەوێت و دەیەوێت بە هەموو شتێك ڕازیی بکات.. مادام خوای گـەورەش ڕقهەسـتاندن و خەفەتخواردنی دوژمنانی پێخۆشە.

کەوابوو : بـا موسـوڵمانی سەرڕاسـت لەسـەر هەڵوێسـتی خواناسـیی خـۆی بەردەوامبێت و سەبر لەسەر ئەو ڕقهەسـتان و دەستوەشـاندنەیان بگرێـت، ئـاخر لەبەر ئەم خۆشحاڵییەی خوای گەورەیە کە جـائیزە بـە شـانازیی و خـۆ بادانـەوە لەبەرەی جیهادا خۆی بنوێنێت!

هــەموو کەســێك شــارەزای ئــەم ڕێــڕەو دەروازەیــەی خواپەرسـتیی نییــە، کەمکەس دەزانێت، هەر کەسێك تامیکردبێت گریانی بۆ یادی دێت و خۆزگـەی پێدەخوازێتەوە- خوای گەورە یارمەتیدەرەو پشت بەو دەبەسترێت، هێـزو توانـاو پشت و پەنا ئەوەو بەس.[١]

ئەگەر بمانــەوێ لــە قســەکانی (ئیبنوالقــەییم)ەوە -ڕەحمەتــی خــوای لێبێــت- مەرجەکانمان باسبکەینەوە کە وتمان بۆ ئەو کەسەی خەریکی فێربوونی فەرزی کیفایەیە پێویستە بڵێین:

هەرکەسێك بە خوێندن و فێربوونی فەرزی کیفایە لەسەر حسابی فێربـوون و زانینی فەرزی عەین خۆی مەشغوڵکرد، ئەوە شەیتان دەرەقەتی هاتووەو زەفەری پێبردووەو لە قۆناغی سێیەمەوە ڕێی لێگۆڕیووە، چونکە ئـەو کەسـەی فـەرزی عەین وەل (تەرك) دەکات، گوناحی گەورەی کردووە.

گوناحی گەورەش ئەوەیە: کە هەڕەشەی سەختی لەسەرە.

هەڕەشەی سەختیش لەسەر ئەو کەسەیە، (فێربوونی زانستیە شـەرعییەکان کە فەرزی عەینن)ی وازلێهێناوە.

---

(١) مدارج السالكین (١/٢٢٢ -٢٢٧).

هەرکەسێك خۆی مەشغوڵکردبێت بە خوێندن و فێربوونی فـەرزێکی کیفایـە لەسەر حسابی فەرمانکردن بەچاکەو بەرهەڵەستی لەخراپە -کـە هـەر فـەرزێکی کیفایەیە، بەڵام گرنگترو کاریگەرتر- ئەوە شەیتان دەرەقـەتی هـاتووەو زەفـەری پێبردووەو، لە قۆناغی شەشەمدا ڕێی لێگۆڕیووە، چونکـە مەشـغوڵی کردووە بـە کاری پەسەند بۆ ئەوەی پەسەندتری لە دەست بچێت..

خاڵێکی بەسوود:

لەم باسەدا ئەمەت بۆ ڕوونبۆوە: کە ناشێت کەسێك مەشغوڵی فێربوونی ئەو زانستیە شـەرعییـە بێـت کـە فـەرزی کیفایەیـە، لـە کاتێکـدا هێشـتا زانسـتیە شەرعییەکانی کە فەرزی عەینن نەخوێندووە، یان نەیزانیووە.

هـەروەها کـە ناشـێت مەشـغوڵی فێربـوونی فـەرزێکی کیفایـە بێـت پـێش فێربوونی فەرزێکی کیفایەی گرنگترو لە پێشتر..

لەمەوە بـۆت دەردەکـەوێت: کـە موسـوڵمانان بـە گشـتی و ئـەهلی زانسـتی شەرعی بە تایبەتی، چەند کەمتەرخەم و بێئاگان لەم ڕێسایەی بەختەوەری دنیاو قیامەتی لەسەر دامەزراوە.

دەبینیـت لـەم سـەردەمەدا کـە لـە زۆرینـەی زۆری وڵاتـی موسـوڵمانان فـەرمانکردن بەچاکـەو بەرهەڵسـتیکردن لەخراپـەو جیهـاد ،کـە لـە هـەرە تەئکیدکراوەکانن چۆن زانایان- بە هەموو پلەو ئاسـتێکیانەوە- ئیهمالیـانکردووە! کە ئەوان شایانترن ئەم فەرزانەیان جێبەجێبکردایە..

لەهەر وڵاتێکی موسوڵماندا دەیان کۆلێج و پەیمانگای شەرعی دەبینیـت، کـە سەدان مەلاو زانا دەرس بە هەزاران فێرخواز دەڵێنەوە تێیاندا، کـەچی دەبینیـت کوفرو خراپەکاریی بە هەموو جۆرەکانییەوە بە هـەموو چینێکـی کۆمەڵگەکـەدا بڵاو بووەتەوەو کەس نابینیت دژیان بوەستێتەوە، کەس نابیستێت دژیان بـدوێ

چ جـای گۆڕینیـان! سیاسـەتی نـاوخۆو دەرەوەی وڵات بـە یاسـای کـوفرین ئاڕاستەدەکرێت.

عەلمانییە بێدینـەکان بەرنامـەو ڕێبـازی خۆیـان بەسـەرگەلاندا فـەرزکردووە، فێرگەو ڕاگەیاندن و دەزگاکانی ئاڕاستەی کۆمەڵگە هەمووی بە پێـی نەخشـەو پلانی ئـەوان کـاری ڕۆژانـەیان دەکـەن، تـا نەوەیـەك گۆشبکەن، لاوازو هـیچ لەباردانـەبوو، هـیچ پەیوەندییـەکی لەگـەڵ دینەکەیدانییـە، مـەلهاو شـوێنی داوێنپیسیی و سەماو سفوریی لە هەموو وڵاتی موسوڵمانان‌دا بۆتە نەریت.

شەراب و سووخۆریی دیاردەی زەقی هەموو کۆمەڵگاکانن، گەڕەك و ماڵ و شوێنی ڕەسمی داوێنپیسیی بۆ زیناکردن کراوەتەوەو یاسا هەموویان دەپارێزێـت و چاو لە غەیرە ڕەسمیەکانیشیان دەپۆشێت کە دە ئەوەندەی شوێنە ڕەسمیەکانن، ئەم هەموو کوفرو بێدینی و بێهەڵوێستیە هـەمووی بـە زەبـری هێـزی سـەربازی فەرزکراوە، بێ ئەوەی پۆلێك موسوڵمانی خواویست و لێـزان و جـوامێر ببینیـت، هەوڵی گۆڕینیان بدەن. ئیتر چ خێرێك لە دین و خوێندنی ئـا ئەمانـەدا مـاوە، کـە خۆیان بە زانستی شەرعییەوە هەڵواسیووە بێئەوەی مونکەرێك بگۆڕن؟

پاسـەوانانی ئـەم کـوفرو بێـدینیی و خراپـەکاریی و بەرەڵاییـە کاربەدەسـتە کافرەکان ،حاکمە مورتەدەکانی وڵاتی موسوڵمانانن کە بە غەیری شەریعەتی خوا حوکمدەکەن، کە یاسای کوفریان هێناوەتە جێی سەروەری شەرع.

دەبینیت هەرهەموو جۆرو شێوازی کوفرو بیدعـەو گـومڕایی و لاڕێـوون و سەوداو مامەڵەی سووخۆریی و شەراب و زیناکـاریی و بـاج و دەسـتدرێژیی و زەوتکردنی سامانی گشتی و تایبەت، لە هـەموو وڵاتـی موسـوڵمانان‌دا ڕەفتـاری یاسایین و هەمووی لەگەڵ حەملەی خاچپەرستە ئیستیعمارییەکاندا لـە کۆتـایی سەدەی نۆزدهیەمەوە هەمووی فەرزکراون..

هـــەموو ئەم فەســـادە (بـــەریتانیا)و (فەڕەنســـا)و وڵاتـــە ئیســـتعمارییە

ڕۆژئاواییــەکانیتر ،هێنایــانە ویلایەتــەکانی دەوڵــەتی عوســمانی و هیندســتان و باشووری خۆرهەڵاتی ئاسیاو وڵاتانی ئەفریقا.

ئینجا ئەم هێزە خاچپەرستانە دەستەدەستە لە نەوەی نوێی موسوڵمانانیان بردە ژێــر ســایەیی خۆیــان و ئاڕاســتەیانکردن، کــە بــە تــەواوی بوونــە داشــی دامــەو داردەستی کوفر هێنایاننە سەر حوکم و یاسادانان و داڕشتنی بەرنامەو خوێندن و ڕاگەیاندن و داوەرییان خستە بەردەستیان.

ئاوا وڵاتی موسوڵمانانیان لەت و پەت کــرد، کــە هێزیــان لێبــڕی دینەکــەیان خستنە کەنارەوەو مەنهەجی خۆیان سەپاند، کە مورتــەددو ئەڵقــەلەگوێی خۆیــان کردە ڕاپەڕێنەرانی دیدو هەڵوێستی خۆیان.

ئیــتر خۆیــان بــە جەســتە چوونــەدەرەوەو هــەموو کــوفرو بێــدینیی و خراپەکارییەکــەیان بــەو مورتەددانــە ســپارد کــە بــۆ بــەردەوامی دیــدو ڕێبــازی ئیستعماری لێبڕابوون..

ئەم حوکمڕانە مورتەددانە کــە تائــەمڕۆش بــە هێــزی ئــاگرو ئاســن و چــەك و سەرباز، بە پــارەو چەواشــەکاریی مەنهــەجی ئیســتعماریی دەپــارێزن و ســوورن لەسەر جێبــەجێکردنی هــەموو بڕگــەو بابــەتێك ئــەم حاکمــە مورتەددانــە ئێســتا سەرچاوەی لە دین هەڵگەڕانەوەو هاندەرو پاسەوانین...

جیهادکردن بەرامبەر ئەم حاکمە مورتەددانە و سیستم و بەرنامەو ئاڕاستەیان لەســەر هــەموو موســوڵمانێك فــەرزی عەینــە، هەرکەســیش تێــدا بێخــەم و کەمتەرخــەمبێت، گونــاحی گــەورە ئەنجامــدەدات و فاســقە، چونکــە هەڕەشــە سەختەکان دەیگرێتەوە کە لەو کەسانە کراوە کە جیهادیان وەل (تەرك) کردووە- ئەمە شەیتانە شکستی پێهێنــاون، لــە قۆنــاغی ســێی ململانێــی خۆیــدا زەفــەری پێبردوون، وەکو ئیبنوالقەییم -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دیاریکردووە.

پاشان دوای ئەوەی ئــەم هــەموو کــوفرو بێدینیــە تەشــەنەیکرد، ئــەم هــەموو

گومڕایی و خراپەکارییە وڵاتی گرتەوە، ئەوانەی لە زانستی شەرعی دەخۆن و عائیدی ئەون چییان کرد؟!

ئایا حەقیقەتیان ڕوونکردۆتەوە؟!

ڕێی جیهادیان نیشانی ئوممەتەکە دا؟

داوایان لێکردن دژی ئەم حاکم و حوکمە مورتەددانە ڕاپەڕن؟

هانیاندان لەسەر شۆڕش و گۆڕانکاری؟

پێش ئەمەش، ئایا ئا ئەمانەی بە ئەهلی زانستی شەرعی دەناسرێن؟

ئایا خۆیان دەزانن حوکمی شەرع دەربارەی ئەم (نەوازل)انە چییە؟!

زۆر بەداخەوە، نەخێر، دەستەیەکی دەگمەن نەبێت کە بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم ڕاستیانە لێبڕاون، کەزۆر کەمن، ئەمما زۆرینەی هەرە زۆری مەلا و زاناو شەرعزانانی ئەمڕۆ، خۆیان کڕکردووەو لە هەموو کوفرو فەسادێک بێدەنگن!

گوێ نادەنە ئەو هەموو زەربەی لە دین و دینداران دەدرێت، هەموو ئەوانە لەو پێڕو ڕێیەن ،کە ئیبنوالقەییم -رەحمەتی خوای لێبێت- لە باسیاندا دەفەرموێ: (ئەو کەسانەی شارەزاییان لە دینی خوادا هەیە ، ئەوانەی شارەزایی شەریعەتی خواو سیرەو سوننەتی پێغەمبەری خواو (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەرنامەو ڕێبازی یاوەران بوون کەمینەیەکی ناو خەڵکین.

لەناو ئەمانەشدا کەمینەیەکیان دینداری سەر ڕاستن و غیرەتیان بۆ دینەکەیان دەجوڵێت، ئەمما ئەوانیتر -کە بە حساب دەمڕاست و پێشەوای دینن- هەموو ڕۆژێك دەبینن چۆن سنووری دینەکە دەبەزێندرێت، دەبینن چۆن خەڵك وازلەدینەکەدەهێنن کەچی خەمێك دایان ناگرێت!

ئەمە چ زانین و دیندارییەکە کە دەبینێت هەموو ڕۆژێك گورز لە دوای گورز لەم دینە دەدرێت و ئەم لێی بێخەمەو پێی تووڕە نابێت؟!

دڵی ساردو زمـانی بەسـتوو، شـەیتانێکی کـەڕو لاڵ، هـەروەکو چـۆن ئـەو کەسەی کە قسـەی ناحـەق دەکـات شـەیتانێکی دواوە، ئـەوی قسـەی حـەقیش ناکات شەیتانێکی کەڕو کاسە.. چ بەڵایەك لەمە سەختترە؟!

چ کێشەیەك لەسەر دڵ لەمە قورسـترە، کـە زانایـانی دینەکـە غیرەتیـان بـۆ دینەکـە ناجوڵێـت کـە پێیدەخـۆن و لێیـدەخۆن، ئەگـەر مەعاشـی یـەکێکیان کەمبکات (نەك بشـبڕێت) ئەگـەر پلەیـەکی مەلایەتێکـەی بهێنرێتـە خـواروتر، ئەگەر خانووەکەی مزگەوتی لێبسەننەوە، دەبینیـت چـۆن شـەووڕۆژ دەکەوێتـە ڕەنجدان و هەڵپەکردن و واسیتەو واسیتەکاریی و (بەرتیلدان)! بۆ ئەوەی هیچی لە دەستنەچێت.

کەچی جارێك ئەم جۆرە هەسـت و خرۆشـە، ئـەم سـووربوون و پەرۆشـە بـۆ سـووکایەتی پێکردنێکـی دینەکـە نابینیـت لێیانـەوە.. باشـترینیان، پاکترینیـان، دڵسۆزترینیان ئەوەیانە کە ماوەیەك (تەنها ماوەیەك) خەم دایدەگرێت و ئـاهێکی سارد هەڵدەکێشێت (بێئەوەی کارێکی بەدوادابێت).

ئەمما ئەوانی تر کە ئیمتیازی دنیاییان لێدەسەندرێت ، بە هەرسێ ڕێگاکەی گۆڕینی مونکەر (بە دەست بە زبان بە دڵ) هەوڵی سەندنەوەو هێنانەوەی پشـکە مافەکەیان دەدەن! ئەمانە لە بەرچاوی خوای گەورە کەوتوون.

کەوتوونەتە بـەر غـەزەبیی، ئەمانـە لـە دونیایانـدا گـەورەترین موسـیبەتیان بەسەرداهاتووە کە خۆیان نازانن، یان خۆیانی لێگێلدەکەن. ئەمە مردنـی دڵیانـە، دڵێـك بـۆ خـوای گەورە دانەخورپێـت، غیرەتێکـی بـۆ دینەکـەی تێدانـەمابێت، قەناعەتێکی بە پاراستنی دین و لەسەرکردنەوەی دینداران نەمابێت، دەمێکە ئەو دڵە ساردە وزەی لێبڕاوە و مردووە..).(١)

(١) ئیبنولقەییم: (إعلام الموقعين ١٥٢/٢ -١٥٨).

باسی حەوتەم

کەی فێربوونی زانستی فەرزی کیفایە دەبێتە فەرزی عەین؟

ئەمە لە چەند حاڵەتێکدا دەبێت:

١- ئەگەر دەستی بە وەرگرتن و فێرکردنی زانستیەك کرد، فەرزە لەسەری بەردەوام بێت، تا تەواوی دەکات.[١]

٢- ئەگەر زیرەك و وریابوو، توانای بەسەر فێربووندا زۆربوو، ئەمەش هەر بۆچوونی ئیبنوتەیمیەیە رەحمەتی خوای لێبێت.[٢]

٣- ئەگەر کەسێکی تر لەو ناوچەیە بۆ فێربوونی فەرزی کیفایە لێنەبڕا، لەسەر ئەم فەرز دەبێت.[٣]

٤- ئەگەر ئوممەت بۆ فێربوون داوایلێکردبوو، بۆی لێنەبڕابوو، مەعاشی لەسەروەردەگرت، جا لە بەیتولمالەوە بۆی دیاریکرا بێت یان لە کۆمەڵێکەوە یان لە خێرەومەندێکی موسوڵمانەوە.[٤]

ئیمامی ئیبنوتەیمییە -رەحمەتی خوای لێبێت - لە باسی ئەم حاڵەتانەدا دەفەرموێ: (ئەهلی زانستی شەرعیش هەروان، ئەوانەی کە زانستیەکانی

---

(١) ئەوە بۆچوونی ئیمامی ئیبنوتەیمییەیە لە:(مجموع الفتاوی ١٨٦/٢٨) بەڵام ئیمامی نەوەوی بۆچوونی وا نییە: بروانە: (المجموع ٢٧/١).

(٢) مجموع الفتاوی، (١٨٦/٢٨).

(٣) هەمان سەرچاوە (٨٢/٢٨).

(٤) هەمان سەرچاوە (١٧٦/٢٨-١٨٧).

قورئان و سوننەت دەپارێزن -عەین و کیفایەی- لەگەڵ ئەوەشدا کە پاراستنی ئەو زانستیانە لەسەر کۆی ئوممەت فەرزە، نەك لەسەر تاکتاکی ئەندامانی.

بەڵام هەندێك زانستی فەرزی عەین لەسەر هەموو موسـولْمانێك فێربـوون و زانینی فەرزە- بەڵام ئەو فێرخواز و فێرکارانەی زانستی شەرعی کە بۆی لێبڕاون و مووچەی لەسەر وەردەگـرن فـەرزی عەینـەو فـەرزی کیفایەکەشـیان لەسـەر فەرزدەبێت، پێویستە هەردوو بەشی زانستیە شەرعیەکان فێرببن و بیزانن.

لەسەر ئەمانە زیاترە وەك لە خەڵکیتر، چونکە لە لایەکەوە هەر بـە حـوکمی شەرعەکە لەسەریان فەرزبووە، لـە لایـەکیترەوە ئـەمان دەتـوانن و خـەڵکی تـر ناتوانێت.

توانینەکـە دەشـێت تـوانینی بیروهـۆش و ژیریـی بێـت، وەکـو زیـرەکی و زوولەبەرکردن و.... هتد، دەشێت لەبەر ئەوە بێت کـە ئـەو پێشـتر بۆفێربـوون و زانین لێبڕاوبوون و دەزانن چۆن دەکرێت و شارەزای سەرچاوەو کتێبەکان بوون، زانایانیان ناسـیوە یـان بیسـتووە، بەڵگـەکانی فـەرزبوونی زانسـتی شـەرعییان زانیووە، وە هەروەها..

لـەم ڕوانگـەوەیە کـە وەرگـرتن و فێربـوونی زانسـتی شـەرعی و جیهـاد فەرزبووە، وەکو حەجکردن، بەو مانایە کە هەر کەسێك ئەحکامەکانیان فێربـوو نابێت لە بیری بچێتەوە).[١]

هەروەها دەفەرموێ: (ئەمانە فەرزی کیفایەن، ئەگەر کەسێك بۆ فێربـوون و زانینی لێبڕا کە پێی جێبەجێبکرێت، لەسەر ئەمیش دەبێتەوە بە فەرزی عەین، بە تایبەتی ئەگەر غەیری ئەم لە توانایدا نەبوو).[٢]

(١) مجموع الفتاوى (١٨٦/٢٨-١٨٧).
(٢) هەمان سەرچاوە (٨٢/٢٨).

ئەمە بۆچوونی (ئیبنوتەیمییە)یە ،کە هەر چوار حاڵەتەکەی تێدا باسکردووە کە فەرزی کیفایەی تێدا دەبێتە فەرزی عەین، لە فێربوون و زانینی زانستیە شەرعییەکاندا.

ئیمامی نەوەوی -رەحمەتی خوای لێبێت- پێچەوانەی ئەم بۆچوونەی هەیە، چونکە لەفەرزبوونی فێربوونی زانستی کیفایەدا بەدەستپێکردنی دەفەرموێ: (ڕاسترترین بۆچوون ئەوەیە: کە نەبێتە فەرزی عەین، چونکە دەستپێك لای ئێمە (شافیعییەکان) لە غەیری حەج و عەمرەدا تەواوکردنی نابێت بە فەرز).[1]

هۆی جیاوازی ئەم دوو بۆچوونە: جیاوازی مەزهەبەکانە دەربارەی، وەکو (شێخ محمد بن حسێن المالکی) لە پەراوێزی کتێبی (الفروق)ەکەی (قوڕافیی)دا نووسیوێتی: (سوننەت و مەندوبە تەئکیدلێکراوەکان کە لای ئێمەو حەنەفییە بەڕێزەکان -بە پێچەوانەی شافیعیەکانەوە- واجبە، هەروەها لای ئێمە راستتر ئەوەیە: کە فەرزی کیفایە بە دەستپێکردنی دەبێتە فەرزی عەین و واجبە تەواوبکرێت،تەنانەت وەرگرتنی زانستی فەرزی کیفایەش وایە، لەسەر ئەو کەسەی زیرەکە و دەستیپێکردووە، فەرزە).[2]

ئاگادارکردنەوەیەك:

کە دەووترێت: فێربوونی ئەو زانستیانەی فەرزی کیفایەن و دەبێت بەفەرزی عەین مانای وانییە، کە لەبەر ئەوەی بەمیانەوە مەشغوڵین فەرزی کیفایەی گرنگترو لە پێشتر واز لێ بهێنین، کە بووەتە فەرزی عەین، وەکو: فەرمانکردن بەچاکە و بەرهەڵەستیکردن لەخراپەو جیهادکردن کە فەرزدەبن، بەڵکو پێویستە هەمووی پێکەوە بسازێنرێن، چونکە هەموو بوونەتە فەرزی عەین -هەروەکو چۆن ناشێت فەرزی نوێژ وەل (تەرك) بکرێت لەبەر ئەوەی

(١) المجموع (٢٧/١).
(٢) القرافي: (الفروق/ بەرگی یەکەم: پەڕاوێزی لاپەڕە ١٦٣) چاپی دارالمعرفة.

زەکات دەدرێت، یان ڕۆژووی ڕەمەزان دەگیرێت، بەڵکو لە یەك کاتدا هەر سێ فەرزەکە پێکەوە دەسازێنرێن، وەك نوێژەکە دەکات و بە ڕۆژوویشە، دوای نوێژیش دەتوانێت زەکاتەکەی بدات- جێبەجێ کردنی ئەم فەرزە کیفایانەش کە بوونەتە فەرزی عەین هەروان و دەشێت جێبەجێکردنیان پێکەوە بسازێندرێن.

ئەگەر زەحمەت بوو پێکەوە لەیەك کات و شوێندا بکرێن،ئەویان پێشتر جێبەجێدەکرێت، کە بواری تەسکترە، نەبادا کات بەسەربچێت، وەکو: نوێژ و زەکاتەکە وە هەروەها..

بەوە کۆتایی بە باسکردنی ئەو زانستیانە دێنین، کە فەرزی کیفایەن، کە کۆتا بەندی (حوکمی فێربوونی زانستی شەرعی)یە..

دوای ئەمیش باسی (چۆنێتی وەرگرتنی زانستی شەرعی)یە و دوای ئەمیش ئادابی فێرخوازی دێت إِنْ شَاءَ اللَّه.

دەستپێك ٧/ ١٢/ ٢٠١٢

کۆتا: ٢٥ / ١٢/ ٢٠١٢

وَآخِرُ دَعْوَانا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

ناوەڕۆك

بەندی دووەم

بەندی سێیەم

باسی چوارەم

تێبینی